

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Альмес Іван Іванович

УДК 94:[021:271.4-778-773](477.83)"16/17"

ДИСЕРТАЦІЯ
**КНИГОЗБІРНІ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ЧЕРНЕЧИХ
СПІЛЬНОТ ЛЬВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ XVII–XVIII СТ.**

07.00.01 – Історія України

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. І. Альмес

Науковий керівник: Скочиляс Ігор Ярославович, доктор історичних наук,
професор

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Альмес І. І. Книгозбірні у соціокультурному просторі чернечих спільнот Львівської єпархії XVII–XVIII ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». – Вищий навчальний заклад «Український католицький університет». Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2018.

Дисертація присвячена комплексному міждисциплінарному дослідженню функціонування монастирських книгозбірень Львівської єпархії XVII–XVIII ст. Книжкові зібрання у чернечих осередках вивчено у категоріях культурної історії, а також представлено у контексті української (києвохристиянської) релігійної культури домодерного часу. Робота виконана на основі широкого джерельного матеріалу, як книгознавчого вивчення стародрукованих і рукописних книг, так і дослідженні внутрішньомонастирської документації. Основними джерелами є архівні зібрання наукових установ Львова, а також опрацьовано архівні документи у наукових інституціях Києва і Тернополя. Значна частина документальної спадщини зберігається у сучасних архівних та бібліотечних зібраннях Польщі й Австрії, які також використано під час написання дисертації.

У контексті інституційної історії монастирів Львівської єпархії ранньомодерного часу, насамперед представлено душпастирську і культурно-освітню діяльність чернецтва та з'ясовано шляхи формування, організаційні засади й кількісні показники монастирських книгозбірень. Рівень освіченості, фінансова обмеженість, нечисленні спільноти насельників та, водночас, густа мережа чернечих осередків Львівської єпархії XVII–XVIII ст., обумовлювали появу невеликих за обсягами книжкових зібрань у порівнянні із римо-католицькими монастирями чи навіть більшими

київськими або ж московськими православними обителями. Натомість у співставленні з унійними монастирями інших єпархій Київської митрополії книгозбірні чернечих спільнот Львівського владництва були кількісно більшими та тематично презентабельними.

Стосовно шляхів формування книгозбірень, то у досліджуваних монастирях кошти на купівлю чи «направу» книг витрачали спорадично та нечасто, й у співвідношенні з іншими витратами – це були невеликі суми. Фінансові можливості не дозволяли повноцінно дбати про розширення книжкового репертуару, поповнення актуальною та новою літературою. У таким умовах «книжковим ктитором» для монастирів Львівської єпархії другої половини XVII – початку XVIII ст. виступало Успенське ставропігійне братство у Львові. Натомість у василіанський період історії обителей основним способом формування книгозбірень монастирів виступали вклади їхніх насельників та даровизни білого і чорного духовенства.

Репертуар книг досліджено у категоріях концепту «читацьких канонів». Для більш цілісного розгляду проблематики за конфесійною ознакою змодельовано два читацьких канони – *Lectio Orthodoxorum* та *Lectio Basilianorum*. Особливу увагу звернуто на номенклатуру літургійних текстів у православних монастирях XVII ст., а щодо унійних обителей XVIII ст. богослужбові видання представлено як спробу уніфікації та дисциплінування обрядових практик василіян.

Lectio Orthodoxorum, репертуар книг православних монастирів Львівської єпархії XVII ст., окрім богослужбових видань, представлений своєрідною «тріадою»: святоотцівська духовно-аскетична спадщина, житійна (агіографічна) та проповідницька літератури. Водночас простежується обмежена тематична репрезентативність у православних книгозбірнях, особливо світської літератури. Практично повністю відсутня антична спадщина – твори давньогрецьких та давньоримських авторів, на вивченні яких базувалась гуманістична система освіти, в т. ч. у церковних закладах.

Опосередковано це вказує на освітні запити ченців, а також, ймовірно, на відсутність «практичної» потреби у такій лектурі для іноків монастирів Львівської єпархії, на відміну від монахів обителей, при яких діяли навчальні студії. Особливості побутування книги у досліджуваних чернечих осередках XVII ст. засвідчують вторинність культурної та інтелектуальної діяльності для православного монашества, але не чернечих аскетичних практик. Простежується певна маргінальність інтелектуальної активності в контексті постмогилянського відродження другої половини XVII ст. Монастирі Львівської єпархії залишались класичними місцями молитви, і назагал перебували поза латинськими впливами, на відміну від київських чернечих осередків.

Дослідження *Lectio Basilianorum* засвідчує, що у монастирях домінував схоластичний теологічний дискурс, підтверджений насамперед лектурою навчальних студій. Читацький канон василіан подібний за тематичними перевагами до лектури ченців латинської традиції Речі Посполитої – це Святе Письмо і коментарі до нього, твори Отців Церкви, широке представництво проповідницької літератури, видання казуїстичного характеру та тексти для медитацій і реколекцій.

У XVIII ст., особливо із середини цього століття, культура книги в унійних монастирях є співвідносною з тогочасною латинською книжковою культурою. Ужиткове використання та читання книг різними мовами знаних єзуїтських, домініканських, францисканських і протестантських авторів уможливило обізнаність із основними теологічними трактатами потриденського часу, античною та гуманістичною спадщиною. Проте в монастирях Львівської єпархії навіть наприкінці 1770-х рр. відсутні видимі «просвітницькі» конотації, що є суголосним із особливостями релігійної культури тогочасної Київської митрополії.

У православний період читання залишалось інтегрованим у молитовний цикл життя ченців, виконуючи функції «духовної вправи».

Натомість із середини XVIII ст. у моделі «освіченого благочестя», крім богослужбового, трапезного, з'являється «медитаційне читання» та відбувається активізація «шкільного читання» у монастирях, при яких діяли чернечі студії. Кількісне зростання монастирських бібліотек та активізація «життя» книг зумовили у другій половині XVIII ст., особливо у 1770-х рр., встановлення чіткіших правил їх зберігання й використання. Зокрема, здійснювались спроби внаормувати читацькі практики на зразок латинських моделей *lectio librorum* – із чіткими вказівками, що, де і коли читати. Такі моделі запроваджувались як складова «стилю життя» василіанської чернечої еліти, освіченої у традиціях латинської культури.

Особливості «читацького канону» і читацьких практик василіан відображають «поліморфізм» української культури, тобто її багатовимірність, схильність до абсорбації й синтезування зовнішніх впливів. У досліджуваних монастирях книга була важливим засобом окциденталізації культурних та духовних практик. Упродовж XVIII ст. (особливо в другій половині) відбувається поступова латинізація і полонізація монастирських бібліотек. Це виразно простежується у монастирях, де провадились студії (з риторики, філософії чи теології); тут книги латинським шрифтом становили від 70 до 90 %, переважно латинською мовою. Такі тенденції віддзеркалюють не латинізацію як таку, а радше ширші процеси окциденталізації, що предметно демонструє репертуар книжкових зібрань обителів.

Дослідження репертуару монастирських бібліотек частково верифікує тезу про формування унійної ідентичності *Slavia Unita*, як перевіреного способу конструювання культурно-релігійних моделей за допомогою текстів. Це найяскравіше підтверджується поширенням унійних богослужбових текстів (своєрідним маркером таких процесів був унівський, згодом почаївський Службеник), житійної літератури, частково моралістики. Водночас процеси конфесіоналізації по-унійному стають систематичними і повсюдними лише з 1760-х рр.

Ключові слова: монастирська книгозбірня, релігійна культура, Львівська єпархія, книжкова культура, читацькі практики, читацький канон.

SUMMARY

Almes I. Libraries in Social and Cultural Life of Monks of the Lviv Eparchy in the 17th and 18th Centuries. – On the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in History. Specialty 07.00.01 – History of Ukraine. Ukrainian Catholic University. Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv, 2018.

The research concentrates on the cultural history of the Orthodox and Uniate monastery libraries of the Lviv Eparchy in the 17th and 18th centuries. The libraries were investigated applying interdisciplinary research methods within the concepts of the Ukrainian religious culture of the early modern time. Since religion dominated in the early modern time in most spheres of human activities, monasteries were a part of the social milieu for majority of people. That's why taking into account importance of religious culture makes research more comprehensive. The role of the Christian church and its relationship with its members, theology and doctrine, along with social and cultural aspects of religious change in the early modern Ukraine was studied carefully.

Studying of old printed books and manuscripts as well as documents originating from monasteries allowed making the research diverse. Different sources, which are preserved mainly in contemporary Lviv, Kyiv and Ternopil State Archives and libraries, were studied thoroughly. The collections of Polish and Austrian scientific institutions in were also included in the study.

History of monasteries of the Lviv Eparchy is represented with a special emphasis on spiritual, cultural and educational activities of monks. Outlining this background contributes to a comprehensive historical analysis of libraries within

the monastic life, which makes it possible to provide conclusions on suggested ways of collecting books and systematizing them within libraries.

A comprehensive quantitative analysis of the libraries was set as one of the research tasks. It was found that due to the local circumstances Orthodox and Uniate (Basilian) monastery libraries of the Lviv Eparchy were smaller than Catholic in Lviv or Orthodox ones in Kyiv and Moscow. These local circumstances comprised a lower educational level of monks, scarce means, not numerous monastic communities and a dense network of monasteries in the Lviv Eparchy. However, monastery libraries of the Lviv Eparchy in the 18th century outnumbered the ones of the Kyivan Uniate Metropolitanate of this period and contained a broader range of titles and topics.

In the monasteries under study, funds were frequently allocated to other activities than buying books. Since library budgets were limited, books were purchased rarely and not regularly. Therefore monasteries were not able to construct extensive libraries or fully complete some of the topical segments. The research revealed that granting was the main way of completing monastery libraries. For instance, Lviv Dormition brotherhood played the role of a “book patron” for many monasteries during the second half of the 17th and early 18th centuries. However, Basilian monastery libraries of the second half of the 18th century were completed basically with books donated by priesthood and monks.

Another major task of the dissertation was to reconstruct, describe and analyze the book repertoire in the monasteries. It was suggested to represent the book repertoire by two “reading canons” constructed according to the confessional affiliation: *Lectio Orthodoxorum* and *Lectio Basilianorum*. The dissertation explores that, due to confessionalization, distribution of the same liturgical books promoted unification of the ritual practices in monasteries in the second half of the 18th century.

Lectio Orthodoxorum is represented, apart from liturgical books, by a topical “triad” of patristic, hagiographic and preaching literature. Secular literature and

especially Ancient literature as well as books in Latin, which were considered fundamental for a Western-oriented humanistic educational system, were poorly represented or almost absent in the monasteries under study. This doesn't look peculiar, because similar literature was preserved at Orthodox monastery libraries on the Russian or Bulgarian lands. Such book repertoire suggests indirect evidence about the degree and type of education obtained by the monks. It can also be inferred that, in general, monks in these monasteries did not need large collections or more differentiated kind of literature. The liturgical cycle in monasteries determined all their monastic life and they were basically concentrated on prayer, therefore intellectual activity, including reading, was probably beyond the scope of their needs. Moreover, the book repertoire certifies absence of the Latin (i.e. Catholic) influence on most monasteries in the 17th Century.

Lectio Basilianorum consisted of the same literature as in Catholic monasteries of the Polish-Lithuanian Commonwealth: the Bible and commentaries to it, treatises of the Fathers of the Church, various homiletic writings, as well as moral theology and meditative literature. Study of theological educational literature of monks reveals that scholastic discourse still dominated in the monasteries. Basilians read books written by Jesuits, Dominicans, Franciscans and also Protestant authors. They were aware of basic post-tridentine theological literature as well as ancient and humanistic treatises. However, the research did not reveal any influences of the Enlightenment on the monasteries, which is common for religious culture of the Kyivan Metropolitanate. Following the mentioned arguments, the study concludes that, in general, book culture of the Basilians correlates with the Latin (i.e. Catholic) early modern book culture.

The third chapter of the dissertation investigates reading practices and book usage in the monasteries under study. In the 17th century, reading was integrated within liturgical cycle of the Orthodox communities, and it was definitely referred to as “divine praxis”. On the contrary, meaning of reading changed in the model *pietas litterata* in the 18th century. Besides liturgical and common “refectory”

reading, the process of occidentalisation promoted new forms of this practice – so called “meditative reading” and “scholar reading”. Usually, these new models of reading were applied in the monasteries which provided monastic education. One of the arguments of the research is that in the second half of the 18th century reading practices and book usage became more regulated, similar to the Latin model *lectio librorum*, which strictly defined what, when and where monks should read. Moreover, this Latin model entered the style of life of the monks elite, eventually educated in the Catholic institutions. It should be mentioned, that strict control over the readings was caused by two main reasons: increasing of the number of books and active book usage.

The study concludes that “reading canon” and reading practices of the Basilians represent polymorphism of the Ukrainian early modern culture, which is revealed in disposition to absorb and synthesize external influences, and simultaneously react to the threat of disintegration. For instance, these processes did not mean assimilation of *latinitas* in the Basilian monasteries, but a constructive acceptance of the extraneous within them. Furthermore, I conclude that books provide westernization of the cultural and spiritual life of the monks. This argument is supported by the findings that the number of books in Latin and Polish increased extremely during 1760s and 1770s. In a few monasteries, they consisted 70-90 % of the libraries. On the one hand, this quantitative change indicates literally the latinisation, but on the other hand, analysis of the book repertoire shows that it was actually occidentalisation.

The dissertation also verifies thesis that texts formed Uniate identity known as *Slavia Unita*. Book culture was the approved way to construct cultural and religious systems. It was previously shown that common liturgical books provide unification of the Uniate rite (especially by the Missal published in Univ and Pochaiv printing houses). Besides liturgical books, Uniate identity was also determined by the hagiography and partly by the moral theologies. It should be emphasized that this research observes intensive and widespread

confessionalization within Basilian monasteries of the Lviv Eparchy only from 1760s.

Keywords: monastic library, religious culture, Lviv Eparchy, book culture, reading practices, reading canon.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Підрозділи у колективній науковій монографії:

1. [Альмес І.]. Бібліотека. *На перехресті культур: Монастир і храм Пресвятої Трійці у Вільнюсі: колективна монографія*. Вільнюс, 2017. С. 234–242 = [Almesas I.]. Biblioteka. *Kultūrų kryžkelė: Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas: kolektyvinė monografija*. Vilnius, 2017. P. 196–202.
2. [Альмес І.]. Друкарня. *На перехресті культур: Монастир і храм Пресвятої Трійці у Вільнюсі: колективна монографія*. Вільнюс, 2017. С. 243–248 = [Almesas I.]. Spaustuvė. *Kultūrų kryžkelė: Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas: kolektyvinė monografija*. Vilnius, 2017. P. 203–208.

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

3. Альмес І. Бібліотека Віцинського василіанського монастиря (за матеріалами інвентарного опису 1774 р.). *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2014. Вип. 18. С. 210–232.
4. Альмес І. Бібліотека Золочівського василіанського монастиря наприкінці 60-х – початку 70-х рр. XVIII ст.: реконструкція книжкового репертуару. *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2017. Вип. 21. С. 143–169.
5. Альмес І. Коло читання ченців Львівської єпархії другої половини XVIII ст.: бібліотеки василіанських ієромонахів Юстина Ілляшевича та Йосафата Лозінського. *Вісник Львівського університету. Серія*

«Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології». Львів, 2017. Вип. 11–12. С. 14–37.

6. Альмес І. Латино- і польськомовні стародруки монастирського походження у фондах Державного архіву Тернопільської області. *Архіви України*. Київ, 2015. № 4 (297). С. 116–126.

7. Альмес І. Рукописні книги у Крехівському монастирі в XVII–XVIII ст. (за матеріалами інвентарних описів). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2014. Вип. 25. С. 16–18.

8. Альмес І. «Церковні книги» у Віцинському василіанському монастирі (за матеріалами інвентарного опису 1774 р.). *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 365–378.

9. Almes I. «Ex libris Patrum Basilianorum»: do historii księgozbiorów prywatnych bazylianów prowincji ruskiej w drugiej połowie XVIII w. *Książka dawna i jej właściciele* / pod red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegły. Wrocław, 2017. T. 2. S. 63–80.

10. Almes I. Księgi cyrylickie w bibliotekach monasterów bazylikańskich eparchii lwowskiej XVIII wieku. *Latopisy Akademii Supraskiej*. Supraśl, 2016. T. 7: Dawna cyryliccka księga drukowana: twórcy i czytelnicy / pod red. M. Kuczyńskiej. S. 209–217.

11. Almes I. «Latinitas Polonice»: książka polska w monasterach bazylikańskich eparchii lwowskiej XVIII wieku. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*. Warszawa, 2017. R. 11. S. 59–69.

12. Almes I. Źródła do historii bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej XVII–XVIII wieku. Inwentarze bazylikańskiego monasteru w Krechowie. *Textus et studia* / pod. red. M. Hałaburdy, J. Szczepaniaka. Kraków, 2015. № 3. S. 7–27.

Статті, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

13. Альмес І. Богослужбові книги у Крехівському василіанському монастирі у другій половині XVIII ст. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Львів, 2014. Кн. 1. С. 155–168.

14. Альмес І. Даровизни книг до Крехівського монастиря у XVII – на початку XVIII ст. *Церква-наука-суспільство: питання взаємодії: Матеріали Дванадцятій Міжнародної наукової конференції (Київ, 28–30 травня 2014 р.)*. Київ, 2014. С. 121–124.

15. Альмес І. До історії формування книгозбірень монастирів Львівської єпархії в другій половині XVII – середині XVIII ст. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Львів, 2015. Кн. 1. С. 83–98.

16. Альмес І. «Надпалена, подерта, стара і пошарпана»: замітки про фізичний стан книг в контексті історії читання в монастирях Львівської єпархії XVIII ст. (за матеріалами інвентарних описів). *Церква-наука-суспільство: питання взаємодії: Матеріали Тринадцятій Міжнародної наукової конференції (Київ, 27–29 травня 2015 р.)*. Київ, 2015. С. 152–154.

17. Альмес І. Carmelitana у бібліотеках василіанських монастирів Львівської єпархії XVIII ст. = Las obras carmelitanas en las bibliotecas de conventos basilios de la Eparquía de Lviv del siglo XVIII. *Свята Тереза від Ісуса і Україна – Santa Teresa de Jesús y Ucrania: науковий збірник / упоряд. і передм. Б. Чума*. Львів, 2017. С. 174–193, 194–213.

Статті, які додатково відображають результати наукової роботи:

18. Альмес І. Польськомовна проповідницька література в бібліотеці Крехівського монастиря XVII–XVIII ст. *Польські студії*. Київ, 2015. № 8. С. 66–82. («Дух і Літера», № 28).

19. Альмес І. «Lectio Orthodoxorum»: книжкові зібрання православних монастирів Львівської єпархії наприкінці XVI – у XVII столітті. *Київська академія*. Київ, 2017. Вип. 14. С. 115–149.

20. Альмес І. [Рец. на:] Дух О. Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархій у ранньомодерний період. Львів: Вид-во УКУ, 2017. 752 с.: іл., табл., карти + 7 карт. (Серія «Київське християнство», т. 5). *Соціум: альманах соціальної історії*. Київ, 2017. Вип. 13–14. С. 378–383.
21. Альмес І. [Рец. на:] Gwioździk J. Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Katowice, 2015. 546 s. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2017. Т. 270: Праці Історично-філософської секції. С. 623–627.
22. Альмес І. [Рец. на:] Lorens B. Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. 559, [1] s., [3] mapy, il. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2015. Т. 268: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. С. 563–569.
23. Альмес І. [Рец. на:] The Oxford Handbook of Early Modern Theology, 1600–1800 / ed. by U. L. Lehner, R. A. Muller, A. G. Roeber. New York: Oxford University Press, [2016]. xv, 668 p. *Київська академія*. Київ, 2017. Вип. 14. С. 204–212.

ЗМІСТ

Вступ	19
Розділ 1. Методологія, історіографія та джерела дослідження	26
1.1. Соціокультурна історія книги: методологія дослідження	26
1.2. Історіографія	32
1.3. Джерельна база	44
Розділ 2. Книгозбірні у православних та унійних монастирях	52
2.1. Монастирі Львівської єпархії у XVII–XVIII ст.	52
2.2. Книжкові зібрання монастирів	56
2.2.1. Шляхи формування	56
2.2.1.1. «Post obitum»: вклади ченців	56
2.2.1.2. «За отпущеніє грѣховъ»: даровизни книг	59
2.2.1.3. «Z książki do szkół potrzebne»: купівля кодексів ...	65
2.2.1.4. «Списася найгрѣшнѣшим и недостойним рабом Божим»: переписування книг	72
2.2.1.5. «Z różnych monasterów zniesionych»: переміщення книг	75
2.2.2. Організація книгозбірень	77
2.2.3. Кількісні показники книжкових зібрань	81
2.2.3.1. Динаміка кількісного складу	82
2.2.3.2. «Церковні» та бібліотечні книги	85
2.2.3.3. Стародруковані та рукописні книги	88
2.2.3.4. Мова книг	89
2.2.3.5. Місце видання	93
2.2.3.6. Формат видань	95
Розділ 3. Читацькі канони	100
3.1. Поза канонам: богослужбові книги	101

3.1.1. Літургійні книги у православних обителях	102
3.1.2. Конфесіоналізація по-василіанськи: уніфікація богослужбової літератури в унійних монастирях XVIII ст.	104
3.2. <i>Lectio Orthodoxorum</i> : тематична тріада православних	110
3.2.1. Святоотцівська спадщина	111
3.2.2. Житійні твори	114
3.2.3. Проповідницька література	115
3.3. <i>Lectio Basilianorum</i> : лектура василіан «освіченого благочестя» ..	119
3.3.1. «Догматична» складова канону: біблістика і патристика	119
3.3.2. «Учительні видання»: агіографічна, аскетична і проповідницька література	123
3.3.3. «Спеціалізовані» книгозбірні	129
3.3.3.1. «De arte rhetorica»: бібліотека для студій з риторики	129
3.3.3.2. «Theologia scholastica»: теологічна книгозбірня ..	133
Розділ 4. Читацькі практики та «використання книг»	141
4.1. «Нормативне читання»: устави та чернечі правила про книги	142
4.2. Читацькі та книжкові практики ченців	149
4.2.1. Типи читання: богослужбове, трапезне, келійне, медитаційне, навчальне	149
4.2.2. Приватні книжкові зібрання монахів	153
4.2.3. <i>Ex libris Patrum Basilianorum</i> : практики «присвоєння» книг	158
4.2.4. «Індекс цитування»: ченці та їхні нотатки	161
4.2.5. <i>Librorum Prohibitorum</i> і нечитання книг	167
4.3. «Життя книг» у монастирях	170
4.3.1. Обмін, роздаровування, продаж та крадіжки	170
4.3.2. Практики опрацювання та «направи» книг	176

4.3.3. «Надпалені, подерті, старі й пошарпані»:	
фізичний стан книг	179
Висновки	184
Список використаних джерел	189
Додатки	251

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДАТО	Державний архів Тернопільської області
Запаско I	Запаско Я. Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні. Львів, 1981. Кн. 1: 1574–1700 pp. 136 с.
Запаско II	Запаско Я. Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні. Львів, 1984. Кн. 2, ч. 1: 1701–1764 pp. 132 с.
Запаско III	Запаско Я. Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні. Львів, Кн. 2, ч. 2: 1765–1800 pp. 128 с.
Записки НТШ	Записки Наукового товариства імені Шевченка
Записки ЧСВВ	Записки Чину Святого Василя Великого
ІР НБУ	Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України
ЛМІР	Львівський музей історії релігії
ЛННБ	Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України - МВ – монастир василіан (ф. 3)
НБ ЛНУ	Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка
НМЛ	Національний музей ім. Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги
ЦДІА України у Львові	Центральний державний історичний архів України, м. Львів
ЧСВВ	Чин Святого Василя Великого
BW	Biblioteka oo. bazylianów w Warszawie
BUJ	Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego
BUW	Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego

- Estr.   Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE) URL:
<http://www.estreicher.uj.edu.pl/> (дата звернення: 10 вересня
2017 р.).
- LMAVB   Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
- ZNiO   Zakład Narodowy imienia Ossolińskich
- Worldcat   The world's largest network of library content and services
URL: <http://www.worldcat.org/> (дата звернення: 12 лютого
2018 р.)

ВСТУП

Актуальність теми. Вивчення минулого України в категоріях культурної історії залишається важливим напрямом гуманітарних студій. Особливо перспективним виглядає дослідження релігійної культури ранньомодерного часу, оскільки християнський світогляд загалом визначав особливості функціонування тогочасного соціуму. Розгляд історичних явищ у категоріях релігійної культури контекстуалізує та доповнює здобутки сучасної історіографії. У цьому контексті актуальним є звернення особливої уваги до такої спільноти богопосвячених осіб, як чернецтво, яке витворило специфічну монастирську традицію. Саме православні й унійні обителі та їхні насельники – ченці, котрі практикували слов'яно-візантійський обряд і були носіями киевохристиянської традиції східного монашества – були важливими «творцями» і «споживачами» релігійної культури ранньомодерної України.

XVII–XVIII століття – період, який називають «епохою монастицизму» в історії християнства. Йдеться про активізацію чернечого життя, що детермінувало динамічне зростання мережі монастирів до середини XVIII ст. Повноцінне богослужбове життя обителей, функціонування навчальних студій, місійну та катехитичну діяльність, зрештою, духовно-інтелектуальну формацію ченців уможливлювали книгозбірні. Монах у цей час постає як «людина книги», яка використовує текст під час молитви, навчання, проповідництва та в душпастирстві. Очевидно, не кожна обитель мала власну бібліотеку, в невеликих чернечих спільнотах («скитиках») такої потреби й не було, але зазвичай навіть в них зберігалися примірники богослужбових книг, необхідні для провадження літургійного і молитовного життя. Тобто в усіх діючих монастирях побутовували книги, але не в усіх були бібліотеки.

Дослідження книжкової культури православних та унійних чоловічих чернечих спільнот Львівської єпархії XVII–XVIII ст. є складовою ширшої проблематики – не лише історії монашества, але й тогочасної релігійної

культури. Вивчення особливостей побутування книги сприяє кращому розумінню душпастирської та культурно-освітньої діяльності ченців. Книги так само є джерелом і засобом для глибшого аналізу духовності чернецтва. Опрацювання репертуару книжкових зібрань обителів уможлиблює аналіз рецепції католицької, православної, унійної та протестантської інтелектуальних традицій у чернечих осередках Львівського владництва ранньомодерного періоду. У сучасній історіографії книги (тексти) розглядаються як один із засобів творення певних «спільних уявлень», тому їхнє дослідження допоможе простежити поширення в релігійному середовищі (в даному разі монастирському) богослов'я Отців Церкви, основних ідей католицької посттридентської теології, київської могилянської чи постмогилянської богословської думки та унійних (василіанських) теологів. Таким чином, історія монастирських книгозбірень є перспективним напрямком гуманітаристики не лише в контексті книгознавчих студій чи історії Церкви, але й історії української культури загалом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу здійснено у рамках навчально-дослідницької програми Вишого навчального закладу «Український католицький університет» «Київське християнство та унійна традиція» та підспеціалізації кафедри нової і новітньої історії України Гуманітарного факультету УКУ «Релігійна культура ранньомодерної України».

Мета роботи: дослідити особливості функціонування книгозбірень у соціокультурному просторі чернечих спільнот Львівської єпархії XVII–XVIII ст.

Відповідно до поставленої мети, у роботі ставляться наступні **завдання:**

- реконструювати механізми формування книгозбірень монастирів;
- охарактеризувати організаційні засади монастирських бібліотек;
- проаналізувати кількісний склад книжкових зібрань;

- опрацювати нормативну базу щодо провадження книжкової справи в обителях;
- здійснити тематичний аналіз книжкового репертуару монастирських бібліотек;
- з'ясувати читацькі преференції ченців;
- простежити конфесійно зумовлену трансформацію моделей книжкової культури в чернечих спільнотах наприкінці XVII – упродовж XVIII ст.;
- вивчити вплив процесів конфесіоналізації на тематичну палітру і зміст богослужбової літератури в монастирях;
- ідентифікувати провенієнції на стародрукованих і рукописних книгах монастирського походження як складову читацьких практик іноків;
- простежити «життя книг» у контексті повсякдення чернечих спільнот.

Об'єкт дослідження: книжкові зібрання православних та унійних монастирів Львівської єпархії ранньомодерного часу.

Предмет дослідження: формування книжкової культури в православних та унійних монастирях Львівської єпархії XVII–XVIII ст.

Хронологічні межі дослідження обмежуються XVII–XVIII ст. Нижні часові рамки пов'язані з появою перших відомих описів книжкових зібрань монастирів Львівської єпархії перших десятиліть XVII ст. (до уваги також взято інвентар з останньої чверті XVI ст.). Натомість верхньою хронологічною межею виступає 1780 р., коли після поділів Речі Посполитої чернечі спільноти Святопокровської провінції опинилися в складі Австрії (Галичина) і Польсько-Литовської держави (Поділля) та були реорганізовані у дві провінції – Львівську та Перемишльську, а невдовзі більшість василіянських монастирів у Габсбурзькій монархії та в Російській імперії були ліквідовані. Рубіж XVIII–XIX ст. сучасна історіографія окреслює як «кінець

монастирської книжкової культури», пов'язаний у т. ч. із зміною форм і засад організації бібліотек обителів.

Територіальними рамками дослідження виступають межі Львівської єпархії XVII–XVIII ст., які були історично змінними та охоплювали три церковні адміністративні округи (крилоси-офіціалати) – Галицький, Кам'янецький і Львівський, а в окремі періоди також Брацлавський.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в комплексному міждисциплінарному аналізі особливостей функціонування монастирських книгозбірень Львівської єпархії XVII–XVIII ст.

У дисертації вперше:

- досліджено історію монастирських книгозбірень Львівської єпархії ранньомодерного часу в категоріях соціокультурної історії книги;
- проаналізовано склад літургійних книг в унійних обителях у контексті процесів конфесіоналізації XVIII ст.;
- окреслено «читацькі канони» православних та унійних обителів;
- залучено до наукового обігу нові джерельні матеріали, зокрема інвентарні описи, стародруковані та рукописні книги;

Отримали подальший розвиток:

- вивчення кількісних характеристик монастирських книгозбірень;
- дослідження «спеціалізованих» книгозбірень василіанських монастирів 1770-х рр.;

Удосконалено:

- практику дослідження репертуару книг василіанських монастирів;
- методикку вивчення читацьких практик ченців Львівської єпархії XVII–XVIII ст.

Практичне значення дослідження. Результати дисертаційної роботи і застосовані в ній методологічні підходи можуть бути використані під час вивчення історії української культури ранньомодерного часу, для написання

узагальнюючих праць з історії Церкви в Україні та укладання навчальних нормативних і спеціалізованих курсів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані у виступах на: Засіданні комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін XXVI наукової сесії НТШ (Львів, 17 березня 2015 р.); XXIV Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (Львів, 26–28 травня 2015 р.); Міжнародній науковій конференції «Losy i znaczenie dziedzictwa kulturowego po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska przekazanego Cerkwi prawosławnej lub Kościołom protestanckim» (Серпеліце, Польща, 3–5 вересня 2015 р.); Міждисциплінарному науковому семінарі програми «Київське християнство та унійна традиція» (Львів, 11 лютого 2016 р.); Засіданні комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін XXVII наукової сесії НТШ (Львів, 18 березня 2016 р.); Засіданні історичної комісії XXVII наукової сесії НТШ (Львів, 24 березня 2016 р.); XXV Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (Львів, 25–28 травня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Dawna cyrylicka księga drukowana: twórcy i czytelnicy» (Супрасль, Польща, 29–31 серпня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Dawna książka i jej właściciele» (Вроцлав, Польща, 29 вересня – 1 жовтня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Polskie/polonijne dziedzictwo piśmiennicze w zbiorach zagranicznych. Problematyka i warsztat badawczy, rezultaty i perspektywę badań» (Варшава, Польща, 25–26 травня 2017 р.); Міжнародній науковій конференції до 400-ліття Василянського Чину святого Йосафата «Чин Святого Василя Великого: історія, сьогодення, перспективи» (Львів, 14–16 вересня 2017 р.); Міжнародному круглому столі «Bazilijonų sprastuvės Vilniuje leidiniai / Василянське книговидання у Вільні» (до 400-ліття Василянського чину Святого Йосафата) (Вільнюс, Литва, 11 листопада 2017 р.); Міжнародній науковій конференції «Reformacja a klasztor, klasztor a Reformacja. W 500. rocznicę początku Reformacji» (Вроцлав, Польща,

16–19 листопада 2017 р.); Всеукраїнському науковому семінарі НаУКМА «Проблеми освіти й освіченості в середньовічній та ранньомодерній Україні» (Київ, 7 лютого 2018 р.); Міждисциплінарному аспірантському науковому семінарі УКУ (Львів, 22 березня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 23 публікаціях українською, польською, іспанською та литовською мовами, з них 2 є підрозділами колективної наукової монографії, 6 – закордонними публікаціями, а 6 – статтями у фахових виданнях.

Структура дослідження. Структура роботи побудована за проблемним принципом. Основна частина дисертації складається зі вступу, чотирьох розділів (які містять 11 підрозділів) та висновків. У *першому розділі* охарактеризовано понятійний апарат і методологію дослідження, а також проаналізовано історіографію та джерельні матеріали дисертації. У *другому розділі* в контексті інституційної історії монастирів Львівської єпархії ранньомодерного часу представлено душпастирську та культурно-освітню діяльність чернецтва та розглянуто шляхи формування, організаційні засади й кількісні показники монастирських книгозбірень.

У *третьому розділі* досліджено репертуар книг у категоріях концепту «читацьких канонів». Особливу увагу звернуто на номенклатуру літургійних текстів у православних монастирях XVII ст., а щодо унійних обителів XVIII ст. богослужбові видання представлено як спробу уніфікації та дисциплінування обрядових практик василіян. Два інші підрозділи присвячені моделюванню читацьких канонів – *Lectio Orthodoxorum* та *Lectio Basilianorum*. У *четвертому розділі* на основі вивчення здебільшого внутрішньомонастирської документації, досліджено читацькі практики, особливості «використання книг» та «життя» кодексів в обителях (обмін, продаж, крадіжки, практики нечитання тощо).

Основну частину дисертації доповнюють список використаних джерел (620 позицій) та 5 додатків. Основний текст дисертації охоплює 171 сторінку, загальний обсяг роботи – 318 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення історії книги ранньомодерного часу розглядається дослідниками з різних методологічних перспектив – як виключно книгознавчих чи історичних, так і різних міждисциплінарних підходів. В українській історіографічній традиції досліджуваної проблематики превалує методологічно розроблений підхід книгознавчих студій, з акцентом на джерельному опрацюванні, віднайденні й каталогуванні стародрукованих й рукописних книг. Центром таких студій в останні роки є Інститут рукопису НБУ [285; 374; 380]. У перспективі української культури домодерного часу історію книги вивчав Ярослав Ісаєвич, але в центрі уваги його досліджень залишалась книговидавнича справа, зокрема історія українських друкарень, а не читацькі практики чи історія побутування книг [271; 274]. Такий стан справ обумовлює потребу розширення методологічної перспективи, зокрема вивчення історії книги у категоріях культурної історії.

1.1. Соціокультурна історія книги: методологія дослідження

У сучасній історіографії умовно можна виділити два підходи до вивчення історії книги. «Французька модель» тісно пов'язана з історією культури і суспільства. Натомість у «британській моделі» основний акцент робиться на аналітичній бібліографії, тобто укладення реєстрів, каталогів тощо [431; 548; 561]. За першим зі згаданих підходів, історію книги вивчають в контексті культурної історії, за якою досліджується історія соціокультурних форм, процесів і комунікацій, колективних уявлень, стилів мислення [225; 429]. У дисертації історія книги представлена не у контексті історії друкарської справи і рукописних книг чи загалом епохи друкованої книги, а в категоріях культурної історії.

У роботі застосовано методологічні підходи «французької школи» історії книги, зокрема одного із представників «школи Анналів» Роже Шарт'є (нар. 1945 р.). Таке дослідження на матеріалі Київської митрополії XVII–XVIII ст. передбачає врахування соціокультурних особливостей в українських землях Речі Посполитої. Книга вивчається у чернечому середовищі як одна зі складових творення духовного середовища обителів, і розуміється як «культурна продукція», а читання книг – як одна із культурних практик [387; 438]. Окрім реконструкції складу книжкових зібрань монастирів та ченців, чи не найскладнішим завданням дослідника є з'ясування репертуару книг, які ченці читали і використовували. Це складніше зробити, оскільки читацька діяльність як «мовчазне виробництво» [386, с. 142] залишає сліди далеко не завжди. Власне антропологічна перспектива вивчення історії книги передбачає врахування соціального виміру читання, який добре відображає фраза: «Читаємо для того, щоб ділити культуру з іншими» [546, s. 191; 437].

Монастирський контекст під час вивчення історії книги, про який Роже Шарт'є практично не згадує, акцептовується методологічними прийомами французької дослідниці Фаб'єн Енріот, яка впродовж останніх років активно студіює книжкову культуру обителів французьких земель ранньомодерного часу. Підставовим принципом для цієї дослідниці є розуміння книги як складової повсякдення й одного із засобів чернечої формації [470; 471]. Під час опрацювання кількісних показників монастирських бібліотек здійснено т. зв. квантитативний аналіз бібліотек, або те, що ще називають мікроаналізом історичних книгозбірень [446; 571, р. 39].

Репертуар книг досліджено за допомогою концепту «читацький канон». Під цим терміном інструментально розуміється певний список книг чи каталог найбільш популярних авторів (але не найбільш читаних), тобто йдеться про певну селекцію, і це означає, що такий канон є історично змінним. Американський літературний критик і культуролог Гарольд Блум

окреслив т. зв. «західний читацький канон», тобто уклав перелік найбільш знакових авторів й творів західної культури. Як літературознавець, він аналізує та пояснює формування такого «канону», а ознаками «канонічності» для нього виступають оригінальність і репрезентативність певного літературного твору впродовж віків [427, р. 1-12, 17, 20, 22; 226].

По-друге, репертуар книг у монастирях опрацьовано в категоріях коментування непрочитаних книг. У 2007 р. професор літератури Паризького університету П'єр Баяр опублікував есей «Як говорити про книги, які не читав». Учений виділяє декілька категорій непрочитаних текстів: а) книги, про які нічого не знаємо; б) переглянуті книги; в) книги, про які чули. Важливим є розуміння місця книги у «колективній бібліотеці», здатність орієнтуватись у культурі як у системі. Тобто книги формують певну систему, і розуміючи її, можна визначити місце певного елемента в цій системі у стосунку до іншого. Таким чином, не обов'язково всі книги читати і переглядати, достатньо дізнатись про них. І це можна зробити, прочитавши, що про неї пишуть інші, й на основі цього коментувати нечитані книги [224].

У роботі так само представлено репертуар книг у категоріях історії знання (яке це знання, як його організовували тощо). По своїй суті книги чи тексти – це носії знання, яке ченці здобували за допомогою читання [557, р. 3]. Каталогівна монастирських бібліотек можна розглядати як процес впорядкування чи організації знання в чернечому середовищі [515, р. 12], хоча, очевидно, носіями чи інструментами знання у спільнотах іноків були не лише бібліотеки [502, р. 595]. У досліджуваних монастирях, насамперед, простежується впорядкування книг за форматом і мовою (рукописні кодекси зазвичай записуються окремо від стародруків [502, р. 612]). Лише з другої половини XVIII ст. більш поширеною практикою стає тематична структурованість книжкових зібрань. Зокрема, у 1760–1770-х рр. у деяких обителях виокремлено рубрики, загальнопоширені в тогочасній *res publica litteraria*.

Вивчення читацьких практик у чернечих осередках також вимагає окремих методологічних підходів. Читання для монахів ранньомодерного часу поставало у двох вимірах – як «духовна вправа» і власне як культурна практика. У першому з них «читання окреслюється через стосунок до Бога. Це духовна їжа для християнина. Християнин через уважне і часте читання [може] побачити досвіди святості» [466, s. 14]. У цій системі координат книга для ченців розглядається як один із інструментів духовної формації. Це приписи як щодо спільнотного (в трапезній), так й індивідуального (в келії) читання книг; вголос чи мовчки (*in silentio*) [549, p. 268]; як один із елементів повсякдення монахів – використання під час Літургії, проповіді, реколекцій. Також «слухання читання» [437, s. 132-141, 155] – це практики читати і слухати під час трапези, коли присутні ставали «пасивними читачами» певної книги [564, s. 215]. З іншого боку, читання було однією з культурних практик, тобто одним із виявів соціальної активності людини та способом здобуття знань [446, p. 14].

Важливим у дисертації є застосування еклезіального підходу, тобто вивчення історії обителів (в даному випадку монастирських бібліотек) не лише як культурних чи освітніх інституцій, але як невід’ємних складових Церкви (містичного тіла Христового), як особливих місць молитви та спасіння. Під еклезіальним підходом розуміється міждисциплінарний спосіб вивчення релігійної культури, який синкретично застосовує методологічні прийоми історичних, теологічних, культурологічних, правничих, соціальних та філологічних дисциплін. До його методологічних особливостей можна віднести такі характеристики: розгляд певних явищ як «церковних практик», а не лише як культурних; релігійна контекстуалізація при вивченні церковних феноменів; відсутність конфесійної ангажованості як такої; розуміння теологічних, богослужбових аспектів досліджуваних проблем як живої традиції Церкви, що є важливим предметом академічного вивчення.

У рамках такого методу враховуються дві перспективи розуміння сутності монастирів – і як місць молитви, і як соціокультурних просторів, де їхні насельники здійснювали певні приватні й публічні практики. З перспективи християнської доктрини, монастирі – це осередки спасіння й молитви, в яких люди, добровільно відмовившись від благ земного світу, проводять час у постійній молитві та пості [323]. У категоріях релігійної культури обителі можна окреслити як спільноти з певною аксіологічною системою – спільні духовні цінності, суспільний статус, відносна герметичність (обмеження клязури), подібні компетенції й комунікативні практики [466, s. 12; 561]. Намагаючись визначити місце монастирів у ранньомодерній культурі за допомогою «антропоморфізації» [363, с. 266], можна розглядати їх як «легені» організованої (у даному випадку еклезіальної (церковної)) культури. Причому чернечі осередки постають «легенями» не лише Церкви, але і ранньомодерної релігійної культури загалом, так само творячи її окремий сегмент – специфічну монастирську субкультуру в межах київської традиції [350].

Під книгою розуміється як матеріальний чи культурний предмет, так і релігійний/церковний засіб чи інструмент для священнодійства. При вивченні історії формування монастирських книгозбірень одним із способів поповнення колекцій було дарування книг, які у категоріях еклезіального підходу розглядаються як «даровизни», тобто як пожертви чи богоугодні дії християн (мирян і духовних осіб). Переписування книг в обителях виступало як духовна справа, послух інока, отриманий від настоятеля обителі, а не лише як культурна (книгознавча) практика. За еклезіальним підходом, репертуар книг монастирських книгозбірень вивчається в контексті літургійного життя ченців, яке було визначальним для богопосвячених осіб. Таким чином, еклезіальний підхід дозволяє розглядати певні явища чи процеси у контекстуальних богословських і церковних категоріях, виразніше окреслюючи об'єкт та предмет дослідження.

Окремого коментаря потребує понятійний апарат дисертації. Під терміном «культура» розуміється система практик, вірувань, цінностей, які є спільними для певної групи (спільноти) [552]. Книжкова культура передбачає вивчення саме історії монастирських книгозбірень, а не всієї писемної спадщини ченців («монастирська писемна культура») [559]. Це означає дослідження читацьких практик, читацьких канонів, «використання книг» тощо у монастирях. Якщо в українській чи російській історіографіях цей термін пов'язаний, насамперед, з книгознавчими студіями [286], то в західній історіографії він має більше конотацій із культурологічними дослідженнями (book culture, culture du livre, Buchkulturen) [487; 516, p. 146]. Відповідно, книжкова культура трактується в широкому розумінні, синонімічно – це культура книги.

Під терміном бібліотека мається на увазі книжкове зібрання, призначене для «персонального читання монахів» та яке не охоплює книг, які зберігаються у храмі [438, p. 65-66]. Натомість термін «книгозбірня» (книжкове зібрання) має більш ширше трактування, яке включає як бібліотечні, так і «церковні» книги, тобто загалом всі книги, які зберігались у монастирі [405; 406]. У дисертації досліджуються «історичні книжкові колекції», тобто історія книгозбірень, які до сьогодні не збереглися як цілісні фонди, але були комплексними зібраннями в ранньомодерний час [424, s. 6-7; 526].

Натомість поняття «соціокультурний простір» означає зовнішнє об'єктивне середовище, простір, за посередництвом якого особа входить у культурні зв'язки певної спільноти (в даному випадку чернечої). Частиною ж цього середовища є книга – церковна (тобто богослужбова) чи бібліотечна (для індивідуального або спільного читання) [367]. Під терміном «монастицизм» буквально розуміється чернече життя як таке. Розрізняють східну та західну традиції монастицизму [447, s. 256; 451; 596]. Хоча термін не є поширеним в українській історіографії в контексті вивчення східних

християнських конфесій, проте з методологічної перспективи він виглядає цілком доречним.

Вивчення чернечої книжкової культури контекстуалізовано в рамках процесів конфесіоналізації в Київській митрополії ранньомодерного часу [428]. Цей концепт використовується за моделлю німецького дослідника Альфонса Брюнінга, який враховує особливості східнохристиянських традицій. Зокрема, у дисертації розглянуто побутування та використання богослужбової літератури в чернечих осередках як засобів для уніфікації еkleзіальних практик і конфесійного дисциплінування іноків.

1.2. Історіографія

У 1851 р. знавець давніх книжкових колекцій Август Бельовський охарактеризував василіанські бібліотеки як невеликі фрагменти колишніх багатих зібрань: «Dsisiejsze bazylikańskie biblioteki są tylko bardzo drobnemi szczątkami owych naukowych bogactw dawniejszych» [353, т. 3, вип. 1-2, с. 67]. Після ліквідацій монастирів наприкінці XVIII – початку XIX ст. монастирські книгозбірні розпорошилися, частина з них була знищена. Такий стан справ зумовлював необхідність виявлення та опису збережених книг монастирського походження, що і стало об'єктом зацікавлення шанувальників давнини XIX ст. Очевидно, йдеться не про цілісне вивчення, а про поодинокі розвідки, присвячені окремим книгозбірням, укладення реєстрів стародруків чи рукописних книг, описи віднайдених примірників – характерні прийоми історіописання XIX – початку XX ст.

Вже у першій половині XIX ст. з'являються газетні нотатки книгознавців про бібліотеки монастирів ранньомодерного часу. На початку 1830-х рр. Август Кретович подав назви найбільш цінних книг із зібрання Крехівської обителі, стисло охарактеризувавши деякі із них [484, s. 290]. У 1832 р. в часописі «Dziennik literacki» серед описів бібліотек Львова міститься й невеликий нарис про зібрання василіан у Львові, в якому згадано

про найдавніші та найцінніші кодекси [435, s. 406-407]. Прокуратор василіан Варлаам Компаневич після відвідин Підгорецької обителі видав у часописі «Lwowianin» за 1838 р. інформацію про цей монастир, серед іншого опублікувавши фрагмент із підгорецького «Синопису» [483, s. 28]. 1840 року у повідомленні цього ж часопису про бібліотеки тогочасної Галичини було зазначено, що у Крехівській обителі знаходилася невелика книгозбірня [511, s. 93-94].

У другій половині XIX ст. фрагментарні відомості про монастирські книгозбірні подаються у загальних працях з історії василіанського чернецтва. У 1867 р. Михайло Коссак у своєму дослідженні про греко-католицькі обителі лише згадує, що найбільші з них мають бібліотеки [298]. Натомість Микола Петров на підставі регламентуючих документів описує правові рамки функціонування василіанських бібліотек ранньомодерного часу, обов'язки бібліотекарів тощо [332]. Іван Вагилевич у своєму стислому нарисі 1848 р. про Скит Манявський згадує Євангеліє, яке потрапило до бібліотеки Львівської духовної семінарії [568, s. 12]. Він припускав, що на початку XIX ст. книги могли ще знаходитись в якихось «сховках» на місці зруйнованої обителі [568, s. 18]. Дуже стисло про Манявську монастирську бібліотеку згадує і Юліан Целевич, автор найобширнішого нарису про цей чернечий осередок, написаного ще у 1887 р. (до сьогодні залишається найкращою працею з історії монастиря). Зокрема, він фрагментарно згадує про деякі книги [378, с. 32, 61, 70, 71], а також про перевезення кодексів після ліквідації обителі до Львова [378, с. 124]. Деякі із рукописів манявського походження в середині XIX ст. опрацював Август Бельовський. У 1851 р. він уклав список книг, які збереглись після пожежі в бібліотеці Львівського університету [88, арк. 19, 39]. Зрештою, деякі монастирські кодекси опинились у його книжковій колекції [288].

У другій половині XIX ст. найкращим знавцем книжкової спадщини ченців досліджуваних теренів можна вважати греко-католицького священника,

церковного і суспільно-політичного діяча Антона Петрушевича (1821–1913). Для нього добре відомими були не лише бібліотеки, але й архіви обителей. У своїй багатотомній праці «Сводная Галицко-Русская лѣтопись» дослідник фіксує рукописні книги та стародруки з монастирів у Завалові, Крехові, Львові (Св. Юрія та Св. Онуфрія), Маняві, Пацикові, Підгірцях, Пітричі, Сваричеві, Теробовлі, Товмачі, Угорниках та Уневі [89, арк. 586; 196, с. 24, 37, 48, 50–52, 60, 65, 75, 77, 88, 101, 106, 116, 130, 180, 198, 205, 206, 212, 213, 219–221, 232, 248–252, 311; 197, с. 8, 15, 43, 44, 53, 54, 58–59, 74, 78, 88, 96, 113, 136, 179, 182, 196, 323–324; 282]. Наприклад, лише з Крехівської обителі він згадує 14 книг, вказуючи їхню назву, дату, провенієнції, інколи подає короткий виклад змісту книг, а з Манявського Скита – 10 примірників [196, с. 94, 104, 198; 197, с. 43, 44, 136; 188; 190]. У своїй розвідці про Унівський монастир Антон Петрушевич також подає описи деяких із рукописних книг обителі [333]. Відома і його стаття більш теоретичного характеру про важливість вивчення різноманітних нотаток на книгах, яка базується на маргіналіях зі стародруків та манускриптів монастирського походження [334].

Цінні стародруки і рукописи монастирських книгозбірень були достатньо відомими для дослідників 60-80-х рр. XIX ст. У своїх наукових розвідках відомий суспільний діяч Яків Головацький подає описи деяких з них [237-239]. Іншим підтвердженням цього є популяризація книг монастирського походження. У 1885 р. на виставці старожитностей, яка відбувалася у Львівській Політехніці в рамках «З'їзду польських і руських археологів», експонувались, наприклад, три Євангелія із Крехівського монастиря [600]. У 1888 р. на виставці Львівського Ставропігійного інституту, підготовленій Ісидором Шараневичем та Антоном Петрушевичем, були представлені переважно богослужбові книги (рукописи чи друки) із зібрань монастирів у Бучачі, Жовкві, Львові, Крехові, Підгірцях [609, с. 10, 97, 109, 113; 582, с. 11–16, 22, 25–26, 32, 35–36].

Наприкінці XIX – початку XX ст. книги із василіанських монастирів, особливо рукописи, стали предметом наукового зацікавлення академічного середовища Наукового товариства імені Шевченка [255]. Найбільшу увагу тодішніх дослідників привертала цінні рідкісні манускрипти, які знаходились у великих обителях – Львівському Святоонофріївському, Підгорецькому та Крехівському. У середині 1890-х рр. Іван Франко разом із Василем Щуратом відвідали Крехівський монастир, де їх особливо зацікавив рукописний відділ чернечої книгозбірні [355, с. 170]. Як наслідок, Іван Франко опублікував декілька наукових праць про «крехівський» рукопис «Історії про Варлаама і Йоасафа» [368; 370]. У 1913 р. дослідник знову відвідав обитель, та цього разу особливу увагу звернув на півуставну «Крехівську Палею» з XVI ст. Власне значну частину праці Івана Франка про апокрифи становили ранньомодерні тексти з Крехівської обителі – це, наприклад, «Первоєвангеліє Якова», «Пророцтво Аполлона про Ісуса» та інші [222, т. 1, с. XLVIII; т. 2, с. 49, 395-397]. Писав Франко і про Літопис Підгорецького монастиря (т. зв. «Синопис»), фрагменти якого опублікував на шпальтах «Київської старини» у 1890 р. [204].

На початку XX ст. декілька вартісних рукописів у Крехівському монастирі виявив і Василь Щурат. Зокрема, у 1906 р. він знайшов один із небагатьох на той час відомих списків драми Феофана Прокоповича «Владимир». Проте лише через декілька років він опублікував статтю про цей манускрипт [397]. З 1907 р. Василь Щурат зацікавився конволютом «Лѣмонарь або Цвѣтникъ духовный и прочая», в складі якого був єдиний відомий на той час примірник віршів «Христос Пасхон». Текст цих віршів з конволюта, який не зберігся до сьогодні [287, с. 25], дослідник опублікував у 1913 р. [400]. Крім того, Василь Щурат описав один із рукописних збірників Підгорецької обителі [396] та уклав невелику розвідку про Львівський Святоонофріївський монастир [399].

У 1902 р. Олександр Колесса стисло охарактеризував 13 цінних друків та рукописів Крехівської обителі [481]. Цього ж року невелику нотатку про Бучацьку бібліотеку опублікував Євген Барвінський, зазначивши, що там зберігається чимало інкунабул та стародруків, наприклад, «Хроніка» Марціна Бельського (1564) [422]. У 1904 р. інформацію про вже згадуваний крехівський «Лимонар» подав Аристарх Крижановський (1877–1905) [300]. Долучився до введення до наукового обігу рідкісних рукописних текстів з Крехівської обителі й Кирило Студинський. Зокрема, він у своїй статті стисло охарактеризував крехівський рукопис невідомого на той час полемічного твору Клирика Острозького «Отпись на листъ въ Бозѣ велебнаго Отца Ипатія» [194, с. X–XXXII, 201]. У 1904 р. дослідник подільських старожитностей Юхим Сіцінський описав Євангеліє із Сатанівського та Тріодь Постову із Барського монастирів [362, с. 11-12, 50]. Вже на початку ХХ ст. у Церковному музеї (нині Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького) знаходились книги з монастирів, про що свідчить опублікований Іларіоном Свенціцьким у 1908 р. каталог [583, с. 132]. У 1912 р. Федір Свистун опублікував інвентарний опис монастиря Св. Йоана у Львові з 1769 р., щоправда, без критичних коментарів та вступного нарису про бібліотеку обителі [192].

З 1920–х рр. основним осередком вивчення історії василіанських обителей стають «Записки ЧСВВ», на сторінках яких з'являлися статті про монастирські бібліотеки. Зокрема, василіанин Йосафат Скрутень, на основі доступної для нього інформації, написав загальну історію тогочасної основної василіанської бібліотеки, тобто Львівської Святоонофріївської [353]. Крім того, він продовжив публікувати «Синопис» Підгорецького монастиря [354], уривки з якого, як вже зазначалось, підготував до друку Іван Франко. Реєстр кирилических рукописних книг Львівського Святоонофріївського монастиря, який до сьогодні залишається основним інформатором для дослідників, оприлюднив у «Записках ЧСВВ» [241]

історик літератури, професор Українського таємного університету Ярослав Гординський.

У 1920–1930-х рр. рукописи з монастирів особливо зацікавили тогочасних галицьких (і не тільки) мовознавців й істориків літератури. На початку 20-х рр. ХХ ст. Я. Гординський проаналізував та опублікував за крехівським рукописом трагікомедію «Владимир» [242]. Крім цього, на основі крехівського манускрипту він підготував монографію про твір «Історія про Варлаама і Йоасафа», яка досі залишається неопублікованою [83], а також здійснив палеографічний і мистецтвознавчий аналіз рукописного Ірмоля 1695 р., який походив з тієї ж обителі [242]. У цей же час невелику розвідку польською мовою про Львівську василіанську бібліотеку написав Казімеж Тишковський [565].

У 1925 р. вікарій Львівської греко-католицької архієпархії владика Йосиф (Боцян) увів до наукового обігу т. зв. «Крехівський Апостол» [228]. Натомість детальний аналіз даного рукопису здійснив у своїй монографії відомий дослідник Іван Огієнко [328]. У 1930 р. мовознавець Василь Лев (1903–1991) захистив докторську дисертацію у галузі слов'янської філології на тему «"Крехівський Апостол" – пам'ятка української літературної мови з ХVІ ст.» [366; 499]. Для габілітації у Львівському університеті Василь Лев здійснив палеографічний та мовознавчий аналіз тексту рукопису «Крехівської Палей», датувавши його першою половиною ХV ст. [366, с. 96].

У 1930-х рр. описи тогочасних василіанських бібліотек потрапляли до загальних польських бібліотечних довідників. Наприклад, книгознавець Едвард Хвалевік у першому томі своєї праці «Zbiory polskie» подає загальну характеристику василіанських книгозбірень [594, s. 264]. Відомості про бібліотеки обителей можна знайти і на шпальтах тогочасних часописів Галичини. Наприклад, Осип Назарук у 1934 р. поінформував про книжкове зібрання Крехівського монастиря в одному із номерів газети «Нова Зоря».

Під час відвідин Крехова цього ж року, його особливо вразило те, що в обителі було «дві кімнати повні книжок» та «горою маса рукописів» [324].

У другій половині ХХ ст. з'явилися як наукові розвідки більш цілісного характеру безпосередньо про монастирські книгозбірні, так і публікації про окремі пам'ятки монастирського походження, переважно книгознавців та істориків літератури. У середині 1960-х рр. Іван Крип'якевич в одній зі своїх статей згадав крехівську «Кройнику» зі збірника «Лѣмонарь» [303]. Учений ще у міжвоєнний період та у перші післявоєнні роки писав на книгознавчі сюжети (про «багатий книгознавчий матеріал візитацій» [304]), але оминав тематику монастирських бібліотек [302].

У 1970–1980-х рр., незважаючи на різні перешкоди, вдавалося публікувати інформацію про монастирські бібліотеки одному з найкращих дослідників української культури ранньомодерного часу Ярославу Ісаєвичу. У 1972 р. вийшла монографія «Джерела до історії української доби феодалізму ХVІ–ХVІІІ ст.», для написання якої дослідник користав з хроніки Львівського Святоонофріївського монастиря. Згадує він і про Крехівську книгозбірню та навіть зазначає, що «до найдавніших каталогів бібліотек належать монастирські» [267, с. 49, 81, 136]. У цей час Ярослав Дмитрович вже був добре обізнаний з рукописними трактатами василіан, які зберігались у ЛННБ, про що свідчить стисла характеристика в одній зі статей латиномовних конспектів з філософії монастирського походження [269].

Як цілісна монастирська бібліотека об'єктом дослідження Ярослава Ісаєвича стала книгозбірня Скита Манявського. У 1983 р. під час експедиції в Румунії (Бухарест-Брашів-Клуж-Ясси-Південна Буковина) Ярослав Дмитрович виявив частину Манявської бібліотеки у Сучавському монастирі. Він подав короткий опис Острозької Біблії з Манявської обителі та мав намір опублікувати окреме дослідження про книгозбірню Манявської обителі [264, с. 6, 10], неодноразово згадуючи у 1990-х рр. про примірники стародруків з Маняви [473, с. 194], та характеризуючи книгозбірню монастиря на основі

інвентарного опису з вересня 1785 р. [274, с. 373-374]. Зрештою, й у 2000-х рр. Ярослав Ісаєвич наголошував на важливості вивчення василіанських бібліотек у контексті історії культури доби бароко в українських землях [268].

У 1970–1980-х рр. з цінними манускриптами монастирського походження у львівських збірках був обізнаний Ігор Мицько, про що свідчать декілька його статей. У 1982 р. під завуальованою назвою «Ідеологічна боротьба на Україні в XVII ст. і формування та склад бібліотек» дослідник на основі виявленого ним інвентарного опису 1739 р. здійснив детальний аналіз кількісного та тематичного складу Крехівської книгозбірні. Свою працю він доповнив короткою історією формування даної бібліотеки, а також виявив декілька «крехівських» стародруків та рукописів у архівних зібраннях Львова [318]. Згодом об'єктом дослідження Ігоря Мицька стала історія Унівської обителі, у т. ч. її бібліотека, на основі інвентарних описів другої половини XVIII ст. (деякі з них він опублікував, щоправда, з неточностями) [184]. Найбільш цінною є його реконструкція історії Унівської бібліотеки на основі маргіналій із віднайдених стародруків і рукописних книг [322, с. 58-65]. Перу Ігоря Мицька також належить нарис історії формування книжкового зібрання Скита Манявського [321].

Здійснюючи кодикологічно-палеографічні описи Ірмолоїв відомості про книжкову спадщину монастирів публікував дослідник історії церковної музики Юрій Ясіновський. Зокрема, він описав Ірмолої Задарівського, Крехівського, Литвинівського, Манявського [416], Підгорецького і Підгородиського монастирів [591, № 63, 84, 252, 273, 317, 490, 720, 916, 1006]. Зрештою, декілька його наукових праць присвячено бібліотеці Унівської лаври, зокрема каталог кириличних примірників, які сьогодні зберігаються в цій обителі, а також огляд історії формування монастирської бібліотеки та функціонування друкарні [412; 414; 415; 417]. Крім того,

професор уклав каталог друків латинським шрифтом, які зберігаються в Унівській бібліотеці [576].

Значна частина внутрішньомонастирської документації, книжкової спадщини обителів Львівської єпархії XVII–XVIII ст. потрапила до фондів Відділу рукописів та Відділу рідкісної книги ЛННБ. Відповідно, працівники згаданих структурних підрозділів, не вивчаючи спеціально монастирські бібліотеки, публікували відомості про них. Інформаційним путівником про збірки манускриптів василіанського походження у ЛННБ залишаються статті Тетяни Гуцаленко [247], зокрема, про бібліотеку львівських василіан [246]. Дослідниця української рукописної книги ранньомодерного часу Віра Фрис описала провенієнції й маргіналії ченців [375]. У своїх загальних нарисах про бібліотеки в українських землях ранньомодерного часу вона також інформує про книгозбірні монастирів Львівської єпархії [371; 372] (зокрема, про бібліотеку Бучацького монастиря другої половини XVIII ст. [253]). Працівниця Відділу рукописів Марія Кольбух у своїх статтях подала описи кирилических книг з василіанських монастирів з невеликими історичними довідками про монастирські бібліотеки [291]. Крім того, вона описово проаналізувала книжковий репертуар Підгорецького монастиря, зосередивши увагу на реконструкції номенклатури книг [289]. Зрештою, у цій установі підготували як описи кирилических рукописних книг XVI ст. [582], так і каталоги кирилических стародруків XVII–XVIII ст. [580]. Менш вивченими залишаються фонди латинських стародруків. Наприклад, про маргіналії василіан кінця XVIII ст. на латиномовних стародруках з цих колекцій писала Ірина Качур [280].

Історія як окремих пам'яток, так і цілих монастирських бібліотек постає об'єктом вивчення й у сучасних дослідженнях. З останніх праць про книгозбірню Святоонофріївського монастиря варто згадати реконструкцію книжкового зібрання на основі інвентарного опису 1579 р. Василя Кметя [283], а також каталог кирилических стародруків, які сьогодні зберігаються при

обителі Св. Онуфрія у Львові, укладений Станіславом Волощенком [586]. У 2006 р. Андрій Павлишин на основі цілісного опрацювання внутрішньомонастирської документації написав та захистив докторат про історію монастирів Львівської єпархії XVII – початку XVIII ст. У контексті вивчення культурної діяльності обителей панорамно розглянуто й монастирські книгозбірні, зокрема, на прикладі зібрань книг Львівського Святоюрського та Добрянського монастирів 1719–1721 рр. [522, s. 169-171].

Історію Манявської бібліотеки вивчають дослідники з Івано-Франківська. Про книги, які зберігаються в обителі в Сучавиці, фрагментарно писав Володимир Старик. За його даними, у цій обителі зберігається близько 60 книг «манявського» походження. Дослідник звертає увагу на Євангеліє київського видання 1697 р., яке монастир отримав у 1715 р. від ігумена Скитської обителі Варлаама (Ступницького). Він також згадує про рукописне Євангеліє XVI ст., яке у 1781 р. до Маняви подарував ігумен Сучавської обителі Антіох Драгомирецький, але після закриття монастиря книгу повернули до Сучавиці [356]. Проте дослідник не подає історико-книгознавчих описів манявських примірників з бібліотеки Сучавського монастиря. Вивчає історію Манявської обителі і професор Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Микола Кугутяк. З його ініціативи опубліковано факсиміле та переклади чотирьох рукописних пам'яток: «Житіє Йова», «Завіт Феодосія», «Регула» Феодосія та Синодик [234]. Варто зазначити, що перші два твори, стараннями дослідниці з Риму Софії Сенік, опубліковано також англійською мовою [552].

Про бібліотеку Крехівської обителі у своїй монографії писав Петро Шкраб'юк. На основі вибіркового залучення даних деяких інвентарних описів вказано приблизні кількісні показники книгозбірні та звернуто увагу на декілька цінних видань [389; 390]. Дослідник подільських монастирів Богдан Хіхляч надто поверхово описав книжкові зібрання монастирів Поділля, які входили до складу Львівської єпархії [377]. Фрагментарно у

своїх статтях про василіанські манускрипти зазначила ще одна дослідниця – Марта Боянівська [229]. Відомості про монастирські друки чи рукописи можна знайти й у монографічних дослідженнях про певні типи пам'яток. Наприклад, російська дослідниця Марія Корогодіна описала Номоканони із Підгорецького, Унівського, Крехівського, Львівського Святоонофріївського і Святоюрського монастирів [296].

Культуру друку василіан ранньомодерного часу популяризують й такі видання, як багато ілюстрований альбом 2015 р. [357], переклади на українську мову фрагментів монастирських хронік з Підгірців та Сатанова, які здійснив Валерій Шевчук [199]. Лише перелік назв декількох книг Золочівського монастиря за інвентарем 1760–1770-х рр. подає у своїй статті Наталія Гупало, авторка науково-популярного нарису про обитель у Золочеві [245].

Окремої уваги заслуговують дослідження польських наукових осередків. Як відомо частина колекції стародруків бібліотеки «Оссолінеум» зі Львова потрапила до Вроцлава. Частину цієї збірки становили друки монастирського походження, в т. ч. з василіанських обителей Львівської єпархії. Це зумовило інтерес працівників Відділу стародруків Національного закладу імені Оссолінських до вивчення книжкової спадщини василіан. Зокрема Марія Підлипчак-Масрович (1946 р.н.) чимало своїх наукових праць присвятила вивченню книгозбірень василіанських монастирів. У своїй докторській дисертації вона представила діяльність шкіл та роль книги в житті василіанських спільнот Польської та Литовської провінцій, а, відповідно, і Львівської єпархії [529]. Таким чином, функціонування книги у чернечому середовищі, насамперед, прив'язано до освітньої діяльності ченців. На основі опрацювання здебільшого стародруків з бібліотеки Оссолінських у Вроцлаві дослідниця в історико-книгознавчих категоріях представила місце книги в житті унійного чернецтва. Очевидно, такі джерельні та методологічні обмеження позначилися на повноті репрезентації

книжкової культури ченців. У габілітаційній роботі про бібліотеки монастирів (латинських та василіанських) в українсько-білоруських землях Речі Посполитої, дослідниця синтетично представила кількісні показники, репертуар книг, організаційні засади монастирських бібліотек, в т. ч. василіанських, які вписані в контекст католицької монастирської книжкової традиції, та розглядаються як одна зі складових латинської культури [532].

Декілька статей М. Підлипчак-Маєрович присвячені вивченню конкретних василіанських книгозбірень чи окремих проблем з історії ЧСВВ. Зокрема, на основі інвентарних описів 1787 р., які на початку ХХ ст. зберігались у фондах бібліотеки Львівського університету [607], а сьогодні знаходяться у зібраннях Національної бібліотеки у Варшаві, дослідниця охарактеризувала кількісні та якісні показники василіанських книгозбірень кінця ХVІІІ ст. [533]. Також здебільшого на основі інвентарних описів, загально охарактеризовано василіанські бібліотеки Львова та Руської провінції ХVІІ–ХХ ст. [531]. Одна із останніх статей дослідниці присвячена долі книг з василіанських монастирів після їхнього закриття наприкінці ХVІІІ ст. [535]. Таким чином, книгознавчі наукові студії М. Підлипчак-Маєрович про василіанські бібліотеки ранньомодерного часу залишаються найбільш фаховими і знаними в історіографії [534; 536; 538; 539].

Почасти вивчала книгозбірні василіан Руської провінції ще одна польська дослідниця – Беата Лоренс з Жешівського університету. Зокрема, у своїй габілітаційній праці вона представила короткий нарис про монастирські бібліотеки василіан, впровадивши до обігу нові джерела, які не використовувала М. Підлипчак-Маєрович. Беата Лоренс аналізує в основному організаційні засади та кількісні показники книжкових зібрань обителів [492, s. 393-406]. У двох своїх статтях вона, на основі інвентарних описів другої половини ХVІІІ ст., вивчала кількісний та якісний склад бібліотек Львівського Святоюрського [494], Унівського [495] і частково Сатанівського монастирів [497]. Крім того, дослідниця фрагментарно

описала й бібліотеки обителів у Пітричі, Крилосі, Городенці та Сокільці [496].

Варто згадати ще про двох польських дослідниць книжкової культури василіан. Серед них Уршула Пашкевич, яка впродовж багатьох років працювала над укладенням зведеного реєстру описів усіх монастирських бібліотек Речі Посполитої, в т. ч. православних та унійних ченців. Наприкінці 90-х рр. XX – початку XXI ст. вийшло чотири томи таких реєстрів [603-606], а у 2015 р. з виправленнями та доповненнями вони були опубліковані у двох томах, з відомостями про описи книгозбірень 33 православних та унійних монастирів Львівської єпархії XVII–XIX ст. [602]. Друкарську діяльність василіан XVIII ст. упродовж останніх років активно студіює філологиня з Варшавського університету Йоанна Гетка. Уклавши реєстри кириличних та польських друків, виданих ченцями-уніатами (у т. ч. з Унівської та Почаївської типографій), дослідниця здійснила історико-лінгвістичне дослідження деяких пам'яток у рамках ширшого вивчення книжкової культури василіан [456; 459].

1.3. Джерельна база

Наприкінці XVIII ст. – початку XIX ст., у період ліквідацій чернечих осередків у Австрійській монархії, відбулось розпорошення монастирської власності, в т. ч. книгозбірень, по приватних, державних, парафіяльних тощо зібраннях. Як писав Василь Щурат, чимало дослідників позичали книги з василіанських монастирів «на віки вічні» [398, с. 6]. Як наслідок, відомі у XIX – середині XX ст. монастирські архіви та книгозбірні повністю не збереглися. Це імпліцитно потребує проведення джерельної евристики по різних архівних та наукових установах для того, щоб здійснити повноцінне дослідження історії книжкової культури монастирів Львівської єпархії XVII–XVIII ст.

Основні для дисертаційної роботи джерела акумульовані в архівних збірках наукових установ Львова. У 1947 р. Центральний василіанський архів і бібліотека (створений у 1909 р. при Святоонофріївському монастирі у Львові) був поділений між Історичним архівом у Львові (нині – ЦДІА України у Львові) та Львівською філією БАН (нині – ЛННБ). У 1949 р. у складі Львівської філії БАН утворено збірку архівних документів «Монастир василіан», яка існує і до сьогодні (фонд 3) [248]. Деякі інші матеріали знаходяться у ф. 5 (Оссолінських) та ф. 77 (Антоня Петрушевича). У Відділі рідкісної книги цієї ж інституції зберігаються значні колекції стародруків з колишніх монастирів. У Додатку № 4 подано описи 60 латиномовних та польськомовних стародруків із цього зібрання, більшість з яких вводиться до наукового обігу вперше.

Не менш важливими є збірки Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, де відклався фонд 684 «Протоігуменат монастирів Чину св. Василя Великого». Тут зберігається основний масив внутрішньомонастирської документації чернечих осередків Львівської єпархії ранньомодерного часу. У фонді 201 «Греко-католицька митрополича консисторія» зберігаються три книги візитацій монастирів, дві з яких (спр. 529, 613) було використано. Матеріали до історії формування монастирських книгозбірень також опрацьовано з ф. 129 «Львівський ставропігійський інститут» та інших зібрань цього архіву.

У XIX ст. книги монастирського походження потрапили до бібліотеки митрополита галицького Михайла (Левицького), колекція якого сьогодні часткового зберігається у фондах Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького [124, арк. 33 зв., 36 зв., 37]. Внаслідок ліквідації монастирів, цінні рукописні та стародруковані книги передавались до державних освітніх установ. Зокрема, до бібліотеки Львівського університету в цей час потрапили фрагменти книгозбірень із приблизно 150 ліквідованих монастирів Галичини та Буковини [313]. До сьогодні у Відділі рукописних,

стародрукованих та рідкісних книг імені Ф. П. Максименка Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка у колекції книг Антона Петрушевича збереглося щонайменше чотири рукописні книги з Манявської обителі [376, с. 411].

Невелика частина матеріалів зберігається у відновлених у 1990-х рр. Відділах рідкісної книги та рукописів Львівської центральної провінційної бібліотеки отців василіян при Святооунуфріївському монастирі. Зокрема, тут утворено окремий фонд книг з Крехівського монастиря (ф. 12.1). Деякі стародруки потрапили до колекції стародрукованих книг Львівського музею історії релігій, які, незважаючи на невпорядкованість, також було опрацьовано (див. Додаток № 4).

У Державному архіві Тернопільської області зберігаються дві книги візитацій монастирів, зокрема у фонді 258 «Духовний собор Почаївської Успенської лаври» [227; 520]. Крім того, у бібліотеці архіву знаходяться стародруки монастирського походження. Загалом у науково-довідковій бібліотеці ДАТО зберігається бл. 3 тис. одиниць друкованої продукції, що хронологічно охоплював період з XVI до початку XX ст. [20; 577]. Вдалося виявити та опрацювати 20 латино- і польськомовних стародруків, які належали василіанським монастирям Львівської єпархії (див. Додаток № 4).

Близько 30 латиномовних конспектів із філософії та теології, здебільшого з Львівського Святоюрського монастиря, опрацьовано у фондах 1 «Літературні матеріали» та 303 «Милецький монастир» Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України [100-117]. Частина рукописних книг із колишніх василіанських монастирів Львівської єпархії зберігались у складі колекцій Волинського державного науково-дослідного краєзнавчого музею у Житомирі (нині – Житомирський обласний краєзнавчий музей) [587], які у 1970-х рр. потрапили до фондів Центральної Наукової Бібліотеки Академії Наук УРСР.

У Центральному державному історичному архіві України у м. Києві віднайдено відомості з історії формування книгозбірні Скита Манявського. Зокрема, у ф. 128 «Києво-Печерська лавра» міститься лист-прохання манявської братії до управи Печерського монастиря, щоб їм надіслали богослужбові книги [130]. На жаль, у ф. 2080 «Підгорецький монастир» матеріалів з історії бібліотеки виявлено не було.

Значна частина джерельного матеріалу з досліджуваної теми зберігається у сучасних архівних та бібліотечних зібраннях Польщі. Насамперед йдеться про фонди бібліотеки Національного закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu). У Додатку № 4 подано описи 18 латинських та польських друків з Відділу стародруків цієї інституції (387 стародруків із монастирів Львівської єпархії свого часу стисло описала Марія Підлипчак-Маєрович [529, s. 232-247]). Реєстри монастирських книг містяться також у публікованих каталогах друків бібліотеки Оссолінських [597]. Вдалося виявити досі незнані в історіографії 15 стародруків з василіанських монастирів Львівської єпархії у фонді рідкісної книги бібліотеки Варшавського університету (Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego), а також 14 од. зб. у колекції бібліотеки отців василіян при Святоуспенському монастирі у Варшаві. Поодинокі стародруки монастирського походження опрацьовано і у Відділі стародруків Бібліотеки Ягеллонського університету в Кракові (Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie). Натомість у фондах рукописів Національної бібліотеки у Варшаві (Biblioteka Narodowa w Warszawie) було досліджено вісім інвентарних описів [95].

Як вже зазначалося, після масового закриття обителів останньої чверті XVIII ст. стародруки та рукописні книги передавались до державних освітніх установ, у т. ч. частина з них потрапила до бібліотеки Віденського університету, проте наразі виявити такі кодекси не вдалося. Натомість у Австрійському державному архіві (Österreichisches Staatsarchiv) опрацьовано

12 інвентарних описів кінця 1780-х – початку 1790-х рр. десяти монастирів Львівської єпархії [1]. Окремі примірники стародруків ченців, які мешкали спочатку в монастирях Львівської єпархії, а потім переїхали до обителів у Великому князівстві Литовському, зберігаються у Литовській науковій бібліотеці ім. Врублевських (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka) [612].

З метою цілісного аналізу джерельних матеріалів виділено два основні блоки: 1) книжкові колекції (стародруки та рукописні книги); 2) внутрішньомонастирська документація – інвентарні описи, хроніки, протоколи візитацій, книги прибутків і видатків тощо. Очевидно, найважливішими джерелами є збережені до сьогодні стародруковані та рукописні книги. Одним із підставових завдань є вивчення таких книг, зокрема опрацювання провенієнцій (екслібрисів, суперекслібрисів, власницьких записів), особливо маргіналій (покрайніх записів). Це уможливорює більш предметно говорити про «використання», читання, зберігання книг у чернечих осередках. Такі історико-книгознавчі студії становлять невід’ємну складову вивчення монастирської книжкової культури. З огляду на це, було описано *de visu* 118 од. зб. латино- та польськомовних стародруків (див. Додаток № 4). Але вивчення книжкової культури лише на підставі збережених до сьогодні книг є недостатнім. Тому важливо досліджувати також внутрішньомонастирську документацію, яка відображає місце книги у житті тогочасних чернечих спільнот.

З-поміж документів, які створювали у монастирях, цінним джерелом, за допомогою якого можна реконструювати кількісний склад, книжковий репертуар, окремі аспекти історії формування монастирських бібліотек, є інвентарні описи обителів, укладені осібно чи у складі візитаційних актів. У таких реєстрах, окрім детальних характеристик рухомого та нерухомого майна обителів, які відображають матеріальне становище монастирів, є описи церковних і бібліотечних книг [331; 380; 569]. Під час археографічних

експедицій вдалося виявити інформацію про книги в 40 монастирях Львівської єпархії XVII – XVIII ст., з них інвентарні описи у понад 100 списках 38 монастирів (див. Список використаних джерел). Для порівняння, Марії Підлипчак-Маєрович вдалось віднайти інформацію про 42 монастирські бібліотеки усієї Святопокровської провінції XVIII ст. (як за матеріалами інвентарних описів, так і на основі віднайдених стародруків та рукописів) [533, s. 36].

В інвентарних описах інформація про книги подається зазвичай у наступній послідовності:

- загальний порядковий номер (арабськими цифрами) книжки у списку;
- прізвище автора (інколи написання форми прізвищ видозмінено або відсутнє);
- назва видання (зазвичай у скороченій формі);
- формат видання (фіксується не завжди);
- місце видання (вказано для невеликої кількості записів);
- кількість томів (арабськими цифрами);
- опис зовнішніх параметрів книги (опис оправи, стан збереження тощо).

Інформаційна обмеженість записів (неповнота, подекуди видозміненість назв книг) вимагає затратних у часі процесів атрибуції та бібліографічної реконструкції для здійснення тематичного аналізу певного монастирського книжкового зібрання. Такі скорочені описи книг не дозволяють з'ясувати всі вихідні бібліографічні дані, особливо місце та рік видання. Крім того, за матеріалами інвентарних описів можна реконструювати номінальні, а не фактичні кількісні показники певного книжкового зібрання, оскільки складно дізнатись про наявність конволютів (якщо такі були), тобто двох і більше разом опрацьованих книг. Проте, зважаючи на те, що інвентаризацію книжкового майна в монастирях

здійснювали з метою убезпечення їх від викрадення, тому зазвичай у таких реєстрах намагалися занотувати всі наявні в обителі книги. У XVII ст. інвентарі укладали кирилицею (руською канцелярською мовою), натомість у XVIII ст. – латинським шрифтом (польською і латиною). Якщо на початку XVIII ст. записи про кириличні книги подаються ще руською мовою, то з середини того ж століття вони вже транслітеруються латинським шрифтом. Інвентарні описи малоінформативні щодо історії формування книгозбірень – способів її комплектування (даровизни, купівля, обмін), причин втрат книг тощо.

Крім інвентарних описів, вдалося опрацювати понад 20 книг реєстрів видатків і хронік монастирів [249; 444], у яких містяться відомості з історії формування книжкових зібрань, інколи описи приміщень, де зберігались книги тощо. Необхідну інформацію можна знайти і в джерелах позамонастирського походження, зокрема у заповітах владик [261; 572]. Вартісним джерелом є реєстри продажу книг друкарні Львівського Ставропігійного братства. Записи про даровизни чи купівлю містять наступну інформацію: 1) назва книги; 2) кількість примірників; 3) дарувальник чи покупець – особа, монастир, братство тощо; 4) мотивація подарунку чи купівлі; 5) ціна книги. На основі реєстрів дізнаємось про два шляхи формування монастирських книгозбірень – даровизни та купівля. Збереглися такі реєстри починаючи зі середини XVII ст. (частину з них опубліковано [393, с. 333-335; 181, с. 539-635]). У дисертації також використано неопубліковані реєстри за 1733–1756 рр. і 1740–1752 рр. [137; 138].

***

Міждисциплінарність виступає ключовим методологічним підходом дисертації. Це означає застосування методів дослідження таких галузей знань як, церковна історія, історія читання, історія літератури, соціальна історія, спеціальні історичні дисципліни (палеографія, бібліографія тощо). Загалом

книжкові зібрання у чернечих осередках вивчаються у категоріях культурної історії та в контексті української релігійної культури домодерного часу.

Історіографічний огляд засвідчує, що дослідження історії монастирських бібліотек на теренах Львівської єпархії XVII–XVIII ст. здебільшого провадилось у контексті книгознавчих і джерелознавчих студій, тобто в центрі уваги науковців були проблеми книги в монастирі як інституції. Крім того, відсутня антропологічна перспектива вивчення історії книги та дослідження книжкових зібрань як складової монастирської культури. Зрештою, комплексно не вивчалися монастирські бібліотеки саме Львівської єпархії XVII–XVIII ст.

Репрезентативна та автентична джерельна база уможлиблює цілісне представлення досліджуваної проблематики. Зазвичай про історію читання дізнаються на основі вивчення різноманітних маргінальних записів, нотаток, слідів читача на книгах. У дисертації основними джерелами для вивчення власне читацьких практик ченців є внутрішньомонастирська документація. Маргіналії також взято до уваги, але вони не становлять базового матеріалу для з'ясування поставлених у роботі завдань.

РОЗДІЛ 2

КНИГОЗБІРНІ У ПРАВОСЛАВНИХ ТА УНІЙНИХ МОНАСТИРЯХ

Роль та значення монастирів в епоху середньовіччя і домодерного часу визначають за допомогою різних означень – осередки молитви, центри культури, освіченості і мистецтва, чи інституції писемної культури [464]. У категоріях історії знання обителі постають як одне із традиційних місць знання, а більші навчальні чернечі осередки можна назвати *locus eruditionis* [430, s. 73; 545]. Такі окреслення добре відображають роль книги у житті монастирів, інтегрованої в життя чернечих спільнот різних християнських традицій – православних, унійних чи римо-католицьких. Власне культура книги досліджується на прикладі чернечих осередків Київської митрополії, а саме православних та унійних монастирів Львівської єпархії.

2.1. Монастирі Львівської єпархії у XVII–XVIII ст.

У категоріях ментального картографування Львівська єпархія у XVII–XVIII ст. постає не лише як адміністративне утворення, але і як сакральний простір, межі якої витворювали не лише «фізичні» чи картографічні кордони [349, с. 10-17]. Свячення та сакраментальні практики, здійснювані протосом єпархії в особі владика, в тому числі і в монастирях, включали чернечі осередки до простору певної єпархіальної спільноти. Священнича хіротонія монаха була неможливою у монастирі без участі владика, чи здійснення Таїнства Хрещення без отримання святого мира від єпископа. Прив'язаність монастирів до певної єпархії простежується і в період існування Чину Святого Василя Великого, незважаючи на своєрідну адміністративну автономію обителів у рамках Унійної Церкви. Відповідно, монастирі входили не лише до складу певної провінції, але і до певної єпархії. Ця особливість підтверджується на прикладі відновлення фундацій монастиря в

Струсові, коли процедури постановня чернечого осередку як василіанського узгоджували не лише з чернечою управою ЧСВВ, але і місцевим єпископом [492, s. 59]. Також свідченням належності монастирів до Львівського владництва слугує участь настоятелів монастирів в єпархіальних соборах з центром у Львові (у 1710 р. ігумен Бесідського монастиря брав участь в елекційному соборі, на якому обрали архиереєм Варлаама (Шептицького))[201, с. 126]; їхнє обстеження під час генеральних візитацій [200] тощо.

Упродовж XVII–XVIII ст. на теренах Львівської єпархії функціонували як православні так і унійні (василіанські) монастирі. У 1700 р. за владництва Йосифа (Шумлянського) єпархія прийняла унію, визнавши зверхність папи римського [335]. Процес зміни конфесійної належності монастирів для деяких осередків тривав більше десятка років та характеризувався амбівалентним еклезіальним статусом, тобто ченці хоча і відкидали верховенство папи римського та київського унійного митрополита, проте визнавали підлеглисть унійному владиці Атанасію (Шептицькому) та водночас перебували в євхаристійному спілкуванні зі східними патріархами та православними єрархами [349, с. 288-291]. Зрештою, у 1739 р. монастирі з теренів Львівської єпархії увійшли до складу ЧСВВ, за винятком Скиту Манявського, який не прийняв унію, та залишався чи не єдиним православним монастирем у XVIII ст. на цих теренах [85, арк. 4].

У складі Львівської єпархії 1596–1739 рр. нараховують 88 чернечих осередків, не враховуючи поодиноких джерельних згадок назв монастирів [521, s. 176-264; 522]. Зрештою, лише декілька десятків з них функціонували стабільно та були менш-більш забезпечені – станом на 1640 р., нараховують 18 «більших» та 21 «менших» обителів, в яких мешкало до шести ченців. Найбільшими чернечими осередками вважались Скит Манявський та Крехівський монастир, в яких проживало у другій половині XVII ст. понад 100 та бл. 40 ченців відповідно. У XVIII ст. монастирі були нечисельними,

наприклад, за ревізією 1724 р. в усіх обителях налічувалось 309 ченців. У середньому мешкало 6-8 насельників, а найбільше в Крехівській обителі – 39 ченців [521, s. 152-156].

Більше відомостей збереглося про чисельність та величину монастирів за василіанський період. Станом на 1749 р. на теренах Львівської єпархії діяло 47 василіанських монастирів [492, s. 41]. У 1754 р. зі 87 обителей Святопокровської провінції майже половина, а саме 41 чернечий осередок (з них 16 резиденцій), віднесено до теренів Львівської єпархії (до складу провінції входили монастирі ще з чотирьох єпархій). За адміністративними крилосами-офіціалатами єпархії розподіл виглядає наступним чином:

Кам'янецький	Бар, Більче, Кам'янець-Подільський, Коржівці, Маліївці, Сатанів, Шаргород, Улашківці
Львівський та Галицький	Бесіди, Віцинь, Добряни, Жовква, Завалів, Золочів (Бучина), Краснопуца, Крехів, Крилос, Львів (Св. Юрія), Пациків, Підгірці, Піддубці, Погоня, Теробовля, Унів, Чортків <i>Резиденції:</i> Болохів, Головчинці, Городенка, Гошів, Дорогів, Задороже, Литвинів, Лука, Луквиця, Львів (Св. Йоана), Львів (Св. Онуфрія), Пітрич, Підгородище, Смолин, Сокілець, Ясениця

У 1772 р. нараховують 32 монастирські осередки, через п'ять років – 36 обителей [205, с. 126-153, 156-176]. Загалом у другій половині XVIII ст. простежується поступове зменшення кількості чернечих спільнот, так що до 1780 р. зникли 45 % монастирів Руської провінції [492, s. 43-50, 67; 330, с. 187-206]. Ці процеси окреслюють як «нормалізацію» мережі монастирів унаслідок приєднання менших чернечих осередків до більших. Зрештою, обителі не лише ліквідували, але відомі поодинокі випадки і заснування нових монастирів у цей час [492, s. 55, 59].

Василіанський чин був найкраще організованою структурою, а василіани – елітою Унійної Церкви XVIII ст. [327, с. 35]. Ченці шляхетського походження склали провінційну управу, з цього стану походили більшість ігуменів, але нобілітет не був домінуючою соціальною групою персонального складу Чину (також були вихідці з міщан, духовенства, селян). Василіани у тогочасному суспільстві сприймалися як освічені й дисципліновані проповідники, місіонери, вчителі [492, с. 178, 225, 331]. Духовна та освітня формація ченців відбувалась за схемою: новик – монах – освітні студії. Система василіанських шкіл складалась із чернечих студій [570, с. 87], семінарій, парафіяльних («елементарних») шкіл та колегіумів, тобто школи були як духовними, так і «світськими» [498, с. 225]. Чернечі василіанські студії з риторики, філософії та теології запроваджувались зі середини XVIII ст. як один із типових елементів західної культури [268, с. 198]. Зокрема, у 1760-1770-х рр. навчальні осередки були в наступних монастирях: Львів (Св. Юрія) – догматична теологія; Збараж і Терехівля – моральна теологія; Підгірці – теологія та філософія; Крехів і Унів – риторика [492, с. 145-155]. В останній чверті XVIII ст. у порівнянні з іншими тогочасними римо-католицькими орденами в Речі Посполитій, василіани успішно провадили публічне шкільництво [492, с. 417-420]. Учні вивчали такі предмети, як граматики, грецька мова, історія і географія, математика, філософія, німецька і французька мови тощо [492, с. 351-370]. У цих школах лише вчителі німецької мови були мирянами, решта предметів викладали ченці-василіани [498, с. 232, 237]. Окрім активної освітньої діяльності, ченці виконували душпастирські функції: відправляли Служби Божі, здійснювали треби, сповідали, проповідували [207, р. 10; 209, р. 9-10], провадили місії [492, с. 254-276] тощо.

Отже, для православних обителів досліджуваних теренів XVII ст. характерні аскетичні практики і строгість чернечого життя за зразками східної візантійської [266, с. 305; 254, с. 167-168, с. 173-174] чи афонської

традиції [187; 190]. Натомість для унійних (василіанських) монастирів простежується «перехідна» модель до василіанського благочестя в першій половині XVIII ст. [199; 203, арк. 66 зв.-77 зв.; 295, с. 437-443; 449] та плекання локальної чернечої унійної традиції, яка характеризується інституційною організованістю, виробленням чітких і дисциплінованих практик життя іноків, запровадженням системи внутрішньої організації за зразками римо-католицьких орденів, та активною освітньою діяльністю [574].

2.2. Книжкові зібрання монастирів

«Монастир без бібліотеки подібний до зброї без набоїв», – модифікований вислів середньовічного монаха у французьких землях Жоффруа Бретейського († 1194) якнайкраще відображає роль та значення книжкових зібрань у чернечих осередках періоду середньовіччя та ранньомодерного часу [448, р. 43]. Подібні окреслення ролі бібліотек пасують і для монастирів київської традиції, у т. ч. обителів Львівської єпархії.

2.2.1. Шляхи формування

Одним із важливих аспектів дослідження історії монастирських книжкових зібрань є вивчення шляхів (способів) їхнього формування. Основними шляхами надходження книг до книгозбірень монастирів вважають: 1) купівля (здебільшого літургійних книг), в т. ч. за рахунок пожертвувань; 2) даровизни духовних і світських осіб. Кількісне зростання відбувалося і внаслідок переписування книг [223, с. 43]. Джерелами до вивчення історії формування книгозбірень слугують насамперед збережені стародруки з колишніх монастирів, проте, не менш важливими джерелами є і внутрішньомонастирська документація.

2.2.1.1. «Post obitum»: вклади ченців

Незважаючи на дарування книг духовних і світських осіб з-поза монастирського середовища, основними «фондоутворювачами» книжкових

зібрань залишались ченці, які населяли обителі. Про це свідчать як безпосередні записи іноків із формулюваннями про залишення таких книг обителі, так і опосередковані джерельні свідчення, наприклад рукописні екслібриси. Виявлено вклади як поодиноких примірників, так і колекцій книги. У 1633 р. архимандрит Гедеон (Заплатинський) в своєму заповіті вказує, що для Унівської обителі залишає «*księgi różne łacińskie, greckie, ruskie różnymi potrzebami tak do nabożestwa, iako y do zabawy w czytaniu należące, których liczba nie mała była*» [131, арк. 541]. Яскравим прикладом вкладення колекцій кодексів є зібрання книг настоятеля Підгорецької обителі наприкінці XVII – початку XVIII ст. Парфенія (Ломиковського) [40, арк. 67-70]. Власне в першій третині XVIII ст. близько половини книгозбірні становили книги отця Парфенія [40, арк. 32-36]. У 1772 р. після смерті отця Гавриїла (Рунича) у Задарівській обителі залишилось дванадцять книг – це були як богослужбові, так і навіть примірники «художньої літератури» [53, арк. 34 зв.].

Типовими власне за таким показником, як вклади ченців, можна розглядати формування книгозбірень Львівських монастирів Св. Юрія та Св. Онуфрія в другій половині XVIII ст. Хоча ще у 1721 р. після Арсенія (Кучаровського), ігумена монастиря Св. Йоана у Львові, який був похований при кафедрі, до Святоюрського монастиря надійшло 12 книг [45, арк. 42 зв.]. У 1762 р. після смерті Даниїла (Сабатовича) [310, с. 83] до цього кафедрального монастиря перейшло ще 40 найменувань книг [45, арк. 44 зв.]. У 1773 р. до цієї обителі потрапило 13 томів з книжкового зібрання василіанина Ісидора (Волковича). Книги були «*do biblioteki tuteyszey zabrane*» за «*długi różne przez niego zaciągnione*», які монастир погасив [165, арк. 50 зв.; 171, арк. 6]. У 1770-х рр. книгозбірня Львівського Святоонуфріївського монастиря значною мірою сформувалась на підставі вкладів її насельників (зазвичай настоятелів), про що інформують інвентарні описи. Так, книги тут залишили екс-консулятор провінції Юстин (Ляшевич), Йосафат

(Лозинський), Вадим (Копестинський), Валеріан (Підвищинський) (один з перших з Руської провінції захистив докторат у Римі) [492, s. 160], Феофілакт (Орищиц), Боніфатій (Кровницький) та ін. [166, арк. 11-23, 58 зв.]. І йшлося не лише про вклади після смерті, але і після зміни осідку перебування монаха.

Зрештою, відомі вклади колекцій книг і в інших обителях. У 1757 р. після смерті настоятеля монастиря в Кам'янці-Подільському отця Йосафата (Прухницького), 44 томи його книжкового зібрання були «*aplikowane bibliotece*» [16, арк. 25-25 зв.]. У 1750-1760-х рр. настоятелем Буцацького монастиря був Єронім (Нерезій), який мав власну книгозбірню з декількох десятків томів, книги з якої вклав до бібліотеки Буцацького колегіуму [529, s. 165], про що свідчать дарчі записи на книгах: «*Hic liber, per me Hieronymu[s] Nereziusz O[r dini] S[ancti] Basilii M[agni], rectorem Collegii Buczanens[is] comparatus, inscribit bibliotheca[e] eiusdem praefati Collegii*» [3-7; 19]. Залишення книг після смерті Інокентія (Дубачевського) у Збаразькому монастирі в кількості 23 томів (станом на 1765 р. в обителі зберігалось лише сім книг [492, s. 397]) ілюструє важливість таких вкладів насельників для формування книжкових зібрань монастирів.

У Підгорецькому монастирі деякі книги знаходились як тимчасова власність насельників обителі. Наприклад, Євангеліє львівського друку в срібній оправі належало єромонаху Йову (Радкевичу). Псалтирем унівського друку розпоряджався єромонах Ілля, але ці книги були також записано до загально монастирського реєстру. Трифолой львівського друку потрапив до обителі «*ⲧ бра[та] Лвов[с]каго*» [40, арк. 75 зв.-76 зв.]. Про книги, які залишились після ченців обителі свідчить і запис на Новому Завіті: «*по небо[ж]чику ⲧцу Іоникію*» [34, арк. 12 зв.]. Після упокоєння ченця Істукарія (Пальчикевича), який навчався у Конгрегації Поширення Віри в Римі, в Підгорецькій обителі залишився латиномовний збірник творів Сенеки –

базельське видання 1541, про що під час візитації монастиря занотував Йосафат (Седлецький) [581, № 2234].

Більшість із відомих випадків залишення книг ченцями – це вклади окремих примірників. У 1725 р. після смерті Пафнутія (Маньковського) до Крехівської обителі потрапили празьке видання 1701 р. трактату Себастіана Лабе «Sales epigrammatici» і «Lyricorum» (Варшава, 1694) та деякі інші твори з поезики і риторики [529, s. 165]. У Львівському Святоіванівському монастирі після смерті Йосафата (Сватковського) залишилось три книги [192, ч. 5, с. 74]. Латино- і польськомовні друки чи рукописні книги переважно вкладались чернечою управою, тогочасною монашою елітою – професорами чернечих риторичних, теологічних чи філософських студій. Наприклад, п'ять примірників книги «Jus Canonicum practice explicatum» німецького єзуїтського богослова Гая (Вітуса) Піхлера (1670–1736) перейшли до Віцинської обителі від василіанина Самуїла (Єдлинського) [48, арк. 14].

Відомі випадки і вкладів іноків з-поза теренів Львівської єпархії, які приносили з собою і залишали в цих монастирях книги, наприклад, з київських чернечих осередків. У 1720 р. після смерті Іллі (Коцаковського) [320], який після ігуменства у Київському Межигірському Спасо-Преображенському монастирі прийшов на старості літ до Підгородиської обителі, залишився його рукописний збірник. У 1758 р., після закриття цього монастиря, книга потрапила до Львівської Святоюрської обителі [86; 288, с. 487-488]. У 1748 р. чернець Супрасльського монастиря залишив обителі Св. Йоана у Львові рукопис твору «Защитъ или общеніе внутренное си есть размышленія о чину и достойности іерейской», написаний «недостойним» еромонахом Пафнутієм (Гидзієвичем) [197, с. 179].

2.2.1.2. «За отпущеніє грѣховъ»: даровизни книг

Даровизни книг, насамперед літургійних для відправи богослужень, робили особливо богоугодною пожертву та підвищували особисту співучасть особи й родини того, хто здійснював таке дарування. Крім того, вони були

виявом «побожності» парафіянина, а здійснення таких пожертв уважались «престижними» і богоугодними вчинками. Цей спосіб формування монастирських книгозбірень розглянуто насамперед на прикладі «книжкового ктиторства» Львівського Ставропігійного братства. Братчики Успенської конфраатернії опікувались парафіями та монастирями, зокрема з теренів Львівської єпархії. Як правило, всім своїм гостям вони дарували один чи декілька кодексів власного видавництва [393, с. 338]. Чимало фоліантів жертвувалися духовенству, а для обителі така даровизна могла охоплювати й комплекти богослужбових книг [265, с. 130; 393, с. 158]. Видання офірували як продавці, так і безпосередньо «старші» братчики. Як правило, перші з них дарували з дозволу старших («зезволили пано(ве) братия даровати» [182, с. 540, 600, 601]). В одному із записів більш обширного змісту поінформовано, що у 1678 р. пан Симеон Лавришевич приходив до продавця просити «іменем всіх братів», аби він з «їхньої волі» дав Шестодник до Угорницького монастиря [182, с. 618]. Нерідко «старші» дарували книги й самі. Наприклад, у 1663 р. «панове даровали до Скиту» Часослов [182, с. 583], а «до Погони монастиря сами панове» дали Тріодь Цвітну [182, с. 587].

Жертвували книги братчики і на прохання єпископів. У 1678 р. таким чином друки надійшли до Манявського Скита та обителі в Угорниках [182, с. 617]. У 1682 р. «*za instancio jasnie przewielebnego j[ego] m[ości] oysa episkopa naszego [Йосифа Шумлянського] zezwolili dać*» Євангеліє до Погонської чернечої спільноти [182, с. 612-613]. Інколи в реєстрах занотовано й прохання самих іноків, як правило настоятелів. Зокрема, в 1687 р. братчики подарували Октоїх «*za prosbą ojców krechowskich*» [182, с. 622]. Однією із причин дарування «комплектів» чи декількох богослужбових книг був вияв підтримки новозаснованим монастирям. Так, у 1691 р. братчики подарували Октоїх, Псалтир і Півустав (Часослов Малий) до Святоонофріївської обителі в Перегінську [182, с. 628], фундованій

львівським єпископом Йосифом (Шумлянським) [418, с. 139]. Хоча в реєстрах продажу книг братчиків [301, с. 42] про це не вказується, проте відомо, що ця даровизна також була здійснена на прохання владики [196, с. 231].

Львівське братство переважно друкувало богослужбові книги, що зумовлювалось практичними потребами у таких виданнях парафій і монастирів [274, с. 263-275]. Відповідно майже всі із подарованих до монастирів книг – це тексти для відправи Служб Божих. Зазвичай Ставропігія дарувала книги до Львівського Святоонофріївського монастиря – вдалося виявити десять таких випадків (12 подарованих книг). Це пояснюється тим, що братчики були патронами цієї обителі [393, с. 396]. Окрім львівських ченців, часто обдаровували книгами чернечі братії у Крехові та Погоні. Хоча й епізодично, проте великими «партиями» передавали книги до Унівського та Крилоського монастирів [218, с. 87].

Спричинялися до наповнення монастирських бібліотек єрархи – єпископи та митрополити. Одна з перших відомих даровизн до Унівської обителі – це передача у 1518 р. рукописного Пролога перемишльським єпископом Антонієм (Радиловським). Єпископ Гедеон (Балабан) після своєї смерті заповів частину своєї бібліотеки до Унівської обителі [182, с. 521]. У 1633 р. у Львові відбулось поставлення Петра (Могили) в сан митрополита. Перебуваючи у місті ще продовж двох місяців, владика в цей час відвідав обитель у Крехові, де освятив Преображенський храм [389, с. 38]. Вірогідно, тоді ж він офірував до Крехівської обителі київське видання 1628 р. «Поученій» Авви Дорофея [23, арк. 2-9 зв.]. Відомі випадки авторських даровизн книг Крехівському монастиреві. Наприклад, на київському виданні 1669 р. книги «Месія правдивий» Йоаникія (Галятовського) міститься запис: *«Ja по[д]лы[й] авторъ сєи книги дале[м] сію книгу монастирови Креховскому, ж[е]бы та[м] за мене Б[о]гу прошень»* [24, арк. 2-3]. З бібліотечного зібрання львівського єпископа Афанасія (Желиборського) у Крехівському монастирі

опинилась Тріодь Цвітна, про що свідчать рукописні екслібриси («Ex ca[ta]logo librorum A[ta]nazy Żeliborsky, episcopi Leopoliensis») [580, вип. 3, с. 30-31]. 12 липня 1679 р. Йосиф (Шумлянський) дарував Євангеліє львівського друку до монастиря Успення Пресвятої Богородиці в Крилосі [90, арк. 33]. Крім того, владика Йосиф подарував сюди ще щонайменше три книги (ще львівські видання Трефолоя та Апостола), про що фіксували в документах з 1740 р. [141, арк. 21]. 3 грудня 1683 р. архимандрит Варлаам (Шептицький) купив за 350 зл. у Желиборських коштовне Євангеліє в срібній оправі [352, с. 28] та подарував його Унівській Святоуспенській архимандрії [142, арк. 37 зв.; 195, с. 205]. Знаходився у цій же обителі і архиерейський Служебник владика Варлаама, який у 1711–1712 рр. єромонах Ісая оздобив рисунками [322, с. 64]. У 1711 р. до поповнення Крехівської книгозбірні спричинився митрополит рязанський і муромський Стефан (Яворський). «*За спасение же грѣшныя души своя*» архиерей подарував на престольне Євангеліє 1711 р. московського друку [197, с. 58].

Дарували книги до обителей і монахи – архимандрити, ігумени, єромонахи та послушники. У 1584 р. «*смѣрены[й]*» єромонах Корнилій у вкладному записі вказав «*приписую сію книгу*» Унівській обителі [120, арк. 9-17]. У 1577 р. чернець Йона офірував сюди ж «Студит» та «Толковий Псалтир». Відомі випадки даровизн і черницями. Так, у 1616 р. рукописний список «Бесід» Йоана Золотоустого до Унева подарувала інокія Євгенія [322, с. 58-59]. До Унівського монастиря власноручний запис про даровизну «Книги о постничестві» Василя Великого острозького друку здійснив Йов (Княгиницький) [263, с. 258]. Архимандрит Києво-Печерської лаври Захарія (Копистенський) у 1627 р. вклав до Угорницького монастиря київське видання 1624 р. «Бесід на діяння Святих Апостолів» Йоана Золотоустого. Пізніше це видання зберігалось у Скиті Манявському [128, арк. 33 зв.]. У 1687 р. настоятель монастиря Св. Йоана Богослова у Львові Венедикт

(Ступницький) дарував до Коломийської обителі «за своє отпущеніє грѣховъ» львівське видання 1663 р. Тріоді Цвітної [196, с. 218].

Під час візитацій монастирів ревізори інколи залишали в малозабезпечених обителях книги. Наприклад, в інвентарі за 1740 р. Крилоського монастиря записано, що під час візитації провінціал вклав два примірники Службника унівського друку [141, арк. 22]. 4 серпня 1708 р. ігумен Мошногірського монастиря еромонах Товій (Петрашко) дарував до Манявської обителі збірник полемічних творів [197, с. 43-44], а о. Зіновій залишив у монастирі Службник чернігівського видання 1704 р. [197, с. 136]. У 1766 р. ченці Скиту Манявського просили настоятеля і собор Києво-Печерської лаври надіслати їм комплект місячних Міней, які були надто зношені. Київське духовенство звернулось до типографії, щоб ті безплатно надіслали Мінеї до Скита, за що «скитская обитель усердныишїе и должные с[вя]той умножить моли[t]вы о здравїи и благоденствїи вашого яснее въ Богу въсокопреподобїя и всеи пречистой святїя вашея лавры братїи» [130, арк. 2-2 зв.].

Цікавий випадок трапився у 1648 р. під час облоги Львова військами Богдана Хмельницького. Цього року духівнику гетьмана о. Йоану Гоголівському з Львівського братства подарували шість богослужбових книг, натомість отець Йоан до братської церкви дав Псалтир, а до монастиря Св. Онуфрія – Октоїх [182, с. 184; 270, с. 109-110]. Дарування книг вважалося також одним із виявів побожності для вірян, як знатних осіб (шляхетського походження, міщани, господарі тощо), так і селян. У 1610 р. Миколай Вистемик з молдовських земель дарував до монастиря Св. Онуфрія у Львові коштовно оздоблене Євангеліє віленського друку [46, арк. 10]. Стараннями шляхтича Олександра Давиденка, королівського ротмістра, до Косівського монастиря потрапили куплені ним львівські видання Апостола та Тріоді Постової [125, арк. 425 зв.].

У 1643 р. московський цар Олексій Михайлович подарував збірник творів Єфрема Сирина ченцям Скита Манявського [196, с. 94]. За вказівкою сина згаданого царя Феодора Олексійовича до Унева подарували Пролог московського видання 1675 р. [322, с. 9]. Велика вірогідність того, що в Крехівській обителі знаходилась даровизна царя Петра I – Євангеліє 1689 р. За деякими даними, московський правитель у 1698 р. відвідав Крехівський монастир [239, с. 20]. Хоча безпосередніх свідчень як і про візит, так і про даровизну немає, проте підтвердженням такого припущення є виконання Діонісієм (Сінкевичем) у 1699 р. відомого деревориту Крехівського монастиря, який був створений нібито на згадку про відвідини обителі царем [347, с. 14]. У 1686 р. Андрій Жураковський дав до храму Різдва Пресвятої Богородиці Сваричівського монастиря Трефолой за *«преставившагося небожчика младенца Петра Вериги Семигиновского, где лежит тѣло его при св. обители, за свое отпущеніе грѣховъ и родичовъ своихъ преставившиися и за свое доброе здоровіє»* [196, с. 213]. 11 листопада 1770 р. стольник овруцький пан Олександр Стажевський зробив цінну даровизну до монастиря Св. Йоана Богослова у Львові – 12 томів Міней на цілий рік почаївського друку [192, ч.5, с. 74].

Зрештою, і «звичайні» миряни офірували книги, переважно богослужбові. Так, у 1589 р. Євангеліє *«купили православнии хрии[с]тиане и придали»* до Підгорецького монастиря [124, арк. 14-17]. Невідомо, коли саме якийсь Василій Марковський подарував до Крехова рукописний Номоканон початку 1620-х рр. [296, с. 149]. Іван Бонаревський з Підгір'я *«за ѿпущеніе грѣхо[в] свои[х] до ѿбители стѣни Креховскои»* подарував рукописні «Пандекти» Никона Черногорця [33, арк. 16-24]. Примірник видання *«Nowa miara, starey wiary»* Лазаря (Барановича) потрапив із книжкового зібрання когось із представників львівських міщан Красовських, які особливо опікувались обителлю у Крехові [25]. «Чесний» Матвій Козак, звільнившись з неволі, подарував у 1743 р. до Косівської обителі київське видання

Євангелія («*przez uczciwego niegdy Macieia Kozaka po wyściu z ni[e]woli ex voto monasterowi aplikowane*») [125, арк. 425 зв.]. 29 серпня 1767 р. «набожна старушка» з Підгорецького фільварку пожертвувала Євангеліє почаївського друку до обителі в Підгірцях, а вже за кошти монастиря книгу оправили в червоний оксамит та виготовили срібну оправу [52, арк. 53 зв.; 177, арк. 12 зв.]. Після смерті дяка Івана Туревича до Краснопущенської обителі перейшов Псалтир почаївського друку [59, арк. 6 зв.]. Мешканка Москви Катерина Сафонієва на прохання єромонаха Васіяна (Радкевича) подарувала до Крехівського монастиря дві об'ємні частини московського видання Прологу 1695 р., про що свідчать обширні дарчі записи [217, с. 39].

Чимало даровизн здійснювалось анонімно, тобто про дарувальника не записували на книгах, бо вказування власних імен вважалось не обов'язковим [373, с. 49]. У 1702 р. до Львівської Святоонофріївської обителі завдяки анонімній даровизні потрапила Тріодь Пісна (Львів, 1689) [28, арк. 5-10]. У 1706 р. стараннями невідомої особи «*Księga rodzaju*» Лазаря (Барановича) поповнила книжкове зібрання Крехівського монастиря [21, арк. 39]. Невідомо, хто подарував сюди і рукописний Пролог XVII ст., про що значиться у дарчому записі [41, арк. 1-3]. Також поширеними були практики записувати ім'я без деталізації звідки, чому тощо. Наприклад, «*рабъ бжїи Іоанъ пришовъ до обитители вицинъскои*» і подарував монастиреві рукописну Мінею Служебну [123]. Відомі випадки і даровизн взамін за відправлення Служб Божих, про що йдеться у хроніці Львівського Святоюрського монастиря за 1775 р. («*Xięga Koronacyi Berdyczowskiey in folio za mszy 20*») [42, арк. 5 зв.].

2.2.1.3. «*Za książki do szkół potrzebne*»: купівля кодексів

«Знання є Божим даром, тому не може бути проданим»^{*} – вислів, який сутнісно відображає християнське розуміння купівлі-продажу результатів інтелектуальної діяльності в епоху середньовіччя [546, s. 52].

^{*} «*Scientia donum Dei est ergo vendi non potest*».

Зрештою, на підставі внутрішньомонастирської документації можна стверджувати, що купівля книг становила зовсім невелику частину видатків монастирів, і такі закупівлі були рідкісними. Варто зазначити, що джерельних відомостей про придбання книг небагато, не записували про це зазвичай і на стародруках [382, с. 282]. Можна погодитись, що придбані монастирем книги – це видання, які найбільше потребували в обителі в певний період. Тож купівля певного асортименту книг є більш показовим та вірогідним свідченням книжкових потреб і зацікавлень ченців, а також контекстуальніше свідчить про цілеспрямоване формування певного книжкового зібрання [464, с. 364].

Купівля богослужбової літератури до монастирів Львівської єпархії у XVII – на початку XVIII ст. часто здійснювалась у Львівському ставропігійному братстві. Братчики не лише безкоштовно поширювали книги, але також і продавали, та нерідко робили це для монастирів за зниженими цінами. Впливали на таке рішення прохання «старших». Наприклад, у 1669 р. Євангеліє «*z rozkazania panów przedało się*» до Угорницького монастиря за 18 зл. [182, с. 599], хоча його ринкова вартість становила 20 зл. [393, с. 385]. За даними вже згаданих реєстрів львівських братчиків, чимало до монастирів купляли «шкільної» літератури – граматики (54), Псалтирі (20) та «Часословчики» (19). У 1719 р. до Унівського монастиря придбали 30 примірників граматик, а до Віцинської обителі – 20. Можна припустити, що при цих чернечих осередках діяли школи, для навчальних потреб яких і купляли таку значну кількість граматик. З іншого боку, книги подібного змісту дуже часто були келійною лектурою, особливо Псалтирі, які як писав Франциск Скорина: «*абы мы Псалтырю поючи, чтучи и говорячи всегда имели*» [413, с. 15]. Тому поширеність таких друків серед чернецтва була одним із чинників відносно «великих» обсягів закупівлі.

Меншою популярністю користувались дорогі, проте більш презентабельні книги – Євангеліє (14), Тріюдь Цвітна (11), Служебник (8),

Трефолой (7), а також менш коштовні кодекси – Шестодник (15), Півустав (12), Акафістник (6). Це були видання повсякденного літургійного вжитку в монастирях. Відповідно, часте використання зумовлювало їхнє швидке зношення та потребу заміни. Одними з найдорожчих видань були Мінеї. Далеко не всі монастирі чи парафії мали змогу придбати таку об'ємну за обсягом і дорогоу книгу [395, с. 170], хоча випадки таких закупівель відомі, і це виступає індикатором купівельної спроможності чернечих обителей. Зокрема, у 1717 р. до Віцинського та Унівського монастирів придбали Трефолої (Мінеї святкові) по 100 зл. [135, арк. 56-56 зв.].

У XVIII ст., особливо в другій його половині, основним книговидавцем богослужбової літератури для цих теренів стала Почаївська друкарня [271, с. 7-22]. Тому не дивно, що відомості про купівлю літургійних книг стосуються цієї типографії. Наприклад, ігумен Львівського Святоіванівського монастиря у 1770–1771 рр. придбав тут книги [164, арк. 1]. Купівлю також здійснювали і за пожертви, а не монастирські кошти. У 1768 р. на грошову офіру баби Марії і діда Івана у Почаєві придбали шеститомне видання Міней, але через рік ігумену Валеріану (Підвищинському) довелося докласти грошей для викупу книг повністю [166, арк. 19 зв.].

Поодинокі відомості у внутрішньомонастирських документах XVII ст. про купівлю книг не дозволяють цілісно з'ясувати поширеність таких практик у цей час. У січні 1663 р. ігумен Крехівської обителі Єзекиїл придбав на львівському ярмарку якусь книгу: «*O[j]ciec igumen wydał we Lwowie na jarmarku za xięga [...] 4 [zl.]*» [78, арк. 67 зв.]. Для того, щоб купити на престольне Євангеліє до Сатанівського монастиря у 1675 р., його настоятель ігумен Сильвестр витратив 33 зл. [215, с. 110-111]. У 1689 р. Парфеній (Ломиковський) придбав до Підгорецької обителі у львівського кравця рукописний список 1612–1613 рр. Номоканону [296, с. 152]. Невідомо достеменно, коли настоятель невеликої Сокілецької обителі в одного отця купив за 12 зл. рукописне Євангеліє, і як записано на цій книзі, це був кодекс,

переписаний *«рукою многогрѣшнаго раба»* Гаврила в одному з сіл Галицького повіту за часів єпископа Гедеона (Балабана) [122, арк. 110-117, 174-181].

Більш детально реконструювати такі книжкові практики як купівля збережені документи дозволяють у другій половині XVIII ст. Інколи фіксувалась інформація про місце придбання книги, зазвичай з вказівкою лише міста, і книги купляли у Львові й Почаєві (очевидно василіанській друкарні). Відомий випадок придбання календаря ченцем Підгорецького монастиря у 1750 р. на ярмарку в тогочасному «галицькому Єрусалимі» – місті Бродах [81, арк. 23 зв.].

У монастирських документах деяких обителів взагалі немає записів про купівлю книг чи виділення коштів на такі потреби. Подекуди періодичність закупівель кодексів могла складати одна книга на десяток чи декілька десятків років. Очевидно, що не всі випадки таких книжкових практик могли фіксувати у монастирських документах, але, зважаючи на відсутність практичних потреб невеликому периферійному чернечому осередку купляти книги (навіть богослужбові, які могли подарувати), такі нечасті випадки не виглядають аномальними. Практики закупівель книг були частішими до більших монастирів, в яких діяли чернечі студії чи займались катехитичною або місіонерською діяльністю. У Підгорецькому монастирі в період з 1750-х по 1796 рр. вдалося виявити 26 таких випадків. Половина з яких – це купівля річних календарів, тобто можна говорити про цілеспрямоване, систематичне і постійне придбання такої недорогої практично-ужиткової продукції впродовж 46 років [81, арк. 23 зв., 31 зв., 39, 50 зв., 52 зв., 56, 58 зв., 61, 62, 75 зв.; 82, арк. 4, 20, 26 зв., 35, 40, 53, 72, 79, 84, 90 зв., 94 зв., 103, 111, 112 зв., 117 зв.]. Подібні тенденції простежуються і в Добрянському монастирі, в якому, також, якщо і купляли книги, то це були зазвичай календарі, особливо у 1760-х рр. [151, арк. 76 зв., 79, 83, 85 зв.]. Такі календарі також купляли до невеликих монастирів, наприклад, до обителі в

Підгородищі у 1756 р. [49, арк. 45 зв.]. Таким чином, у 1750–1770-х рр. у василіанських монастирях поширюється практика купівлі довідкових польськокомовних видань календарів. Подібні календарі належали до наймасовіших видань у західній культурі та виконували деякі функції, що пізніше перебрала преса. У цих виданнях подавалась інформація у цікавій та доступній для широкого кола читачів формі з відомостями з історії і політики, географії, природничих наук (астрономії, метеорології) тощо [273, с. 810].

Найпоширенішими залишалась купівля богослужбових книг – як до невеликих чернечих осередків, так і до більших. Йдеться про Євангелія, Служебники (переважали унівські видання), Требники, Тріоді, Акафістники, Мінеї, Псалтирі, Октоїхи тощо. Робилися як поодинокі придбання, так і купівлі комплектів чи багатотомних видань. У 1740 – на початку 1750-х рр. відносно недорогими були Требники чи Акафістники – по 8 зл. [73, арк. 11] та 4 зл. [81, арк. 56] відповідно. Більш вартісними були Служебники чи напрестольні Євангелія, а серед них доступнішими – секстерни, тобто книги неоправлені. Так, у 1723 р. неоправлене Євангеліє ченці Добрянської обителі купили за 12 зл. [151, арк. 21 зв.]. Для порівняння у 1751 р. Служебник унівського видання ченці Підгорецького монастиря придбали у провінціала за 20 зл. Дешевшим на 2 зл. було почаївське видання, яке купили через два роки [81, арк. 31 зв., 52 зв.]. Зрештою, ціна залежала від формату, оформлення та оправи книги, про що свідчить придбання знову ж таки унівського видання Служебника у 1756 р. до Підгірців, але вже вдвічі дорожче – за 42 зл. [81, арк. 75 зв.]. Якщо такі видання монастирі купляли відразу, то з придбанням дорогих багатотомних великоформатних Міней почаївського друку чи рукописних примірників інколи виникали проблеми. В інвентарі Добрянського монастиря 1720 р. зафіксували, що за придбання 12 томів друкованих Міней заплатили 300 зл. [151, арк. 51]. Дорогими вважались і Тріоді, Цвітні чи то Постні, оскільки це були великоформатні та

великі за об'ємом книги. У 1753 р. придбання Тріоді Цвітної в Почаєві для ченців в Підгірцях вартувало 36 зл. [81, арк. 52 зв.].

Недешевим придбанням для обителів виступало і придбання Біблії чи тлумачень до неї (Конкорданцій), особливо латинською мовою. На початку 1755 р. у Львові ченці з Підгородищ купили Святе Письмо за 23 зл. 8 гр. [49, арк. 40 зв.]. Іноки із Золочева витратили 42 зл. за купівлю знову ж таки у Львові в 1769 р. Біблії та Конкорданції [75, арк. 14]. У 1775 р. до Крехівського монастиря придбали дві книги: за 36 зл. – «Menologium bazylikańskie» Ігнатія (Кульчинського), а за 14 зл. – опрацьоване видання «Officialis curiae ecclesiasticae» Августіно Матеуччі [44, арк. 5 зв.]. До цієї ж обителі «Phoenix rhetorum» Яна Квяткевича та «Phoenix Tertiatu» холмського унійного владики Якова (Суші) [599, t. 7, s. 210] були придбані у Львові за два флорини (злоті) кожна, про що свідчать записи «*emptus Leopoli f. 2*» [599, t. 3, s. 292]. Нечасто купляли до монастирів різного роду збірники медитацій, життя святих, устави Василя Великого (по 1 зл. 8 гр. [49, арк. 46]), текстів чинів поховання іноків, постанови капітул ЧСВВ, метрики, підручники з теології, словники, наприклад т. зв. «Кнапіуш» [81, арк. 59] тощо.

Закупівля книг до деяких монастирів здійснювалась у формі одноразового цілеспрямованого придбання комплекту необхідних книг. Одним із показових таких випадків є закупівлі у Краснопуццанському монастирі в 1775 р., про що детально записали у його хроніці. Загалом у Почаєві закупили 8 видань у 24 томах. Витрати для не найбільшого Краснопуццанського монастиря були суттєві, і така акція стала можливою завдяки грошовим пожертвам. «Захристіану» Унівського монастиря о. Парфенію (Павловичу) його родичі на Поділлі заповіли 500 зл., яку він як василіанин пожертвував монастирям. Частину з цієї суми і було витрачено на придбання богослужбових книг (12 томів почаївських Міней за 156 зл., Часослова, Текст Літургії Йоана Золотоустого), а також позабогослужбової лектури, в т. ч. проповідницької літератури (зібрання казань латинською і

польською таких авторів як: францисканці Захарія Лазелве і Варнава Кендзерський; піяр Ансельм від Божої Матері; чотири томи польськомовних казань провінціала ЧСВВ тощо) [157, арк. 17-17 зв.].

Загалом випадки «щедрого» витрачання коштів на книги були поодинокими. Придбання літератури як більш звична практика виявлена у монастирях, при яких діяли чернечі навчальні студії (це, наприклад, Львівський Святоюрський та Святоонофріївський монастирі, в документах яких відповідна інформація фіксувалась у 1770-х рр.). Йшлося про закупівлю навчальної літератури, підручників з фізики, математики, граматик, словників тощо. І такі книги у порівнянні з богослужбовими кодексами коштували недорого – у середньому 4–8 зл. [173, арк. 61, 98, 112 зв.; 174, арк. 58, 91 зв.-92].

Нагодою для купівлі книг було перебування василіан на студіях у Римі, Відні, Бранево тощо. Наприклад, про придбання книг у Вічному Місті йдеться у хроніці Підгорецької обителі. У 1768 р. два схоластики з цього монастиря – Іларіон (Комарницький) та Януарій (Білинський) – поїхали навчатись до Риму. З такої нагоди в монастирі виділили 12 червоних злотих на купівлю одинадцяти книг, перелік яких записали в хроніці обителі [52, арк. 48 зв.]. Через два роки, у серпні 1770 р., ченці повернулись і привезли з собою 12 найменувань (загалом 27 томів). Хоча частину із замовлених книг не придбали, проте купили декілька інших найменувань [52, арк. 54 зв.-55]. Для порівняння, у Почаївській обителі у 1775–1776 рр. видали понад 1 000 зл. на купівлю в Італії 47 томів житій святих «боландистів», а в 1777 р. – 1 152 зл. за придбання комплекту видань з історії Церкви Чезаре Бароніо [492, s. 405].

Таким чином, купівля книг була вартісною, тому такі трансакції виявилися фактично неможливими для фінансово незаможних осередків, і в такому випадку монастирські книгозбірні комплектувались здебільшого або даровизнами, або вкладами ченців. З іншого боку, наявність коштів,

очевидно, не завжди означала їхнє спрямування на систематичну закупівлю необхідних фоліантів, це залежало і від суб'єктивних чинників – намірів насельників, насамперед настоятелів монастирів. Наприклад, саме завдяки ігумену Львівського Святоонофріївського монастиря і за кошти обителі (про що наголошено у хроніці), відбулося «оновлення» богослужбових книг – настоятель придбав Тріоді (Цвітну і Постову), Октоїх, Часослов та Ірмолой почаївського друку [46, арк. 21 зв.]. І, очевидно, монастирі, в яких провадилися чернечі студії, також виявляли більшу ангажованість у придбанні книг, ніж ті, де такі студії не функціонували.

В історіографії купівля кодексів трактується як один із основних способів формування монастирських бібліотек [310, с. 610; 492, с. 405; 538, с. 206], проте такі висновки не підтверджуються матеріалами фінансових книг православних та унійних монастирів Львівської єпархії. Менш-більш стабільні закупівлі виявлено у 1770-х рр., але лише в обителях, що були освітніми осередками. Детальніше вивчення книг прибутків і видатків монастирів з теренів Львівської єпархії дозволяє стверджувати, що такий спосіб формування залишався другорядним, навіть враховуючи той факт, що далеко не про всі випадки закупівель могли фіксувати в документах.

2.2.1.4. «Списася найгрѣшнѣшим и недостойним рабом Божиим»: переписування книг

«Милість для переписувача, Господи [подай], мудрість тим, що читають, благодать тим, що слухають, спасіння власникам» – записали на колофоні одного із середньовічних манускриптів [318, с. 31]. Цей текст відображає розуміння християнином, зазвичай ченцем, переписування як богоугодної справи чи однієї із рукодільних справ монахів, що виконувалась з благословення як послух чи навіть покарання. Переписували зазвичай ті книги, які складно було придбати через фінансові обмеження, або твори, яких не існувало в друкованих версіях [229, с. 594]. Скрипторії знаходилися щонайменше у декількох монастирях Львівської єпархії, зокрема в Унівській

архимандрії. Відомо, що у 1557 р. чернець Касіян переписав тут Євангеліє [322, с. 59]), а у 1601 р. інок Вассіан – «Пандекти» Никона Черногорця. Цю книгу вклав Феофіл (Городельський), постриженець монастиря: «Длю и вѣчными часы дарюю на общюю ползу и для чтеніа ѿ Христѣ братіам[ъ] до манастира Уневъ» [579, с. 84]. У 1650 р. еромонах Унівської лаври Феофілакт переписав Ірмолой на замовлення архимандрита цього ж монастиря Феодосія [263, с. 257]. Чернець Підгорецької обителі Климентій переписав у 1661 р. одну із книг [262, с. 97]. Деякі із манускриптів Крехівського бібліотечного зібрання створили насельники обителі. Наприклад, збірник богородичних канонів у 1722 р. «списалисія на[й]грѣшнѣши[м] и недо[сто]ини[м] рабо[м] Б[о]жи[м] іеросхимонахо[м] Михайло[м] Мокри[ц]ки[м] закону С. Василиіа Великаго на скитику камени Мона[стира] Крехо[вскаго], м[ѣся]ца Авгу[ста] дня и, аѣкв» [217, с. 44]. Дрібним півуставом написав (скоріш за все наприкінці XVII ст.) Ірмолой Тимофій Коцовський з Крехова [262, с. 99]. Оскільки у XVII ст. не було друкованих Ірмолоїв, тому їх часто переписували. У т. зв. «Манявському збірнику» містяться записи про переписування книги на «Скитику при храмі Успення Пресвятої Богородиці» еромонахом Дорофеєм [87, арк. 103]. Один з Ірмолоїв Скиту Манявського написав з благословення настоятеля Дорофея у 1684 р. місцевий послушник Варнава [591, с. 217]. Достеменно невідомо, чи саме ченці з Угорницького монастиря переписували Іпатіївський літопис, але фрагменти такого списку збереглись до сьогодні в пом'янику Угорницької обителі 1683 р. [284].

Незважаючи на те, що друкована книга поступово витісняла рукописну, особливо у XVIII ст., переписування кодексів залишалось однією із культурних практик ченців і в цьому столітті. У книзі видатків Краснопуццанського монастиря за 10 січня 1746 р. записано, що іноки заплатили писареві 24 зл. за переписування на пергаменті чотирьох примірників неідентифікованої книги («*prawa krain spustyńskie*» [73, арк. 45 зв.]). Так у 1749 р. «многогрішний раб Божий» чернець Діонисій

(Бобольський) переписав Службник «повеленіє[м] превелеьнаго ꙗца Пахоміа Негребецькаго, ігумена с[в]. обители Улашковскои» [61, арк. 2]. Цього ж року єромонах Венедикт (Білевич) переписав текст Служби Йоана Золотоустого, також з благословення настоятеля Улашківської обители Пахомія (Негребецького) [56, арк. 1]. У 1755 р. в Задарові єромонах Ісаакій «за ꙗпущеніє грѣхо[в] swoichъ» переписав для обители Общину, тобто Мінею [55, арк. 124 зв.-125].

Ченці писали не лише руською чи церковнослов'янською мовами, але і латинською [269, с. 32], яку використовували професори та схоластики в чернечих студіях, занотовуючи конспекти лекцій. Наприклад, Сильвестр (Лашевський), навчаючись у Римі, конспектував [102], а опісля привозив ці конспекти і залишав у василіанських монастирях уже як професор, зокрема у Львівському Святоюрському: «Вкладено монастиреві нашому Львівському Св. Юрія Мученика мною особисто» («Applicatus monasterio nostro Leopoliensi S. Georgii Martyris ad praesens vero per me ipsum») [104, арк. 1]. Писали професори і самі трактати. Наприклад, в одному конволюті зібрані твори професорів теологічних студій при Львівському Святоюрському монастирі – Інокентія (Матковського) та Михайла (Гронзевича) [38, арк. 1, 221]. Зрештою, монахи писали дисертації, наприклад отець Ігнатій (Филипович), який у 1773–1774 рр. захистив докторат з теології у Римі.

Інколи записували у монастирських документах і про витрати на папір для переписування книг. Наприклад, у 1759 р. до Задарівської обители купили три лібри* паперу за 2 зл. для створення Ірмолая [155, арк. 11 зв.], хоча в цей час уже друкувались такі видання. Занотовували й інші випадки придбання паперу для ведення внутрішньомонастирської документації, листування тощо. Отже, впродовж XVII–XVIII ст. монастирська книгозбірня, окрім друкованих, продовжувала поповнюватися і рукописними книгами. І це не дивно, оскільки друкарні продукували не всі із потрібних книг для чернечих

---

* Лібра (з лат. «libra» – вага) – міра, яка налічувала 25 аркушів друкарського, або 24 аркуші письмового паперу (Мацюк О. Історія українського паперу. Київ, 1994. С. 84).

осередків, особливо у XVII ст., і друкована книга була дорожчою від рукописної. Крім цього, книгописання залишалось для ченців «богоугодною справою».

2.2.1.5. «Z różnych monasterów zniesionych»: мобільність книг

Зі середини XVIII ст. розпочались процеси укрупнення монастирів, закриття невеликих чернечих осередків та переїзд іноків до більших обителей [492, s. 43-50]. Це означало і «рух майна» з одного монастиря до іншого, в т. ч. і книжкових зібрань. Частково простежити такі практики можна за інвентарними описами обителей та внутрішньомонастирською документацією [304, с. 263]. Оскільки хронологічні рамки дослідження обмежуються кінцем 1770-х рр., відповідно «йосифінські касати» 80-х рр. XVIII ст. не виступають об'єктом вивчення [493], тому йдеться про ліквідації чи закриття монастирів до 1780-х рр. та механізми розпорядження монастирських майном, у т. ч. книгами, в цей час.

У 1745 р. планувались закрити 25 монастирів у Руській Святопокровській провінції, в т. ч. на теренах Львівської єпархії. Відповідно, майно з ліквідованих чернечих осередків мали б перевезти до більших обителей, проте, не завжди їх закривали і така ліквідація тривала зазвичай декілька років, а інколи і декілька десятиліть [492, s. 41]. Зі планованих касат, вдалося знайти підтвердження про перевезення книг у цей час до Крилоса з Косова і Товмача. Хоча ще у 1740 р., після ліквідації Гуменецького скиту [298, с. 4], поодинокі примірники перейшли Добрянській обителі [151, арк. 65 зв.], а в 1744 р. напрестольне Євангеліє московського друку 1701 р. після ліквідації Товмацького монастиря передали до парафіяльної церкви Успення Пресвятої Богородиці в Товмачі [197, с. 196].

Яскравим прикладом «руху книг» є передача до Крилоської обителі Успення Пресвятої Богородиці кодексів з ліквідованих навколишніх монастирів. В інвентарі Крилоського чернечого осередку за 1740 р. зроблені записи про книги відповідно до джерел надходження – ліквідованих

монастирів, які знаходились поблизу цієї обителі. Більшість богослужбових книг були забрані «z różnych monasterów zniesionych», зокрема Коломиї (56), Товмача (9), Косова (7), Грабівця (6) [141, арк. 21-22]. Цікаво, що у візитаціях 1745 р. у згаданих обителях ще значились списки книг. Наприклад, у Коломиї побутувало близько десятка богослужбових книг, тобто монастир продовжував функціонувати [125, арк. 478 зв.-489]. У Косові за списком також залишалось 15 книг [125, арк. 424 зв.-426]. Пізніше до Крилоського монастиря потрапили і кодекси із Загвойської обителі, зокрема напрестольне Євангеліє [127, арк. 12]. У 1774 р. майно (вірогідно і книги) ліквідованого монастиря у Луквиці перевезли до обителей у Крилосі та Чорткові.

Відбувався рух як окремих примірників, так і цілих бібліотек. У 1765 р. осередок в Городенці приєднали до Сокілецького монастиря і сюди ж перевезли майно, в тому числі бібліотечні кодекси [492, s. 50]. Бібліотека Тербовельського монастиря, після його закриття, була перенесена до Бучача [197, с. 96]. Після 1774 р. до Віцинської обителі потрапило Євангеліє з Литвинівської обителі Святого Онуфрія. Натомість частину церковних речей з цього монастиря перевезли до Завалова [48, арк. 12]. І, вірогідно, частину книгозбірні також, оскільки в інвентарі Завалівської обителі є записи про книги з Литвинова [68, арк. 12 зв.-13]. Тобто не все майно перевозили централізовано з ліквідованого монастиря тільки до однієї обителі. Відбувався певний розподіл речей, і як виглядає, книги перевозили туди, де їх більше потребували. До Кам'янець-Подільського монастиря перейшло 7 книг після ліквідації Пітничанської резиденції, і це були «старі» богослужбові книги [16, арк. 31 зв.].

До Львівського Святоюрського монастиря потрапило 15 книг із ліквідованого Святоспаського Підгородиського осередку [165, арк. 18], що у 1765 р. підтвердив візитатор Йосафат (Селецький) [169, арк. 14 зв.; 170, арк. 7-7 зв.]. У 1770-х рр. частину книг з Погонської обителі перевезли до катедрального монастиря [149, арк. 1]. Зрештою, про переміщення книг

мовилось у конституціях капітул. Зокрема, у 1776 р. на капітулі в Уневі під час 16-ої сесії постановили, щоб дублети книг передавали до монастирів, які таких фоліантів не мають [492, s. 394-395]. Тоді ж ухвалили рішення про приєднання Добрянської обителі до Святоюрської, вірогідно сюди ж перейшла і частина книг [43, арк. 30].

Відомі випадки передачі книг з ліквідованих римо-католицьких монастирів до василіанських. Це дозволяє простежити вивчення рукописних екслібрисів на стародруках. Наприклад, до бібліотеки Буцацької обителі потрапили стародруки з бібліотеки єзуїтського колегіуму в чеському містечку Угерске Градіште (Uherské Hradiště), який було закрито 1774 р. під час касаційної акції в Габсбурзькій монархії. Яким чином примірник з книгозбірні чеського монастиря потрапив до Бучача, достеменно невідомо, вірогідно, хтось із місцевих насельників спричинився до потрапляння цього екземпляру до обителі [8; 9; 17; 18]. Цілісніше представити історію «руху книг» у василіанських монастирях другої половини XVIII ст. уможливить подальше вивчення рукописних екслібрисів.

2.2.2. Організація книгозбірень

Зважаючи на обмаль відомостей про організаційні засади монастирських бібліотек у XVII ст., можна лише гіпотетично описати місцезнаходження та певні правила функціонування книгозбірень. Очевидно, богослужбові книги зберігались у монастирських церквах, решта книг – ймовірно, у келії настоятеля обителі. Опосередкованим підтвердженням останнього припущення є відомості у шостому правилі «Духовного зав'язу» засновника Крехівського монастиря Йоїля. Там мовиться, щоб ігумен чи намісник монастиря *«оу себє да имуть въ схованію»* [186, с. 328] коштовні церковні ризи. Оскільки книги також були не менш коштовними, то можна припустити, що і вони зберігались *«въ схованію»*.

У XVIII ст. василіани не виробили єдиних засад регламентації бібліотечної справи в монастирях, хоча певні правила містяться у чернечих

конституціях, листах, розпорядженнях тощо [532, s. 121]. За спостереженнями польської дослідниці Марії Підлипчак-Маєрович, не було єдиних підходів щодо опису, ведення «бібліотечної справи», каталогізації книжкових фондів не лише у василіан, але й домініканців, бернардинів, капуцинів, єзуїтів чи піярів [536, s. 283]. Загалом бібліотечна справа василіан базувалась на основі єзуїтських практик [536, s. 53]. Відповідно до конституцій капітули в Гощі 1772 р., монастирською книгозбірнею управляв бібліотекар, а у малих обителях – настоятель. Завідувати бібліотекою могли також професори чи ректор чернечих студій [535, s. 93]. Бібліотекар приймав рукописи і друки до книгозбірні, записував їх до каталогу [530, s. 150], наносив на книгу номер і знак бібліотеки, та відповідно, розміщував на бібліотечній полиці [532, s. 69]. Крім того, він мав би провадити реєстр виданих книг, двічі на місяць прибирати тощо. Також у більших монастирях могли бути «карцери» (шафи), де зберігались заборонені книги. Подекуди існували уряди архіваріусів, тобто осіб, які завідували архівом [332, с. 141-143]. Через невеликі обсяги книгозбірень у списках ченців монастирів немає згадок про бібліотекарів, відповідно, бібліотекою фактично опікувався настоятель монастиря [492, s. 395], а також учителі чи професори, ректори студій, префекти друкарень [535, s. 93].

У 1928 р. Йосафат Скрутень писав: *«Приміщення бібліотеки як давніше, так і тепер належить до найбільш пекучих недомагань монастиря. Нідє може монастирська економія не була так недоладною й безсистемною, як саме в обсягу приміщення бібліотеки»* [353, т. 3, с. 72]. У джерелах вкрай рідко і фрагментарно описуються місця зберігання книг. Книги зазвичай знаходились у декількох місцях, а не в одному, навіть у невеликих обителях. Наприклад, у 1745 р. книги Косівського монастиря поділено на дві категорії за місцем зберігання – *«prima loco»* та *«secundo loco»* [125, арк. 425 зв.]. У Крилосі книги також знаходились в декількох місцях – у каплиці, храмах, монастирських келіях [141, арк. 22].

Важливими факторами, які впливали на локалізацію книгозбірень, були величина книжкового зібрання та матеріальний статус обителі. Більш чисельні бібліотеки розміщувались в окремих келіях, невеликі зібрання книг – у скринях на хорах [309, s. 608]. Не зовсім коректною є теза в історіографії про те, що бібліотеки найчастіше зберігали в церквах [492, s. 395]. Йдеться не про бібліотеки як такі, а насамперед богослужбові кодекси, натомість інші книги хоча і могли бути в храмах, проте зберігались і поза церковними мурами. У храмі книги зберігались на хорах, що і очевидно, оскільки саме тут вони використовувались під час богослужінь. Зокрема, в інвентарі 1773 р. Львівського Святоюрського монастиря записано, що церковні книги є «*do choru*», тобто вони зберігались на хорах, або ж у клиросі, тобто мали богослужбове призначення [171, арк. 7 зв.]. Про тринадцять «церковних» книг Улашковецького монастиря в інвентарі 1746 р. записано «*do choru należących*» [180, арк. 3 зв.]. Очевидно, необхідні літургійні кодекси для священнослужителя знаходились і у вівтарі. Подекуди зберігали книги і в захристії. Наприклад, в інвентарі Підгорецького монастиря 1760-1770-х рр. у переліку «бібліотечних руських книг» є відомість про «Житія святих», що знаходяться «*między księgi zakrystyi*» [177, арк. 27].

14 травня 1774 р. до обителі Св. Онуфрія у Львові за 8 зл. придбали французький замок «*do celii wielkiey, [gdzie] godnie książki biblioteczne są ulokowane*» [173, арк. 54]. Тобто, бібліотечні книги помістили у великій келії, яка закривалась на ключ. У Завалівському монастирі фоліанти зберігали в келії ігумена. Окреме приміщення передбачили для бібліотеки у новозбудованих в 1770-х рр. приміщеннях Підгорецької обителі. Вірогідно, зберігали книги і в трапезних [492, s. 395-396], оскільки тут рекомендувалось читати під час споживання їжі. У 1779 р. в Золочеві зробили шафу на бібліотечні книги, яку поставили у церкві за престолом Св. Миколая («*Szafa na xięgi biblioteczne, stolarskiej roboty nowo zrobiona, okuta y w cerkwi przy oltarzu S. Mikołaja postawiona*») [74, арк. 13]. У 1774 р. раковецький коваль

виготував деякі деталі для «*szafy bibliotecznej*» Добрянського монастиря [152, арк. 49 зв.].

Нерідко ченці духовно опікувалися мирянами і поза монастирськими мурами, зокрема відправляли богослужіння, відповідно послуговувалися і залишали там літургійні книги. Наприклад, з Підгорецького монастиря одна книга зберігалась у каплиці палацу Потоцьких у Підгірцях [16, арк. 271 зв.]. Під опікою ченців цього ж осередку перебувала і парафія в Голубиці, відповідно і там побутували кодекси з Підгорецької обителі. Служебники унівського друку з монастиря були і в Підгорецькому костелі [177, арк. 23, 46], а з Шаргородської обителі деякі богослужбові книги знаходились у парафіяльній церкві в Калинівцях [16, арк. 242 зв.-243].

Небагато відомо і про умови зберігання книг, які були різними і залежали часто від насельників обителі, особливо її настоятеля. Краще дбали про літургійні книги, що і підтверджується їх частішою реставрацією, ніж нецерковних. У 1747 р., під час візитації Крехівського монастиря, занотували, що «*żadnego porządku w bibliotece niema, bo księgi walają się po ziemi*» [492, s. 395-396]. Натомість у Львівському монастирі Св. Онуфрія у 1774 р. в келії «*godnie książki biblioteczne są ulokowane*» [173, арк. 54]. Виготовлення шаф для бібліотечних книг, відносно незначний відсоток нотаток про незадовільний фізичний стан книг в інвентарних описах (див. Розділ 4), може свідчити про назагал задовільні умови зберігання. Більше того, особливо цінні чи давні книги могли розміщувати в спеціальних місцях. У 1670-х рр. під час нападів татар на Крехівську обитель, у «сховку» монастиря ченці переховували найцінніші речі, а серед них і «*Евангелие в оправі зеленом оксамиту, золочене*» та «різні книги» [160, арк. 43]. Для зберігання особливо коштовних літургійних книг виготовляли «*пуделка*» [492, s. 398]. У другій половині XVIII ст. у Львівському Святоюрському монастирі давні книги зберігали «*w skarbcu*» [45, арк. 44 зв.]. У 1816 р., під час приєднання Святоюрського монастиря до Св. Онуфрія у Львові,

перевозили речі, серед них і «*dwie kraty żelazne od okien, jedna z biblioteki*» [43, арк. 1 зв.]. Достеменно невідомо, чи були такі захисні елементи у XVIII ст., але цілком вірогідно, що йшлося про ґрати ще з минулого століття.

Особливості організації книжкового фонду в чернечих спільнотах частково простежуються і за матеріалами інвентарних описів. Зокрема, в інвентарі Крехівської обителі 1777 р. перелік книг укладено за принципом зменшення формату, що, ймовірно, свідчить про розташування фоліантів у такому ж порядку на полицях. Записувалися книги і за мовним принципом – спочатку латиною, а потім кирилицею, що, згодом, відповідало розміщенню книг у шафах (умовно кажучи, в першій шафі могли бути кириличні книги, а в другій – польською та латинською мовами). Така мовна диференціація бібліотеки зафіксована в інвентарях Крехова з кінця 30-х рр. XVIII ст. З 1760–1770-х рр. простежується укладення книг в бібліотеках і за тематикою [464, с. 243]. Наприклад, за таким принципом була рубрикація у Бучацькому монастирі в 1769 р. [144, арк. 5-7]. За тематичним принципом структуровані інвентарні описи Львівських Святоонофріївського (1778 р.) [166, арк. 35, 40-40 зв., 49-59] та Святоюрського (з 1764 р.) [79, арк. 6 зв.-14 зв.] чернечих очердків.

2.2.3. Кількісні показники книжкових зібрань

«Ідеальна бібліотека» повинна налічувати 500–600 книг, підібраних із «розумом і серцем», зазначав у своєму poradniku формування добірної книжкової колекції мислитель епохи Просвітництва Жан Анрі Самуель Формей (1711–1797) [379, с. 30]. Детальний аналіз кількісних показників книжкових зібрань монастирів здійснено на основі інвентарних описів обителі. Зважаючи на характер записів (скороченість, змодифікованість, фрагментарність) не можна дізнатись про конволюти (оправлені дві чи більше разом книги). Укладач інвентаря записував назву в документах (зазвичай скорочений варіант, «розмовного типу») першої з оправленої книг. Відповідно, під деякими занотованими записами могло бути декілька

книжкових одиниць [340, с. 57]. Ускладнює процес реконструкції нерідко відсутність в інвентарях нумерації. Тому, послуговуючись методикою Ірини Ціборовської-Римарович, для окреслення загальної кількості книг у бібліотеці використовуються наступні позначення: а) найменування (далі н.) та б) одиниці зберігання (далі од. зб.), тобто ті кількісні показники, які вдалося виокремити на основі інвентарних описів [381, с. 119]. Таким чином, ці джерела увиразнюють номінальні, а не фактичні кількісні показники. Статистику книжкових зібрань проаналізовано за наступними параметрами: 1) загальна кількість книг; 2) «церковні» і бібліотечні книги; 3) рукописні й стародруковані фоліанти; 4) мова кодексів; 5) формат книг. Зважаючи на фрагментарні відомості про місце видання (вказували зазвичай для церковних книг, дуже рідко – бібліотечних), даний аспект представлено на прикладі Крехівської монастирської бібліотеки.

2.2.3.1. Динаміка кількісного складу

У XVII ст. в обителях Львівської єпархії зберігалась невелика кількість книг. Джерельно не аргументуючи, Ігор Мицько зазначає, що до середини XVII ст. найбільшою монастирською бібліотекою на теренах Львівської єпархії була книгозбірня Унівського монастиря [322, с. 58]. Проте відомості про кількісний склад книжкових фондів вдалося виявити лише для чотирьох обителей кінця XVI–XVII ст.* Зокрема, у Львівському Святоонофріївському монастирі станом на 1579 р. нараховувалось 43 назви у 53 томах [134, арк. 3 зв.; 283]. У другій третині XVII ст. в Крехівській обителі знаходилося близько 100 томів [132, арк. 3-4]. Трохи більше 70 кодексів (68 н. 76 од. зб.) було у Підгорецькій обителі станом на 1699 р. [40, арк. 67-70]. Щодо невеликих чернечих осередків відомо про книжковий фонд монастиря у Тереховлі, в якому станом на 1676 р. зберігалось лише 33 книги [179, арк. 2-4]. У порівнянні із тогочасними унійними монастирями Володимирської єпархії, в обителях Львівського владництва були більші книгозбірні.

---

* Про загальні кількісні показники відомо і для монастиря Св. Юрія у Львові станом на 1569 р., коли уклали інвентар та нарахували 67 книг в обителі – 17 церковних та 50 «нецерковних» [212, р. 48].

Наприклад, у Стоянівському чи Низкиницькому монастирях побутувало всього-навсього близько двох десятків книг (лише церковні). Майже 50 томів знаходилось у більш чисельній Зимнівській обителі [200, с. 19, 45, 49]. Книгозбірні монастирів Львівської єпархії виглядають незначними у порівнянні із тогочасними книжковими зібраннями римо-католицьких монастирів. Наприкінці XVI ст. у францисканському кляшторі в Кракові налічувалось 718 кодексів [575, s. 533]. Значно більші книжкові зібрання знаходились і в тогочасних православних монастирях Московського патріархату: в Троїце-Сергієвій лаврі у Москві станом на 1641 р. налічувалось 742 кодекси, а в Соловецькому монастирі у 1676 р. – 1 478 томів [315, с. 156].

Ситуація суттєво змінюється у першій половині XVIII ст. (див. Додаток № 1-I). Перш за все, для більшої кількості монастирів відомо про чисельність книжкових фондів. По-друге, простежується постійне кількісне зростання чисельності книжкових зібрань. У цей час, за даними інвентарних описів більше ста книг зберігалось у наступних монастирях: Львівському Святоюрському (222 н. 257 од. зб.), Підгорецькому (204 н. 217 од. зб.), Крехівському (144 н. 162 од. зб.). В інших шести відомих (Добряни, Гуменець, Золочів, Крилос, Львів Св. Онуфрія) – декілька десятків (від 8 чи 9 т. у Коломиї та Гуменці, до 76 т. у Добрянах). Для порівняння, в одному із найбільших тогочасних унійних монастирів, Почаївському (станом на 1736 р. – 180 н. 229 од. зб.), знаходилось менше книг, ніж у Львівському Святоюрському [253, с. 814].

У 1747–1749 рр. було проведено візитацію монастирів Святопокровської провінції, в т. ч. чернечих осередків Львівської єпархії, під час якої реєстрували і книги обителей (див. Додаток № 1-III). За цими матеріалами, найбільша книгозбірня знаходилась у Львівській Святоюрській обителі – 292 н. 369 од. зб. Вирізнялось чисельністю і книжкове зібрання Унівської лаври – 93 н. 142 од. зб. «Середні» за кількістю книгозбірні були у

Віцинському, Добрянському та Теробовельському монастирях – від 70 до 90 т. Неповні комплекти необхідних богослужбових книг були навіть у малих монастирях, які збирались закрити. Йдеться про Коломийський монастир, у якому станом на 1745 р. знаходилось лише 8 літургійних книг [125, арк. 478 зв.].

Найбільш репрезентативно чисельність книжкових фондів монастирів Львівської єпархії можна розглянути щодо другої половини XVIII ст., оскільки збереглося по декілька «списків» книг. У 1760-х рр. (Додаток № 1-IV) великі василіанські книжкові зібрання знаходились у Львівських Святоюрському (419 н. 520 т.) та Святоонофрійському (230 н. 289 т.), Підгорецькому (244 н. 310 т.), Крехівському (218 н. 281 т.) та Буцацькому (186 н. 214 т.) монастирях. До кінця XVIII ст. в цих обителях книжкові зібрання кількісно збільшувались – і це одні з небагатьох чернечих осередків, книжкові зібрання яких динамічно і систематично укомплектовувались. У 1770-х рр. (Додаток № 1-VI) лише у двох з відомих монастирів на теренах Львівської єпархії було більше п'ятиста книг: Львівському Святоюрському (613 н. 699 т.) та Крехівському (459 н. 560 т.). Там, де, навіть, функціонували чернечі студії чи якісь інші навчальні студії, також знаходились більш чисельні книгозбірні – Унів (72 н. 147 т.), Золочів (84 н. 100 т.), Добряни (84 н. 120 т.), Віцинь (122 н. 171 т.), Завалів (129 н. 138 т.). У порівнянні із тогочасними найбільшими київськими православними монастирями, найчисельніші книжкові зібрання василіанських монастирів Львівської єпархії виглядають трохи меншими. Так, у Київській Софійській бібліотеці в 1769 р. було 828 т., Микола-Пустинській – 840 т. [408, с. 347]. Щодо католицьких зібрань, то василіанські бібліотеки виглядають мізерними. Наприклад, у Львівських домініканському чи францисканському кляшторах було понад 4 тис. книг, а в тогочасних єзуїтських домах (Ярославському чи Люблінському) зберігалось 7-8 тис. книг. Не кажучи про тогочасні монастирі з латинської Європи, де були ще більші зібрання. Так, у

бenedиктинській обителі Св. Арнольда у Метці (Франція) станом на 1768 р. зберігалось 11 287 кодексів [575, s. 48]. Натомість у порівнянні із унійними монастирями з інших єпархій, а також на фоні тогочасних парафіяльних книжкових зібрань [304, с. 260-264] бібліотеки обителей Львівського владицтва є чисельно більшими та презентабельнішими.

2.2.3.2. «Церковні» та бібліотечні книги

Зазвичай в інвентарях описи книг подаються у двох рубриках: «церковні» та «бібліотечні». Під «церковними» маються на увазі ті, які зберігались у церкві/церквах монастиря, і йдеться зазвичай про богослужбові книги. «Бібліотечні» можна окреслити як «нецерковні», чи іншими словами, «не богослужбові», а також такі, які формували бібліотеку як таку. У XVII ст. монастирські книгозбірні практично повністю «церковні» за своїм складом. Це і не дивно, оскільки йшлося про практично затребувану лектуру, а фінансові можливості та читацькі інтереси не передбачали можливості чи потреби мати в обителі книги богословського, а тим паче «світського» характеру. У кількісному вимірі «церковні» книги становили від 50 до 70 % книжкового складу у Львівському Святоонуфріївському [133, арк. 3], Тереховельському [179, арк. 2-4] та Підгорецькому монастирях [40, арк. 67-70]. Лише у Крехівській обителі вже у XVII ст. більшість книжкового фонду складала саме «нецерковні» книги [132, арк. 3-4].

У першій половині XVIII ст. зберігаються тенденції, притаманні XVII ст. У невеликих чернечих осередках домінуючу частину книжкових фондів становили «церковні» книги – від 19 до 38 од. зб. Найменше таких книг і виключно «церковні») побутувало в монастирях у Золочеві [156, арк. 7-7 зв.], Львові (Св. Онуфрія) [136, арк. 2] та Крилосі [141, арк. 21-23 зв.]. Змінюється співвідношення між «церковними» і бібліотечними книгами у більших чернечих осередках Львівської єпархії. Частка «церковних» книг зменшується в загальному книжковому фонді. Наприклад, у Крехівській обителі більш ніж вдвічі збільшилось бібліотечне зібрання – із 68 од. зб. до

148 од. зб. [161, арк. 7]. У Підгорецькому монастирі (навіть незважаючи на те, що тут майже вдвічі збільшився фонд богослужбових книг до 76 од. зб.), бібліотечних книг стало вчетверо більше, відповідно вони становили понад 1/3 книжкового фонду загалом [34, арк. 12-19 зв.]. Упродовж першої половини XVIII ст. практично без змін залишалось співвідношення між «церковними» і бібліотечними книгами у Добрянському монастирі. Трохи більше половини фонду книгозбірні становили «церковні» книги (описи 1720 р. [151, арк. 51, 52 зв.] та 1740 р. [151, арк. 61-61 зв.]). Виразно «бібліотечного ухилу» була книгозбірня у Львівському Святоюрському монастирі, оскільки вже у 1719 р. в обителі налічувалось 225 бібліотечних книг [45, арк. 3, 42-45].

Навіть у середині XVIII ст. для невеликих чернечих осередків відомо про наявність лише «церковних» книг, яких виявлено як і в попередній період – від 14 до 40 од. зб. Це, зокрема, Гуменецький (9 од. зб.) [151, арк. 65 зв.], Жовківський (20 од. зб.) [140, арк. 68], Литвинівський (14 од. зб.) [140, арк. 151], Підгородищенський (46 од. зб.) [140, арк. 49-49 зв.] та Рудниківський (26 од. зб.) монастирі [140, арк. 30]. У чисельніших обителях було не лише більше томів «церковної» літератури, але зазвичай створювали бібліотечні книжкові зібрання. Зокрема, у Віцинському [140, арк. 31-33 зв.] та Добрянському [140, арк. 24-28] монастирях «церковні» книги становили понад половину книжкового фонду. Практично не змінилось співвідношення «церковних» і бібліотечних книг ще з XVII ст. у Теробовельському монастирі. За сімдесят років дана монастирська книгозбірня збільшилась лише вдвічі, і простежується практично рівноцінне за кількістю поповнення як «церковними» так і бібліотечними книгами [140, арк. 56, 62]. Справжніми «бібліотечними» центрами можна вважати монастирі в Уневі та Львові (Св. Юрія). Зокрема, у Святоюрській обителі співвідношення за тридцять років не змінилось, книгозбірня збільшилась кількісно, як «церковними», так і бібліотечними книгами [140, арк. 19 зв.-22 зв.]. Подібно як і в Підгорецькій

книгозбірні у 1731 р., в Унівській кожна третя книга була «церковною», а бібліотечних нараховувалося трохи більше вісімдесяти кодексів [140, арк. 41-41 зв.].

У 1760–1770-х рр. найбільш виразно простежується переважання бібліотечних книг. Монастирі навіть невеликі комплектувались не лише богослужбовими книгами, але й інших тематичних спрямувань, що формувало хоча і скромні, проте бібліотечні збірки. Наприклад, у Задарівському монастирі станом на 1760 р. зареєстровано 5 книг не літургійного змісту [155, арк. 1 зв.-4 зв.], котрі, вірогідно, входили до кола «келійного» читання ченців. У цей же період небагато «бібліотечних» книг (26 од. зб.) знаходилось у Краснопущанській обителі [158, арк. 135-136, 139]. Лише для двох монастирів джерела фіксують виключно описи «церковних» книг – Крилоський [141, арк. 165, 166 зв.] та Луквицький [141, арк. 494]. В інших монастирях бібліотечні збірки становили бл. 60 % книжкового складу в Золочівському (1767) [75, арк. 7 зв., 13 зв.-14 зв.], Віцинському (1774) [48, арк. 6, 12-15] та Завалівському (1773) [68, арк. 7-7 зв., 11 зв.-14 зв.] монастирях.

«Бібліотечні» центри формувалися у чисельних обителях, де як правило діяли чернечі студії (риторичні, філософські, богословські). Майже 75 % таких книг становили зібрання Золочівського монастиря у 1773 р. [77, арк. 39-41 зв.]. Близько 80 % книжкових фондів бібліотечні книги займали у Підгорецькому (1767) [177, арк. 12 зв.-13, 23-28] та Львівському Святоонофріївському монастирях (1769) [166, арк. 11, 17 зв.-25 зв.]. В останній обителі у першій половині XVIII ст. книгозбірня була практично повністю забезпечена богослужбовою літературою. Збільшення кількості книг у Львівській обителі відбулось внаслідок комплектування приватними книжковими зібраннями ченців.

«Інтелектуальними» центрами із суттєвим домінуванням «бібліотечних» книг (майже 90 % чи більше цих показників) були чернечі

осередки в Львівському Святоюрському [79, арк. 6 зв.-14 зв.], Бучацькому [144, арк. 3, 4 зв.-7] та Крехівському монастирях, чи не найбільших освітніх василіанських центрах. Книгозбірня Крехівської обителі слугує яскравим прикладом залежності величини бібліотечного зібрання від провадження освітніх студій. Запровадження тут риторичних студій у 1778 р. було однією із головних причин зростання бібліотечного зібрання наприкінці 70-х рр. у чотири рази в порівнянні з початком 1770-х рр. [159, арк. 23 зв.-27, 58-63; 163, арк. 8 зв.-9 зв., 16 зв.-22 зв.].

2.2.3.3. Стародруковані та рукописні книги

Інформаційний потенціал інвентарних описів дає змогу аналізувати місце стародрукованої та рукописної книг [537, s. 7] у монастирському середовищі, та їхнє співвідношення впродовж XVII–XVIII ст. Суттєвим обмеженням аналізу таких параметрів книг є гіпотетичність висновків, оскільки в інвентарях подібні фізичні параметри книги часто не фіксувалось. Про рукописні книги можна дізнатись, якщо в джерелі про це конкретно вказано, тому не завжди можна достовірно відтворити склад книгозбірні за даними параметрами.

Для XVII ст. аналіз рукописних збірок можливий щодо Крехівського і Підгорецького монастирів. У другій половині XVII ст. в цих обителях превалювали друковані видання, які становили близько 40 % і 70 % відповідно. Натомість у першій половині й наприкінці XVIII ст. в цих обителях стародруки становили від 70 до 90 % книжкового фонду. Практично лише Крехівська обитель вирізнялась «колекцією» рукописних книг. На основі джерельних даних вдалося встановити, що у Крехівському монастирі впродовж XVII–XVIII ст. рукописні книги становили близько 1/5 книжкового фонду. Найбільше манускриптів у даному книжковому зібранні побутувало в середині XVIII ст. – 80 од. зб. Натомість наприкінці 1770-х рр. за кількістю рукописи опинились на маргінесі у порівнянні зі стародруками. Окрім поодиноких екземплярів латинською та польською мовами, більшість

рукописної колекції становили кириличні манускрипти. За тематикою це були деякі з богослужбових книг (особливо поширені у XVII ст.), патристичні твори (насамперед Йоана Золотоустого), зібрання житій святих, окремі примірники проповідницької та екзегетичної літератури [220]. Навіть наприкінці 1770-х рр. майже кожна п'ята книга у Львівському Святоюрському та Завалівському монастирях була рукописною. Загалом рукописні книги становили в обителях до 10 % книжкового фонду. Крім того, простежується відносна подібність книжкових фондів, тобто немає монастирів, де було б дуже багато рукописних книг, що є одним із аргументів на користь тези про забезпечення чернечих осередків друкованою продукцією.

2.2.3.4. Мова книг

Церковнослов'янська *ad chorum*, латинська *ad forum* – влучно відображає функції та побутування різних мов у чернечих середовищах Київської митрополії ранньомодерного часу [182, с. 444]. Власне, одним із важливих аспектів, який можна частково реконструювати на основі інвентарних описів, є мовний склад тогочасних монастирських книжкових зібрань. Хоча на підставі лише одних «списків» вповні відтворити мовний склад певної книгозбірні неможливо, бо у деяких інвентарях перелік книг подано укладачами документів однією мовою – руською або польською. Відповідно, для книг «іншою» мовою окремо вказувалось «*polska*», «*ruska*» чи «*latina*». Загалом у джерелах зустрічаються записи про побутування в монастирях книг церковнослов'янською, руською, польською, латинською, грецькою, італійською, французькою, німецькою, сербською, хорватською мовами.

У XVII ст. в обителях практично повністю домінували як друковані, так і рукописні кириличні книги, натомість польськомовні книги представлені одиничними екземплярами (одним томом у Тереховлі [179, арк. 2-4], двома – у Крехові [132, арк. 3-4], шістьма – у Підгірцях [40, арк. 67-

70]). Можна припустити, що і в інших монастирях Львівської єпархії домінували кириличні видання. У першій половині XVIII ст. динаміка мовного складу монастирських бібліотек зазнає змін – збільшується кількість і частка латинсько- й польськомовної літератури. Лише у невеликих обителях, де домінували літургійні книги, більшість становили кириличні кодекси, оскільки богослужбова лектура як відомо була церковнослов'янською мовою. Зокрема, така ситуація простежується в Успенській та Іллінській Крилоській обителях (1740 р.) [141, арк. 21-23 зв.]. Натомість у Добрянському (1740 р.) [151, арк. 61-61 зв.], Крехівському (1739 р.) [161], Підгорецькому (1714 р.) [40, арк. 32 зв.-36], Львівському Святоюрському (1719 р.) монастирях видання польською мовою становили 20-30 %. Вже у 1719 р. кожна друга книга Львівського Святоюрського монастиря була латинською мовою, а разом з польською, такі видання склали понад 70 %. Водночас у цій обителі побутувало 15 книг грецькою мовою [45, арк. 3, 42-45]. Значну частку (понад 30 %) латиномовні видання становили і в Крехівському монастирі [161, арк. 7]. Таким чином, у першій половині XVIII ст. монастирі з відносно великими бібліотеками принаймні за мовним складом можна вважати складовими тогочасної *res publica litteraria*.

У другій половині XVIII ст. більшість книгозбірень василіанських монастирів Львівської єпархії були латино-польськими за своїм складом (див. Додаток № 1-IX), окрім практично кириличного за мовою книжкового зібрання в Краснопущі (1760) [158, арк. 135-136, 139]. Майже 70 % руськомовні твори становили і в Добрянах (1774) [146, арк. 30-32]. Кожна третя книга кирилицею значилась і в Унівській обителі (до 1775) [126, арк. 9-11 зв.]. З незначним переважанням латино-польські друки були у Віцині та Завалові, серед яких домінували тексти латинською, а не польською: 51 од. зб. / 35 у Віцині [48, арк. 6, 12-15]; 53 од. зб. / 44 од. зб. у Золочеві [77, арк. 39-41 зв.]. В інших василіанських монастирях Львівської єпархії кожна друга книга була латинською, не враховуючи польськомовних кодексів.

Зокрема, збільшення кількості Золочівської книгозбірні наприкінці 1760-х – в першій половині 1770-х рр. відбувалось за рахунок латинських (з 31 до 53 од. зб.) та польських (з 32 до 44 од. зб.) кодексів [76, арк. 5 зв., 9 зв.-10]. Лише впродовж 1771–1777 рр. кардинально збільшилася кількість латиномовних книг у Крехівському монастирі, яких побільшало у 3,5 рази (у 1777 р. вони становили понад 60 % книжкового зібрання [159, арк. 58-63]). Натомість кількість польськомовних книг за цей же час зросла у чотири рази, а чисельність кирилических книг у бібліотеці майже не змінилась. Подібні тенденції виявлено і щодо Львівських Святоонофріївського і Святоюрських монастирів (див. Додаток № 1-IX), в яких латиномовна література становила понад 70 % і 80 % відповідно. Проте найбільшою за складом латино-польської літератури була книгозбірня Бучацького монастиря, в якій подібні видання становили майже 90 % (188 зі 214 од. зб.), а якщо не враховувати церковні книги, то в бібліотеці практично не було руських книг [144, арк. 3, 4 зв.-7].

Побутували у василіанських монастирях і книги грецькою мовою. Як правило їх означували польською мовою, не подаючи титулу книги, але виокремлюючи іноді в окрему групу книг «грецькі». Лише в інвентарі 1747–1749 рр. Львівського Святоюрського монастиря деякі з книг грецькою зафіксовано латинськими літерами, і таких книг віднотовано 20 од. зб. [140, арк. 19 зв.-22 зв.], хоча ще у 1719 р. їх було 15 [45, арк. 3, 42-45], а в 1760-х рр. – лише 14 [79, арк. 6 зв.-14 зв.]. У 1760–1770-х рр. книги грецькою мовою зберігались у Бучацькому (1 том) [144, арк. 5], Підгорецькому (2 томи) [176, арк. 24] та Львівському Святоонофріївському (4 томи) [166, арк. 54] монастирях. Зокрема, в Підгірцях такі кодекси зафіксовано з 1714 р. [40, арк. 35 зв.-36]. Для порівняння, у Київських обителях книг грецькою також було небагато (у Софійському монастирі – 19 томів, у Пустинно-Миколаївській – 8). Окрім грецького Катерининського монастиря, в якому

кодексів грекою знаходилось 82 томи із 112 усіх бібліотечних книг [408, с. 350-351].

Щонайменше по одному кодексу італійською мовою віднотовано в описах Крехівського (1777 р., «*Combatimento spirituale in 8vo italicus*») [159, арк. 59 зв.] та Львівського Святоюрського (1773 р.) [171, арк. 6] монастирів. В Унівській лаврі італомовні кодекси побутовали зі середини XVIII ст. [140, арк. 41 зв.]. Невелика колекція подібних книг була у Львівському Святоонуфріївському монастирі, і станом на 1778 р. налічувала 20 од. зб. [166, арк. 54]. В описах 1760–1770-х рр. трапляються вписи про наявність книг французькою і німецькою мовами. Найбільше книг мовою тогочасної європейської літературної еліти (тобто французькою) виявлено у Підгорецькому монастирі (1767 р.) – 9 од. зб. [177, арк. 28]. Лише в цьому монастирі книги французькою виокремлені в окрему групу, і назви транслітеровані цією мовою (хоча і з помилками), що може свідчити про принаймні часткову обізнаність укладача інвентаря з французькою. Існувала можливість читати французькою і в Львівських Святоюрському («*Francuskich in 16 pro*») [171, арк. 8 зв.] та Святоонуфріївському («*Liber Gallicus*») [166, арк. 54] монастирях. З'являються в 1770-х рр. у чернечих осередках і нечисленні примірники німецькомовних видань. Зокрема, чотири такі кодекси віднотовано в описі 1773 р. Львівського Святоюрського монастиря («*Xięga niemiecka in 4to*») [171, арк. 8 зв.]. «Екзотичними» є згадки про Півустав сербською мовою у Підгорецькому монастирі в 1751 р. («*Polustaw Serbski in 8vo*») [16, арк. 217 зв.], а в описі Угорницького монастиря на Прикарпатті згадується «*Biblia kroackim językiem i dialektem*» [492, s. 404].

Оскільки церковнослов'янська була мовою богослужбового вжитку для Церков східного обряду (Православної та Унійної), це відповідно обумовлювало наявність щонайменше літургійних книг кирилицею. Церковнослов'янська мова була одним із маркерів руської ідентичності

Унійної Церкви у католицькому середовищі [509, s. 143-145]. Руською («простою») мовою укладали деякі монастирські документи, переписували агіографічну лектуру, твори Отців Церкви.

У ранньомодерний період терени Львівської єпархії перебували у культурному просторі Речі Посполитої, відповідно, польська мова була мовою соціального і літературного престижу, мовою справочинства. Це відображено і в побутуванні польської в чернечому середовищі. Латина як тогочасна «міжнародна» мова комунікації, як і польська, набула особливого поширення в чернечих книгозбірнях з середини XVIII ст. З іншого боку, наявність книг латиною і польською не завжди означала присутність оригіналів творів, великою мірою йшлося про переклади творів, наприклад трактатів кармелітів з іспанської на латинську тощо. Зрештою, такі латино-польські трансформації складу книгозбірень зумовили маргіналізацію кириличних книг у василіанських монастирських бібліотек Львівської єпархії XVIII ст. Про це яскраво свідчить і запис укладача інвентаря Крехівської обителі у 1777 р., що деякі кириличні книги «*i przeczytać trudno*» [492, s. 402].

Проте, незначна кількість книг кириличним шрифтом навряд чи свідчить про інтенсивну латинізацію Василіанського чину східного християнського обряду в українських землях XVIII ст., оскільки і в книгозбірнях православних монастирів Києва другої половини XVIII ст. також переважали видання латининським шрифтом [268, с. 199]. Йдеться не про латинізацію, під якою розуміються насамперед впливи і запозичення з латинського обряду, що відображалось у богослужбових практиках [250; 326; 341, с. 505], а про окциденталізацію («західнення») у василіанському чернечому середовищі, тобто інкультурацію різноманітних «західних» запозичень [560].

2.2.3.5. Місце видання

Місце видання зазначається переважно для «церковних», тобто здебільшого богослужбових книг (наприклад, запис «*Połustawow nowych*

Poczajowskiego druku in fol. 2» [159, арк. 58]). На жаль, інвентарні записи практично не інформують про місце видання бібліотечних кодексів, а відповідно і складно дізнатись про «походження» друків. Завдяки реконструкції книжкового складу Крехівського монастиря за матеріалами інвентарного опису 1777 р., вдалося частково встановити місця видання книг для 194 із 262 «реконструйованих» бібліотечних книг [217, с. 54-56]. Оскільки в інвентарі є відомості про видання для богослужбових книг (29 книг [159, арк. 52 зв.-53, 58]), тому загалом інформація про місце видання є для 223 книг, що становить трохи більше половини (51 %) книгозбірні.

Близько 40 % (87 книг) із цих 223 книг були видані в друкарнях, які знаходились в українських землях: Львів (35); Почаїв (19); Київ (18); Бердичів (4); Унів (4); Новгород-Сіверський (3); Острог (2); Любеч (1), Чернігів (1). Натомість більшість із відомих стародруків Крехівської книгозбірні походили з друкарень, які знаходились поза межами Київської митрополії. Це, наприклад, понад третину (33,3 %), а саме 74 книги, з 12 польських міст: Кракова (24), Варшави (12, з них третина у друкарні піярів), Вільно (9), Каліша (6), Познаня (7), Любліна (4), Сандомира (3), Торуня (2), Замостя (2), Ченстохови (2), Бранево (2), Супрасля (1). Доволі таки різноманітно представлені типографії деяких тогочасних європейських міст: з німецьких земель – Кельн (13), Аугсбург (5), Майнц (2) Діллінген (1), Дрезден (1), Ганновер (1), Інгольштадт (1), Ляйпціг (1); італійських – Венеція (5), Рим (5), Генуя (1); голландських – Амстердам (3) та Антверпен (4); французьких – Монбельяр (1) та Лілль (1); чеських – Прага (2), Оломоуц (3), а також Москви (2), Базеля (3), Лондона (2), Відня (1), Тирново (1) та інших [217, с. 177-280].

Частково відомо і про походження стародруків з колишніх монастирів у Краснопуці та Бучачі, які сьогодні зберігаються в колекціях ДАТО. Книги походять з друкарень німецьких міст – Аугсбург (4), Кельн, Вюрцбург. Також є видання типографій з чеських теренів (Прага (2), Оломоуц (2)),

італійських (Рим, Венеція), швейцарських (Санкт-Галлен), австрійських (Відень), словацьких (Братислава), а також стародруки з річпосполитських друкарень: Варшава (2), Краків, Сандомир, Вільно (див. Додаток № 4, № 14, 23, 47, 68).

Отже, книги здебільшого походили з річпосполитських друкарень, найбільше з краківських. З типографій, які знаходились в українських землях, найбільше було львівських друків. Привертає увагу наявність видань семи найбільших єзуїтських друкарень Речі Посполитої: Бранево, Варшава, Вільно, Каліш, Львів, Познань та Сандомир [595, s. 119]. Таким чином, не підтверджується теза Беати Лоренс, що в унійних обителях Покровської провінції знаходились «*przede wszystkim księgi wydawane w typografiach bazylikańskich*» [492, s. 405]. Якщо брати до уваги книгозбірні менших монастирів, то скоріш за все йтиметься власне про книги з типографій василіан та друкарень з українських земель, але коли аналізувати бібліотечні зібрання більших монастирів, то йдеться про друки із річпосполитських та європейських типографій.

2.2.3.6. Формат видань

«Зовнішній вигляд» певної книгозбірні дозволяє відтворити аналіз формату книг, і це є одним із аспектів вивчення читацьких практик у монашому середовищі, оскільки розмір книги мав суттєве значення для способів читання книг. Якщо великий фоліант читали, наприклад, за аналоєм, то книги формату *in octavo* чи *in duodecimo* можна було носити з собою, такі книги були більш мобільними [225]. Для небагатьох монастирських бібліотек існує можливість відносно цілісного аналізу форматного вигляду, оскільки про це не часто зазначали в «списках» книг, укладених упродовж XVIII ст., тому цей аспект проаналізовано також на прикладі Крехівської обителі. Зокрема, станом на 1739 р. невідомо про формат лише 10 % видань, що засвідчує «старанність» укладача інвентаря. У цей час більшість складала книги *in folio* – 63 н. 72 од. зб. Також були кодекси й інших форматів:

in quarto – 52 н. 53 од. зб.; *in octavo* – 12 н. 16 од. зб.; *in duodecimo* – 5 н. 8 од. зб.; невідомо – 10 н. 11 од. зб. [161]. В інвентарях 1750 – початку 1770-х рр. характеристика формату книг бібліотеки є неповною, оскільки для понад двадцяти найменувань книг такі відомості в інвентарях не зазначаються. Незважаючи на це, значну частину книгозбірні становили книги *in folio* (79-83 н. та 100-107 од. зб.). Фіксуються в інвентарях і книги *in quarto* (61-65 н. та 66-76 од. зб.), та у невеликій кількості, *in octavo* (11-12 од. зб.) та *in duodecimo* (3-4 од. зб.) [162; 163, арк. арк. 8 зв.-9 зв., 16 зв.–22 зв.]. Наприкінці 1770-х рр. бібліотека кількісно суттєво зросла, що зумовило менш старанну фіксацію в документації параметрів книг. Зокрема, стосовно формату книг, для майже половини кодексів не вказується їхній формат, тому характеристика форматного складу книгозбірні у 1777 р. є неповною. Незважаючи на лапідарність таких відомостей, все-таки простежується зміна форматного вигляду – книгозбірня стала середньоформатною, тобто переважали книги *in quarto* (66 н. 74 од. зб.) та *in octavo* (81 н. 89 од. зб.) [159, арк. 58-63].

Для великої книгозбірні Львівського Святоюрського монастиря у 1710-х рр. не зазначено про формат книг для більше ніж 60 % книжкового фонду [45, арк. 3, 42-45]. Ще більш фрагментарним є такий аналіз для менших книгозбірень, в яких формат не вказується для понад 70 % книжкового фонду, таких монастирів, як, наприклад, Крилоський (1740 р.) [141, арк. 21-23 зв.] чи Добрянський (1720 р.) [151, арк. 51, 52 зв.]. Тобто виявляється чітка тенденція, що великоформатними були переважно «церковні» зібрання, а середньоформатними – «бібліотечні». Це можна застосувати і щодо мов книг – кириличні великоформатні, латино-польські – середньоформатні. Іншими словами, богослужбова література була переважно *in folio*, натомість бібліотечні – *in quarto* або *in octavo*. Це спостереження підтверджується на прикладі Львівського Святоонофріївського монастиря 1770-х рр. (відомо про формат книг для понад 90 % бібліотечного фонду). У цей час близько 70 %

становили середньоформатні книги: *in quarto* – 87 од. зб., *in octavo* – 85, а *in folio* була майже кожна п'ята книга [166, арк. 35, 40-40 зв., 49-59]. Подібна частка великоформатних книг виявлена і для інших «бібліотечних» книгозбірень – Бучач (1769) [144, арк. 3, 4 зв.-7], Львів Св. Юрія (1773) [171, арк. 8], Золочів (1773) [77, арк. 39-41 зв.].

Загалом, фрагментарність інвентарних описів щодо формату книг не дає змоги ширше охарактеризувати «зовнішній» вигляд монастирських книгозбірень Львівської єпархії ранньомодерного часу (оскільки зазвичай 50 % таких даних невідомі). Проте простежуються декілька тенденцій змін форматного вигляду впродовж XVIII ст.: 1) переформатування з великоформатних на початку XVIII ст. на середньоформатні наприкінці цього ж століття; 2) залежність «вигляду» книгозбірні від превалювання тематичних рубрик – «церковні» великоформатні й «бібліотечні» середньоформатні.

***

У другій половині XVII ст. – на початку XVIII ст. «книжковим ктиторм» для монастирів Львівської єпархії виступало Успенське ставропігійне братство у Львові. Це виявлялось у забезпеченні монастирів книгами, зазвичай богослужбовими, за посередництвом як дарування, так і продажу. Важливим джерелом формування книжкових зібрань були і даровизни книг як духовенством, так і світськими особами, що підтверджує аналіз провенієнцій на стародрукованих і рукописних книгах.

Купівля книг не була одним із основних способів формування книжкових зібрань монастирів Львівської єпархії, на відміну від василіанських обителей Правобережної України чи римо-католицьких чернечих спільнот. Однією із причин цієї особливості була неспроможність монастирів фінансувати таку діяльність. У тогочасних джерелах практично відсутні відомості про закупівлю книг монастирями, особливо у XVII –

першій половині XVIII ст. (здебільшого літургійні книги). Навіть у 1750–1770-х рр. у більших обителях закупівлі книг не виглядають систематичними практиками. Водночас у цей же час книгозбірні кількісно суттєво збільшувались – у два чи навіть три рази. Тому основними шляхами формування бібліотек можна вважати вклади ченців (зазвичай після їхньої смерті), та «перетікання» книг з менших монастирів до більших під час укрупнення та оптимізації мережі василіанських обителей у третій чверті XVIII ст. Тобто відбувалось як «зовнішнє», так і «внутрішнє» поповнення – внаслідок «руху» книг у межах василіанської чернечої мережі.

У монастирях Львівської єпархії XVII ст. знаходились невеликі за кількістю книжкові зібрання, на відміну від тогочасних католицьких кляшторів чи російських православних монастирів. Натомість у другій половині XVIII ст. – приблизно співмірні з київськими монастирськими бібліотеками, та у порівнянні із унійними монастирями з інших єпархій, чи на фоні тогочасних парафіяльних книжкових зібрань. Більші книгозбірні знаходились у Крехівському та Підгорецькому монастирях. Вони залишались «бібліотечними» центрами до кінця XVIII ст. Скит Манявський, вірогідно, також володів великим книжковим зібранням, однак у джерелах відомостей про це немає. З початку XVIII ст. найбільшою монастирською бібліотекою була книгозбірня Львівської Святоюрської обителі.

Оскільки купівля книг не виступає поширеною практикою у монастирях Львівської єпархії, відповідно, величина книжкових зібрань не залежала від фінансової спроможності чи заможності монастиря, тому кількість книг не є індикатором фінансових можливостей обителі. Більш суттєвим чинником виступає статус монастиря – не лише бібліотека є індикатором впливовості обителі, а саме її ранг визначав величину бібліотеки. Функціонування навчальних курсів, місіонерська та катехитична діяльність, побутування чудотворних ікон тощо зумовлювали наявність більшої кількості насельників, які, вкладаючи книги, сприяли

комплектуванню книжкового зібрання монастиря, особливо у другій половині XVIII ст. Тобто більш сутнісним чинником можна вважати суб'єктивний фактор: стан, розміри, тематичне наповнення бібліотеки залежали насамперед від особи настоятеля монастиря чи професорів чернечих студій.

РОЗДІЛ 3

ЧИТАЦЬКІ КАНОНИ

Духовність епохи Контрреформації, *devotio moderna* чи «нове благочестя», зумовлювала друк і поширення різноманітної літератури, т. зв. «контрреформаційного письменства»: біблістики (екзегетики), патристики, догматики і полеміки (апологетики, маріології, христорогії), аскетичної і моральної теології (казуїстики), церковної історії, канонічного права, агіографічних творів, проповідницької літератури, катехизисів, видань для медитацій і реколекцій тощо. Акцент у цей час на практиках частого Св. Причастя обумовив відродження сакраментального життя, що, у свою чергу, активізувало медитативні практики та євхаристійний культ, і це відображалось у письменстві ченців різних католицьких орденів [452]. Незважаючи на таку літературну активність, «бестселерами» залишались твори авторів епохи Середньовіччя: «Наслідування Христа» Томи Кемпійського, твори Августина Аврелія, Єроніма Стридонського, Томи Аквінського, «Золота легенда» Якова Воррагінського та ін. [526, р. 58].

У XVIII ст. поширення ідей Просвітництва суттєво видозмінило релігійне життя; утверджується т. зв. «освічене благочестя» (*pietas litterata*). У контексті книжкової культури цей період ще називають «століттям журналів», тобто зростає роль серійних видань, не лише газет, але і різноманітних брошур, що інформували про актуальні події (відомості про хвороби, катастрофи, війни та битви, кримінал тощо) [527, р. 269, 365]. Засвоєння просвітницьких ідей на теренах латинської Європи зумовило появу «Католицького Просвітництва», яке раціоналізувало та поглибило тридентські реформи [489, р. 18; 488]. Відлуння таких процесів простежуються і на теренах Речі Посполитої, що насамперед рецептувалося у чернечому шкільництві [432, р. 301, 313; 433]. Не вивченою досі залишається проблема «Православного Просвітництва» у Київській митрополії [348], на

відміну від грецької «православної версії» Просвітництва, в центрі уваги якої постають твори грецьких православних авторів і творчість Паїсія Величковського [500; 507, р. 505-507, 509], чи навіть «сербський» приклад цього феномена [525].

Власне у такому контексті й представлено репертуар книг у досліджуваних монастирях. Тематичний аналіз наявних в обителях книг здійснено в категоріях «коментування нечитаних книг», тобто вивчено репертуар книг як «репрезентативної літератури», стандартного комплексу літератури ченця. Внаслідок реконструкції понад 100 «списків книг» 38 обителей отримано достатньо великий обсяг матеріалу для інтерпретації. Йдеться про бл. 6 тис. назв книг, згаданих у цих описах, але записи часто повторюються, тому можна говорити про приблизно тисячу різних творів. Описувати кожен з них недоцільно, тому проаналізовано найбільш популярні, характерні та ексклюзивні твори у бібліотеках православних та унійних монастирів. Із цією метою здійснено спробу змоделювати певні читацькі канони у досліджуваних монастирях, виокремлюючи за конфесійним критерієм дві моделі – *Lectio Orthodoxorum* та *Lectio Basilianorum*.

3.1. Поза канонам: богослужбові книги

Богослужбові книги займали одне з чільних місць серед видань українських друкарень ранньомодерного часу. За підрахунками Ярослава Ісаєвича, в першій половині XVII ст. такі видання нараховували 44 % всіх друкованих назв, та понад 66 % друкованих аркушів [275, с. 165-222; 474, р. 23]. Зрештою, і на західноєвропейських теренах релігійна продукція залишалась домінуючим видавничим матеріалом до кінця XVII ст. [472, р. 132]. Без літургійної лектури в обителях не могло відбуватися повноцінне молитовне життя [251, с. 40-41; 551, р. 135, 154], яке є основою чернечої духовності. Таким чином, богослужбові книги можна винести «поза канон»,

оскільки вони знаходились у монастирях незалежно від їхнього конфесійного статусу (православних, унійних чи римо-католицьких). Хоча, очевидно, склад літургійної лектури відрізнявся у обителях, залежно від церковної юрисдикції. Зокрема, богослужбова література у монастирях Львівської єпархії змінилась після їхнього переходу на унію в XVIII ст. У східній християнській традиції до основних богослужбових книг належать: Апостол, Євангеліє, Ірмолой (Ірмологіон), Мінея, Октоїх, Псалтир, Служебник, Требник, Тріюдь Пісна, Тріюдь Цвітна, Устав (Типікон), Часослов та Чинovníк (Служебник архієрейський) [508, р. 30, 61, 64]. Окрім цього, до богослужбових книг відносять також Акафістник, Канонник, Молитвослов та Правильник (Правило до Св. Причастя).

3.1.1. Літургійні книги у православних обителях

Богослужбову літературу православних обителей Львівської єпархії проаналізовано на прикладі чотирьох монастирів – Крехівського, Львівського Святоонофрїївського, Підгорецького та Теревовельського. Вибір цих чернечих осередків зумовлений джерельним матеріалом, зокрема, наявністю «списків книг». У всіх із аналізованих монастирів знаходився необхідний комплект богослужбових книг для забезпечення повноцінного літургійного життя. Хоча в інвентарі Львівського монастиря не занотовано про Євангеліє і Служебник, але, очевидно, такі були – їх просто не записали. Зазвичай Євангелія фіксували в інших рубриках, таких як реєстри срібла чи речі у вівтарі. Немає відомостей про наявність Требників у Львівському та Крехівському монастирях, а Часословів – у Підгорецькому та Крехівському, що є малоімовірним. Натомість відсутність Ірмолоїв у Підгорецькій та Львівській обителях, чи Акафістників у трьох монастирях, окрім Теревовельського, є цілком зрозумілою, оскільки така книга не вважалась обов'язковою для проведення богослужінь (див. Додаток № 1-Х).

Більш предметно склад богослужбових книг у досліджуваних монастирях можна представити на прикладі Крехівської обителі. У другій

третині XVII ст. такі кодекси становили близько чверті Крехівської книгозбірні – це 16 найменувань у 21 примірнику. Серед них два коштовно оздоблені напрестольні Євангелія – «*єдно в чо[р]номъ аксамитъ з сръбро[м]*», а інше «*в зелено[м] аксамитъ та[к]же оправное сръбромъ*». Стосовно запису «*ев[анге]ли[й] новы[х], двъ друку лво[в]ского*», то це львівські видання 1636 р. Близько чверті богослужбових книг становили Службники – «*Служєбниковъ піа[т] друкованы[х], два виле[н]скы[х], киевськи[х] два, піаты[й] лво[в]ско[го] друку*».

Окрім п'яти Службників у Крехові знаходилось чотири Апостоли, два з яких «*сло[в]іан[с]кого друку*» [132, арк. 3, 4], тобто церковнослов'янською мовою. Стосовно рукописних Апостолів, то відома провенієнція з першої половини XVII ст. [585, с. 76-78] на т. зв. «Крехівському апостолі» (пам'ятка XVI ст.), руському перекладі з коментарями Апостола та Апокаліпсиса. Оригінальна назва книги «*Апостоль стихами избранный*», оправа рукопису, за даними Івана Огієнка, була зроблена у 1581 р., а сам рукопис – кальвіністського походження, написаний у 1560-х рр. на Волині [328, с. 155, 158]. «*Триоди[й] двъ друкованыъ кие[в]скиъ, постнаіа и цвѣтнаіа*» [132, арк. 3] – це київські видання 1627 і 1631 рр. [578, т. 1, с. 45, 52], а «*тріо[д] постнаіа кієвскаіа нова*» – з 1640 р. [582, с. 22]. Побутувала у Крехові і рукописна Мінея, яку, за даними Антона Петрушевича, почав писати диякон Стефан у 1617 р. [196, с. 51-52]. Відомо, що цій книгозбірні належав рукописний Устав, переписаний у Львові (не раніше 1630-х рр.) із московського видання 1611 р. друкаря Онисима Радишевського [318, с. 107]. Також у Крехові побутував ілюстрований рукописний Ірмолой, переписаний у Золочеві [582, с. 13]. Для читання Святого Письма можна було скористатись двома друкованими примірниками Біблії, ймовірно, острозького друку [132, арк. 3 зв.-4].

Серед «нестандартних» примірників Підгорецького монастиря варто згадати київське видання 1697 р. Канонів Богородиці [40, арк. 67 зв.], у

Теребовельському – Требник стрятинського видання 1606 р., та польськомовна Біблія (єдина книга, яку зафіксовано як «*Biblia polska wielka*») [179, арк. 2]. Достеменно невідомо, про яке видання йдеться, але можна припустити, що це примірник поширеного перекладу єзуїта Якуба Вуєка. Зрештою, окрім київських чи львівських видань, в описах цих монастирів фігурують московські, віленські та чернігівські друки: «*Служебникъ, малы[й] виле[н]ского друку*», «*Уалтыра, ин фолъо, то[л]кованаіа моско[в]скаіа*», «*Требникъ, ин фолъо, московскій*» [40, арк. 67 зв.].

3.1.2. Конфесіоналізація по-василіанськи: уніфікація богослужбової літератури в унійних монастирях XVIII ст.

Упродовж XVII–XVIII ст. однією з перманентних проблем Унійної Церкви була відсутність єдиного корпусу богослужбових книг [250, с. 68, 359], хоча й неодноразово здійснювалися спроби уніфікації літургійних практик [231, с. 120], зокрема, «зразковим» виданням був Служебник 1692 р. митрополита Кипріяна (Жоховського) [233, с. 311]. Саме цей варіант книги став прототипом для більшості унійних видань XVIII – першої половини XX ст. [307, с. 126]. Одним із наслідків відсутності єдиного корпусу літургійних книг були «обрядові гібридизми» у богослужбовій практиці, також зумовлені щоденним співіснуванням з римо-католиками та православними [326, с. 191; 392, с. 73]. За спостереженнями папського нунція у Речі Посполитій Джузеппе Гарампі (1772–1776), унійне духовенство послуговувалось різними виданнями літургійних книг і панував «безлад стосовно порядку проведення богослужіння». Така невпорядкованість була спричинена, на думку нунція, «численними і доволі відмінними між собою виданнями Часослова, Служебника та інших церковних книг, що виходили друком впродовж років» [250, с. 112].

Ці проблеми вимагали певного впорядкування, уніфікації богослужбової лектури [411], у т. ч. за посередництвом виправлення книг, та заборон щодо купівлі у конкретних друкарнях. Наприклад, Атанасій

(Шептицький) забороняв купляти книги у типографії львівських братчиків [339, с. 245-246]. У конституції собору духовенства Львівської єпархії 1738 р. владика Атанасій (Шептицький) наказував настоятелям монастирів упродовж восьми тижнів «*виправити всі книги [богослужбові] за коректованим примірником*», а також застерігав, аби «*в жодній церкві не було невиправлених чи придбаних за кордоном книг*», бо за це буде «*суворе покарання*» [193; 201, с. 294-295; 394]. Якщо ж продовжували служити за «старими» Служебниками і Требниками, то за єпархіальною конституцією 1743 р. священників (це стосувалося і монастирів) карали, а книги мали б «*забрати і спалити*» [201, с. 302; 351]. Виправляли богослужбову лектуру навіть наприкінці XVIII ст., як писав протоархимандрит Василянського чину, а згодом єпископ холмський Порфирій Скарбек-Важинський «*weryfikacja ksiąg liturgicznych jest bardzo żmudna i czasochłonna*» [571, s. 301]. Конкретні випадки виправлень можна виявити на збережених до сьогодні примірниках богослужбових книг. Наприклад, у Служебнику львівського видання 1712 р., який зберігався у Підгорецькому монастирі, є чимало виправлень, особливо у рубриках євхаристійного канону Літургії, але немає правок у тексті Літургії напередосвячених дарів [29].

У досліджуваних василіанських монастирях були як православні, так і унійні, а подекуди й римо-католицькі богослужбові видання. Склад літургійних книг у цих монастирях проаналізовано щодо місця видання як одного з індикаторів «конфесійної належності». Православні книги друкували у київській, львівській (до першої третини XVIII ст.) і московських друкарнях. У львівській братській друкарні, навіть після переходу ставропігійного братства на унію у 1709 р., певний час продовжували видавати «традиційні» богослужбові тексти [391, с. 102], які «не зовсім узгоджувалися» із замойськими постановами [250, с. 106]. Унійні книги у XVIII ст. друкували в унівській, почаївській, віленській, супрасльській типографіях. Хоча, наприклад, у Почаєві найчастіше

перевідали богослужбові тексти з православних видань. Це було зумовлено двома чинниками: прагненням продавати свою продукцію православним, переконанням про достатню канонічність текстів з тогочасних православних друкарень. Тобто, незважаючи на те, що почаївська друкарня належала до Василіанського чину, її діяльність виходила за конфесійні межі. Подібно до того, як київські, новгород-сіверські й чернігівські видання використовувалися не тільки православним, але й унійним духовенством, так само і почаївські унійні видання поширювалися серед православних [271, с. 12, 17]. Прикладом тривалого зберігання православних традицій у почаївських друках є поява філіокве у Службениках лише з 1765 р. [364, с. 173-178], що є ще одним із свідчень складності процесів конфесіоналізації в Унійній Церкві.

Одним із головних індикаторів певної богослужбової традиції є Службеник, до таких маркерів можна віднести також Требник. Саме за посередництвом видання Службеників були здійснені спроби уніфікації літургійної практики Унійної Церкви в XVII–XVIII ст. Зокрема, у XVIII ст. завдання випуску «ісправлених» книг виконувала унівська друкарня, реалізуючи тим самим постанови Замойського собору 1720 р. Наприклад, в унівському Службенику 1733 р., який наслідував видання Кипріяна (Жоховського), виявлено тексти читаної Літургії [391, с. 100-103].

У першій половині XVIII ст. представлення богослужбової літератури за конфесійною належністю є можливим для восьми монастирів: Добряни (1720), Золочів (1737), Коломия (1745), Косів (1745), Св. Іллі у Крилосі (1740), Св. Юрія у Львові (1719), Підгірці (1714), Товмач (1745). В інвентарях монастирів Львівської єпархії другої половини XVIII ст. навіть розрізняли у записах православні та унійні друки. Львівські видання записували як «*Slużebników*», а почаївські чи унівські – як «*Mszalów*». Зокрема, таким чином маркували друки в описі книгозбірні Пітрицького монастиря 1764 р. [141, арк. 169 зв.], Унівського першої половини 1770-х рр. [126, арк. 10 зв.].

Більшість богослужбових книг у згаданих обителях – це львівські друки, тобто переважно православні видання. З 1740–х рр. з'являються унівські Службники у Косові та Крилосі, в останньому зі згаданих чернечих осередків знаходився і почаївський друк [125, арк. 425; 141, арк. 21]. І лише у більших обителях – Львівській Святоюрській та Підгорецькій – унійні видання, а саме віленські, побутували ще з 1710-х рр. [40, арк. 32 зв.-33; 45, арк. 42]. Для порівняння холмський єпископ Феліціан Володкович повчав священників у своєму листі від 1737 р., щоб Літургію відправляли «*podług mszału vileńskiego*» [153, арк. 65]. В інших чернечих спільнотах Львівської єпархії, якщо виконувались приписи, то мали б виправити православні видання. Стосовно Требників, то загалом використовували львівські друки, а в Підгірцях – ще київські [40, арк. 33 зв.], Крилосі – стрятинський [141, арк. 23 зв.], у Львові – знамените видання Петра Могили [45, арк. 42]. Ще однією особливістю першої половини XVIII ст. у досліджуваних обителях була наявність московських друків. Про дорогі Мінеї зазначили в описах лише двох монастирів (Львівському Святоюрському та Підгорецькому), і йдеться саме про московські видання [40, арк. 32 зв.; 45, арк. 42].

Візитаційні описи монастирів 1748–1749 рр. дозволяють простежити хронологічні межі богослужбового дисциплінування в унійних обителях, оскільки саме в цей період вже у семи із одинадцяти чернечих спільнот побутував унівський Службник. У списках інших чотирьох монастирів не вказано місце видання Службників, хоча можна припустити, що і там зберігались унівські друки. Підтвердженням використання саме унівських видань є зберігання у монастирях по два чи три таких екземпляри (Віцинь [140, арк. 31-33 зв.], Св. Юрія у Львові [140, арк. 19 зв.-22 зв.], Теробовля [140, арк. 56, 62], Шаргород [16, арк. 236 зв.]). Натомість у деяких монастирях ще продовжували користати з православних друків, зокрема, у менших периферійних обителях, наприклад у Рудниках [140, арк. 30]. Крім того, поступово замінювались унівськими друками і Требники, наявність

яких зафіксовано у чотирьох з одинадцяти монастирів – Віцинь, Св. Юрія у Львові, Унів та Шаргород. Заможніші чи давніші обителі мали у своїх зібраннях також примірники Требника Петра Могили (Віцинь, Св. Юрія у Львові, Унів). У XVIII ст. це могилянське видання слугувало зразком не лише для православних, але і для унійних друків [459, s. 98]. Інші богослужбові книги досліджуваних монастирів – це здебільшого львівські видання, а також, в окремих випадках київські та московські Євангелія чи Мінеї.

Про повноцінне забезпечення, чи то пак заміну Службників у монастирях на унівські, можна говорити лише із 1750-х рр., коли у семи з восьми монастирів (у Сатанові укладач не вказав місце видання [16, арк. 247 зв.]) побутували такі видання – Бар [16, арк. 9 зв.-10], Кам'янець-Подільський [16, арк. 28-28 зв.], Крехів [162, арк. 6 зв.], Св. Юрія у Львові [167, арк. 13 зв.], Підгірці [16, арк. 216-216 зв.], Підгородище [178, арк. 3-4], Шаргород [16, 242 зв.-243]. По-друге, у цей час з'являються у книгозбірнях і почаївські друки, в т. ч. Службники, також видані для уніфікації богослужбових практик Унійної Церкви. Зокрема, ці видання використовували у тогочасних чотирьох обителях – Бар, Кам'янець-Подільський, Крехів, Шаргород. І, по-третє, простежується поступова заміна Часословів на унійні друки (почаївські чи супрасльські). Щодо складу іншої богослужбової літератури, то якихось помітних тенденцій щодо уніфікації не зауважено. Лише в Шаргородському монастирі на Поділлі, географічно віддаленого від центру єпархії у Львові, було приблизно однакове забезпечення київськими та львівськими виданнями [16, 242 зв.-243].

Повноцінне представлення трансформації богослужбової літератури можливе за візитаційними та інвентарними описами 1760–х рр., оскільки такі реєстри відомі для 23 монастирів*. З цих обителей тільки у Краснопуці та

---

* Бучач, Городенка, Завалів, Задарів, Збараж, Золочів, Краснопуца, Крехів, Кринос, Литвинів, Лука, Луквиця, Львів Св. Онуфрія та Св. Юрія, Пітрич, Підгірці, Погоня, Сатанів, Сокілець, Теревовля, Угорники, Улашківці, Чортків.

Луквиці не занотовано наявність унівського чи почаївського Службника, оскільки укладачі документів не занотували місце видання [59, арк. 3 зв.; 141, арк. 64 зв.]. Тому можна стверджувати, що з 1760-х рр. василіанські монастирі Львівської єпархії були повністю забезпечені унійними Службниками. Очевидно, що зберігались і використовувались православні львівські чи київські видання, але саме з цього часу простежується менш-більш повноцінне маркування уійності богослужбових практик. Більше того, у досліджуваних монастирях переважали унівські чи почаївські Требники, «витісняючи» тим самим львівські друки.

Тенденції 1760–х рр. продовжувались у наступному десятилітті, насамперед йдеться про збільшення кількості почаївських видань (Псалтирі, Октоїхи, Тріоді, Півустави, Мінеї). Наприклад, у Крехівській обителі станом на 1771 р. ще переважали львівські друки (7 книг) [159, арк. 9 зв.-10, 23 зв.], натомість у 1777 р. – вже почаївські (12 томів) [159, арк. 52 зв.-53, 58]. Найбільш помітною у цей час була заміна рукописних або московських Міней на почаївські чотиритомні друки. Поширення цієї богослужбової книги в монастирях саме в рукописних варіантах було зумовлене її значним обсягом та, відповідно, високою ціною друків [271, с. 11].

Іншим маркером уійності богослужбових практик у монастирях можна вважати наявність книги, яку зазвичай нотували як «*Troie nabożeństwa*». Це одне із видань богослужінь Пресвятій Євхаристії (свято Божого Тіла), Состраждання Пресвятої Богородиці та блаженному Йосафату (Кунцевичу). «*Вослідования празником*» побачило світ в Уневі (1738, 1745), Почаєві (1741, 1742, 1762) та Львові (1746) [578, № 1310, 1395, 1421, 1509, 2241]. У монастирях ці друки з'являються у 1740-х рр. (зокрема, у Віцині, Львові, Уневі, Шаргороді). Подібно, як і унівські чи почаївські Службники, збірник таких служб стає «обов'язковим» примірником з 1760-х рр., коли «*Вослідования*» зафіксували у збережених до сьогодні описах більшості обителей (16 із 23).

Показовим елементом латинізації богослужбової практики у василіанських монастирях є наявність «латинського» Службника, тобто римо-католицького Міссала. Використання такої книги в тогочасних унійних церквах і монастирях можна вважати суттєвим аргументом щодо латинізації богослужбової практики [513, s. 110; 452]. У Львівському Святоюрському та Віцинському чернечих осередках зберігались Міссали ще з 1740-х рр. [140, арк. 19 зв.-20, 31-33 зв.]. У 1770-х рр. зафіксували такий примірник і в Унівській обителі [126, арк. 9-11 зв.]. Чи їх використовували, складно сказати, але таку вірогідність не можна відкидати. Для прикладу, в Крехівському монастирі латинський Бreviарій (у східній традиції це Часослов) згадується у переліку бібліотечних, а не «церковних» книг («*Breviaria Latina in 8vo*») [159, арк. 60], тому менш вірогідно, щоб його використовували під час богослужінь.

Отже, на основі інвентарних описів вдалося ідентифікувати та відтворити тематичне наповнення богослужбової літератури. Представлений хронологічний зріз щодо наявності унівських Службників та Требників є вибіркоvim, оскільки дані за десятиліття відомі для різних обителей, що унеможлиблює повноцінну репрезентацію окресленої проблематики. Водночас такий аналіз дозволяє простежити чітку тенденцію – уніфікацію богослужбової літератури у василіанських монастирях із середини XVIII ст.

3.2. *Lectio Orthodoxorum*: тематична тріада православних

Для чернечих осередків Львівської єпархії (складових тогочасної *Slavia Orthodoxa* [299]) «списки книг» відомі для Крехівського і Теробовельського Преображенських та Львівського і Підгорецького Святоонофріївських монастирів, на прикладі яких і представлено читацький канон. Очевидно, що такі документи укладали й для інших обителей, наприклад, у джерелах згадується реєстр книг Унівської лаври [182, с. 521], проте їх виявити не вдалося. Певна вибірка обмежує повноцінне

представлення книжкової культури православних монастирів на цих теренах, але водночас дозволяє змоделювати та, узагальнивши, з'ясувати читацький канон, окреслений як *Lectio Orthodoxorum*. До нього, окрім богослужбових видань, входила своєрідна «тріада»: святоотцівська духовно-аскетична спадщина, житійна (агіографічна) та проповідницька літератури. Цей «класичний» набір лектури православних обителів в українських землях щонайменше до кінця XVII ст. не виглядає чимось особливим. Як зауважує Марчелло Гардзаніті, «світ *Slavia Orthodoxa* був пов'язаний із найдавнішою християнською традицією, далекою від схоластичного диспуту... Святе Письмо, яке промовлялося (а точніше – співалося) під час Літургії, являло собою неподільне ціле з екзегезою Отців Церкви, стійко закріпленою у гомілетичних збірниках, що були організовані за порядком церковних празників» [403, с. 202]. Подібний склад книжкових зібрань простежується в тогочасних московських монастирях [514, р. 30], та обителях у болгарських землях, де у XVII ст. здебільшого зберігались рукописні книги, а не стародруковані – богослужбові книги, «дамаскини», зібрання проповідей тощо [473, р. 187-188].

3.2.1. Святоотцівська спадщина

«Обов'язкову» лектуру в монастирях східного обряду становила патристична спадщина. Пієтет перед візантійською традицією простежується і в трактатах тогочасних «київських учених» [346, с. 46]. У Крехівській обителі патристична колекція книг складалась із 17 видань, з них сім – це твори Йоана Золотоустого, наприклад, бесіди «*на дѣяніа ап[осто]льские двоѣ*», тобто проповіді екзегетичного характеру святителя «Бесіди на діяння святих апостолів». Тут також зберігався основний святоотцівський трактат з патрології «Книга о священствѣ» – два примірники львівського видання 1614 р. [580, вип. 4, с. 20]. Згадується в описі й «Маргарит» – збірник уставних повчань святителя. Окрім двох друкованих примірників, занотовано ще один рукописний (1617 р.) екземпляр даного твору [241, т. 1, вип. 2-3, с.

39]. Трактати Йоана Золотоустого знаходились і в книгозбірнях Львівського Святооунуфріївського, Підгорецького та Тереховельського монастирів. Зокрема, в першій зі згаданих обителей побутувала «*една книга на паргаминъ наука, в неѣ с[вя]таго Иоанна Златоустаго*» [133, арк. 3], тобто йдеться про рукописний збірник повчань святителя. Про манускрипт «*Златоустыи*», а також «*Бесѣды Златоустаго*» згадано і в описі бібліотеки Підгорецького монастиря [40, арк. 69-69 зв.]. Навіть у невеликій книгозбірні Тереховельського чернечого осередку знаходились «*Besiady na dzieie apostolskie*» [179, арк. 2], тобто вже згадувані «Бесіди на діяння святих апостолів», скоріш за все примірник київського видання 1624 р.

Окрім Львівського монастиря, у трьох інших досліджуваних книгозбірнях зберігались «Повчання» авви Дорофея – стародруковані екземпляри у Підгірцях [40, арк. 69] та Крехові, та скоріш за все рукописний примірник у Тереховлі [133, арк. 2]. У Крехові було чотири примірники «Поученій», перекладені з грецької та видані у Києві (1628 р.) заходами Памви Беринди. Один із примірників даного аскетичного твору подарував монастиреві митрополит Петро (Могила): «*до ѡбщижътіа иноковъ православны[x] по[д] послуш[ε]ство[м] на[т]рїа[р]хи ко[н]ста[н]тинопольского вѣручимъ в монастир Крехо[в]скъ[ѣ]*» [23, арк. 2-9 зв.]. Загалом у Крехівській обителі була добірна колекція писань східних Отців Церкви – це твори Анастасія Синаїта, Йоана Ліствичника та Йоана Дамаскіна. «*Анастаси[ѣ] горы сина[ѣ]скоѣ книга*» – ймовірно, рукопис твору «Питання і відповіді на різні теми» Анастасія Синаїта, переклад яких на церковнослов'янську відомий ще з IX ст. Даний твір входив до числа тих, що у православній традиції виконували функції катехизисів до середини XVI ст. [293, с. 199]. Хоча в інвентарі не вказана назва книги Йоана Ліствичника, проте, очевидно, мається на увазі класичний твір візантійського аскетичного письменства «Ліствиця». З богословських патристичних творів знаходився рукопис 1605 р. твору «Небеса» Йоана Дамаскіна – одна із частин «Точного

викладу православної віри», яку переклали на слов'янську мову в IX ст. Могли тогочасні насельники Крехівського монастиря ознайомитись і з творами Єфрема Сирина та Василя Великого («С[вя]т[о]го василиїа книга» [132, арк. 3 зв.] (можливо, це острозьке видання 1594 р. «Книги о постничестві» [586, с. 20-22]). Про один із творів Василя Великого згадано і в описі Теробовельського монастиря як «*Basilij*» [179, арк. 2]. Відомо, що 1679 р. парох вишневецький «недост[й]ны[й] рабъ Б[о]жи[й] ере[й] Данієл», подарував «во нравоученіє братіѣ» примірник острозького видання 1594 р. «Книги о постничетві» [579, вип. 2, с. 13]. У конволюті поч. XVII ст., який в інвентарі фігурує під назвою «макари[й]» [132, арк. 4], містились рукописи творів Макарія Єгипетського (IV ст.), слова Григорія Богослова тощо [241, т. 3, вип. 1-2, с. 45-47]. Під назвою книги «касиіань» [132, арк. 3 зв.], ймовірно, мається на увазі твір одного із західних патристів, Йоана Касіяна Римлянина (бл. 360–435 рр.).

Значно скромніше святотцівська спадщина представлена в Підгорецькому монастирі. Окрім вже згадуваних творів Йоана Золотоустого та авви Дорофея, тут також знаходилось московське видання «Повчань» Єфрема Сирина та київське видання 1628 р. «Лимонара» Йоана Мосха («Луг духовний» чи патерик Синайський) [40, арк. 69] – тобто класична для східної монастирської традиції духовно-аскетична лектура. Помічними для ченців були і збірники цитат із творів Отців Церкви, соборних постанов тощо. Йдеться про переклад з грецької «Пандектів» Никона Черногорця (X ст.) – у Крехівській книгозбірні знаходився рукопис кін. XVI ст., виконаний Іваном Бонаревським з Підгір'я [585, с. 324-325]. Про рукописний примірник згадано і в описі книг Підгорецької обителі [40, арк. 69]. Подібного характеру був і рукопис XVI–XVII ст. «Пандектів» (№15) Антіоха (VI – VII ст.) в Крехівському [72], та примірник 1612 р. видання «Діоптри» Філіпа Мононтропа у Підгорецькому монастирях [343, с. 85].

3.2.2. Житійні твори

Популярністю в обителях користувались Патерики та Прологи, тобто література про життя і діяльність святих. Такі зібрання слугували чи не найкращою повчальною лектурою праведності [588, т. 19, с. 283]. У Львівському Святоонофріївському монастирі згадано про «Три прологи на пергаминъ» [133, арк. 3], тобто рукописні тексти на пергаменті. У Крехівській книгозбірні зберігалось п'ять книг агіографічного змісту. Зокрема, рукописні «житіа с[вя]тѣ[x]» [132, арк. 3 зв.] та два Прологи – один з кінця XVI ст. за березень-серпень [586, с. 343-344], а другий розширеної версії за вересень-лютий, написаний ереєм Симеоном у 1621 р. [383, с. 353-354]. Знаходився у цій книгозбірні і конволют «Лѣмонарь сиріч Цвѣтникъ духовный и прочая». Під цієї назвою були оправлені один рукопис та три стародруки: 1) «Лѣмонарь», переписаний з київського видання 1628 р.; 2) «Вѣршь зъ Трагодіи, Хрїстось пасхонь» (Львів, 1630); 3) «Діоптра» (Єв'є, 1612); 4) «Духовныи Бесѣды святого отца нашего Макарія» (Вільно, 1627). В останньому випадку йдеться про Синайський патерик і бесіди Макарія, та збірник енциклопедичного характеру, укладений у IX ст. монахом Філіпом Пустельником (Мононтропом). Найцікавішим зі згаданих друків є невелике (36 сторінок) видання-переказ трагедії «Хрїстось пасхонь» [400, с. 139]. Крім того, невідомий чернець на чистих аркушах рукопису написав «для пам'яти» коротку «Кройнику» [235, с. 186; 300]. Стосовно книги «мѣта[r]ство д[у]ховное», то йдеться про текст митарств преподобної Феодори [588, т. 7, с. 210].

Агіографічна література представлена і в Підгорецькій обителі. Це «Патерикъ пещерскіи друку кієвского» («*Pateryk Pieczarski*») у Тереховлі [179, арк. 2]) та польськомовні «Животы с[вя]тыхъ ѿ[ме]ць, ин фольѿо друкованыи». Це, скоріш за все, відомі «*Żywoty świętych*» єзуїта Петра Скарги, які видавались зазвичай *in folio*. Зазначено в інвентарному описі й про рукописний список «Патерикъ скицкїи» [40, арк. 69-70], тобто один із

варіантів зібрання житій у східнохристиянській традиції (крім уже згадуваного Патерика Синайського, ще були Єгипетський, Єрусалимський тощо [325]). У даному випадку мається на увазі т. зв. «Манявський збірник», який містив житіє засновника Скиту Манявського Йова Княгиницького, «Завіт духовний» і «Устав чернечий» [234]. Вказав укладач інвентаря і на Прологи – московське видання за березень-вересень, та дві рукописні частини на цілий рік. Крім того, в Підгірцях побутував примірник кутеїнського видання 1637 р. історії про Варлаама та Йоасафа [40, арк. 68 зв.-69].

3.2.3. Проповідницька література

Як один із найважливіших засобів поширення християнського вчення, проповідництво особливого значення набуває в період реформаційних рухів і контрреформації [518, s. 95; 486]. У постановах Тридентського собору 1545–1563 рр. виголошення проповідей на неділі й свята потрактовано як один із основних обов'язків священників, ченців та ієрархів [518, s. 214-215, 231-235]. До необхідного інструментарію проповідника належало не лише Святе Письмо, але і збірники проповідей, повчальних розповідей тощо. Тому наявність значної кількості гомілетичних видань у складі парафіяльних чи монастирських книгозбірень імпліцитно свідчить про активне душпастирство, а сама номенклатура книг опосередковано відображає характер такої проповідницької діяльності. Активізація проповідницьких практик простежується в цей час і в Київській митрополії [590].

В аналізованих монастирських книжкових зібраннях представлені різноманітні збірники проповідей, навіть постил (з лат. *post illa verba* – після цих слів) – коментарів до біблійного тексту, тобто проповідей екзегетичного характеру, більш характерних для протестантської традиції. Зокрема, в описі Крехівської книгозбірні згадано про «*постиліа ву[й]ковськаіа великаіа старо[го] друку*» [132, арк. 3 зв.; 12], тобто одне із краківських видань постил відомого польського єзуїтського біблеїста Якуба Вуека (1541–1597 рр.).

Знаходились у цій книгозбірні й учительні Євангелія. За даними Антона Петрушевича, це примірник крилоського видання 1606 р. [582, с. 25], а також рукописне Учительне Євангеліє, написане єреєм Тимофієм у 1623 р. [196, с. 60].

Деякі із зібрань проповідей київських богословів другої половини XVII ст. зберігались у Тербовельському монастирі, а укладач інвентаря записав без вказівок авторства, що свідчить про щонайменше ознайомленість із цими книгами: «*Miecz*», «*Klucz rozumienia*» та «*Nowe niebo*» [179, арк. 2]. Дві з останніх згаданих позицій – це твори одного з найбільш популярних тогочасних авторів у Київській митрополії, а саме Йоаникія Галятовського († 1688). Йдеться про зібрання проповідей «*Ключ разумѣнія*» (найімовірніше, це був примірник львівського видання 1663 р.), а також зібрання оповідей про чуда Богородиці «*Небо новое*», з яких чимало апокрифічних і легендарних текстів. Зберігався в обителі й збірник 55 проповідей на перехідні свята та на неділі «*Меч духовний*» Лазаря Барановича, вчителя Йоаникія Галятовського [276, с. 207-208].

Більш різноманітно та комплексно представлена творчість «київських учених» у Підгорецькому монастирі, насамперед, збірниками проповідей. Так, найбільше з кола цих авторів зберігалось творів Йоаникія Галятовського. Окрім «*Ключа разумінія*», згадується «*Алфаветумъ, друкованыи*» та «*Скарбница, друкованаа*». Перший з них – це полемічний трактат, своєрідний каталог осудження єресей «*Alphabetum albo Słownik rozmaitym heretykom niewiernym*» (Чернігів, 1681) [403, с. 313-325]. Хоча другий зі згаданих записів укладений руською мовою, проте міститься в рубриці польських книг. Невідомо чи йшлося про видання польською «*Skarb rochwaly*», чи «*Скарбница потребная*» руською, здійснені у Новгород-Сіверському в 1676 р. (обидва видання марійного циклу, але з певними відмінностями) [403, с. 70].

В інвентарях монастиря згадано також про примірник київського видання 1688 р. збірника 115 казань на неділі та перехідні свята «Вѣнец Христов», та велике за обсягом зібрання проповідей на всі господні, богородичні та святоотцівські свята, «Огородок Маріи Богородицы» (Київ, 1676) ще одного могилянця Антонія Радивиловського († 1688 р.) [276, с. 214-215]. Окрім уже згадуваного «Меча духовного» Лазаря Барановича, ченці в Підгірцях могли ознайомитись із його польськомовним твором «W wieniec Bożey Matki» (Чернігів, 1680). Натомість в описі Львівського Святооунуфріївського монастиря кінця XVI ст. проповідницька традиція представлена лише чотирма примірниками рукописних Учительних Євангелій [133, арк. 3].

Інші тематичні рубрики у досліджуваних монастирських книгозбірнях репрезентовані поодинокими примірниками. Стосовно книг екзегетичного характеру, то в Крехівській бібліотеці знаходився рукописний «Толковий Псалтир» (1612 р.), переписаний белзьким священиком Григорієм Терлецьким [582, с. 12]. У 1672 р. міщанин Йоан Синдеровський подарував до монастиря в Тереховлі рукописний список тлумачень Феофілакта Болгарського [39, арк. 8-15]. Цю книгу укладач інвентаря занотував як «*Theofilak*» [179, арк. 2]. Церковне право представлене у книгозбірнях Номоканоном. Так, у Крехові зберігалось три екземпляри. Один з них – це рукописний півуставний примірник кін. XVI ст. [582, с. 11]. У Підгірцях зафіксовано книгу «*Правила, с[вя]тыхъ ѿ[те]ць, инъ фолъо писаныи*» [40, арк. 69], тобто також рукописний Номоканон. Вірогідно, йдеться про примірник, який у 1689 р. ігумен Парфеній придбав у львівського міщанина та який сьогодні зберігається в Національній бібліотеці у Варшаві [296, с. 151]. В описі 1579 р. Святооунуфріївської обителі Номоканону не зафіксовано, проте відомо, що тут побутував рукописний примірник «Собори Святих Отець», який зберігся до сьогодні [60; 296, с. 148].

Привертає увагу наявність у Підгірцях «*Книжокъ двѣ писаныхъ, домецкогo ѿ цувченю законному*» [40, арк. 69 зв.]. У 1689 р. настоятель Підгорецького монастиря Парфеній (Ломиковський) за дорученням львівського владики Йосифа (Шумлянського) перебував у Москві, й тут у жовтні цього ж року йому подарували дві рукописні книги – «*Кѹновіѡнъ или изѡбраженіе Євлскогo иноческогo общагѡ житіа*» та «*Цвиченє всегдашнєє м[о]н[ас]т[и]рскоє, іакѡ законникъ маєть цвичити сѧ во с[вя]томъ стану иноческо[м]*» 1683 р., укладені «*трудомъ Гавріила Домецкогo*» [51]. Отець Гавриїл (Домецький, † після 1708 р.) – виходець з українських земель, архимандрит Московського Симонового (1676–1690) та Новгородського Юрієвого монастирів [289, с. 397]. Згаданий твір – це устав спільножительного монастиря та духовні настанови для насельників однієї з Московських обителей. Ченці у Підгірцях могли ознайомитись також із західною традицією аскетичного життя за посередництвом польськомовного видання «*Uspokojenie w Bogu*» [40, арк. 70], в якому містяться 20 роздумів єзуїта Теофіла Рутки про чернече життя. У цьому виданні, наприклад, описується культ Серця Ісусового [464, s. 203]. Доповнював колекцію літератури київських богословів у Підгорецькому монастирі й друкований примірник «*Миру з Богом чоловіку*» Інокентія Гізеля – перший трактат з моральної теології у православній традиції.

Книги «світського характеру» представлені у досліджуваних монастирських бібліотеках лише поодинокими примірниками. Наприклад, у Крехівській книгозбірні це лише три видання, два з яких – граматики. Зокрема, «*зизани[й] кни[ж]ка, гра[м]матьїка гре[ц]кослове[н]скаїа*», тобто відома грецько-церковнослов'янська граматика «Аделфотес» (Львів, 1591 р.) та «*Лексикон славенороскїй*» Памво Беринди. Найбільш ексклюзивно серед усіх видань у цій книгозбірні виглядає «*синопсис по[л]ски[й] вьіданъ у ва[р]шавѣ*» [132, арк. 4]. Відоме лише віленське польськомовне видання 1632 р. [614, t. 8, s. 204], тобто укладач інвентаря помилився щодо друку

книги. Тематичний характер цієї книги Дмитро Вирський інтерпретує як «екстракт історії православної церкви на рiчпосполитській Русі» [235, с. 178]. В описі Підгорецького монастиря занотовано «*Лєξικонъ, ин ква[r]то друкoваньи*» – скоріш за все це вже згадуваний «Лексикон славенороскій» Памви Беринди. Унікальною інформацією є запис про книгу «*На[д]гробокъ Балабановъ, ин фолъω, друку кїевского*» [40, арк. 69 зв.], тобто фунеральний панегірик «Столп цнот» (Київ, 1658) авторства митрополита київського Сильвестра (Косова) [345, с. 19-20].

3.3. *Lectio Basilianorum*: лектура василіан «освіченого благочестя»

Читацький канон василіан Львівської єпархії XVIII ст. представлено на основі контент-аналізу списків книг 34 монастирів. Джерельна база дозволяє проаналізувати репертуар книг чернечих осередків для трьох часових відрізків – 1747–1749-х рр., 1760-х й 1770-х рр. На підставі порівняльного аналізу змісту інвентарів укладено реєстри найпоширеніших авторів і праць (див. Додаток № 2).

3.3.1. «Догматична» складова канону: біблістика і патристика

Святе Письмо та коментарі до нього як східних, так і західних патристів, схоластів, зрештою і теологів ранньомодерного часу – це найважливіші складові релігійної книжкової культури латинського християнства [476, р. 12]. Тому термін «догматична» у даному випадку означає невід’ємну складову лектури насельників. У василіанських обителях це передбачало наявність видань чи рукописних списків Біблій або окремих книг Святого Письма, зазвичай різними мовами (латинською, польською, церковнослов’янською, руською). Далеко не для всіх обителей відоме місце видання Біблій чи Нового Завіту, але це можна представити на прикладі декількох чернечих осередків.

У монастирях Київської митрополії побутовало Святе Письмо сакральною церковнослов’янською чи руською мовами (мається на увазі

знакова Острозька Біблія). Якщо про місце видання Біблій в описах не вказували, то про наявність Острозької Біблії в інвентарях зазвичай записували. У Крехівській обителі побутовало декілька примірників Острозької Біблії: в 1739–1771 рр. – три томи [159, арк. 26; 161, арк. 4 зв.; 163, арк. 21 зв.], наприкінці 1770-х рр. – п'ять. Сьогодні один із крехівських примірників зберігається у Національній бібліотеці у Варшаві [598, s. 24], а другий з відомих екземплярів знаходиться у бібліотеці василіан у Львові [92]. У 1760–х рр. такі ж примірники знаходились й у менших монастирях – Погоні [141, арк. 489 зв.], Теревовлі [141, арк. 104], Угорниках [141, арк. 502 зв.]. В останній зі згаданих обителей навіть занотували наявність Святого Письма хорватською мовою («*Biblia kroackim językiem u dialektem*») [141, арк. 502 зв.]. Мали у монастирях і примірники грецькою: Новий Завіт у Теревовлі [141, арк. 103 зв.], Біблію у Бучачі [144, арк. 5], та греко-латинське Євангеліє у Львівській Святоюрській обителі [79, арк. 7]. Серед бібліотечних книг (але не церковних) трапляються записи і про богослужбові книги, які зазвичай записувались в окремій рубриці. Це свідчить, що деякі з літургійних кодексів використовувались не лише під час добового кола молитви, але і входили до «келійного читання». До «обов'язкових» екземплярів тогочасних монастирів також зараховували текст чину постригу в монашество, який згадується у більшості монастирських описів.

Щодо латиномовних Біблій, то, наприклад, у 1770-х рр. в Крехові знаходилось базельське малоформатне видання 1578 р. Вульгати [139, арк. 10]. Окрім того, виявлено польськомовний переклад Нового Завіту XVI ст. єзуїта Якуба Вуєка. Урізноманітнювало зібрання наявність «віршованої» Біблії (Львів, 1756), переклад якої з французької, як вважають, здійснив львівський римо-католицький архієпископ Миколай Вижицький [159, арк. 63; 608, t. 4, s. 491-492]. У Бучачі зберігались антверпенський 1605 р. та кельнський 1684 р. друки Вульгати [70, арк. 5], а в Золочеві, та, згодом, у Львівському Святооуфрїївському монастирі – ліонське видання 1600 р. [96].

До стандартного комплексу монастирів другої половини XVIII ст. входила також латиномовна конкорданція. Окрім патристичної екзегези, значну частину становили видання як до-, так і постреформаційної традиції – «бесіди», «тлумачення», «коментарі», розважання («*ennarationes*»), інтродукції (вступи до біблійних книг), текстологічні та допоміжні джерела («гармонії», «тезауруси», «лексикони») [240, с. 31, 24, 38-39, 42]. Перехідною формою від власне біблійного тексту до інтерпретативного є конкорданції (біблійні симфонії) – спеціальні лексикологічні довідники, де слова та вислови, що зустрічаються в Біблії, розташовані за абеткою, із зазначенням їхнього місця (книг, розділів і віршів) [240, с. 36]. Місце видання для конкордацій, як і Біблій, зазвичай не вказували, а просто інформували про наявність таких книг. Наприклад, у Крехівській книгозбірні побутували два латиномовні видання подібного типу – «*Concordantia Bibliorum*» та «*Index biblicus*» [159, арк. 59, 60]. Натомість Святооунуфріївській обителі у Львові належав примірник конкорданції венетійського друку 1770 р. [32].

Екзегеза Біблії стала осердям богослов'я епохи Реформації. Кожен знаний тогочасний теолог укладав коментарі на книги Біблії [295, с. 72-73]. Зазвичай латиномовні екзегетичні видання знаходились у монастирях, при яких діяли чернечі навчальні студії. Натомість у більшості осередків богопосвяченого життя такі видання були рідкістю. Наприклад, у Крехові 1739 р. цих книг налічувалось 10 томів [318, с. 106], а в другій половині XVIII ст., особливо наприкінці 1770-х рр. – декілька десятків. Домінували у книгозбірні тлумачення окремих текстів Святого Письма єзуїтських авторів кінця XVI – початку XVII ст. Зокрема, йдеться про таких іспанських теологів, як Алонсо Тостадо (класичне видання з тлумаченням книги Левит), Беніто Перейра (тлумачення книги Буття), Дієго Беза. Крім того, побутували коментарі на Євангелія «останнього схоласта» бельгійського картузіанця Діонісія Картузіанця та ін. Всі вони є представниками «золотої епохи»

ранньомодерної екзегетики, часові рамки якої обмежують другою половиною XVI – першою половиною XVII ст. [542, р. 76-77].

Незмінною складовою читацького канону як православних, так і унійних ченців (зрештою й католицьких [468]) була патристична спадщина. У більшості василіанських обителей упродовж XVIII ст. знаходились твори трьох східних Отців Церкви – Василя Великого, Йоана Золотоустого та авви Дорофея. «Обов'язковим» примірником василіанських книжкових зібрань були чернечі правила св. Василя Великого, які видавали руською, польською та латинською мовами у Супраслі, Почаєві та Вільно [456, s. 85]. Зрештою, ці правила також поширювали у рукописних списках. Особливою популярністю користувалось почаївське польськомовне видання «Summariusz reguł» (1751 р.). Якщо у 1760-х рр. цю книгу зафіксовано у 11 із 23 відомих описів монастирських книжкових зібрань, то у 1770-х рр. (разом з творами Йоана Золотоустого) практично у всіх монастирях, для яких відомі інвентарі (див. Додаток № 2).

Щодо спадщини Йоана Золотоустого, то це були видання як руською, так і польською чи латинською мовами. Часто йшлося про київські друки бесід-тлумачень святителя на послання апостола Павла або на діяння святих апостолів. Крім того, користувалася популярністю його «Книга о священстві», основний святоотцівський трактат з патрології. «Поученія» авви Дорофея представлені київським виданням 1628 р. або рукописними екземплярами. Це один зі знакових аскетичних творів у східнохристиянській традиції. Хоча, найбільш відомий святотцівський аскетичний трактат – «Ліствиця» Йоана Синайського, не часто нотується в інвентарних записах, але в окремих монастирях вона все-таки зберігалася, наприклад, у Крехові ще з XVII ст. Менш поширеними залишались і духовно-аскетичні повчання для монашества Єфрема Сирина [48, арк. 12 зв.].

У 1760–1770-х рр. простежується тенденція до зростання зацікавленості творчістю західного патриста Августина Аврелія (354–430). У

1770–х рр. його трактати зафіксовано у шести з десяти досліджуваних монастирів. Зазвичай конкретно не вказували, який саме твір зберігався, але відомі записи про наявність «Сповіді», «Монологів» та, рідше, «Граду Божого». Загалом твори західних патристів виявились менш поширеними. Крім трактатів Августина Аврелія, у Крехові побутували ще твори Йоана Касіяна Римлянина. У 1770-х рр. ця книгозбірня поповнилась ще декількома працями західних патристів, а саме історичним нарисом «*Historia sacra*» Сульпіція Севера [159, арк. 61].

Очевидно, у монастирях присутня й творчість інших Отців Церкви. Наприклад, у 1760-х рр. «Точний виклад православної віри» (чи його фрагменти) Йоана Дамаскина зберігався у Крехові, Угорниках та Львівському монастирі Св. Юрія [159, арк. 26 зв.-27]. Нерідко твори патристів поширювались у рукописних списках, особливо «Бесіди» преподобного Макарія Єгипетського [159, арк. 27]. Хоча ченцям, зокрема у Віцині, був відомим і друк цього твору – віленське видання 1627 р. У Золочеві могли ознайомитись з рукописом твору «Огласительні слова» Кирила Єрусалимського (313–386), тобто катехитичним виданням, у якому містились повчальні науки, виголошені святителем Кирилом під час катехуменату (підготовки до прийняття Таїнства Хрещення), та основи християнської віри. В інвентарному записі укладач документа вказав, що «*su iest Katechysm*» [75, арк. 14 зв.], а це засвідчує його ознайомленість з тематикою цього твору.

3.3.2. «Учительні видання»: агіографічна, аскетична та проповідницька література

До числа обов'язкової лектури ченців належали щонайменше три жанри «учительних» видань – житійні твори, аскетична та проповідницька література. У всіх списках XVIII ст., якщо є записи про нелітургійні тексти, то, насамперед, вони стосувались наявності книги житій святих. Інколи важко зрозуміти, якою мовою написано твір (руською, польською чи

латинською), чи це рукопис, чи друк, але йдеться про певне зібрання описів богоугодних діянь святих [48, арк. 13; 126, арк. 10 зв.-11; 141, арк. 482 зв.]. Це й не дивно, оскільки така література слугує чи не найкращим зразком праведності для ченців. Найбільш поширеними збірниками житій були Пролог чи Патерик, меншою мірою Синаксар або Мартиролог. Саме Патерик – одне із найпопулярніших релігійних видань у Київській митрополії ранньомодерного часу [588, т. 19, с. 283], серед яких особливо поширеним був знаний зразок української барокової агіографії – «Києво-Печерський Патерик» [276, с. 245-246]. Наприклад, у книжковому зібранні Крехівського монастиря зберігався щонайменше один Патерик [159, арк. 64 зв.].

У 1770-х рр. у більших чернечих осередках (Крехівська, Унівська, Підгорецька та Львівські обителі) поширюється житійне видання Унійної Церкви – віленське видання «Menologium bazylikańskie» (1771 р.) василіанського церковного історика першої половини XVIII ст. Ігнатія Кульчинського. У фоліанті на понад тисячу сторінок автор подає за місяцями життя святих на кожен день року [361, с. 61, 63]. Унійна агіографічна традиція представлена також виданнями про життя і діяльність Йосафата Кунцевича, зокрема, невеликою за обсягом латиномовною поемою «Josaphatidos» авторства Йосафата Ісаковича (XVII ст.), яку він написав у рамках беатифікаційного процесу Йосафата [567, s. 271].

Відомими для ченців виявилися і видання, наближені до агіографічного стилю, зокрема, «Історія про Варлаама та Йоасафа». Це своєрідний «духовний роман», тобто «оповідання, писані в стилі житій святих» [368]. У 1760-х рр. такі друковані чи рукописні списки зберігались у Крехові, Краснопуці, Підгірцях та Львівському Святоюрському монастирі. В останній чверті XVIII ст. у Крехівській книгозбірні дана історія представлена виданнями різними мовами – руською (Кутеїн, 1637) [368, с. 448-449], польською та латинською (антверпенське видання 1593 р.) [318, арк. 106].

Духовно вдосконалюватись ченцям допомагали книги *аскетичного характеру*. У руських чернечих осередках здебільшого побутували аскетичні трактати Отців Церкви, наприклад, вже згадувані «Повчання» авви Дорофея, Єфрема Сирина чи «Ліствиця» Йоана Синайського. За інвентарними описами, до числа поширених не належав класичний зразок західної монашої аскетичної традиції, «Наслідування Христа» Томи Кемпійського. У 1760-х рр. про цей латиномовний твір вказали у Бучачі, Задарові та Городенці, а у 1777 р. і в Крехові. Ще менш поширеним був інший трактат латинської аскетичної – «*Combattimento spirituale*» італійського театинця XVI ст. Лоренцо Скуполі [503, р. 1745-1746] (хоча у Крехові зберігались примірники цього твору італійською та польською мовами – «*Combatimento Spirituale in 8vo italicus*», «*Woyna Duchowna in 12mo*») [159, арк. 63].

До читацького канону василіан другої половини XVIII ст. входили медитації Йосифа Петкевича (1646–1708). Його польськомовне почаївське видання 1754 р. «*Medytacye albo rozmyslania*» використовувалось і для підготовки до проповідей під час великого посту, на неділі чи свята [294, с. 411; 369]. Окрім цих медитацій, найчастіше в інвентарних описах обителі фіксується наявність «найкращої реколекційної книги» у Речі Посполитій XVIII ст. – «*Głos Pana kruszącego cedry libańskie*» кармеліта взутого Марціна Рубчинського [460, s. 246; 480, s. 561-562]. Його твори нерідко вказували серед церковних книг, наприклад, в інвентарі Унівського монастиря середини 1770-х рр., що може свідчити про використання цієї праці. Більше того, в останній чверті XVIII ст. особливістю репертуару василіанських книгозбірень було збільшення власне медитативної літератури [309, s. 616], що характерно і для бібліотек досліджуваних монастирів.

Окрім згаданого «класичного» набору творів, у деяких монастирях побутували і тексти, що репрезентували різні традиції католицького аскетичного письменства. Наприклад, у Крехові та Львові зберігались твори знаних іспанських містиків [438]. З польським перекладом аскетико-

містичного трактату «Запалена лампа» («*Lámpara encendida*») Херонімо Грасіана (1545–1614), «улюбленого учня» Терези від Ісуса могли ознайомитися ченці Крехівського, Святооуфрїївського [168, арк. 5] та Святоюрського монастирів у Львові. У 1760–1770-х рр. у книгозбірні Львівської Святооуфрїївської обителі знаходився і переклад польською книги «Практика живої віри, якою справедливий живе» («*Praktyka żywey wiary, którą sprawiedliwy żyje*») [556, s. 869] іншого кармеліта, іспанського богослова і місіонера Томи від Ісуса (1563–1627) [205, р. 815-817]. Таким чином, у більших монастирях могли знайомитись з творами «терезіанської містики», творчістю іспанської католицької аскетичної посттридентської традиції. Зрештою, були у монастирях і аскетичні твори православних авторів. Наприклад, у Золочеві зберігався примірник твору православного автора київської богословської традиції, а саме «Алфавіту духовного» Ісайї Копинського († 1640). Для перемишльського єпископа (1620–1628), а згодом київського митрополита (1631) взірцем для написання свого трактату слугувала відома «Ліствиця» Йоана Синайського.

У другій половині XVIII ст. у складі василіанських монастирських бібліотек Львівської єпархії простежується істотне зростання кількості *проповідницької літератури*, що не є дивним, оскільки у цей час казання стають звичною практикою у Київській митрополії [338]. Узагалі даний жанр релігійної літератури у досліджуваних монастирях був представлений найбільш різноманітно й обширно у книжкових колекціях. Це широка палітра збірників проповідей, казань, постил єзуїтських, домініканських, францисканських, унійних, православних і протестантських авторів. Наприклад, у Крехові 1777 р. така колекція становила близько 14 % бібліотечного фонду (не враховуючи «церковних книг»), з них кожна третя книга – польською мовою. Подібні видання становили понад 10 % і в бібліотеках інших василіанських монастирів, наприклад Львівського Святоюрського [171, арк. 1 зв.-2 зв.] чи Унівського [495, s. 260-267].

Натомість у Віцинській обителі станом на 1774 р. кожна п'ята книга була гомілетичного змісту. Для порівняння, у православних монастирях Київської митрополії збірники проповідей виявилися менш поширеними. У Київському Софіївському монастирі 1769 р. видання подібного змісту становили приблизно 5-8 % [344]. Не вирізнялись кількісними показниками гомілетичні видання і в бібліотеці Київського Михайлівського монастиря [365]. Як, зрештою, і в книжкових зібраннях деяких білоруських [307, с. 172-191] чи московських монастирів [306, с. 125-185]. Натомість наприкінці XVIII ст. у бібліотеках французьких жебручих орденів видання гомілетичного змісту становили пересічно 20-25 % складу релігійної літератури [469, р. 48-51]. Таким чином, побутування значної кількості проповідницької лектури було більш поширеною практикою у книжкових зібраннях монастирів латинської традиції.

Незважаючи на те, що у досліджуваних чернечих осередках василіан доволі розповсюдженим було «західне проповідництво», зокрема збірники проповідей, які видавались в Польсько-Литовській державі [519, с. 340-354; 276], основу проповідницької колекції в унійних обителях становили збірники гомілій Отців Церкви, насамперед Йоана Золотоустого – одного із представників «золотого періоду» грецького проповідництва (IV–V ст.) [518, с. 45]. Якщо для першої половини XVIII ст. складно виокремити певне гомілетичне видання характерне для більшості тогочасних обителів, то у другій половині цього ж століття можна визначити твори двох авторів: православного Йоаникія Галятовського та єзуїта Тобіаса Лохнера. До цього списку із певними застереженнями можна зарахувати і більш доступні за змістом збірки «Учительних Євангелій», рукописні списки чи друки авторства Кирила Транквіліона-Ставровецького [281], але такі книги в інвентарях фіксували рідше.

Твори Йоаникія Галятовського, одного з найбільш популярних тогочасних богословів Київської митрополії, знаходились у досліджуваних

монастирях ще з XVII ст., та входили до читацького канону православних, про що вже мовилося. У 1760-х рр. твір «Месія правдивий» руською чи польською мовою знаходився у п'яти обителях. Менш поширеними виявилися «Ключ разумѣнія» та «Небо нове». У Підгірцях був також його полемічний трактат, своєрідний каталог з осудженням ересей «Alphabetum albo Słownik rozmaitym heretykom niewiernym» (Чернігів, 1681), а у Крехові – трактат «Stary kościół zachodni» [141, арк. 220; 159, арк. 63]. Загалом у василіанських монастирях були обізнані зі збірниками проповідей таких київських богословів XVII ст., як Лазар Баранович («Меч духовний» та «Трубы словес»), Антоній Радивилівський («Вънец Христов» та «Огородок Маріи Богородицы») та ін.

У 1760–1770-х рр. дуже різноманітно представлена єзуїтська традиція проповідництва, але найбільш популярною виявилась книга «Instructissima Bibliotheca Manualis Concionatoria». Це одне зі знакових гомілетичних видань XVII ст., своєрідна «підручна бібліотека» проповідника [518, s. 247]. Автор цієї «енциклопедії» – австрійський єзуїт, професор філософії, богослов'я та ректор колегії у Люцерні (Швейцарія) Тобіас Лохнер (1619–1697) [544]. Йдеться про його головний твір, вперше виданий німецькою мовою у 1681 р. Причиною популярності саме цього компендіуму можна вважати її практичність та всеохопність, оскільки проповідник міг знайти необхідний матеріал на весь літургійний рік.

У цей же час до числа поширених зібрань проповідей польською мовою належала збірка «Gospodarz Nieba y Ziemi». Уклав цю книгу казань на господні свята, чернець ордену каноніків регулярних, з 1640 р. настоятель монастиря у Кракові Яцек Ліберіуш (1599–1673). Звичайно, в обителях також побутовали збірники проповідей унійних авторів. До числа найпоширеніших входили проповіді на пасійну тематику «Traiedya Nieukoionych» авторства Доната Попелевича (XVIII ст.). У 1770-х рр. це зібрання знаходилось у таких

чернечих осередках, як Добряни, Крехів, Підгірці та Львівських Святоюрській і Святоонуфріївській обителях.

До «учительних видань» можна віднести й катехизиси, які стали одними із найбільш масових пам'яток другої половини XVI – XVIII ст. [294, с. 14]. Проте, у складі монастирських бібліотек не простежується переважання певного видання. У різних обителях були класичні тогочасні твори – катехизми Петра Канізія (1521–1597) [482, s. 151, 159], Роберто Белларміно і т. зв. «Римський катехизм» [244]. Два зі згаданих трьох «класичних» видань знаходились, наприклад, у Крехівській книгозбірні [159, арк. 59].

3.3.3. «Спеціалізовані книгозбірні» у монастирях

У латинській монастирській традиції існували «спеціалізовані» книгозбірні, зокрема у єзуїтській системі це: «бібліотека новіціату», «риторична бібліотека», «бібліотеки ченців» чи настоятеля, «бібліотека проповідника», «церковна бібліотека» тощо [464, s. 247-264; 532, s. 51-52]. У василіанських обителях, в яких діяли чернечі студії з риторики, теологічні чи філософські, функціонували «спеціалізовані» книжкові зібрання. Власне такі бібліотеки вивчалися на прикладі двох тогочасних найбільших книжкових зібрань: з риторики у Крехові (1776–1780) та з теології у Львівській Святоюрській обителі (з 1744 р. – догматична, у 1777–1778 р. – моральна) [492, s. 480-482].

3.3.3.1. «*De arte rhetorica*»: бібліотека для риторичних студій

Студії з риторики у василіанських монастирях тривали два роки, під час яких готували більш здібних до теологічних та філософських курсів, або надавали ченцям «класичну» гуманістичну освіту. Іноки вивчали граматику, латину, риторику, інколи грецьку та церковнослов'янську, в останній чверті XVIII ст. й інші мови, наприклад, німецьку в Крехові. Зазвичай такі студії провадив один професор. Навчання відбувалось не лише за підручниками з риторики, але й вивчалась антична спадщина [492, s. 143-144]. «Гострий

розум і дар красномовства без святости життя не можуть бути корисними для Божої слави», – писав Кирило Транквіліон-Ставровецький [281, с. 130]. Тому риторичні студії слугувати також для підготовки доброго ченця-проповідника. Відповідно, «освітній» профіль виступає як один з основних чинників, що визначав наявність значної кількості проповідницької літератури. Забезпеченість таких навчальних студій необхідною лектурою проаналізовано на прикладі книгозбірні Крехівського монастиря.

Для вивчення ораторського мистецтва перш за все необхідними були підручники з риторики. З такою метою використовувалось класичне навчальне видання «De arte rhetorica», основний підручник в єзуїтських колегіях з 1599 р. [388, с. 62; 601, s. 187]. Укладач видання – іспанський єзуїт XVI ст., професор риторики у Коїмбрському університеті Кипріан Суарез [518, s. 218]. Основною навчальною лектурою дана книга слугувала і для риторичних студій у Крехівському монастирі 1770–1780-х рр. Як альтернативу чи доповнення можна розглядати наявність книги «Generale artificium Texendae» Жана Веля – французького єзуїта XVI ст., професора риторики в Ліоні. Тобто риторичні студії у Крехові базувалися на основі видань відомих авторів не лише з Речі Посполитої, але й з інших тогочасних чернечих осередків латинської Європи.

Доповнювали колекцію і декілька менш знаних видань підруничкового характеру річпосполитських авторів. Перше з них – малоформатний друк «Phoenix rhetorum» польського єзуїта та професора риторики Яна Квяткевича (1629–1703) [597, s. 351]. Що цікаво, наявність даної книги у Крехові фіксують усі інвентарі XVIII ст., починаючи з 1739 р. [161, арк. 4]. Тобто поповнення книгозбірні даним виданням не було пов'язане із запровадженням у Крехівській обителі риторичних студій. Друге – «Prodromus Reginae artium eloquentiae» Станіслава Папчинського (1631–1701), підручник з риторики засновника ордену маріанів. Для вправлення в риториці, ймовірно, використовували й збірник «Polak sensat» ректора

Львівського єзуїтського колегіуму Войцеха Бистжоновського (1699–1782) [463]. Можна було скористатись і посібником з красномовства «Наука албо способ зложеня казаня» Йоаникія Галятовського. Твір надруковано як додаток до збірника «Ключ разумѣнія», який, як уже згадувалось, побутував у монастирях. Слугували навчальним матеріалом з риторики і деякі розділи книги «Zabawki Wierszopiskie u Krasomowskie» Вацлава Жевуського (1706–1779) [456, s. 225].

У ранньомодерний період опанування ораторського мистецтва базувалось на вивченні й опрацюванні класичної літератури, тобто античних авторів: Горація, Овідія, Тацита, Сенеки та ін. Техніки прози засвоювали на основі творчості Цицерона, а поезії – Вергілія [479, р. ix; 566, s. 574]. Доволі-таки повноцінно могли ознайомитись із античною спадщиною і в Крехові, оскільки в монастирській бібліотеці знаходилася добірна колекція творів античної літератури. Основу даного зібрання становило п'ять книг Марка Тулія Цицерона [159, арк. 59-60 зв.]. Починаючи з 1739 р., в інвентарях нотували і твори Квінта Курція Руфа та Тита Лівія [161, арк. 4]. Щодо першого зі згаданих давньоримських письменників, то в бібліотеці зберігався його відомий твір «O życiu i dzieiach Alexandra Wielkiego», який рекомендували для поглибленого вивчення риторики і в православних колегіумах Гетьманщини [337, с. 112]. Окрім екземпляра польською, знаходився у книгозбірні й примірник латинською мовою [159, арк. 59 зв.]. Ознайомитись з історією Давнього Риму від його заснування до початку нашої ери можна було за допомогою одного з найвідоміших давньоримських історичних творів – «Historia Romana» Тита Лівія. У 1770-х рр. колекція античної літератури розширюється та урізноманітнюється. Окрім вищезгаданих авторів, виявлено згадки про байки Езопа, твори Вергілія, Сократа, Горація та Сенеки [159, арк. 59 зв., 60 зв.]. Знову-таки, творчість даних авторів рекомендувалось вивчати у єзуїтських колегіумах [342, с. 103].

Знаходились у книгозбірні й компендіуми сентенцій, уривків із творів античних авторів, як, наприклад, «*Animorum conciliandorum et movendorum ratio*» професора риторики у Страсбурзі Юнга Мельхіора (1545–1604). Подібного змісту було й зібрання «*Sententiae et exempla*», укладене Андре Родрігесом де Ебора (Андреа Еборенсіс, 1500–1573), португальським письменником-гуманістом та професором Коїмбрського університету. У цьому виданні ченці могли прочитати сентенції таких античних авторів, як Аристотеля, Вергілія, Гесіода, Гомера, Горація, Демосфена, Діогена, Платона, Плінія Старшого, Плутарха, Сенеки, Цицерона та інших [434, р. 272-273, 277].

У гуманістичній системі освіти під час вивчення риторики читали твори з історії, які використовувались як джерело для укладення промов. Більшість книг історичного характеру, які знаходились у Крехівській книгозбірні, стосувались історії Речі Посполитої. З 1739 р. відомо про побутування у цій книгозбірні хронік відомих польських авторів XVI ст. – Марціна Кромера та Марціна Бельського [161, арк. 2 зв., 4 зв.]. Цінність саме друку, а не рукопису хроніки Марціна Кромера, підтверджується тим, що такі видання вже у другій половині XVII ст. були історіографічним раритетом [235, с. 37-39]. У 70–х рр. XVIII ст. відомо про наявність «*Kroniky Sarmacyeу Europeyskieу*» авторства Алессандро Гваньїні. Окрім хронік використовували книги й підручничого характеру. Наприклад, класичне видання з історії Польської Корони «*Flori Polonici*» Йоахима Пасторія, надвірного історіографа монархів Владислава IV та Яна Казимира, активно використовували для вивчення історії в піярських школах [555, s. 190]. В інвентарях також фіксується декілька творів історико-політичного характеру відомих європейських авторів: «*Thesaurus politicorum aphorismorum*» Жана де Хок'єра (1571–1656), «*Theatrum politicum*» (Рим, 1631) Амброзіо Марліані (1562–1632), «*Labores Herculis Christiani Godefridi Bullionii*» Гійома де Ваги (1615–1690) [161, арк. 2 зв.].

3.3.3.2. «*Theologia scholastica*»: богословська книгозбірня

Теологічні студії передбачали вивчення морального та догматичного богослов'я. Якщо курси з моралістики готували ченців-сповідників, що означало вправління у представленні різноманітних казусів (конкретних випадків), то догматичні студії забезпечували вивчення основ схоластичної теології, в основі якої лежала екзегеза Святого Письма та засвоєння доктрини Томи Аквінського. Для порівняння, схоластична модель була основною і для теологічного навчання у Києво-Могилянській академії [292, с. 52; 443]. У Львівській Святоюрській обителі курси з богослов'я провадились латинською мовою. Богослов'я викладали два професори – *primarius* та *secundarius* [492, s. 145-149]. Оскільки йшлося про схоластичну модель, то в основі таких студій василіан було вивчення коментарів Томи Аквінського та сентенцій Петра Ломбардського, що методологічно відображане у *lectio* і *disputatio* [491, р. 30-38]. Наприклад, серед рукописних теологічних трактатів до найпоширеніших текстів входили «*De Sacramentis*», зміст яких подавався за класичною схоластичною моделлю – від рубрик *in genere* до описів окремих таїнств [540, р. 138; 36].

Насамперед про теологічні студії з догматичного богослов'я, яке базуючись на Біблії та Святому Переданні, систематично інтерпретує віровчительні положення християнства. Значний вплив на виокремлення догматики, як окремого розділу богослов'я, мала міжконфесійна полеміка на рубежі XVI–XVII ст. Власне одна із особливостей догматики потридентської доби – домінування у ній полемічного дискурсу. Характерною рисою полемічної теології є протиставлення віровчительних поглядів різних християнських конфесій з ексклюзивістських позицій [462]. Тогочасними класичними зразками такого писання були «*Enchiridion locorum communium*» (1525) Йоганна Екка, або «*Disputationes de controversiis*» (1586–1593) Роберто Беллярміно [491, р. 30-38].

В описі Львівського Святоюрського монастиря 1773 р., на прикладі якого і реконструйовано склад «теологічної книгозбірні», виділено окремі рубрики «Theologi speculativi» та «Theologi morales». У цих частинах занотовано різноманітні підручники, теологічні трактати, але увагу привертають, насамперед, латиномовні твори Отців Церкви. Хоча і не вказується назва, проте, вірогідно, йдеться про «Точний виклад віри» Йоана Дамаскина. Також згадано писемну спадщину Афанасія Великого та Кирила Александрійського [171, арк. 3 зв.]. Тобто йдеться про класичні трактати з канону християнського догматичного вчення. Серед іншого це засвідчує використання ченцями безпосередніх джерел під час таких студій, а не лише текстів «з других рук».

До потенційного кола читання василіан із схоластичної теології входили класичні потридентські трактати, загальноприйняті видання для латинської освітньої системи XVII–XVIII ст., представники та твори різних католицьких чернечих традицій – єзуїтської, домініканської, францисканської, августинської. Це, зокрема, твори вже згаданого Роберто Беллярміно («Theologia speculativa»). Від Юстина Іляшевича, який викладав теологію у Львівському Святоюрському монастирі, залишився класичний підручник схоластичного богослов'я – латиномовний виклад «Theologia universa speculativa et dogmatica» французького єзуїта Поля Габріеля Антоїне (1679–1743). Цю книгу до середини XIX ст. використовували як підставову лектуру у французьких духовних семінаріях. Теологічну систему Томи Аквінського могли вивчати за трактатом «Summa S. Thomæ hodiernis academiarum moribus accomodata» яскравого представника домініканського томізму – французького автора Шарля-Рене Білуарта (1685–1757) [540, р. 111]. Францисканська традиція догматичної теології представлена менш знаним італійським автором Антоніо Гавелло а Канделярія († 1712). У Святоюрській обителі знаходився його виклад теології в п'яти частинах [611, р. 734].

Класичним підручковим виданням з теології для августинів XVIII ст. вважалась праця генерала цього ордену Джованні Лоренцо Берті (1696–1766). Його «*Theologia Historico-Dogmatico-Scholastica*» акумулювала августиніанську традицію теологічного мислення і, незважаючи на закиди в янсенізмі, після перевірки комісією під керівництвом папи Венедикта XIV, його твір таки не зарахували до числа «неканонічних» чи заборонених [618, vol. 2]. Одним із французьких опонентів янсенізму був професор Сорбонни Оноре де Турнелі (1658–1729), з творчістю якого у Львові також могли ознайомитися, зокрема, за посередництвом його «*Tractatus de universa theologia morali*» [171, арк. 3 зв.]. Популярними для теологічних студій були також «*Institutiones Theologiae*» французького ораторіанського теолога Гаспара Хуеніна (1650–1713). Новинкою для василіан 1760-1770-х рр. стало ще одне видання зі схоластичної теології, яке представляє бенедиктинську традицію богослов'я. Йдеться про виклад теології професора Зальцбурзького бенедиктинського університету Плаціда Ренца (1692–1748). Варто наголосити, що у Львові побутували усі 10 томів цієї праці, що може бути одним із аргументів на користь її використання під час навчання.

Вивчення основ догматичного богослов'я передбачало добре засвоєння соборових постанов Церкви. В описі монастиря 1773 р. до переліку теологічної літератури зараховано латиномовні збірники двох соборів – Флорентійського та Тридентського, що засвідчує їхнє використання як одних із найважливіших в освітній системі василіан. Зрештою, побутували й твори Томи Аквінського, наявність яких зафіксовано у категорії «Коментарі», тобто тлумачення до Святого Письма («*Cathena Divi Tomae in 4tuor Evang.*») [171, арк. 1]. Очевидно, використовувались рукописні конспекти, про які в інвентарному описі Святоюрської обителі 1773 р. згадок немає. Проте збереглася колекція таких манускриптів, зміст яких підтверджує класичний схоластичний дискурс навчання тогочасних василіан [570].

У василіанських монастирях окремо провадилися курси з моральної теології чи казуїстики, тісно пов'язані з догматичними студіями. Казуїстика не вважалась престижним предметом для тогочасних теологів. Зазвичай ті, хто спеціалізувався у моралістиці, не були кваліфікованими для вищих студій. Причиною активного поширення творів з моралістики в Католицькій Церкві після Тридентського собору була зміна розуміння поняття провини, а саме її індивідуалізація. Дослідники нараховують бл. 1 300 творів, виданих упродовж 1550–1800 рр., більшість з яких опублікували у XVII ст. Тому не дивно, що період XVII–XVIII ст. ще називають «епохою підручників» в історії католицької моралістики [336, с. 234]. Зазвичай виклад трактатів з моральної теології подавався відповідно до Декалогу, а тогочасні уявлення про мораль базувались на вченні про сім смертних гріхів. Найважливішим у другій половині XVI ст. вважають твір «наварського доктора» Мартіна де Ацпількуети «*Enchiridion confessoriorum*», а відлік нової генерації авторів з моралістики ведуть від праці «*Institutiones morales*» (1600) іспанського єзуїта Хуана Азора (1536–1603) [541, р. 121-123]. Варто зазначити, що цих творів у Святоюрській обителі не було. Найбільше спричинились до написання творів цього богословського напрямку ченці Товариства Ісуса та Домініканського ордену, відповідно трактати авторів цих монаших спільнот і були найбільш поширеними [420, с. 274].

Насамперед варто звернути увагу на наявність у Львівській Святоюрській обителі декількох примірників праці «*Theologia Moralis Universa*» вже згадуваного єзуїтського мораліста Поля Габріеля Антоїне [592, т. 1, с. 1, р. 20-21]. Загалом його твори були популярними у досліджуваних василіанських монастирях (Крехові, Віцині тощо) [159, арк. 61 зв.]. Поширювався в унійних обителях також руськомовний переклад першого тому одного із творів цього автора, а саме почаївське видання 1776 р. «Богословія нравоучителного».

Найбільш поширеними та відомими вважаються трактати німецьких моралістів XVII ст. – Германа Бузенбаума, Каспара Бісмана, Якобо Дорсі, Бенжаміна Ельбеля [420, s. 274]. У Львівському Святоюрському монастирі зберігався твір «*Medulla Theologiae moralis*» єзуїта Германа Бузенбаума. У тогочасній Європі це один із найпопулярніших підручників з моральної теології [291, с. 199-200]. У тій самій обителі побутував твір «*Neo-confessarius practice instructus*» ще одного єзуїта, професора моральної теології в Трірському університеті Йоганна Ройтера (1680–1762). Він розглядає деякі конкретні випадки прогрішення та дає поради, як їх вирішувати, тобто частина видання є казуїстичного змісту. Через практичність твору його видавали близько десяти разів навіть у XIX ст. Натомість францисканська традиція представлена твором «*Theologia moralis*» каноніста Анаклета Райффенштуеля (1641–1703) та примірником видання професора філософії і теології в Аугсбурзі й Пассау Патриція Спорера († 1714). Цікавим виглядає наявність книги Джузеппе Мансі (1658-1720) – італійського ораторіанського проповідника і богослова. Йдеться про одне із латиномовних видань його твору «*Promptuarium Sacrum ac Morale*». Невідомо, який саме твір викладача Львівського єзуїтського колегіумі Єжи Генделя (1657–1727) зберігався у Святоюрській обителі (він видав 18 праць).

Дослідження творів унійної моралістики на лінгвістичному рівні яскраво засвідчують безпосередні впливи латинської культури, в т. ч. на мовному рівні [457, с. 88]. Оскільки трактати з морального богослов'я унійних авторів [458; 554] здебільшого переписувались, а не публікувались, тому, вірогідно, саме цим зумовлена наявність невеликої кількості праць з моралістики унійних авторів. Винятком тут було популярне видання казусів Лева (Кишки) – доктора богослов'я, київського унійного митрополита (1714–1728). Цей твір зазвичай записували скорочено, наприклад, «*Kazusy Supraslskie*» [171, арк. 7]. Урізноманітнював «католицьку колекцію» перший твір православного автора, присвячений проблемам моральної теології –

популярна книга Інокентія Гізеля «Мир з богом чоловіку». Цей трактат практичного змісту (своєрідний «посібник для сповіді» [291, с. 205-206]) був першим твором в історії Православної Церкви, повністю присвяченим проблемам морального богослов'я [254, с. 168; 255, с. 71].

***

Вивчення лише чотирьох православних монастирських книгозбірень Львівської єпархії не дозволяє цілісно реконструювати особливості книжкової культури монастирів з теренів Подільського і Руського воєводств. Проте як відомо загальне виявляється в окремому, тому є підстави для ширших узагальнень. *Lectio Orthodoxorum* монастирів Львівської єпархії XVII ст. репрезентує, окрім, богослужбових видань, своєрідна «тріада»: святоотцівська духовно-аскетична спадщина, житійна (агіографічна) та проповідницька літератури. Такий набір лектури православних обителів Львівської єпархії не виглядає чимось особливим, а був подібним до репертуару книги у тогочасних монастирях культурно-релігійного простору *Slavia Orthodoxa*.

В аналізованих православних книгозбірнях простежується мала тематична репрезентативність, особливо світської літератури. Практично повністю відсутня антична спадщина – твори давньогрецьких та давньоримських авторів, на вивченні яких базувалась гуманістична система освіти, в т. ч. у церковних закладах. Опосередковано це вказує на освітні запити ченців, а також, ймовірно, на відсутність «практичної» потреби у такій лектурі для іноків монастирів Львівської єпархії, на відміну від монахів обителів, при яких діяли навчальні студії, наприклад, київських. Це може бути одним зі свідчень, що для насельників цих монастирів основним залишалась молитва, а не «інтелектуальна праця», яка була основною для т. зв. «просвічених ченців» [486, р. 30]. Такий репертуар і невеликі обсяги книжкових зібрань можуть слугувати одними із аргументів на користь

трактування цих монастирів як, насправду, місць, де панувало молитовне правило (*lex orandi*). Натомість інтелектуальна діяльність, в т. ч. ангажованість у читацькі практики виявилася не зовсім затребуваною. Хоча складно сказати, наскільки ченці провадили зразкове монаше життя та практикували аскезу, і як така форма чернечого благочестя впливала на обсяги та тематику книжкових зібрань.

Дослідження *Lectio Basilianorum*, тобто репертуару книг василіанських обителей, яскраво засвідчує, що у них була зазвичай потриденська література. Внутрішньомонастирська документація дуже фрагментарно відображає рецепцію тогочасних інтелектуальних віянь, у т. ч. ідей Просвітництва. У чернечих осередках домінував схоластичний теологічний дискурс, що підтверджує лектура навчальних студій. Читацький канон василіан подібний за тематичними перевагами до лектури ченців латинської традиції Речі Посполитої – це Святе Письмо і коментарі до нього, твори Отців Церкви, широке представництво проповідницької літератури, видання казуїстичного характеру, в т. ч. для медитацій та реколекцій. Склад лектури на прикладі «риторичної бібліотеки» засвідчує перебування василіан в орбіті впливів єзуїтської освітньої системи. Підтверджуються впливи духовності Товариства Ісуса і складом аскетичної літератури. Незважаючи на такі західні інновації у монастирських бібліотеках продовжували побутувати твори Київської богословської школи епохи Бароко, а передовсім Йоаникія Галятовського.

У другій половині XVIII ст. простежується поступова латинізація і полонізація складу монастирських бібліотек, що виявляється серед іншого у збільшенні кількості книг латиною і польською. Репертуар книг також свідчить про подібні процеси, але йдеться не про латинізацію як таку, а про окциденталізацію («озахіднення») василіанського чернечого середовища, тобто інкультурацію різноманітних «західних» запозичень. Таким чином, у контексті вивчення української релігійної культури ранньомодерного часу

книжкові зібрання можна розглядати, як інтелектуальні засоби для інституційної трансляції західної богословської думки.

РОЗДІЛ 4

ЧИТАЦЬКІ ПРАКТИКИ ТА «ВИКОРИСТАННЯ КНИГ»

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу читацьких практик, варто коротко охарактеризувати освітні, а відповідно й читацькі компетенції тогочасних ченців. Дослідники ранньомодерного часу в українських землях нерідко говорять про українську культуру XVII ст. як «трилінгвістичну» [423, с. 25; 560]. У такому контексті для монахів (зрештою і не лише для них) Київської митрополії пасує окреслення *homo trilinguis* [453, с. 399], бо йдеться про знання ними латинської, польської та церковнослов'янської мов, (а також руської чи простої). І таке визначення апіорно представляє достатні читацькі компетенції чернечої еліти.

Якщо ж конкретно говорити про персональний склад насельників монастирів XVII ст., то про це відомо небагато. Очевидно, настоятелі обителей були писемними. Для відправи повноцінних богослужінь еромонахи мали б уміти читати церковнослов'янською. Настоятелі більших монастирів, принаймні деякі з них, володіли польською, наприклад, ігумен Підгорецької обители Парфеній Ломиковський мав у своїй книгозбірні книги цією мовою [40, арк. 67-70]. Зважаючи на те, що в обителях Львівської єпархії не зафіксовано навчальних закладів, можна стверджувати, що у порівнянні з київськими монастирями (особливо Печерським) чи католицькими Руського воєводства, насельники православних обителей Львівської єпархії були менш освіченими, а згідно із приписами своїх уставів, мали б акцентувати увагу, насамперед, на аскетичних практиках. Хоча функціонування скрипторіїв в Унівській [318, с. 59-60] чи Крехівській обителях, а відповідно і діяльність ченців-переписувачів [262, с. 105; 230], виразно засвідчують існування традицій писемної культури, а здатність

писати і читати – це ознаки освіченості й читацьких компетенцій [461, р. 173].

У XVIII ст. формується модель «освіченого благочестя» ченців – зміна вектору активності монаха і активізація освітньої, навчальної діяльності, що мало б стимулювати в т. ч. інтенсифікацію читацьких практик. У цей час василіани сприймаються, насамперед, як освічені, доволі-таки дисципліновані проповідники, місіонери, вчителі і лише тоді як отці, літургісанти і молільники [492, s. 417-420]. Підтвердженням цього є їхнє навчання як у василіанських студіях (з риторики, філософії та теології), так і в єзуїтських колегіумах (станом на 1754 р. бл. 25 % складу Руської провінції навчалися чи закінчили студії в єзуїтів [492, s. 155]), у Римі в колегіумі Конгрегації Поширення Віри, Вільнюсі, Бранево тощо. Хоча ще в середині XVIII ст. чимало ченців були навчені лише «по-руськи» [2, к. 25] (це стосувалось у 1730-х рр. в т. ч. деяких настоятелів [15, арк. 4]), тобто вони не знали польську чи латинську. Проте до 1770-х рр. ситуація кардинально змінилась, й більшість іноків Руської провінції закінчувала чернечі студії [492, s. 155, 249, 251]. Загалом у другій половині XVIII ст. василіанські ченці – це еліта Унійної Церкви, освічена в традиціях латинської культури [268, с. 196].

4.1. «Нормативне читання»:

устава та чернечі правила про книги в монастирях

Чернече життя регламентується уставами, котрі в т. ч. нормують і читацькі практики. Зрештою, не лише духовні, але і світські особи як читачі зазвичай наслідують певні правила чи моделі читання [441, р. 61]. У латинській чернечій практиці устава та конституції в різних формах уніфікували *lectio librorum*, з конкретними вказівками, скільки часу, коли та які книги читати [532, s. 25-26]. Уставодавчі акти, насамперед, визначали денний порядок читання [466, s. 94]. Крім того, в римо-католицьких

монастирях сформувалось т. зв. *lectio divina* [252; 467, с. 6; 516, s. 171, 177], яке вимагало використання інтелекту, молитви та контемпляції (*meditatio, oratio, contemplatio* [466, s. 116-118, 123]). Зрештою, на Заході з'явилися окремі трактати, підручники про практики читання тощо.

Натомість у східній традиції монашества читацьким практикам приділялось менше уваги. Св. Василій Великий писав, що «невпинне вивчення Святого Письма має тривати ціле життя» [275, с. 164]. У його правилах, зокрема в найбільш поширеній у василіанських монастирях Львівської єпархії другої половини XVIII ст. версії – польськомовному почаївському виданні 1743 р. чи 1751 р. «*Summariusz reguł*» – також є вказівки щодо читацьких практик. За повчаннями св. Василія, читання книг – це корисна духовна вправа для іноків [12, s. 51]. Під час трапези потрібно використовувати «духовні книги», бо душі також необхідний «корм», а якщо хтось цього не слухає, то нехай і не їсть:

«Czasu posilenia ciała, duszy też, z czytania ksiąg duchownych, swój pokarm ma być dany. Gdy zaś u stołu czyta się lekcyę, słuchać oney mają z większym upodobaniem y uciechą, nad tę, którą mają w jedzeniu y picciu. A jeśliby który z złego nałogu swego, nie zachowuje milczeniu u stołu, ważył się rozmawiać: niech wstanie od stołu, y czyni modlitwę, y nic niech nie je» [214, s. 92].

У монастирях східного обряду, особливо православних Київської митрополії ранньомодерного часу (в тому числі Львівської єпархії), не існувало незмінних чернечих правил. Життя монахів регламентувалось локальною традицією певного осередку, яке базувалось зазвичай на приписах Василія Великого та правилах ігумена-засновника чи ігумена, який відновив обитель. Також існувала практика регламентування життя обителі її фундаторами [521, s. 139]. Відомі чотири устами монашого життя у Львівській єпархії XVII ст. – Крехівський, Манявський, Бесідський [67] та Пациківський. Устав Крехівського монастиря (друга третина XVII) ст. – це

духовний завіт еросхимонаха Йоїла, укладений «*по оуставу и правиломъ сватыхъ и богоносныхъ отецъ, и святаго Великаго Василїа*» [186, с. 324], в якому немає приписів про читання чи використання книги.

Найбільш обширним зі збережених є устав Скиту Манявського. Життя братії цього монастиря також базувалось на повчаннях Василя Великого [187, с. 107], доповнених правилами преподобного Йова, які записав його наступник о. Феодосій. Тут про практики читання книг є чи не єдина вказівка у розділі «Про мовчання після вечірньої служби». Після такого богослужіння ченці повинні або молитись, або «*рукодѣлю и чтенїе[м] съ бе[з]молвіе[м] внима[т]и и тако побдѣвши оуснути*» [189, с. 215]. Тобто читання мало б відбуватись мовчки, а не вголос, що вказує про існування практик келійного читання як вголос, так і мовчки. Крім того, виконуючи молитовне правило, насельники Манявської обителі мали б двічі на тиждень прочитувати Псалтир [521, с. 159].

Зважаючи на «старшість» Манявської обителі над монастирями, щонайменше в Руському воєводстві, устав Скита Манявського слугував зразком для регламентації чернечого життя навколишніх монастирів. Про це згадується у фундаційних та інших документах обителей у Бесідах, Краснопущі, Крилосі, Львівському Святоюрському, Пацикові, Підгірцях. Правила Манявського монастиря, очевидно, поширювались і на підлеглі йому обителі в Коломиї, Тлумачі, Угорниках та Сучавиці (у Молдові) [521, с. 144-145].

За іншими уставними правилами, ніж манявські, могли жити ченці у Підгірцях. У 1689 р. настоятель місцевого монастиря о. Парфеній Ломиковський з доручення львівського владика Йосифа (Шумлянського) перебував в Москві, і тут в жовтні цього ж року йому подарували дві рукописні книги – «*Кѹновїѡнъ или изѡбраженїе Євлскаго иноческаго общаго житїа*» та «*Цвиченє всегдашнєє м[о]н[ас]т[и]рское, іакѡ законникъ маеть цвичити са во с[вя]томъ стану иноческо[м]*», укладені 1683 р. вже

згадуваним Гавриїлом (Домецьким) [51]. Йдеться про устав та духовні настанови для насельників одного з московських монастирів [289, с. 397]. Невідомо, яким чином використовувались ці повчання та приписи чернечого життя у Підгірцях, проте в цьому уставі є вказівки для ченців щодо читацьких практик. Рекомендується після виконання вечірнього правила читати *«слово ѡкое поле[з]ное»*, і щоденно – чин постригу монахів, щоб *«зналь на чому страшному Б[о]гу присягаль»*. Далі о. Гавриїл постановляє вправлятися у святоотцівській літературі, а свої книги *«первую ѡ везванію до иночества, другуу кнвоіѡнь»*, щоб *«читати по вся дни в келіяхъ»*. Келійне читання вимагало окремого зосередження, та повинно починатися з тексту *«Молитва пре[д] чтєніє[м] в келіи»* [80, арк. 6-12 зв.]. Більше того, окремо описується про *«спосо[б] читаня в ц[е]ркви албѡ в келіяхъ»*, під час якого чернець *«поважне повинень читати голосно»*, навіть вказано *«застановляючися на комахъ»*, бо читання *«єсть покормом»* [80, арк. 17-17 зв.].

Таким чином, у XVII ст. читацькі практики в монастирях Львівської єпархії особливо не нормувались. Небагато уваги приділялось читанню і в регламентуючих документах єпископів Львівської єпархії другої половини XVII – початку XVIII ст., в тому числі періоду «конфесійного цивілізування» Йосифа (Шумлянського). У «Метриці» 1687 р. є поодинокі згадки про практики читання книг для духовних осіб, зокрема, щоб священник повчав парафіян катехизису, вірую і *«все порядне з книжки выра[ж]не прочитати»*. Владика повчає, що якщо мають *«іакую оучитєльную»* книгу, то, аби не лінувались і *«слово іакое д[у]ше полезное, звлаща дню и с[вя]ту служащее прочитати»*. На празниках рекомендується читати видану в Уневі *«оумыслне для д[у]ховной забави и науки»* книгу «Зерцало» [64, арк. 55-56 зв.].

У XVIII ст. життя уже як унійних (василіанських) обителів регламентувалось певною системою приписів – правилами Йосифа (Веляміна Рутського), базованих на повчаннях Василя Великого, та

конституціями генеральних і провінційних капітул ЧСВВ. У партикулярних правилах Рутського вказано, що користувач «нехай їх [книги – І.А.] шанує: не плямить, не рве, не залишає будь-де, не робить жодних поміток», бо за це настоятель може покарати. У позабогослужбовий час ченцям, крім рукоділля, корисним є «*читання побожних книжок, життя святих Отців*» [203, с. 394, 401]. Доволі-таки обширні «Reguły xięgarza» містяться і у постановах Віленської конгрегації василіан 1636 р. [57, арк. 59-60]. Існувало й одинадцять правил для бібліотекаря («Regulae bibliothecae»), завдання якого полягало у накопиченні, опрацюванні та удоступненні книг. Зокрема, відповідальний чернець мав би укладати списки книг із вказівками на них «шифрів», двічі на місяць провітрювати бібліотечне приміщення тощо [531, s. 230; 532, s. 23].

Вказували про читання у своїх повчаннях і львівські єпископи. Наприклад, в «Артикулах» 1711 р. Варлаама (Шептицького) мовиться, що ченці «*в трапезь чтенію поученію твердо прилежати должны*», а саме читати повчання Отців Церкви [142; 181, с. 44]. У виданні для осіб, які мали намір стати ченцями (зрештою і для монахів) – «Послідованіє постригу» (Почаїв, 1750), до щоденних обов'язків іноків входило краще пізнання науки Отців Церкви, а це означало як індивідуальне, так і спільнотне (під час трапези) читання святоотцівської спадщини [459, s. 141].

Якщо на початку XVIII ст. вказівки щодо читацьких практик залишались на маргінесі регламентуючих приписів, то до кінця цього ж століття було вироблено доволі-таки чіткі правила на зразок латинської моделі *lectio librorum*, що яскраво відображено у т. зв. «Гошанських конституціях» 1773 р., які мали б «по-новому» нормувати життя василіанських монастирів [330, с. 211-213; 574, р. 26-27]. Про читацькі практики тут згадано у декількох розділах. Читати книги мали б під час медитацій [211, vol. 1, s. 54]. Окремо описується правильне «*духовне читання*» (*lectio spiritualis*) [211, vol. 1, s. 55-56]. До підготовки отця

сповідника входило ознайомлення з трактатами догматичної та моральної теологій [211, vol. 1, s. 85-86]. Конституції василіанських капітул та чернечі правила мали знаходитись у трапезній і тут читатися [211, vol. 1, s. 97-98]. Навчальні студії потрібно було забезпечити необхідною літературою відповідно до «спеціалізації» такого навчання [211, vol. 1, s. 150]. Книги з аскетички, святоотцівська спадщина, твори «докторів Церкви», догматична та моральна теології рекомендувалось брати до уваги ченцям-проповідникам під час підготовки до виголошення казань [211, vol. 2, s. 80]. Зрештою, містяться і правила бібліотекаря, до яких входило: укладати каталог книг із вказівкою про місце знаходження; прибирати двічі на місяць у бібліотечному приміщенні; провадити список книг, які видано читачам, та список книг, які настоятель взяв зі собою поза монастирські мури; записувати книги, які залишились в обителі після смерті ченців; укладати окремий список заборонених книг та ін. [211, vol. 1, s. 97-99]. Для порівняння, до основних завдань «барокового» бібліотекаря входило: зафіксувати місце книги, укласти за форматом та поділити за тематикою кодекси [506, p. 219].

Вказівки щодо читацьких практик давались і під час візитації монастирів чи за допомогою циркулярних листів протоігумена. Зокрема, візитатор Буцацької обителі у 1755 р. наказував зранку перед службою півгодини читати медитації і роздумувати над ними: «*Medytacje codzienne to jest rano przed zaczęciem nabożeństwa aby były czytane przez punkta y myślą rozbierane przez puł godziny, w wieczór zaś aby był odprawiony examen summienia, 2 litaniami, suplikacyami według porządku*» [71, арк. 1]. Тобто йдеться про т. зв. «медитаційне читання», поширене серед римо-католицьких чернечих згромаджень [466, s. 122-123]. Для порівняння, парафіяльним священикам у французьких землях у другій половині XVII ст. рекомендувалось читати і роздумувати над медитаціями після ранішньої молитви та перед сном [259, с. 314].

У 1772–1775 рр. тогочасний протоігумен Руської провінції Онуфрій Братковський видавав щорічно циркулярні листи, щоб проінформувати та надати конкретні роз'яснення щодо розпоряджень провінційної управи та капітул. У листі від 1774 р. він постановляє щосуботи після слухання уступів з правил св. Василя Великого читати і коментувати конституції останніх капітул і щомісяця відправляти («*odczytać*») акафіст до Богородиці, а також дбати про щорічну закупівлю необхідних книг [359, с. 18, 23-24]. Регламентує читацькі практики у своєму розпорядженні від 7 лютого 1777 р. протоігумен Руської провінції Йосиф Моргулець (1776–1780). Провінціал рекомендує під час трапези читати Святе Письмо «по одному розділу від початку столу». Щонайменше у неділю варто прочитати один розділ правил «нашого Отця», тобто Василя Великого, а також не забувати про життя святих «нашого чину», тобто мається на увазі «*Menologium bazylikańskie*» Ігнатія Кульчинського. Окремо протоігумен регламентує читання «*теологіє моральних*», яке потрібно здійснювати по понеділках і п'ятницях, а після цього роздумувати над «казусами» (необхідними для підготовки до сповіді). Над якими саме «казусами» кожних вихідних має визначати резолютор монастиря і записувати про це на табличці в трапезній. І насамкінець Йосиф Моргулець наказує щомісяця читати цей його лист-розпорядження, а щокварталу – конституції останньої Берестейської капітули, аби строго дотримуватись цих правил:

«Czytanie u stołu xiąg w materyach od Przełożonego miejscowego rozporządzonych, między ktoremi naupierwsze miejsce mieć powinno Pismo S. po jednym z początku stołu rozdziale. Reguły S. Oycy naszego przynajmniej w Niedziele po iednym rozdziale. Żywoty OO. SS. mianowicie Zakonu Naszego, w Poniedziałki zaś y Piątki, xiąg w materyach moralnych do rządzenia sumnieniem ludzkim ściągających się, czyli, jak zowią, teologow moralnych, po których przeczytaniu w też dni rosrtząśnienie przypadkow na spowiedzi zdarzających się, to iest rezolucya kazusów, przez

wyznaczonego na to Rezolutora na pismie z Poniedziałku na Piątek, z Piątku na Poniedziałek w refektarzu podawanych, y na tablicy zostawionych. Przy końcu zaś każdego miesiąca ninieyszego Listu całego czytanie, a każdego kwartału Ustaw ostatniey Kapituły Brzeskiey po Polsku przedrukowanych aby statecznie y nieprzerwanie nawet w mnieyszych Zgromadzeniach zachowane było» [46, арк. 36].

Отже, за чернечими приписами монастирів Львівської єпархії, впроваджувалися практики як спільного, так і індивідуального читання: до першого насамперед відноситься «богослужбове» і «трапезне» читання; до другого – келійне духовне читання Святого Письма, творів Отців Церкви, а також із середини XVIII ст. – «медитаційне читання». Якщо у XVII – на початку XVIII ст. в уставних повчаннях більше акцентується на читанні як «духовній вправі», то із середини XVIII ст. простежуються елементи більш практичного і різноманітнішого читання – шкільного, медитаційного, навчального.

4.2. Читацькі та книжкові практики ченців

Читацькі практики не можливо звести до статистичних даних чи нормативних правил життя в монастирях, це конкретна індивідуальна діяльність [546, s. 70]. Вивчення такої культурної практики, як читання, передбачає дослідження конкретних випадків, з урахуванням умов, обставин, суб'єктивних чинників [385, с. 127], що і здійснено на прикладі читацьких практик окремих ченців.

4.2.1. Типи читання: богослужбове, трапезне, келійне, медитаційне, навчальне

Незважаючи на регламентуючі документи, які не завжди повноцінно нормували читацькі практики, реальність інколи могла бути зовсім іншою, ніж цього вимагали приписи. Тому важливо дізнатись, як і для чого у повсякденному житті ченці використовували книги. Очевидно, що

найчастіше практикувалось **богослужбове читання** («літургійне читання») [501]. У Підгірцях зберігались богородичні канони київського друку, які, як записано в інвентарі, щоденно використовували на вечірніх богослужіннях («*Książka z Kanonamy Bohorodycznymi osmy hlasow na każdy dzień tygodnia, czytac się zwyklemi na Powieczernych*») [177, арк. 23]. Брали ченці в монастирях книги і на хори під час богослужінь, про що потім фіксували в описах книг як «*ad usum chori*» [141, арк. 22]. У Добрянській обителі 1770-х рр. знаходився «*mszalik Diakonowi*», тобто невеликий Служебник, яким послуговувався диякон під час богослужінь [146, арк. 12]. У Чорткові 1764 р. про один із Часословів московського друку записали як «*mnieu potrzebnu*» [141, арк. 197], тобто вірогідно він не використовувався для богослужінь, чи принаймні так уважав візитатор обителі.

Практикувалась і традиція читання та слухання духовних повчань під час **трапези**. 1719 р. у Львівському Святоюрському монастирі «*do чтенія належѧ*» дві книги – «*объѧдъ и вѧчера друку moskiewskiego*» [45, арк. 42]. Скоріш за все, мається на увазі трапезне читання. В інвентарі Унівського монастиря 1747 р. одна із книг призначалась для читання в трапезній, і це було «Учительне Євангеліє» Кирила Транквіліона-Ставровецького («*Xięga Kurył, do czytania w refektarzu*») [140, арк. 41].

Про існування практик **келійного читання** збереглися спорадичні відомості. В інвентарі Підгірців біля запису про книгу Акафіст з Псалтирем зазначено, що ця книга у насельника обителі «*ста[рця] Пахо[мія]*» [40, арк. 33 зв.], це означає, що старець взяв Псалтир для читання як звичну келійну лектуру монахів. До складу одного із фасцикулів цієї ж обителі входили різні твори «*do czytania potrzebne*» [141, арк. 220 зв.]. До якого саме читання, чернець-укладач документа не уточнює. Можна припустити, що також йшлося про індивідуальне читиво. 1739 року в Крехові мешкав 40-річний брат Євстахій, який «привчався» читати по-руськи, зокрема вправлявся у Часослові: «*Po rusku czytac się przyucza, iuż Czesłowiec poczoł,*

iakoż niebawiem y skończy» [15, арк. 23], що означає індивідуальне читання у келії. У 1761 р. в Уневі виявлено «пошарпаність» книги «отця Дорофея» [91, арк. 10 зв.], тобто «Повчання» авви Дорофея, що свідчить про читання ченцями Унівської обителі аскетичних повчань інокам.

До келійного читання можна віднести і використання книг як складові «виховного процесу». Якщо чернець суттєво провинився, наприклад пиячив, то він відбував за це покарання. Його закривали в келії, так би мовити разом з книгами, зі Святим Письмом та іншою духовною лектурою. У 1773 р. Єроніму (Немировському) з монастиря у Верхраті під час відбування місячного покарання у Крехові дозволили мати в келії молитовник, Псалтир, правила св. Василя Великого та медитації Марціна Рубчинського [492, s. 174-175, 397]. До індивідуального читання василіан можна віднести і користання з бібліотек римо-католицьких монастирів. У 1777 р. чернець із Львівського монастиря (скоріш за все Святоюрського) взяв з книгозбірні бернардинів Львова один з томів «Acta sanctorum» боландистів, а в 1778 р. – якусь з праць відомого францисканця демонолога Людовіка Марія Сіністрарі з Амено (1622–1701) [313, s. 22]. Зрештою, читання книг було інколи своєрідною «розвагою» для ченця. Як записали на рукописному збірнику проповідей з Унівської обителі, він призначався «*утъшенію чтущи[x]*» [118, арк. 8 зв.].

Приблизно зі середини XVIII ст. поширюються практики **медитативного читання**, більш характерні для західної чернечої традиції [450; 558]. Для східного християнства є «чужа традиція споглядальної молитви, що передбачає залучення образної уяви суб'єкта» [275, с. 46], а Східні Отці та вчителі Церкви повчають, що «постійна молитва» не повинна ставати медитацією [317, с. 284, 303, 317-319]. Відповідно, присутність медитативної літератури та її використання у василіанських монастирях можна вважати одним із свідчень латинських впливів на духовні практики в унійних чернечих спільнотах. Василіани як самі укладали чи писали твори

для медитацій, так і практикували подібні духовні вправи за римо-католицькими зразками [44, арк. 32; 359, с. 81]. Василіанин Венедикт (Шулевич) у 10 розділі свого твору «Про внутрішню молитву або розважання» («O Modlitwie wewnętrzney lub Rozmyślaniu») для виховання новиків писав про практики медитацій. Розважання над прочитаним уривком складало другий пункт його рекомендацій: «*Medytacya w tęż sie odprawuie trzema aktami. Pierwszy, uważyc rzecz namienioną lub punkt czytany rozmyslajac to co sie w nim zawiera według okolicznosci uczynkow nauki, y osob mieysca y czasow, przykladajac swoje reflexye y odpowiedzi, y tak tym sposobem będzie miał*» [50, арк. 110]. Доволі популярними у чернечих осередках уніатів уважалась збірка «Медитацій» василіанина Йосифа Петкевича [213], а також трактати кармеліта босого Марціна Рубчинського, хоча зберігалась «медитативна література» авторства єзуїтів та піярів. Якщо василіани здійснювали медитативні практики за рекомендаціями отця-кармеліта босого то це мало б відбуватись наступним чином. За Марціном Рубчинським реколекції – це віднова духу, спосіб виправити своє життя як для ченців, так і для мирян. Для виконання «добрих» десятиденних реколекцій він пропонує наступний розпорядок: медитація (щонайменше годину), Літургія (Меса, під час якої причаститись) та духовне читання. Крім того, потрібно здійснювати три щоденні медитації – зранку, після обіду та увечері [505, s. 210-212].

Навчання ченців також передбачало читацьку активність. За своєю суттю навчальна діяльність передбачає обов'язкове читання [547, р. 595]. Коло читання під час чернечих студій визначали навчальні предмети. Якщо це були теологічні студії, то лектуру становили богословські трактати, якщо з філософії – то філософські, а з риторики – антична спадщина тощо. У 1776 р. в Шаргороді, де діяла публічна школа, щоранку мала б відбуватись година читання книжок з моралістики [492, s. 346].

Практикували ченці і те, що можна назвати «*студійне*» («*схоластичне*») **читання**, й одним зі способів його вивчення є аналіз

маргіналій на стародруках чи рукописах. У 1764 р. Підгорецьку монастирську бібліотеку поповнив примірник зібрань постанов Флорентійського собору, виданий латиною у Римі 1638 р. Ця книга залишилась в обителі після смерті її насельника Істукарія (Пальчикевича). Натомість він отримав кодекс після василіанина Озимкевича, який купив цю книгу в Римі і привіз до Львівського Святоюрського монастиря [31, арк. 2]. В аналізованому примірнику містяться маргіналії, які підтверджують читання цієї книги. Хоча достеменно невідомо, хто саме зі згаданих ченців робив ці нотатки. На одній зі сторінок підкреслено ім'я та прізвище автора, згаданого в тексті, Андреа де Сантакроче (Andreas de Sanctacroce, 1402–1473), і збоку записано: «Він був нотаріусом, який ці діяння записав» («*Ille fuit notarius, qui haec Acta conscripserat*»). В іншому місці зроблено нотатку навпроти тексту, який стосується історії Київської митрополії. У книжці записано, що на соборі був митрополит київський, але не вказується, хто саме. Тому читач книги збоку уточнив: «Ісидор, митрополит київський, приїхав на собор...» («*Isidorus metropolita Kijovie[nsis] venit ad Synodum Ferrarum cum splendido Comitatu Russorum*») [31, р. 83]. Ще інший приклад свідчить про розуміння читачем трактату контексту, та знання відповідної тематичної літератури. Навпроти фрагмента тексту (запитання про процес підготовки до собору) читач зауважує, що відповідь на це запитання є у творі вже згадуваного Андреа де Сантакроче [31, р. 91].

4.2.2. Приватні книжкові зібрання монахів

Одним зі способів дослідження книжкових практик ченців є вивчення їхніх приватних книгозбірень, оскільки комплектування книг монахом – це вже книжкова практика як така. Чернечі зібрання книг з великою вірогідністю відображають читацькі інтереси їхніх власників, оскільки в комплектуванні власних фондів майже відсутній фактор випадковості у підборі репертуару [407, с. 150]. Вивчення таких бібліотечних зібрань

дозволяє дізнатись, що становило «інтелектуальну» поживу, «джерела мудрості» іноків [251, с. 193].

Зазвичай після смерті монахів їхні книжкові збірки переходили у власність обителів, в яких вони мешкали, та записувались у монастирських документах (інвентарях чи списках померлих ченців) серед описів їхнього майна. Вдалося виявити списки книг 14 ченців, здебільшого другої половини XVIII ст.: Ісидора Волковича (нар. 1727) – 11 т. [165, арк. 30 зв.; 171, арк. 6 зв.-7], Теодора Дембчинського († 1738) – 13 т. [47, арк. 97; 84, арк. 60-61], Севастяна Долинського (1707–1764) – 26 н. 27 од. зб. [141, арк. 482 зв.], Інокентія Дубачевського (1692–1774) – 20 н. 23 од. зб. [141, арк. 524 зв.]; Юстина Іляшевича (1708–1776) – 45 н. 48 од. зб. [166, арк. 20 зв.; 167, арк. 16-16 зв.], Вадима Копестинського (1724–1771) – 30 т. [166, арк. 19 зв., 22 зв.-23], Арсенія Кучаровського (†1721) – 12 т. [45, арк. 42 зв.], Йосафата Лозинського (1719–1774) – 34 н. 49 од. зб. [166, арк. 20; 176, арк. 3 зв.], Парфенія Ломиковського (поч. XVIII ст.) – 53 н. 61 од. зб. [40, арк. 67-70], Теофілакта Орищича (1720–1781) – 11 н. 15 од. зб. [166, арк. 23; 14, арк. 23-24], Валеріана Підвищинського (1713–1769) – 91 н. 100 од. зб. [166, арк. 21 зв.-22 зв.], Йосафата Прухницького (†1757) – 40 н. 42 од. зб. [16, арк. 25-25 зв.], Гавриїла Руничча (†1772) – 15 н. 19 од. зб. [53, арк. 34 зв.], Даниїла Сабатовича (нар. 1738) – 57 т. [45, арк. 44 зв.-45].

Таким чином, з відомих описів книжкових зібрань найбільше книг було у Валеріана Підвищинського, що й не дивно, оскільки він після навчання у Львівському єзуїтському колегіумі, один із перших серед василіан Руської провінції захистив докторат у Римі [492, с. 160; 591, р. 86] та, повернувшись у рідні краї, викладав у Львівському Святоюрському монастирі й виконував функції секретаря ЧСВВ [63, арк. 190; 58, с. 214-215]. Проте погіршення стану здоров'я не дозволило перспективному ченцю-схоластику залишити якусь «наукову спадщину». Для порівняння, бібліотеки ігуменів та архимандритів київських монастирів налічували від 10 до 372

кодексів [279, с. 187; 407, с. 150-161]. Наявність невеликого зібрання (10-12 томів) вважалось ознакою «теологічної культури» для французького парафіяльного священика (не говорячи про ченців) вже у другій половині XVII ст. У 1755–1760-х рр. 60–75 % білого духовенства у французьких землях мало в середньому 100 томів, значна частина з яких – це видання з моралістики, книги практично необхідні для пастиря [477, s. 391].

Приватні книжкові зібрання ченців можна реконструювати на прикладі бібліотек двох іноків – Юстина (Іляшевича) та Йосафата (Лозинського). Юстин (в миру Іван Іляшевич) народився у травні 1708 р. в с. Мерещеві Руського воєводства (нині Перемишлянського р-ну Львівської обл.) [62, арк. 175]. Здобув теологічну освіту в Львівському єзуїтському колегіумі – закінчив вищі студії (*studia superiora*). Богословські студії в єзуїтів передбачали дві програми: чотирирічна – схоластичної (догматичної) теології; дворічна – моральної теології (казуїстики). Виклади опирались насамперед на вивченні Святого Письма і вченні Томи Аквінського [342, с. 102; 388, с. 69]. 21 листопада 1738 р. у 30-річному віці Іван Іляшевич вступив до Львівського Святоюрського монастиря. 6 січня 1740 р. владика Атанасій (Шептицький) рукоположив його в священничий сан, відтак розпочалось його служіння у василіанських монастирях [62, арк. 175; 207, s. 8]. Впродовж десяти місяців був офіціалом Галицької катедри Львівської унійної єпархії [322, с. 220]. З 1754 р. – ректор теологічних студій у Львівській Святоюрській обителі [232, с. 108]. У 1755 р. обраний консультором Святопокровської провінції ЧСВВ, і через чотири роки переобраний на цю посаду. 31 липня 1776 р. помер, похований у Львівському Святоонуфріївському монастирі [62, арк. 175].

Будучи викладачем теології та настоятелем монастирів, о. Юстин формував власну бібліотеку. Частину своєї книгозбірні, а саме 22 книги, він подарував до Львівської Святоюрської обителі [167, арк. 16]. Після смерті інша частина його книжкового зібрання (23 н. 26 од. зб.) залишилась у

Львівському Святооунуфріївському монастирі. Таким чином, бібліотека Юстина Іляшевича була невеликою. Більшість його книг – це латиномовні видання (32 н. 34 од. зб.), а польською та руською мовами числилося лише по шість найменувань. Це і не дивно, зважаючи на «латинську» освіту отця Юстина, знання польської та латинської мов. Лише чотири назви зі списку книг зазначені як рукописні кодекси, решта – друковані видання. Отець Юстин володів книгами з українських, польських, російських, італійських типографій: Рим (3 н. 4 од. зб.), Почаїв (3), Познань (2), Київ (1), Львів (1), Бердичів (1), Краків (1), Вроцлав (1), Санкт-Петербург (1).

Рівень освіченості й характер виконання чернечих функцій є ключовими чинниками, які обумовлювали репертуар книжкових зібрань еромонахів. До особливостей бібліотечного зібрання екс-консультора Руської провінції та ігумена найбільших обителей протоігуменату (Почаївської, Львівських Святоюрської та Святооунуфріївської) Юстина (Іляшевича) можна віднести значну кількість видань з церковного права. Очевидно, це пов'язано з «професійною» діяльністю отця, оскільки його двічі обирали консультором Руської провінції. Відповідно, перебуваючи у провінційній управі, він мав бути обізнаним із основними церковними регламентуючими документами – папськими енцикліками, постановами соборів, декретами тощо. І, що цікаво, у його книгозбірні знаходилися канонічні книги не лише латинської чи унійної традиції, але і російської православної. Зокрема, зафіксовано головний законодавчий кодекс Церкви в Російській імперії – «Духовний регламент» [221].

Загалом преференції отця-викладача становили латино- і польськомовні підручники із догматичного та морального богослов'я (Поля Габріеля Антоїне), видання з екзегетики, томістики (Франсуа ван Ранса), церковної історії, кармелітська (Марцін Рубчинський), францисканська (Патрицій Спорер) та піярська традиції (Ніколо Руджеро) медитацій і

реколекцій, словники. Це були підручкові видання з теології, які використовували в тогочасних європейських духовних семінаріях.

Другий показовий приклад приватного книжного зібрання – це бібліотека менш освіченого Йосафата Лозинського (в миру Іван), який народився в серпні 1719 р. на Поділлі. 14 вересня 1740 р. 21-річний Іван вступив до новіціату в Почаївському монастирі, а через два роки прийняв чернечий постриг. Невідомо про навчальні студії Йосафата; скоріш за все, він навчався в монастирських освітніх закладах. Знав руську, церковнослов'янську і польську мови [175, арк. 5]. 15 липня 1742 р. був рукоположений на єрея та розпочав служіння у здебільшого периферійних василіанських монастирях (Жовківському, Улашковецькому тощо) [69, арк. 130; 175, арк. 1, 5]. 4 жовтня 1765 р. став вікарієм Львівської Святоонофріївської обителі, де у 1774 р. упокоївся [176, арк. 1; 311, с. 85].

Після смерті о. Йосафата у 1774 р. його книжкове зібрання (чи, можливо, частина) залишилось у Львівському Святоонофріївському монастирі. За даними інвентарного опису обителі, о. Йосафату належало 34 н. 49 од. зб. Варто зазначити, що це не все книжкове зібрання отця Йосафата. Відомо про Службник унівського друку 1747 р., який йому належав («Post Fata Pris Josaphat Łozinski OSBM»), але про який не зазначено в інвентарному описі [30]. Із згаданих 49 томів більше половини склали книги польською мовою (18 н. 22 од. зб.), 14 книг – кириличні, щодо двох назв (у 13 екземплярах) мова видання не зафіксована. Таким чином, книг латинською мовою у бібліотеці не було, і це, скоріш за все, свідчить про незнання ним латини. Як і зібрання о. Юстина, бібліотека о. Йосафата була малоформатною: 15 книг – 8°, 8 (12 од. зб.) – 12°. Декілька примірників віднотовано у форматі *in folio* (2) та *in quarto* (6). Більшість склали видання тогочасних українських типографій: Почаїв (7), Львів (3), Унів (1), Чернігів (1). Також були одиничні видання деяких польських друкарень з Варшави, Каліша та Любліна.

Книжкове зібрання менш освіченого Йосафата (Лозинського) свідчить, насамперед, про виконання ним функцій літургисанта і душпастиря (сповідав, відправляв Служби Божі). Це були богослужбові книги, в т. ч. для «келійного» вжитку – Псалтир, Молитвослов, Акафістник – церковнослов'янською і польською мовами. Лектурою для духовного зростання слугували польськомовні переклади аскетичних трактатів італійських католицьких авторів: «Духовна боротьба» театинця Лоренцо Скуполі (1530–1610), «Вічні правди» єзуїта Карло Грегоріо Розігнолі (1631–1707) та «Аксіоми християнської філософії» Джованні Батісти Манні (1606–1682). Також були житія святих Онуфрія Великого і Каєтана, «науки доброго вмирання» авторства єзуїтів, по дві книги унійних та православних авторів (Ісайя Копинського та Стефана Яворського). Зважаючи на відсутність «латинського» вишколу отця Йосафата, видання з теології й зібрання проповідей він зберігав руською мовою [219].

4.2.3. *Ex libris Patrum Basilianorum*: практики «присвоєння» книг

«*Nic liber est meus*» – писали на своїх книгах діячі епохи Ренесансу, маркуючи тим самим належність їм певних кодексів [504, р. 353]. Практики «присвоєння» книг поширювались і в українських землях, але латинська модель такого позначення стає широко розповсюдженою у чернечих осередках лише зі середини XVIII ст. Власне студії рукописних власницьких знаків на стародруках і рукописних книгах є одним зі способів вивчення книжкових практик ченців. Більше того, такі знаки в порівнянні із каталогами монастирських бібліотек, більш вірогідно свідчать про «коло читання» ченців, хоча не кожна книжка, яку читають, обов'язково мусить бути персональною власністю [438, р. 19]. На основі вивчення понад 100 книг *de visu* (частину подано за друкованими каталогами, див. Додаток № 3) з книжкових колекцій бібліотек України, Польщі та Литви вдалося виявити власницькі знаки 59 ченців [492, s. 439-480; 259]. Очевидно, що це невелика

частина, і для більш цілісної картини потрібно продовжувати пошуки, та створити базу даних екслібрисів василіан.

Серед тих прізвищ, для яких вдалося виявити власницькі знаки, фігурують насамперед імена чернечої еліти – провінційної управи, настоятелів монастирів, викладачів риторики, філософії чи теології, проповідників і місіонерів. Більшість іноків навчались у василіанських чернечих студіях з риторики, філософії та теології, деякі закінчили студії в Римі у колегіумі Конгрегації поширення віри, у Вільно, Бранево та в єзуїтських навчальних закладах.

Серед виявлених власницьких записів можна виділити чотири типи (за їхнім інформаційним навантаженням):

- ім'я та прізвище, назва чину повністю або скорочено («Justini Paszewicz OSBM» [27], «P. Benedicti Skolski OSBM» [97]);
- слово «екслібрис» латиною (чи інші слова) на початку, ім'я та прізвище монаха, і назва чину («Ex libris Innocenty Duboczewski Or. DBM» [129]; «Ex libris P. Ampliati Krzyżanowski OSBM» [93]; «De pro librorum P. Josephi Skotyński O.S.B.M.» [99]);
- ім'я та прізвище, чин, чернечі функції та/або місце перебування монаха («Ex Libris P[at]ris Laurentii Bereżyński Ord. S. B. M., missionar», «Ex libris Ambrosij Turzański, Abbatis Unioviensis» (див. Додаток № 4));
- власницькі знаки із датуванням («Ex libris R[everen]di P[a]tris Sosypatri Cy[m]borski O.S.B. Magni A[n]no D[omi]ni 1753tio D. 31 Augu[stum] V[eteris] S[tyli]» [11]).

Записи зі словом *usus* («Usus P[at]r[i]s Isidori Jamiołkowski O.S.B.M.» [10]) трапляються нечасто, що вказує на використання монастирських книг ченцем до своєї смерті. Іншою формулою, яка може частково вказувати на тимчасовість користування книг з монастиря, є *post fata* («Post fata P[at]ris Josaphat Łozinski OSBM» [30]). Власницькі записи інформують і про особливості організації книжкових зібрань ченців. Наприклад, за записом

«Ex Cathalogo librorum P. Mańkowski» можна дізнатись, що, вірогідно, Пафнутій (Маньковський) мав рукописний каталог книг [98]. Натомість бібліотека Сильвестра (Лашевського), правдоподібно, була поділена на зібрання рукописів і стародруків, на що опосередковано вказує власницький знак, який починається словами «Ex Manuscriptis» [66].

Очікувано більшість книг, якими володіли ченці, – це релігійна література (чимало рукописних книг): підручники з риторики та видання для вивчення ораторського мистецтва, проповідницькі тексти, моральна теологія, аскетичні твори, церковна історія та церковне право, катехизми, панегірики, словники, граматики, видання з філософії. Серед опрацьованих книг теологічного змісту з власницькими знаками, більшість становлять класичні зразки викладів курсів зі схоластичної теології латинською мовою – трактати про покуту, філіокве, Пресвяту Тройцю [236; 425]. На цих книгах є власницькі записи як самих авторів-переписувачі, так і ченців-викладачів, тобто книги інколи передавались від одного викладача до іншого. У монастирях, де діяли чернечі студії з філософії, викладачі й студенти переписували трактати філософського характеру, укладали збірники та засвідчували книжковими знаками належність їм цих книг.

Якщо у XVII – на початку XVIII ст. у монастирях практично невідомі латиномовні екслібриси (могли траплятися хіба що записи на кшталт «Сия книга рекома от недостойного раба Божия» без вказівки прізвища [306]), то виявлені власницькі знаки 59 ченців засвідчують поширеність практик позначення своїх власних книг василіанами у другій половині XVIII ст. за «західним зразком». Тобто ченці в цей період були ознайомлені із культурними практиками римо-католицьких орденів [485], перебували в латинському культурному просторі, що яскраво підтверджується їхньою книжковою культурою.

Крім того, власницькі знаки постають як одне із підтверджень наявності у ченців окремої власності, незважаючи на заборони про це у

чернечих правилах. Хоча чернеча еліта (настоятелі монастирів) мала власне рухоме і нерухоме майно, а однією зі складових «матеріального світу» ченців були книги [409; 410]. Ченці писали свої прізвища на книгах, аби засвідчити, що ці книги належали їм. Інколи зазначали *usus liber*, що вказує на тимчасовість використання монастирських книг, і такі вказівки є аргументами на користь окреслення книжкових зібрань ченців як «приватних», проте такі власницькі знаки не були поширеними серед василіан. Наявність на книгах декількох екслібрисів різних ченців та/або декількох монастирів означає, що книги нерідко переходили від одних монахів до інших, або від ченця до монастиря чи монастирів. Зважаючи на поширеність у василіан практик частої зміни чернечого осідку, це може бути одним із аргументів на користь тези про існування «підручних» (мобільних) книжкових зібрань монахів, які вони зазвичай возили із собою під час зміни місця осідку.

4.2.4. «Індекс цитування»: ченці та їхні нотатки

Якщо погодитись з принципом «читати для того, щоб писати; писати для того, щоб читати» [436, s. 9], то можна стверджувати, що вивчаючи те, що було написано, можна дізнатись і про те, що було прочитано. Власне у домодерну епоху розроблено систему здійснення виписок і приміток, базованих на різноманітних техніках читання [426]. Відповідно вивчення нотаток дозволяє досліджувати знання, здобуте читачем певного тексту [430, s. 95; 439, p. 29]. Ускладнює такі студії для епохи раннього модерну специфічне розуміння авторства тексту, що не завжди передбачало чи зобов'язувало читача засвідчувати запозичення певного тексту [419]. Рукописні латиномовні трактати, написані професорами та схоластиками у Львівському Святоюрському монастирі, свідчать, що практика приміток не була поширеною [37; 54]. Зазвичай примітки є у трактатах ченців, які закінчили студії поза межами Руської провінції, наприклад у Римі.

Вивчення читацьких практик за допомогою аналізу приміток здійснено на прикладі текстів-проповідей на вісім богородичних свят зі збірника Анастасія (Петровського). Це його нотатки латинською мовою цитат різних авторів для підготовки до проповідей, тексти ж самих казань написано польською. Анастасій (в миру Андрій Петровський; 1729, с. Сусолів Перемишльської землі – † 1792 [358, с. 170]) навчався у «львівській школі», вірогідно в єзуїтському колегіумі. Новіціат проходив у Добромилі й там же прийняв чернечий постриг. Опісля закінчив риторику в Гощі, а також вивчав філософію і теологію у Львівському Святоюрському монастирі. У 1752–1753 рр. з рук єпископа Лева (Шептицького) отримав дияконську та священничу хіротонії. Викладав філософію у Лаврівському (з 1757), теологію у Добромильському (1760) та Львівському Святоюрському (1761) монастирях. З 1763 р. став секретарем Руської провінції, переобраний на цю посаду у 1772 р. У 1768 р. настоятель Львівського Святоюрського монастиря, 1776 р. – протоконсультор Руської провінції. У 1780 р. на капітулі в Тороканах обраний протоігуменом Галицької провінції [69, с. 41]. Таким чином, отець Анастасій пройшов «повний» цикл василіанської освітньої системи – від новіціату до теологічних студій, як і зрештою майже повний кар'єрний цикл – від новика до протоігумена.

На даний момент не вдалося виявити описів бібліотеки о. Анастасія, лише знайти поодинокі примірники з його книжкового зібрання. Зокрема у своєму книжковому зібранні він мав примірник твору польською мовою «Droga doskonałości» Терези Авільської [26], збірник проповідей «Mowy różne» єзуїта Анджея Залуського [22], книгу «Cleri duodecem examina» (Варшава, 1689) єзуїта Войцеха Тильковського [612, s. 297]. Анастасій (Петровський) відзначався активністю у письменницькій діяльності, зокрема уклав три томи біограм ченців василіан Руської провінції (принаймні більшість цих біограм записав самотійно). Ці каталоги зберігаються у відділі рукописів ЛННБ, і досі повноцінно не опрацьовані та не видані [62;

63; 69]. Укладав латиномовні збірники різного змісту, наприклад підручники для риторичних студій. Це і не дивно, оскільки він викладав риторику у василіанських монастирях. Тематичні рукописні збірники він залишав в обителях, де викладав, про що свідчать рукописні екслібриси та записи. Один із таких манускриптів – це збірка нотаток для підготовки до проповідей.

Будь-яка проповідь за означенням «цитатна», але далеко не в кожному збірнику проповідей є відомості, звідки походить цитата. У рукописі під назвою «Notata autoritatum SSr PPr pro varijs festivitibus X[ris]ti, V[eati]s[si]mae et Sanctorum pro futura» містяться виписки латиною і тексти 28 проповідей польською мовою на богородичні, господні свята та в дні святих, із вказівками, звідки він виписав (чи то пак звідки походить цитата), що дозволяє з'ясувати «джерельні» ресурси, які Анастасій (Петровський) використовував для підготовки до проповідей [65]. Навчитись «мистецтву вибирання» із прочитаного він міг у Львівському єзуїтському колегіумі (в якому, вірогідно, студював), бо система освіти Товариства Ісуса забезпечувала засвоєння таких практик для своїх схоластиків [403, с. 98-99; 404, с. 215].

Найперше стисло про типи приміток у цьому збірнику. Зазвичай були скорочені записи, хоча подекуди з менш-більш повними вихідними даними – місцем видання чи навіть главою з книги. Здебільшого вказується лише автор: «S. Bonaventura», «S. Ambrosius», «S. Aug.», «Beda». Інший варіант примітки – це скорочений запис лише назви твору, наприклад «Apos: 11». Третій тип – автор і видозмінена (скорочена) назва твору, наприклад «Fest Castro in historia Deipare», що вказує на працю «Historia deiparæ virginis Mariæ» (1610) португального єзуїта Кастро Крістобаля (1551–1615) [613]. Інший приклад – запис «Petrus Damian: Ser de Assump.», під яким мається на увазі проповідь «Sermones de Assumptiones» бенедиктинця Петра Даміані (бл. 1007–1072/1073) [619]. Можна знайти примітки з такими вихідними

даними, як автор, назва, глава чи розділ, номер сторінки, але це поодинокі випадки.

У текстах проповідей для восьми богородичних свят вдалося нарахувати 305 цитат з примітками (див. Таблицю № 2), що забезпечувало достатню інтенсивність «цитатності» проповідей, хоча, очевидно, не всі із нотаток Анастасій (Петровський) використовував при написанні самої проповіді. Найбільше записок о. Анастасій здійснив на проповіді для трьох марійних свят – Успення (96), Благовіщення (52) і Непорочне Зачаття (48). Якщо перші два зі згаданих празників входили до числа дванадцяти головних свят церковного календаря як Православної, так і Унійної Церков, то останнє зі згаданих – це наслідки латинізаційних впливів, оскільки культ про Непорочне Зачаття входив до маркерів католицької традиції. Хоча знали про це свято і у Київській православній митрополії другої половини XVII ст. [403, с. 295-301], тому не дивно, що василіанин, вишколений у традиціях латинської культури і користаючи з «джерельних ресурсів» цієї ж культури, чимало уваги приділив підготовці до проповіді на свято Непорочного Зачаття.

Таблиця № 1*

№	Назва проповіді	К-ть
1.	De Immaculata Conceptione B.V.M. (<i>Непорочне Зачаття Богородиці</i>)	48
2.	De Nativitate B.V. Mariae (<i>Різдво Пресвятої Богородиці</i>)	24
3.	De Praesentatione Triennialis B. Virginis Mariae (<i>Введення в храм Пресвятої Богородиці</i>)	11
4.	De An[n]untiatione B. V.M. (<i>Благовіщення Пресвятої Богородиці</i>)	52
5.	De Purificatione BV. Mariae (<i>Стрітення Господнє</i>)	39
6.	De Dolorosa sub Cruce B.V.M. (<i>Про страждання Богородиці під Хрестом</i>)	13
7.	De Assumptione B.V.M. (<i>Успення Пресвятої Богородиці</i>)	96
8.	De Protectione BV Mariae (<i>Покров Пресвятої Богородиці</i>)	22

Джерело: ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 554, арк. 3-31.

* Послідовність і назви свят подано за джерелом.

Про «джерела мудрості» Анастасія (Петровського) допомагає дізнатись укладення своєрідного «індексу цитування». Найчастіше виписки він здійснював зі Святого Письма*. Крім цитат з Біблії, вдалося ідентифікувати імена понад 50 авторів. Натомість скільки творів було використано – дізнатись складно, проте можна стверджувати, що це щонайменше «пристойна» кількість використаної літератури (для порівняння, Йоаникій Галятовський для написання «Неба нового» використав понад 80 праць [403, с. 101]). Із 50 авторів до шести найбільш цитованих належать чотири Отці Церкви – Амвросій Медіоланський (9 разів, у 3 з 8 проповідей), Йоан Дамаскин (8 разів, у 4 з 8), Августин Аврелій (7 разів, у 4 з 8) та Єронім Стридонський (7 разів, у 2 з 8). Тобто використовувались «класичні» (ті, які входили до числа авторитетних) автори і твори для тогочасних ченців як у латинській Європі [468, р. 10], так і в Київській митрополії [403, с. 97, 117-118; 346, с. 46].

Найбільш цитованим в Анастасія (Петровського) виступає Пол Шерлок (Paul Sherlock, 1595–1646) – єзуїт ірландського походження, ректор колегіуму в Саламанці, автор коментарів до Святого Письма. Загалом бл. 5 % всіх цитат до богородичних проповідей – це нотатки з книги чи книг власне ірландського єзуїта. У деяких примітках містяться вказівки, яку саме книгу Пола Шерлока використовував Анастасій (Петровський): «Scherlogus in Cant. de purificat», «Ex Scherlog cant. 1». Це означає, що він читав його тлумачення на старозавітню книгу Пісню Пісень під назвою «Anteloquia Ethica et Historica in Canticum Canticorum», які вийшли друком у трьох томах впродовж 1634–1640 рр. у Ліоні та Венеції [592, t. 1, s. 6, р. 637]. Чи користав о. Анастасій з усіх трьох томів, чи лише деякі з них, невідомо. Другою за «цитованістю» є творчість Бернарда Клервоського (1090–1153) – знаного

---

* Десять разів із Псалтиря (псалми 17, 23, 28, 41, 45, 61, 83, 86, 93, 109); книги Буття, Вихід, Естер, Ездри, Еклезіаста, Ісайї, Левит, пророка Захарії, книга друга царств, притч Соломонових та ін. книг зі Старого Завіту. Менше цитат з Нового Завіту – це Євангеліє від Луки та від Йоана, послання ап. Павла і Апокаліпсис.

автора для схоластичного дискурсу (11 разів, у 7 з 8 проповідей). Тричі цитуються його «*Sermones de nativita Beatissima Mariae*».

Значну частину цитат становлять витяги з повчань Отців Церкви, як східних, так і західних: Анастасій Синаїт, Андрій Критський, Бонавентура, Григорій Ніський (тричі), Григорій Турський (твори «*De Gloria Martyrum*» і «*De Gloria confessorum*»), Єфрем Сирин, Йоан Золотоустий, Кирило Єрусалимський, Кирило Александрійський, Тертуліан, тричі Ідельфонс Толедський та ін. Така значна кількість різних авторів не означає, що твори кожного із них Анастасій (Петровський) читав. Більш вірогідним виглядає варіант ознайомлення із творчістю цих Отців Церкви за допомогою різноманітних збірників святоотцівської спадщини чи компендіумів цитат – популярних та поширених видань у цей час. Свідченням використання цитат «з других рук», а не оригіналів, є наявність таких авторів у «цитатнику» о. Анастасія, як Цицерон, Юстиніан, Сократ Схоластик («Церковна історія»), Гуго Сен-Вікторський (бл. 1096–1141), бенедиктинець Петро Даміані (бл. 1007–1072/1073), П'єр де Блуа (бл. 1130 – бл. 1211), Альберт Великий (бл. 1193–1280) та ін. Йдеться про класичну лектуру схоластичного теологічного вишколу. І цитати згаданих авторів поширювали як у різних підручних компендіумах для проповідників, так і різноманітних теологічних трактатах, з яких і користав Анастасій (Петровський).

Більш вірогідним свідченням читання безпосередньо самих творів, згаданих у примітці, є трактати авторів XVI–XVII ст., посилання на які, щоправда, поодинокі. Тричі Анастасій (Петровський) виписав з твору «*Pro immaculata Deiparæ Virginis conceptione defensio*» (1622) єзуїта Фернандо де Салазара (1576–1646) – одного з авторів вже «модерної», а не схоластичної маріології [540, р. 108]. Зрозуміло, що йдеться про витяги до проповіді на свято Непорочного Зачаття. Згадує у своїх примітках о. Анастасій про ще один твір марійного характеру – «*Historia deiparæ virginis Mariæ*» португальського єзуїта, ректора колегіуму в Толедо Кастро Крістобаля.

До підставового інструментарію проповідника належали і різноманітні збірники повчальних розповідей, тобто зібрання оповідок, чуд, повчальних розповідей, наприклад «Gesta Romanorum» чи «Magnum speculum exemplorum» Жана Майора [518, s. 147, 151] – збірників популярних і в Київській митрополії [402]. Посилань на такі компендіуми у о. Анастасія не віднайдено, як і немає цитати жодного автора з XVIII ст., принаймні не вдалося ідентифікувати такого прізвища. Одним із пояснень цього є важливість для тогочасних проповідників (та авторів загалом) принципу *auctoritates* – засвідчити авторитетність певного вислову, а до таких авторитетів належали «давніші» автори, а не «новіші» [401, с. 229-232].

Отже, до «кола читання» Анастасія Петровського входив доволі-таки широкий асортимент «класичних» християнських авторів і творів. Достеменно невідомо, чи він нотував безпосередньо з публікацій, чи рукописів творів, про які згадує в примітках, чи це здійснювалось «з другої руки» (за посередництвом інших творів). Створення «цитатника» можна розглядати як спробу бути оригінальним, самому складати проповіді, а не переписувати в когось (наприклад, зі збірника казань польськомовного автора), оскільки Анастасій (Петровський) читав вищезгадані твори і принагідно робив нотатки, які систематизував відповідно до певних тематик. Менш ймовірним виглядає, що це могло бути переписування з якогось збірника проповідей, про який о. Анастасій не згадує, бо в такому випадкові немає сенсу переписувати текст з примітками, вдаючись до зайвої непотрібної роботи.

4.2.5. *Librorum Prohibitorum* і нечитання книг

На початку XVIII ст. в одному зі своїх віршів православний монах Климентій Зіновійв писав, що потрібно читати «правы[л]ные книги» [191, с. 144]. Проте до рук ченців могли потрапляти і заборонені книги, через що і з'являлись заборони щодо «неправильного» читання [543]. Відповідно до вчення Церкви, вона має право і обов'язок забороняти книги, які суперечать

християнській доктрині і можуть стати на заваді спасінню людини [524, р. 11]. Вже у дев'ятому каноні Другого Вселенського Собору в Нікеї мовилось про заборону читання таких книг. Відповідно, поширювались приписи про заборону єретичних текстів як у пастирських повчаннях, так і різноманітних науках.

Існували практики заборонених книг й у римо-католицьких монастирях Львівської митрополії [311; 314]. Зрештою у вигляді цензури заборони на певні літературні твори здійснювались і державними інституціями в домодерну епоху [445, р. 21-86]. Тож постає питання: чи існували подібні заборони у православних та унійних монастирях, і за якими моделями вони нормувались? У партикулярних правилах Василіанського чину мовилось, щоб єретичні книги зберігались окремо «в сховищі», і потрібно мати список таких книг [195, с. 451]. Інокентій Гізель у «Мирі з Богом чоловіку» пише, що не лише читати, але «и хранити у себе книгъ еретическихъ, не достоитъ» [266, с. 131; 512, s. 129]. У «Чині іерейского наставленія» (Почаїв, 1776) у переліку гріхів про чари і т. п. міститься згадка про «книг еретическихъ читаніе» [459, s. 107].

У документах монастирів Львівської єпархії заборонені тексти згадувались рідко, причому без деталей. Про наявність «Індексу заборонених книг» зафіксовано в інвентарях 1769 р. Львівського Святооунфріївського [166, арк. 22] та кінця 1760-х – початку 1770-х рр. Підгорецького монастирів («*Index Librorum prohibitorum in dvo majori*») [177, арк. 24 зв.]. В обителі Св. Юрія Львова 1773 р. виділено навіть окрему категорію заборонених книг («*xiąg zakazanych*»), але, на жаль, без вказівок їхніх назв, лише вказано кількість – по екземпляру *in quarto*, *in octavo* та *in sextesimo* [171, арк. 8]. Крім того, вдалося виявити ще три випадки фіксації заборонених книг. У Підгорецькій обителі 1751 р. одну із книг позначено «*prohibiti*», але ідентифікувати твір не вдалося [16, арк. 216 зв.]. У Віцині 1774 р. серед списку бібліотечних книг латинською і польською мовами є запис про

«*Aencyclopediae xięga zakazana*» [48, арк. 13 зв.]. Невідомо, яку саме енциклопедію мав на увазі укладач інвентарного опису. У Крехові 1777 р. доволі-таки несподівано як «*prohibitus*» [159, арк. 63] занотовано полемічний трактат «*Nowa miara, starey wiary*» (Новгород-Сіверський, 1676 [589, с. 202]) «київського вченого» Лазаря Барановича. У своїй праці, що була відповіддю на книгу віленського єзуїта Бенедикта Павла Боїма «*Стара віра*», Лазар Баранович зосереджує увагу на двох основних питаннях: про походження Святого Духа та про примат папи римського [276, с. 168-170]. Вірогідно, через свою полемічність цей твір і окреслено як «заборонений».

Таким чином, практики фіксації заборонених книг у деяких монастирях виявилися взагалі незанимаючими, а ті, що здійснювались у більших чернечих осередках другої половини XVIII ст., є поодинокі й безсистемні. Хоча наявність у двох обителях «Індексів заборонених книг» свідчить щонайменше про ознайомленість із такою традицією у деяких чернечих осередках. За деякими даними, у Руській провінції дозвіл Апостольської столиці на читання заборонених книг мав Ігнатій (Филипович) [492, с. 403]. Проте конкретними фактами це підтвердити складно (на жаль, не вдалося виявити опису книжкового зібрання о. Ігнатія). Ймовірно, такий дозвіл єромонах таки отримав, оскільки він перебував на теологічних студіях у Римі (1771–1774 рр.) та здобув вчену ступінь доктора теології й філософії [62, арк. 92-92 зв.].

Про нечитання книг можна дізнатись як за допомогою принципу *argumentum ex silentio*, так і на підставі конкретних вказівок про це. У 1739 р. в Підгірцях мешкав 40-річний Амвросій з Мостків, який знав кравецьку справу, але «*bardzo słabo czyta*» [15, арк. 4] кириличні тексти. Зрештою, відомі випадки, коли ченці рідко брали участь в богослужіннях, що означало навіть і «пасивне» літургійне нечитання. До таких осіб відносився брат Діонісій із Золочева, який у 1739 р. в Крехові виконував послух на кухні, і великою мірою через це, але не тільки, «*Mszy ś[wię]tey nieczęsto słucha*» [62,

арк. 23]. У цій же обителі в 1747 р. чернець, відповідальний за бібліотеку, не видавав книги читати, і взагалі вони валялись на землі: «*Xiąg do czytania nie daię, y żadnego porzǫdku w bibliotece niema, bo xięgi walajǫ się po ziemi*» [2, к. 24 v.]. Про ігумена у Збаражі Блажея Дучакевича згадували, що «*księżki w ręku u niego nigdy nie widać*» [492, s. 163].

Відсутність письменності, освітніх компетенцій ченців (насамперед йдеться про братів, а не єромонахів) імпліцитно означало відсутність читацьких практик як таких, окрім вже згадуваного «пасивного читання» за посередництвом слухання. Таким чином, щонайменше до середини XVIII ст. далеко не всі насельники обителей читали книги. Вони зазвичай активно займались господарською та іншою діяльністю. Крім того, одним зі свідчень нечитання книг може бути їхній фізичний стан. І на такі висновки наштовхує аналіз *de visu* латиномовних книг з колишніх монастирів Львівської єпархії. Зазвичай теологічні чи філософські трактати, які збереглись до сьогодні, є дуже добре збереженими, нерідко без жодної нотатки, крім екслібрисів. Таку лектуру в тогочасних монастирях можна характеризувати як «некорисні книги», які не читались і не використовувались.

4.3. «Життя книг» у монастирях

*«Використання книг, а не читання,
робить нас мудрішими»**

Книги в монастирях не лише зберігали й читали, але їх і «використовували» [553, р. 4-6], одним із свідчень чого є різноманітні маргіналії на них, широке представлення яких не взято до уваги у цьому розділі [510]. Тобто йдеться про т. зв. *utilitas librorum* [559, s. 214] – практики побутування книг у чернечих спільнотах, коли вони ставали об'єктами різних фінансових операцій (віддавали у заставу під час боргових зобов'язань),

---

* «*Usus libri, non lectio prudentes facit*» (Geffrey Whitney. Choices of Emblemes, 1586), цит за: Cormack B., Mazzi C. Book Use, Book Theory: 1500–1700. Chicago, 2005. P. 1.

обмінів, девіантної поведінки, судових справ тощо. Таке «зловживання» книгами не за призначенням не означає, що їх не «використовували».

4.3.1. Обмін, продаж, «роздаровування» та крадіжки книг

Книги позичали з монастирів (наприклад, з чоловічих до жіночих), практикували ченці брати книги до/в монастирях, а також давати для вжитку парафіяльним громадам тощо. У другій половині XVII ст. насельники Крехівської обителі передали черницям жіночого монастиря Воздвиження Чесного Хреста у Жовкві [258; 259, с. 387-391] манускрипт, про що свідчать записи на півуставному збірнику творів (Антіоха Чорноризця, Пчела та ін.) XVI ст., який був кимось подарований до Крехова, а опісля певний період його передали «до манастиря дѣвичь» у Жовкві. У Крехівському монастирі ще в першій половині XVII ст. позичили нове київське видання Тріоді Постної [132, арк. 4]. На початку XVIII ст. ченці Львівської Святоюрської обителі взяли в іноків з Підгірців Тріодь Пісню львівського друку, хоча один примірник цього ж видання у них вже був [45, арк. 42]. Натомість їхній Служебник львівського друку знаходився «в Манаєвѣ» [40, арк. 33], тобто у Скиті Манявському. У 1771 р. з Крехова Євангеліє було позичено до Домашівського монастиря («*Ewangelia opravna do Domaszowa rozuczona*») [159, арк. 10]. Через шість років книгу так і не повернули, хоча відомо, що до 1771 р. частина книг з Домашівської обителі була перевезена до монастиря у Крехові. Відповідно, згадане Євангеліє було, можливо, однією зі складових більш чисельнішого книжкового обміну між згаданими монастирями. 1772 року в Золочеві позичили до Добрянської обителі збірник казань на неділі та свята невідомого автора [77, арк. 13]. У середині XVIII ст. ченці Шаргородського монастиря позичили два Прологи в Маньковецькому монастирку [16, арк. 236 зв.]. У свою чергу з Шаргорода до Кам'янця-Подільського взяли чийсь рукопис докторату [16, арк. 243], а взамін віддали новий унівський Служебник [16, арк. 25]. Інколи обміни між різними обителями призводили і до конфліктів. Наприкінці XVII – початку XVIII ст.

ігумен Підгородиського монастиря Йосиф Творинський подав у духовний суд на ігумена в Бесідах через неповернення останнім до Підгородища богослужбової книги Трефолой [329, s. 104].

Ченці могли обмінюватися книгами з власним монастирем. У 1769 р. настоятель Віцинської обителі 12 томів «нездалих» малоформатних друків поморського видання Міней з другого монастирського хору обміняв на власні 12 томів Міней почаївського друку в «англійській» оправі, за це отримавши з монастирської каси ще 4 зл.: *«Ponieważ na drugi chor małe mineyki in 8vo druku pomorskiego niezdale były, x[iądz] sup[e]r[ior] wziął je sobie, a swoje poczajowskie in folio w oprawie angielskiej oddał chorowi. Wziął dodatku z kassy zł. 4»* [145, арк. 16]. У 1776 р. книгами обмінялись Крехівський і Почаївський монастирі: *«Kazania ruskie w Poczajowie przez naszych miawane y tamże drukowane przybyły do biblioteki tuteyszey, a to na zamian za Grammatyką Słowienską dawniej do poczajowskiey drukarni z tuteyszey biblioteki wzięta»* [44, арк. 8 зв.-9].

Нерідко трапляються записи без вказівок, кому передали кодекси чи з ким обмінялись книгами. Наприклад, із Завалівської обителі комусь віддали писані «Ерудиції» [68, арк. 14]. У Добрянках при укладенні інвентарного опису зауважили відсутність Службника почаївського друку, який комусь «rozuczono» [146, арк. 31 зв.]. З Львівського монастиря Св. Онуфрія у 1760–1770-х рр. практикували позичати книги на період, який вимірювався кількістю служб чи за певну плату. 1772 року Часослов позичили на 16 Служб, через два роки віддали «полатаний» Трефолой на 60 Служб, а у 1777 р. – під грошову заставу старий Требник до Ставчан [166, арк. 19 зв.].

Віддавали та позичали книги з монастирів і до парафіяльних церков. Деякі обителі опікувались парафіями, відповідно, до їхніх ктиторських завдань входило забезпечення їх необхідною богослужбовою літературою. Зокрема Підгорецькій обителі належав храм у Голубиці, який обитель укомплектовувала «церковними» книгами. У 1760–1770-х рр. в Голубиці

зберігалось одинадцять таких кодексів [177, арк. 46]. У 1760-х рр. один із примірників Служебника унівського видання знаходився у Підгорецькому храмі («*w Podhoreckim kościele*») [177, арк. 23]. Учительне Євангеліє Кирила Транквіліона-Ставровецького з Підгорецької обителі передали до парафії в Ремезівцях [35, арк. 14 зв.]. Тобто цей монастир був своєрідним центром позичення, забезпечення богослужбовою літературою інших церков чи спільнот іноків. Можливість для такої благодійності зумовлювалась наявністю декількох комплектів «церковних» книг.

Обміни та позики книг вимагали контролю над побутуванням у тому чи іншому місці, про що епізодично фіксували у документах. Ченці Добрянського монастиря записали, що чужу книгу віддали: «*Xiąszka tituli Pateryk, zapisana w wizycie Anni 1767, jako cudza oddana*» [146, арк. 6]. У Завалові на початку 1770–х рр. також передали польськомовний рукописний збірник [68, арк. 14]. Із цієї ж обителі повернули латиномовні рукописні збірники «*Gratulationes variae*» та «*Erudycye pisane*», закресливши ці записи в інвентарі 1773 р. [68, арк. 14].

Користування монастирськими книжковими фондами інколи призводило до зникнення книг, чи їхнього неповернення до бібліотек, з яких їх було взято. У 1719 р. з Львівського Святоюрського монастиря «отець архидиякон» (вірогідно, йдеться про Парфенія (Ломиковського)) взяв на Замойський собор і не повернув назад до обителі Служебник віленського друку [45, арк. 42]. Наприкінці XVIII ст. у цьому ж чернечому осередку пропала Діоптра [165, арк. 51 зв.]. У 1750-х рр. в Кам'янці-Подільському занотували, що «загинув» примірник книги єзуїта Джованні Батісти Салерні «*Specimen Orientalis Ecclesiae*» [16, арк. 25]. У 1761 р. до Золочівського монастиря проповідник з Бучини Модест (Сейницький) придбав у Львові «Моральну теологію» Габріеля Антоїне, проте через шість років записали, що книжку загубили [75, арк. 14]. У Підгірцях у 1760–1770-х рр. недорахувались одного із «давніх» Служебників львівського друку [177, арк. 27]. Візитатори

інколи брали книги з візитованих монастирів книги *ad usum*, хоча невідомо, чи завжди повертали. У 1740 р. Півустав київського друку з Крилоського монастиря забрав «*ad usum suum*» отець-візитатор [141, арк. 22]. Хоча в даному випадку, вірогідно, йдеться про вилучення книги в рамках процесів уніфікації богослужбової літератури в монастирях, бо ревізор забрав київське православне видання.

Однією з причин книжкових втрат бібліотек обителей було «роздаровування» монастирських книг інокам, чернечим та парафіяльним осередкам тощо. У другій половині XVII ст. монах Васіян (Савчак) «*за позволеніє[м] ста[р]цовъ собо[р]нихъ*» з Крехова дарував до жіночого монастиря в Кам'янці Струмиловій рукописний Апостол [121, арк. 20-24]. Ігумен Парфеній (Ломиковський) комусь «*ѿдалъ*» Півустав київського друку. Євангеліє львівського видання в оправі був переданий з Підгірців до Кам'янця-Подільського [40, арк. 32 зв.-33]. Отець Крононицький з Львівського Святоонофрїївського монастиря комусь подарував «Виклад Служби» Йоана Золотоустого, які потрапили до обителі як вклад після смерті Вадима (Копестинського) [166, арк. 19 зв.]. Невідомо, яку саме книгу з Львівського Святоюрського монастиря подарували отцям-канонікам у Сокільниках [165, арк. 43], а трактат з догматики авторства Роберто Беллярміно «відіслали» до Збаража [165, арк. 44 зв.]. Наприкінці 1750-х рр. з Кам'янець-Подільського монастиря віддали до Шаргорода Службник унівського видання [16, арк. 25].

Крім безкоштовного поширення, насельники обителей практикували і продаж книг. Оскільки монастирі виступали центрами писемності для навколишніх парафіяльних осередків, саме церкви нерідко купляли в обителях необхідні богослужбові книги. Рукописне Євангеліє-тетр першої половини XVII ст. «*в Скиту у отца [...] інтролігатора скитського*» придбали до парафіяльного храму с. Кривець на Підкарпатті [94]. На початку XVII ст. «богобоязний» Кондрат купив у Львівському Святоонофрїївському

монастирі в диякона Лукаша Івановича Євангеліє і вклав до церкви Пресвятої Богородиці с. Великополе (нині Яворівського р-ну) [119, арк. 13 зв.-27]. У 1717 р. ігумен Пітрицького монастиря о. Янковський продав за 32 зл. Євангеліє львівського друку 1690 р. парафіянам храму Св. Параскеви села Бранівки [197, с. 78]. У 1724 р. з Добрянської обителі церковній громаді у с. Рудники продали книг на суму 134 зл. [151, арк. 32 зв.]. У скитських ченців, єдиному православному монастирі тогочасного Руського воєводства, купляли книги і унійні парохі. Зокрема, перед 1763 р. в Маняві одну з богослужбових книг придбав о. Олексій Ільницький, настоятель церкви у с. Сугаки на Поділлі [362, с. 20-21].

Продаж книг виступав одним зі способів вигідного для обителі поповнення монастирської скарбниці та водночас позбавлення від непотрібних чи зношених кодексів. У 1720–х рр. під час будівництва мурованого храму Св. Миколая ченці Крехівського монастиря продали коштовні московські Євангелія і Мінеї, за що виручили 600 зл. [160, арк. 58]. Після смерті настоятеля Кам'янець-Подільського монастиря Йосафата (Прухницького), до обителі перейшли його книги, дві з яких (два Півустави супрасльського видання) продали [16, арк. 25]. У серпні 1767 р. вже інший настоятель цього ж монастиря продав непотрібних «хорових» книг на суму 219 зл. [153, арк. 3 зв.]. З Крилоського монастиря позбулись деяких книг, отриманих з ліквідованих обителей – Коломийської та Тлумацької [141, арк. 22]. У 1772 р. з Підгірців продали до Почаєва одне із Євангелій львівського видання «*w skurę oprawnnych używanych*» [177, арк. 23]. У 1780-х рр. з монастиря Св. Йоана Богослова у Львові продали до Відня Требник Петра Могили [192, ч. 5, с. 74].

Монастирі так само практикували перепродаж книг. Зазвичай почаївські друки купляли безпосередньо у типографії, проте відомі випадки, коли такі книги продавали в інших монастирях. Наприклад, у Кам'янці-Подільському в 1761 р. хтось придбав за 38 зл. почаївську Тріодь Постову

(1744) [215, с. 140]. Це стосувалось й унівської друкарні, до збуту продукції якої долучалась чернеча управа Василянського чину. Під час візитації Крилоського монастиря у 1740 р. отець-ревізор залишив в обителі для продажу «szesna[ś]cie [Kazusów] z Mszałami dwudziestu ośmiu», щоб «według taxu dawney» (а саме по 20 зл. Служебники та по 7 зл. Казуси) місцевий настоятель продавав і гроші нікому не віддавав [141, арк. 22 зв.].

Відомі випадки і крадіжок монастирських книг. Ще наприкінці XVI – початку XVII ст. під час конфлікту братчиків з владикою Гедеоном (Балабаном) з монастиря Св. Онуфрія у Львові пропали 5 книг, серед них гомілії Йоана Золотоустого і Новий Заповіт грецькою мовою, а також «biblija jest ukradziona y z skarbcu cerkwie manastyrza». Через що митрополит Михаїл (Рагоза) на одному із соборів нагадував єпископові Гедеону повернути книги [353, с. 164-165]. У 1730–1740-х рр. у Товмацькому монастирі під час нападу підданих обителі вбили настоятеля о. Сосипатра Княгиницького, вкрали церковні речі, й, вірогідно, тоді ж знищили церковні метрики: «Pod czas inwazii swywoolnych poddanych tłumaczańskich, iwanowieckich y przez tychże zabicia wielebneg[o] niegdy xiędza Sosypatra Kniehynieckiego zakonu Świętego Bazylego Wielkieg[o], monasteru tegoż superiora, jako przy rabowaniu wiele rzeczy cerkiewnych poginelo. Tak metryki na ten czas zginąc musiały» [125, арк. 461 зв.].

4.3.2. Практики оправлення та «направи» книг

Культура книги в монастирському середовищі передбачала використання таких практик, як їхнє оправлення та «ремонт». Хоча записи подібного змісту є рідкісними у монастирських книгах видатків, проте все ж таки вони фрагментарно представляють ставлення ченців до книг, зберігання яких передбачало і витрати для забезпечення їхнього задовільного фізичного стану.

У монастирях насамперед дбали про богослужбові книги. Як і у випадку закупівлі книг, найбільше коштів витрачали на оправлення

літургійних кодексів, інтролігаторами яких виступали як ченці (котрі мешкали зазвичай у більших обителях [15, арк. 3]), так і духовні особи з-поза монастирського середовища. Сакральний статус книг (йдеться про богослужбові) вимагав не лише додаткових матеріалів та коштів, але і майстерності під час реставраційних робіт. У 1760 р. в Львівському Святоюрському монастирі до процесу оздоблення Служебника залучили декілька осіб – як насельників обителі, так і людей ззовні. «Золотник» оздобив Служебник сріблом за 4 зл. 6 гр. «Розички» виготовили за посередництвом отця-захристіянина, а кошти для закладок дав отець Аполінарій, і лише на такі закладки витратили більше 6 зл. [172, арк. 47-47 зв.; 216].

У 1713 р. в Добрянах витратили 11 зл. 10 гр. для оправи Тріодей, Октоїха, Часослова, Служебника та Псалтиря [151, арк. 11 зв.]. Наступна цілісна «направа» церковних книг тут відбулась вже наприкінці XVIII ст. [151, арк. 71 зв.]. Крім того, у період між 1713 і 1781 рр. тут зафіксували поодинокі випадки оправлення Півуставу, Євангелія, реколекцій Марціна Рубчинського тощо [151, арк. 14, 21 зв.; 152, арк. 12, 13, 70 зв.]. У 1716 р. отець Софроній, знову ж таки у Добрянах, оправив Півустав за 1 зл. 15 гр. [151, арк. 14]. У 1752 р. в Підгірцях одному священику заплатили 17 зл. «*od oprawy xiąg cerkiewnych*». Роком раніше в цій же обителі оформили кошти на оправлення не лише церковних книг [151, арк. 59-59 зв.; 82, арк. 72 зв.], але і бібліотечних: «*Trzech Xiązek łacińskich*» і «*xiązki brata Józefa*» [81, арк. 39, 46]. У 1766 р. в Святоюрському монастирі витратили 40 зл. для того, аби оправити 12 томів Міней і «*takoż y z biblioteki ksiąg starych wielkich y małych od przesyrowania*» вберегти [172, арк. 115 зв.].

Різні означення на виконання реставраційних робіт відображають способи оправлення: «*od oprawy*», «*od naprawy*», «*od wkorzenienia*». У 1772 р. заплатили 2 зл. 12 гр. інтролігатору «*od wkorzenienia 2 Mszałow y poprawy xiąg innnych 2*» [173, арк. 18 зв.], тобто за оправлення шкірою. Якщо не було

можливості на місці відремонтувати книгу (йдеться про невеликі монастирі), то такі кодекси відправляли до більших чернечих осередків. Через «*defekt ksiązek w bibliotece*» Краснопуцанського монастиря записали, що Конкорданція мусить бути до «*Lwowa zagarniona*» [158, арк. 164]. Зрештою, не завжди книгу відновлювали, фіксуючи лише необхідність таких робіт. Одна із рукописних книг Підгорецького монастиря у 1751 р. знаходилась у стані «*konserwy potrzebująca*» [16, арк. 218].

Свідченням бережливого ставлення до книг є зберігання деяких з них у спеціальних скриньках. У Завалові «*w pudelku*» тримали почаївські видання Акафістників [68, арк. 28]. Частково відомо і про матеріал, в який оправляли книги. У Львівському монастирі Св. Йоана зберігався новий львівський Службник «*pod oprawą marmirową*» [192, ч. 5, с. 74]. Оправи на престольних Євангелій, описи яких подаються майже в усіх «списках книг», були різних кольорів – білі [45, арк. 3], сині, червоні [40, арк. 67, 75 зв.], зелені, фіолетові:

«*Ewangelia w axamit zielony już wytarty oprawna, z srebrną na środku blachą, mająca dwie osobki, wyłacane fercychowane, między ktoremi Passyjka odlewana, srebrna, wyłacana. Na rogach 4 blachi srebrne, każda jednego Ewangeliste odlewano, wyłacanego na sobie mająca. W koło środkowej blachi gwiazdeczek 6 srebrnych. Pomędzy, narożne blachi, koronką srebrną obwiedzona. Klawzurki obydwie srebrne na drugiej stronie, w posrzedku blacha srebrna, na rogach pukłow 4, u przy jednej klawzurce aniołek jeden odlewany, także srebrny*» [166, арк. 11]:

Менш коштовно та презентабельно оправляли нелітургійні книги, наприклад, «Медитації» Йосифа Петкевича «*czarno oprawne*» [166, арк. 20]. Деякі оправляли не дуже якісно, зокрема у полотно [141, арк. 220 зв., 221 зв.]; чи навпаки, ексклюзивно – конкордація латинською у «*francuskiey oprawie*» [141, арк. 219 зв.]. Частіше фіксували оправлення в пергаменті, поодинокі використання паперу [141, арк. 219-219 зв.], або навпаки, записували, що деякі книги неоправлені [167, арк. 14 зв.].

Отже, гроші витрачали на «ремонт» книг, але нечасто і невеликі суми. Вивчення практик опрацювання чи «ремонту» дозволяє з'ясувати, які книги насправді використовувались, оскільки якщо їх «ремонтували», значить, вони зношувались. Записи про «направи» (як фіксували у джерелах «*od naprawy ksiąg*» [172, арк. 125]) нецерковних книг трапляються нечасто. Це і не дивно, зважаючи на щоденне використання літургійних кодексів та сприйняття їх як сакральних. Відповідно, для забезпечення їхнього задовільного фізичного стану виділялось більше ресурсів. Бібліотечні книги якщо і опрацьовували, то або проповідницьку, або «навчальну літературу» (йдеться про осередки, в яких функціонували чернечі навчальні студії) [173, арк. 98 зв.].

4.3.3. «Надпалені, подерті, старі й пошарпані»: фізичний стан книг

Одним із основних показників «використання» книг є їхній фізичний стан [443, р. 6], про який можна говорити не лише на основі аналізу *de visu* збережених стародруків чи рукописних кодексів, але і досліджуючи внутрішньомонастирську документацію [183]. Загалом в обителях було небагато пошкоджених книг. Описи фізичного стану книг інформують про способи використання, умови зберігання чи «нещасні» випадки з кодексами: 1) «надпалені», «спалені»; 2) «без кінця», «без початку», «без кінця і початку», «нецілий»; 3) «дуже старий», «попсутий», «зіпсутий»; 4) «полатаний», «пошарпаний», «подертий», «віддертий». Таке окреслення, як «дуже старий» чи «старий», зазвичай вказує не на вік випуску чи написання книги (хоча і це в тому числі), а на стан збереження книги, оскільки відносно новий друк міг виглядати як дуже давній, тому про нього робився відповідний запис [569, р. 22].

В інвентарних списках XVII ст. відомостей про пошкоджені кодекси немає. Натомість у джерелах першої половини XVIII ст. така інформація фіксувалась. У 1719 р. у Львівському Святоюрському монастирі побутувало п'ять пошкоджених книг [45, арк. 42-45]. У Крилоській Святоуспенській

обителі 1740 р. зберігався «*bardzo stary poszerpowy u polepiony*» Октоїх [141, арк. 22]. У 1747–1749 рр. в Уневі подертими були «Виклад Євангелія на неділі» та дві малі книги в пергаменті [140, арк. 41 зв.]. У Золочівському монастирі пошкодженими виявилися також богослужбові книги – «*bardzo stary popsuty pozalepiany*» Октоїх та «*stary duzo*» Часослов. У середині 1760-х рр. в Підгірцях знаходилося декілька польськомовних книг у незадовільному стані – «*z korzenia wypadł porostrzasanu*», «*z korzenia wypadły*», «*w pargaminie porostrzasanu*» [141, арк. 220]. Натомість наприкінці 1760-х рр. примірник латинською «Сповіді» Августина Аврелія значився неоправленим та без початку і кінця. Пошкодженою була й одна книга французькою мовою, що вірогідно зумовило неповноцінність запису титулу цього кодексу [177, арк. 25, 28]. Крім того, один із київських Псалтирів був «*nadpsuty mocno*» [141, арк. 219].

Для одних і тих же книг в джерелах різного часу використовувались різні означення. Наприкінці 1760-х рр. в Золочеві латиномовні Біблії укладач означив як «*stara u nadwątłona*», а на початку 1770-х рр. – «*nadpsuta*» [77, арк. 40]. Про якийсь випадок пожежі або необережного читання книг біля свічок свідчать нотатки щодо чотирьох бібліотечних книг Віцинського монастиря. У 1774 р. як «*nadpalone*» охарактеризовано книгу «*Vir consilii*» (Львів, 1730) Анджея Максиміліана Фредро та компендіум з логіки. Ще дві книги взагалі значились як «*spalone*» – збірник святкових казань та «Монологи» латинською Августина Аврелія.

У Добрянах також зберігались кодекси з «вадами» – «без кінця і початку», що може свідчити про недбайливе ставлення ченців до книг, або їхнє використання. Це дві Біблії, два зібрання казань (на неділі і свята), лексикон та два видання для медитацій [147, арк. 6 зв., 9-10 зв.; 148, арк. 3 зв., 5-5 зв.]. Подібні «проблеми» зафіксував опис чотирьох книг у Львівському Святоюрському монастирі 1764 р. – твори Геродота і Юста Ліпсія, словникове видання «Калепінус», та видання з гомілетики і «*oddarta*»

книга Василя Великого [79, арк. 9, 10 зв., 11 зв., 13 зв.]. У цьому ж чернечому осередку «фізичні вади» мала й богослужбова література – «пошарпаний» Апостол, «попсуге» Євангеліє, «пошарпані» Акафісти [165, арк. 49, 51-51 зв.]. Інколи більш конкретно вказували на «недостатки». У цій же обителі 1719 р. книгу «Enarrationes», тобто коментарі на Євангеліє від Матфея, невідомого автора описано як «*poctątku dužo niema*», а коментарі на книгу Вихід єзуїта Беніто Фернандо були «*rostręsiono dužo*» [141, арк. 219 зв.].

«Потерпали» книги і від гризунів. Латиномовна книга «Compendium Medicorum» *in octavo* (достеменно невідомо, про який саме збірник з медицини йдеться) була «*na końcu od myszy popsuta*» [146, арк. 6]. Примірник підручника з філософії у Львівському Святоюрському монастирі взагалі описано як «недоїдок миші» [45, арк. 44]. У Підгірцях також виявили, що книга про молитву і цноти була «*od myszy nadgryziona*» [141, арк. 221 зв.].

Таким чином, простежується тенденція – чим більша книгозбірня, тим більше пошкоджених книг, і, по-друге, – чим більше бібліотечних книг з «вадами», тим більша вірогідність їхнього «використання» ченцями. Так, в інвентарі найбільшої у Львівській єпархії бібліотеки Святоюрського монастиря станом на 1773 р. побутувало вісім пошкоджених кодексів [171, арк. 1-3 зв., 6-7]. І аж 19 книг з ушкодженнями зареєстровано в інвентарі Крехівської обителі 1777 р. – 12 латинських, 5 польських та 2 руські книги [159, арк. 59 зв., 62].

Цікавими видаються уявлення тогочасних ченців про фізичні параметри книг. Зазвичай вказували «велика», «маленька», хоча трапляються випадки, коли характеризують книгу як «груба». Зокрема, таким був конволют панегіриків («*księga gruba*») у Крилосі 1774 р. [127, арк. 12 зв.] та унівський Служебник у Литвинові 1764 р. («*Mszał ieden druku Uniowskiego gruby*» [141, арк. 478]). Літургікони унівського друку побутували у багатьох монастирях, але про них так не писали. «Малий» Служебник зберігався у

Львівському Святооунуфрїївському монастирі 1727 р. Трапляються випадки, коли про розмір книги інформували за допомогою зменшувальних форм. У цьому ж монастирі в 1740 р. знаходився «*Ślužebniczek*» [136, арк. 2, 3 зв.], а в Підгірцях – «*Trebniczek*», ще й «*mały*» [141, арк. 219]. Третій спосіб описати розмір книги – зробити це у порівнянні. Один із катехизмів в Уневі 1770-х рр. окреслено як «*ręczny*» [126, арк. 11], отже це невеликий формат. Для латиномовних книг могли записати вищезгадані характеристики і латинською, наприклад Євангеліє «*libellus parvus*» [45, арк. 43 зв.].

Інколи ченці подавали більш конкретні описи. У Завалові до складу одного фасцикулу входили булла папи Венедикта і «*kawalek Mszału*», тобто фрагмент Службника [68, арк. 28 зв.]. Про деякі книги записували ще більш нігілістично. Зокрема, у Косові на початку 1740-х рр. зберігався «*szpargal puł drukowany, a puł pisany*», який, за словами укладача документа «*mało zdasie na co*» [141, арк. 22]. Окремі книги описували доволі-таки педантично. У Литвинові 1764 р. була «*Obszczyzna płaskała książka stara*» [141, арк. 478], тобто книга після удару фізично виглядала як приплюснута. Не забували монахи і похвалитись задовільним чи добрим станом збереженості належних їм кодексів, зокрема, у Кам'янці-Подільському 1750-х рр. зафіксували «*dobrych Miney Swiętych*» [16, арк. 25 зв.].

***

Читацькі практики та «використання книг» були складовими літургійного, навчального, особистісно-духовного циклів і, загалом, повсякденного життя ченців Львівської єпархії XVII–XVIII ст. У православний період читання залишалось інтегрованим у молитовний цикл життя ченця, виконуючи функції «духовної вправи». Натомість із середини XVIII ст. у моделі «освіченого благочестя» рівень освіченості й характер виконання чернечих функцій виступають ключовими чинниками, які обумовлювали характер складу книжкових зібрань не лише єромонахів, але й обителів загалом. Крім богослужбового, трапезного, з'являється

«медитаційне читання», простежується активізація «шкільного читання» у монастирях, при яких діяли чернечі студії. Книга стає обов'язковим елементом «приватної» власності щонайменше чернечої еліти, і цю «приватність» у формі рукописних екслібрисів фіксують самі ж ченці, незважаючи на суперечність такого окреслення із уставодавчими документами монашества. Книги були не лише сакральними об'єктами і «недоторканими», але використовувались у щоденному житті ченців – їх продавали, дарували, ними обмінювались, віддавали під заставу, інколи викрадали, зрештою дбали про задовільний фізичний стан принаймні богослужбових кодексів.

Кількісне зростання монастирських бібліотек та активізація «життя» книг зумовили у другій половині XVIII ст., починаючи з 1770-х рр., встановлення чіткіших правил поводження з ними. У тому числі робилися спроби внормувати читацькі практики на зразок латинських моделей *lectio librorum* – із чіткими вказівками, що, де і коли читати. Такі моделі запроваджувались та були складовою «стилю життя» василіанської чернечої еліти, освіченої в традиціях латинської культури.

До кола читання і практик «використання» входили, насамперед, богослужбові книги, частково проповідницька і т. зв. «практично-ужиткова» література (медитації, словники, компендіуми, «навчальні» видання і т.п.). Це засвідчує «життя» в монастирях книг насамперед кириличним шрифтом і польською мовою. Чернеча еліта широко користалася з латиномовних книг (наприклад, Анастасій (Петровський) чи Юстин (Іляшевич)), проте для монашого загалу такі видання були незатребуваною лектурою. Таким чином, кількісне переважання у книжкових зібраннях видань латиною не означало їхнього «життя» в обителях. Наявність такої лектури можна розглядати як данину часу, а не практичними потребами. Лише подальше вивчення «книжкового світу» представників чернечої еліти можуть підтвердити їхню «латинськість» у читацьких та книжкових практиках.

ВИСНОВКИ

У XVII–XVIII ст., в «епоху монастицизму», книга була одним з важливих інструментів формування інтелектуальної культури, духовної формації й обрядових практик чернецтва східного обряду. Поширення тих самих книг у латинській Європі та Київській митрополії в межах Речі Посполитої сприяло творенню єдиного цивілізаційного простору та, опосередковано, утвердженню спільного християнського етосу на основі релігійної культури, однією зі складових якої були практики *Lectio Monachorum*.

Рівень освіченості, фінансова обмеженість, нечисленні спільноти насельників та, водночас, густа мережа чернечих осередків Львівської єпархії XVII–XVIII ст., обумовлювали формування невеликих за обсягами книжкових зібрань (у порівнянні із римо-католицькими монастирями чи навіть більшими київськими або ж московськими православними обителями). Натомість у співставленні з унійними монастирями інших єпархій Київської митрополії, книгозбірні чернечих спільнот Львівського владництва були кількісно більшими та тематично презентабельнішими. Назагал фінансові можливості не давали змоги дбати про розширення книжкового репертуару монастирських бібліотек, їх поповнення актуальною та новою літературою. У досліджуваних обителях незначні кошти на купівлю чи «направу» книг виділяли спорадично та нечасто, і такі видатки не належали до пріоритетних напрямків діяльності чернечих спільнот. У цих умовах Успенське ставропігійне братство у Львові було «книжковим ктитором» для монастирів Львівської єпархії другої половини XVII – початку XVIII ст. Натомість у василіанський період основним способом формування книгозбірень монастирів виступали вклади їхніх насельників та даровизни білого і чорного духовенства.

Аналіз особливостей побутування книги у досліджуваних чернечих осередках XVII ст. свідчить про вторинність культурної та інтелектуальної

діяльності православного монашества, але не чернечих аскетичних практик. Простежується певна маргінальність інтелектуальної активності в контексті постмогилянського відродження другої половини XVII ст. Монастирі Львівської єпархії залишалися класичними місцями молитви і назагал перебували поза латинськими впливами, на відміну від київських чернечих осередків. Йдеться про певну ізольованість місцевих іноків від культурних західних впливів, що відображає строгість чернечих приписів. Лише з останньої чверті XVII ст., завдяки реформам освіченого пастиря Йосифа (Шумлянського), розпочалося «повернення» на Захід, яке в наступному столітті активізувалось та набуло особливого динамізму в другій половині XVIII ст. у середовищі Василіанського чину.

У XVIII ст., особливо зі середини цього століття, культура книги в унійних монастирях є співвідсною з тогочасною латинською книжковою культурою. Ужиткове використання і читання текстів різними мовами відомих єзуїтських, домініканських, францисканських і протестантських авторів уможливило обізнаність із основними теологічними трактатами потридентського часу, античною та гуманістичною спадщиною. Проте в монастирях Львівської єпархії навіть наприкінці 1770-х рр. відсутні «просвітницькі» конотації як такі, що зрештою є суголосним з аналогічним культурно-релігійним дискурсом Київської митрополії. Водночас монастирські бібліотеки з Поділля і Руського воєводства не були настільки добре укомплектованими як, наприклад, василіанська книгозбірня у Вільні, чи бібліотеки київських православних монастирів. Львів як регіональний центр різних монаших традицій (*urbs monachorum*) компенсував відсутність актуальної лектури в обителях східного обряду, адже василіани могли користати з книжкових зібрань єзуїтів, домініканців, бернардинців та інших латинських монаших спільнот.

Впливи латинської культури книги на монастирі Львівської єпархії були частковими й обмеженими. Якщо практики «присвоєння книг» за

допомогою латиномовних екслібрисів широко використовувалися василіанами з середини XVIII ст., то, наприклад, тематичне впорядкування книг аж до кінця 1770-х рр. наслідувалося вибірково, передовсім у декількох більших центрах. У досліджуваних обителях не впровадили реєстри видачі книг, як у римо-католицьких монастирях Львова. У більшості чернечих осередків не облаштовувалися бібліотечні приміщення, тобто окремо відведені «простори знання», адже невелика кількість книг не передбачала якогось спеціального «бібліотечного оформлення».

Особливості читацького канону і читацьких практик василіан увиразнюють «поліморфізм» української культури, тобто її багатовимірність, схильність до абсорбації й синтезування зовнішніх впливів, як відповідь на загрози дезінтеграції. У василіанських чернечих спільнотах простежується рецепція *latinitas* за допомогою творчого засвоєння «чужого». В умовах провінціалізації культурно-релігійного простору *Slavia Orthodoxa* тогочасний православний богословський дискурс залишався маргінальним, тому превалювання латинської теологічної та загалом культурної спадщини в чернечих спільнотах східного обряду (особливо у XVIII ст.) є цілком закономірним.

У досліджуваних монастирях книга була важливим засобом окциденталізації культурних та духовних практик. У XVII ст. простежується подолання польського культурного домінування в руських церковних колах, передовсім у середовищі церковної еліти, київських богословів, які вже знайомилися із західною католицькою теологією за посередництвом латиномовних трактатів. Натомість у більшості православних чернечих осередках Львівської єпархії цього ж часу взагалі не виявлено латиномовних книг. Навіть упродовж XVIII ст. у багатьох василіанських монастирях *latinitas* представлена в її польській версії (*latinitas polonice*), тобто польська мова залишалася важливим медіатором у середовищі ченців-уніатів.

Упродовж XVIII ст., зокрема у другій половині цього століття, відбувається поступова латинізація і полонізація монастирських бібліотек. Це особливо помітно в обителях, де провадилися студії (з риторики, філософії чи теології); у згаданих монастирях книги латинським шрифтом становили 70–90 %, переважно латинською мовою. Репертуар книжкових зібрань відображає не латинізацію як таку, а радше ширші процеси окциденталізації. Водночас виразним прикладом латинізаційних впливів на чернечу духовність василіан стало поступове впровадження у другій половині XVIII ст. медитаційного читання як органічного процесу, зумовленого західною освіченістю василіанської еліти. Осередками і трансляторами латинських впливів виступають найбільші василіанські монастирі, розміщені в адміністративних центрах.

Поширені в історіографії тези про латинізацію монастирів Київської митрополії, з огляду на домінування латино- і польськомовної літератури, в контексті вивчення читацьких практик і «використання» книг конкретними ченцями, потребують уточнення і навіть перегляду. На позір велика кількість текстів латинським шрифтом в обителях не означає, що їх читали чи використовували. Така лектура через відсутність освітніх компетенцій або потреби читання дуже часто залишалась незатребуваною для більшості чернечого загалу. Натомість «латинські книги» використовувалися для «професійного» читання майже виключно чернечою елітою. Зазвичай репертуар книг відображає літературні преференції насельників певного чернечого осередку, але цей маркер не засвідчує читання книг. Для вирішення цих дослідницьких завдань необхідні просопографічні студії приватних чернечих книгозібрень та читацьких практик конкретних осіб у контексті вивчення культури тексту.

Дослідження репертуару монастирських бібліотек частково підтверджує тезу про формування унійної ідентичності *Slavia Unita*, що конструювалась в т. ч. за допомогою текстів. Згадана культурно-релігійна

модель утверджується завдяки поширенню унійних богослужбових текстів (своєрідним маркером таких процесів був унівський, згодом почаївський Служебники), житійної літератури і моралістики. Аналізовані процеси можна назвати «конфесіоналізацією по-унійному», яка стає систематичною і повсюдною лише з 1760-х рр.

Екземпліфікація, тобто вивчення конкретних прикладів, та зроблені на їхній основі ширші висновки не завжди є показовими та інколи хибують схематичністю. Проте дослідження монастирських бібліотек чернечих осередків Львівської єпархії XVII–XVIII ст. у категоріях соціокультурної історії книги засвідчує перспективність таких студій. Зокрема зростання в 1750–1770-х рр. у деяких монастирях Львівської єпархії щонайменше у 3-4 рази кількості книг, розширення їхньої тематичної палітри, поява чернечих приватних книжкових зібрань (зокрема «розважального читива») можна пов'язати із «революцією» читання наприкінці XVIII ст. в латинській Європі – переходом від інтенсивного до екстенсивного. Водночас процеси екстенсифікації читацької діяльності слід розглядати і як «розцерковлення» іноків, тобто їхню модернізацію за рахунок часткової нівеляції сутності монашого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА І СТАРОДРУКИ

Австрійський державний архів, Відень
(Österreichisches Staatsarchiv, Wien)

AT-OeStA/AVA Bestand Stiftungshofbuchhaltung

1. Fasz. 697 (Karton 897). Інвентарні описи василіанських м-рів Галичини, 1788–1792 pp.

Архів Польської Провінції домініканців у Кракові
(Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie)

Zespół «Archiwum Ławry Poczajowskiej»

2. Sygn. 2. Рєстр ченців Руської провінції ЧСВВ («скрутінії»), 1747–1749 pp. 136 арк.

Бібліотека отців василіан у Варшаві
(Biblioteka oo. Bazylianów w Warszawie)

Zebranie starych druków

3. Sygn. A4, 15. Grodzicki, Faustyn. *Theatrum eloquentiae*. Leopoli, 1745; 8°.
4. Sygn. A6, 11. Boskhier, Phillippe. *Orator terrae sanctae*. Coloniae Agrippinae, 1611; 8°.
5. Sygn. B5, 5. Dornn, Franz Xavier. *Diurnale concionatorium*. Augustae Vindelicorum, 1754. 2 vol.; 8°.
6. Sygn. C7, 27. Herzig, Francisco. *Manuale concionatorium*. Augustae & Herbipoli, 1750; 8°.
7. Sygn. C7, 29. Schnell, Anselm. *Cursus theologiae moralis abbreviatus*. Augustae Vindelicorum, 1744; 8°.
8. Sygn. J4, 6. *Bvllarivm Romanvm*. Romae, 1638, vol. 3-4; 2°.

9. Sygn. J8, 6. Azzoni, Petrus. Commentarius in libros Prophetarum. Olomucii, 1763; 4°.
10. Sygn. J9, 14. Fleury, Claude. Institutiones juris ecclesiastici. Parisii, 1768; 4°.
11. Sygn. J10, 3. Lang, Joseph. [рукописний запис] Polyahthea opus; 8°.

**Бібліотека Музею князів Чарторийських у Кракові. Колекція рукописів
(Biblioteka Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie. Zebranie rękopisów)**

12. Rkps. 3704. Summariusz Reguł Bazylego Wielkiego..., 1743 р. 103 арк.

**Бібліотека Ягеллонського університету, м. Краків. Відділ стародруків
(Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego. Oddział starych druków)**

13. Sygn. Cim. 8443/1. Wujek, Jakub. Postilla Catholica. Kraków, 1584; 2°.

Державний архів Тернопільської області, м. Тернопіль.

Відділ рукописів

ф. 258. Духовний собор Почаївської Успенської Лаври

Он. 1

14. Спр. 141. Справа про звільнення з посади настоятеля Щеплотського монастиря Феофілакта Орищица і про передачу речей, які залишилися після його смерті до Почаївської обителі, 1777–1781 рр. 34 арк.

Он. 3

15. Спр. 1194. Книга візитацій василіанських монастирів, 1737, 1739, 1740 рр. 38 арк.
16. Спр. 1254. Книга візитацій василіанських монастирів, 1741, 1751–1753, 1755, 1756, 1758–1761, 1768, 1772 рр. 272 арк.

Колекція стародруків

17. Ст.-11713. Cursus theologici monasterii S. Galli. 1670; 8°.
18. Ст.-11721. Weiss, Thomas. Diva Virgo Cellensis. Viennae, 1637; 12°.

19. Ст.-11732. Holzmann, Apollonius. Jus canonicum. Augustae Vindelicorum, 1749; 2°.
20. Інвентарна книга науково-довідкової бібліотеки державного архіву Тернопільської області (дорадянський період). 1981. Т. 4: 8776–11750. 119 арк.

Львівська національна наукова бібліотека України

ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рідкісної книги

21. СТ-I 29828. Baranowicz, Lazarz. Księga rodzaju. Новгород-Сіверський, 1676; 4°.
22. СТ-I 94588. Załuski, Andrzej Chryzostom. Mowy różne. Kalisz, 1690; 4°.
23. СТ-II 2348. Дорофей авва. Поученія. Київ, 1628; 4°.
24. СТ-II 2361. Галятовський, Йоаникій. Месія правдивий. Київ, 1669; 4°.
25. СТ-II 30465. Baranowicz, Lazarz. Nowa miara, starey wiary. Новгород-Сіверський, 1676; 4°.
26. СТ-II 75445 Teresa św. Droga doskonałości. Berdyczów, 1764; 4°.
27. СТ-II 105193 Prokopowicz, Teofan. Miscellanea Sacra. Vratislaviae, 1744; 4°.
28. СТ-IV 86. Тріюдь Пісна. Львів, 1689; 2°.
29. СТ-IV 93. Служебник. Львів, 1712; 2°.
30. СТ-IV 368. Служебник. Унів, 1747; 2°.
31. СТ-IV 102589. Acta sacri oecumenici Concilii Florentini. Romae, 1638; 2°.
32. СТ-IV 50100. Sacrorum bibliorum Vulgatae editionis Concordantiae Hugonis. Venetiis, 1770; 2°.

Львівська національна наукова бібліотека України

ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів

- Ф. 3. Бібліотека та Центральний архів монастирів оо. василіан у Львові**
33. Од. зб. 10. Пандекти Никона Черногорця, Крехів, Підгірці, кін. XVII ст. 468 арк.
  34. Од. зб. 43. Інвентарний опис Підгорецького м-ря, 1731 р. 37 арк.
  35. Од. зб. 46. Трактат з теології, лат. мова, Герман (Кочевський), XVIII ст. 419 арк.
  36. Од. зб. 61. Трактат з теології, лат. мова, (Адріан Щубович), 1779–1780 рр. 158 арк.
  37. Од. зб. 62. Трактат з теології, лат. мова, Львів Св. Юрія, 1763–1764 рр. 250 арк.
  38. Од. зб. 68. Трактат з теології, лат. мова, Львів Св. Юрія, 1758–1759 рр. 426 арк.
  39. Од. зб. 75. Євангеліє Тлумачне Теофілакта Болгарського, Підгірці, XVI–XVII ст. 420 арк.
  40. Од. зб. 76. Синопис Підгорецького м-ря, кін. XVII–XVIII ст. 76 арк.
  41. Од. зб. 101. Пролог, Львів Св. Онуфрія, XVII ст. 270 арк.
  42. Од. зб. 103. Хроніка Львівського Святоюрського м-ря, 1763–1786 рр. 80 арк.
  43. Од. зб. 115. Хроніка Львівського Святоонуфріївського м-ря, 1815–1891 рр. 209 арк.
  44. Од. зб. 121. Хроніка Крехівського м-ря, 1775–1861 рр. 131 арк.
  45. Од. зб. 129. Інвентарний опис Львівського Святоюрського м-ря, 1719–1729 рр. 61 арк.
  46. Од. зб. 132. Хроніка Львівського Святоонуфріївського м-ря, 1771–1867 рр. 108 арк.
  47. Од. зб. 145. Федір (Дембчинський). Збірник канонічного змісту, пол. мова, 1738 р. 99 арк.
  48. Од. зб. 276. Інвентарний опис Віцинського м-ря, 1772–1788 рр. 39 арк.

49. Од. зб. 280. Книга прибутків і видатків Підгородищенського м-ря, 1748–1778 рр. 51 арк.
50. Од. зб. 299. Венедикт (Шулевич). Повчання чернечого життя, пер. пол. XVIII ст. 324 арк.
51. Од. зб. 302. Гавриїл (Домецький). Повчання, Підгірці, кін. XVII ст. 131 арк.
52. Од. зб. 308. Хроніка Підгорецького м-ря, 1763–1803 рр. 142 арк.
53. Од. зб. 310. Хроніка Задарівського м-ря, 1766–1804 рр. 100 арк.
54. Од. зб. 336. Трактат з теології, лат. мова, Львів Св. Юрія, 1753–1754 рр. 177 арк.
55. Од. зб. 340. Богослужбовий збірник, Задарів, 1755 р. 136 арк.
56. Од. зб. 346. Служебник, Улашківці, 1749 р. 89 арк.
57. Од. зб. 367. Збірник канонічного змісту, 1617–1759 рр. 265 арк.
58. Од. зб. 378. Баронч Садок. Каталог оо. василіан, др. пол. XIX ст. 164 арк.
59. Од. зб. 379/1. Інвентарний опис Краснопушчанського м-ря, 1766 р. 3 арк.
60. Од. зб. 415. Номоканон, Львів Св. Онуфрія, XVII ст. 282 арк.
61. Од. зб. 423. Служебник, Улашківці, 1749 р. 91 арк.
62. Од. зб. 435. Анастасій (Петровський). Каталог біограм василіан. Т. 2, др. пол. XVIII ст. арк. 377–784.
63. Од. зб. 436. Анастасій (Петровський). Каталог біограм василіан. Т. 3, др. пол. XVIII ст. арк. 785–1188.
64. Од. зб. 529. Йосиф (Шумлянський). Метрика церковна 1687 р., 81 арк.
65. Од. зб. 554. Анастасій (Петровський). Збірник виписок для проповідей, др. пол. XVIII ст. 114 арк.
66. Од. зб. 582. Посібник з риторики, лат. мова, Львів Св. Юрія, 1743 р. 100 арк.

67. Од. зб. 584. Йосиф Шумлянський. Ліствиця Бесідського м-ря, 1677 р.
6 арк.
68. Од. зб. 613. Інвентарний опис Завалівського м-ря, 1774–1788 рр.
41 арк.
69. Од. зб. 614. Анастасій (Петровський). Каталог біограм василіан. Т. 1,
др. пол. XVIII ст. арк. 1–376.
70. Од. зб. 647. Каталог бібліотеки Буцацького м-ря, 1819 р. 49 арк.
71. Од. зб. 649. Візитація Буцацького м-ря, 1755–1781, 1813–1852 рр.
38 арк.
72. Од. зб. 798. Пандекти Антіоха Чорноризця, Крехів, XVI–XVII ст.
218 арк.
73. Од. зб. 803. Книга видатків Краснопуцанського м-ря, 1738–1746 рр.
50 арк.
74. Од. зб. 809. Хроніка Золочівського м-ря, 1770–1819 рр. 51 арк.
75. Од. зб. 813/1. Інвентарний опис Золочівського м-ря, 1767–1769 рр.
21 арк.
76. Од. зб. 813/2. Інвентарний опис Золочівського м-ря, 1768 р. 12 арк.
77. Од. зб. 814. Інвентарний опис Золочівського м-ря, 1772–1777 рр.
52 арк.
78. Од. зб. 815. Книга прибутків і видатків Крехівського м-ря, 1658–
1752 рр. 194 арк.
79. Од. зб. 1286. Матеріали до історії м-ря Св. Юрія у Львові [каталог
книг 1764 р.], др. пол. XVIII ст. 34 арк.
80. Од. зб. 1293. Гавриїл (Домецький). Збірник повчань. Підгірці, 1683 р.
32 арк.
81. Од. зб. 1301. Книга прибутків і видатків Підгорецького м-ря, 1749–
1757 рр. 136 арк.
82. Од. зб. 1304. Книга прибутків і видатків Підгорецького м-ря, 1774–
1794 рр. 128 арк.

83. Од. зб. 1320. Гординський Я. Крехівський рукопис повісті про Варлаама та Йоасафа, поч. XX ст. 64 арк.
84. Од. зб. 1363. Невідомий автор. Опис іншомовних рукописів б-ки м-ря Св. Онуфрія у Львові, 1920–1930 рр. 77 арк.
85. Од. зб. 1364/10. Збірник документів до історії монастирів [Скит Манявський, 1766–1785 рр.]. 50 арк.

Ф. 5. Бібліотека Інституту ім. Оссолінських у Львові

Оп. 1

86. Спр. 2168. Рукописний збірник, Підгородище, XVII ст. 173 арк.
87. Спр. 2180. Манявський збірник. XVII ст. 104 арк.
88. Спр. 2391. Бельовський А. Про рукописи львівських та перемиських бібліотек, сер. XIX ст. 100 арк.

Ф. 77. Петрушевич Антон

89. АСП-676, п. 27, оп. IV. Сводная русская летопись, 1551–1600 рр., др. пол. XIX ст. 455 арк.
90. АСП-918 п. 101. Виписки до історії монастирів, др. пол. XIX ст. 390 арк.
91. АСП-919 п. 102. Матеріали до історії монастирів, др. пол. XIX ст. 340 арк.

**Львівська центральна провінційна бібліотека Отців Василіян
при Святоонуфріївському монастирі.**

Відділ рідкісної книги

Ф.12.1. Крехівська бібліотека.

92. Од. зб. 2. Острозька Біблія (1581), Крехів.

Львівський музей історії релігії.

Колекція стародруків

93. Сд. 1710. Herzig, Francisco. Manuale confessarii. Venetiis : Apud Sebastianum Coleti, 1723. 2 vol.; 8°.

**Наукова бібліотека Львівського національного університету
імені Івана Франка. Відділ рукописних, стародрукованих
та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка**

94. 1755 III. Євангеліє-тетр, Скит Манявський, пер. пол. XVII ст.

**Національна бібліотека у Варшаві. Колекція рукописів
(Biblioteka Narodowa w Warszawie, Zbiór rękopisów)**

95. Акс. 10794 (MF 46146). Каталоги бібліотек василіанських м-рів Галичини, 1788 р. 59 арк.

**Національна Інституція ім. Оссолінських у Вроцлаві. Відділ стародруків
(Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. Oddział starych druków)**

96. Sygn. XVI.9599. Biblia Testamentum Vetus et Novum. Lyon, ca. 1600; 8°.
97. Sygn. XVIII-1611. Chmielowski, Benedykt. Nowe Ateny. Lwów, 1754–1756; 4°.
98. Sygn. XVIII-31193Adl. Labe, Sebastian. Sales epigrammatici. Praga, 1701; 12°.
99. Sygn. XVIII-3945. Crasset, Jean. Uwagi chrześcijańskie. Kalisz, 1767, vol. 2; 8°.

Національна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського, м. Київ.

Інститут рукопису

Ф. 1. Літературні матеріали

100. Спр. 4494. Конспект з теології, лат. мова, 1763–1764 рр. 185 арк.
101. Спр. 4495. Конспект з теології, лат. мова, 1762 р. 231 арк.
102. Спр. 4500. Конспект з теології Сильвестра (Лащевського), лат. мова, Рим, 1752, т. 1, 392 арк.
103. Спр. 4501. Конспект з теології Сильвестра (Лащевського), лат. мова, Рим, 1752, т. 2, 351 арк.
104. Спр. 4502. Збірник з полемічної теології, лат. мова, сер. XVIII ст. 247 арк.
105. Спр. 4505. Трактат з теології (про Боговтілення), лат. мова, 1757 р. 267 арк.
106. Спр. 4507. Збірник з теології (про Таїнство Покаяння), лат. мова, 1772–1773 рр. 174 арк.
107. Спр. 4508. Трактат з теології, лат. мова, 1770–1771 рр. 170 арк.
104. Спр. 4509. Збірник з теології, лат. мова, 1771–1772 рр. 173 арк.
105. Спр. 4523. Збірник з теології, лат. мова, 1764–1765 рр. 183 арк.
110. Спр. 4528. Збірник з теології, лат. мова, 1767 р. 248 арк.
111. Спр. 4536. Збірник з теології, лат. мова, 1768–1770 рр. 571 с.
112. Спр. 4539. Збірник з теології, лат. мова, 1772 р. 153 арк.
113. Спр. 4547. Трактат з теології, лат. мова, 1754–1755 рр. 173 арк.
114. Спр. 4548. Трактат з теології (про Боговтілення), лат. мова, 1753–1754 рр. 134 арк.
115. Спр. 4554. Трактат з теології (про Таїнство Покаяння), лат. мова, 1753–1754 рр. 217 арк.
116. Спр. 4555. Конспект з теології, лат. мова, 1760 р. 239 арк.
117. Спр. 4560. Трактат з теології, лат. мова, 1764 р. 216 арк.

Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького.

Відділ рукописної та стародрукованої книги

Фонд «Рукописи кириличні»

118. Ркк-23. Збірник проповідей, Унів, 1627. 333 арк.
 119. Ркк-181. Євангеліє-тетр, Львів Св. Онуфрія, 1612 р. 387 арк.
 120. Ркк-498. Збірник повчань, Унів, XVI ст. 579 арк.
 121. Ркк-528. Апостол, Крехів, поч. XVII ст. 296 арк.
 122. Ркк-554. Євангеліє-тетр, Сокілець, XVI ст. 224 арк.
 123. Ркк-600. Мінея Служебна на березень-квітень, Віцинь, пер. пол.
 XVI ст. 208 арк.
 124. Ркк-681. Євангеліє-тетр, Підгірці, 1589 р. 276 арк.

Фонд «Рукописи латиничні»

125. Ркл-16. Книга візитацій парафій та монастирів Львівської єпархії,
 1740–1743, 1745–1748, 1780 р. [1], 652 арк.
 126. Ркл-104. Книга візитацій парафіяльної церкви та монастиря в Уневі,
 1763–1775 рр. 13 арк.
 127. Ркл-204. Інвентар Пітрицького м-ря, [до 1774 р.]. 24 арк.
 128. Ркл-681. Каталоги бібліотек, XVIII–XIX ст. 266 арк.

Фонд «Стародруки латинські»

129. Сдл-197. Фунеральний панегірик, 1705 р. 75 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

Ф. 128. Києво-Печерська лавра

Оп. 1, друк.

130. Спр. 128. Лист-прохання ченців Манявського Скита до братії Києво-
 Печерського монастиря про передачу їм книг, 1766 р. 3 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

Ф. 9. Львівський гродський суд, м. Львів

Оп. 1

131. Спр. 395. [Запис про дарування книг Унівському м-рю], 1644 р.
 С. 539–544.

Ф. 129. Львівський старопізітський інститут, м. Львів*Оп. 1*

132. Спр. 539. Інвентарний опис Крехівського м-ря, др. третина XVII ст.
10 арк.
133. Спр. 1033. Інвентарний опис церкви Львівського Святоонофріївського м-ря, 1579 р. 4 арк.
134. Спр. 1034. Інвентарний опис Львівського Святоонофріївського м-ря,
1579–1588 рр. 6 арк.
135. Спр. 1121. Реєстр продажу книг Львівського Успенського братства,
1690–1724 рр. 82 арк.
136. Спр. 1162. Реєстри церковних речей Львівського Святоонофріївського м-ря. 7 арк.
137. Спр. 1172. Реєстр виданих книг Львівського Успенського братства,
1736–1755 рр. 34 арк.
138. Спр. 1175. Реєстр видатків і прибутків від продажу книг Львівського Успенського братства, 1740–1752 рр. 9 арк.

Ф. 146. Галицьке намісництво, м. Львів*Оп. 20а*

139. Спр. 130. Інвентарний опис Крехівського м-ря, 1835 р. 55 арк.

**Ф. 201. Львівська греко-католицька митрополича консисторія,
м. Львів***Оп. 4б*

140. Спр. 529 (1075). Книга візитацій василіанських монастирів, 1748–
1749 рр. 160 арк.
141. Спр. 613 (1917). Книга візитацій василіанських монастирів, 1730–
1765 рр. 647 арк.

Ф. 408. Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів*Оп. 1*

142. Спр. 971. Коструба Т. Нотатки до історії м-ря у Пацикові, 1692–1810 рр. 5 арк.
143. Спр. 991. Тексти документів до історії Унівського м-ря, 1938 р. 40 арк.
- Ф. 684. Протоігуменат монастирів Чину св. Василя Великого, м. Львів**
- Оп. 1
144. Спр. 1103. Інвентарний опис Бучацького м-ря, 1769 р. 10 арк.
145. Спр. 1204. Хроніка Віцинського м-ря, 1764–1796 рр. 195 арк.
146. Спр. 1293. Інвентарний опис Добрянського м-ря, 1766 р. 37 арк.
147. Спр. 1298. Інвентарний опис Добрянського м-ря (чернетка), 1776 р. 12 арк.
148. Спр. 1299. Інвентарний опис Добрянського м-ря, 1776 р. 12 арк.
149. Спр. 1300. Інвентарний опис Добрянського м-ря, 1779 р. 13 арк.
150. Спр. 1304. Інвентарний опис Добрянського м-ря, 1827 р. 2 арк.
151. Спр. 1320. Книга прибутків і видатків Добрянського м-ря, 1706–1768 рр. 104 арк.
152. Спр. 1321. Книга прибутків і видатків Добрянського м-ря, 1764–1799 рр. 105 арк.
153. Спр. 1322. Книга прибутків і видатків Добрянського м-ря, 1767–1817 рр. 22 арк.
154. Спр. 1702. Збірник документів до історії монастирів ЧСВВ, підготував василіанин Аристарх Крижанівський, 1899 р. 95 арк.
155. Спр. 1847. Документи до історії Задарівського м-ря [інвентар 1760 р.]. 30 арк.
156. Спр. 1871. Візитація Золочівського м-ря, 1871 р. 9 арк.
157. Спр. 1990. Хроніка та історична довідка Краснопуццанського м-ря, 1664–1900 рр. 117 арк.

158. Спр. 2000. Збірник документів до історії Краснопуццанського м-ря, 1712–1786 рр. 167 арк.
159. Спр. 2029. Інвентарний опис Крехівського м-ря, 1771–1777 рр. 69 арк.
160. Спр. 2030. о. Мрозовський. Коротка історична розвідка про Крехівський м-р, поч. ХХ ст. 125 арк.
161. Спр. 2042. Візитація Крехівського м-ря, 1739 р. 7 арк.
162. Спр. 2044. Інвентарний опис Крехівського м-ря, 1759 р. 20 арк.
163. Спр. 2045. Інвентарний опис Крехівського м-ря, 1766 р. 23 арк.
164. Спр. 2183. Розписка ігумена Львівського Святоюрського м-ря Йосафата (Святковського) про отримання з друкарні Почаївського м-ря, 1770–1771 рр. 2 арк.
165. Спр. 2184. Документи до історії Львівського Святоюрського м-ря [інвентар 1766–1773 рр.]. 60 арк.
166. Спр. 2186. Документи до історії Львівського Святоонуфріївського м-ря [інвентар 1769 р.]. 73 арк.
167. Спр. 2234. Інвентарний опис Львівського Святоюрського м-ря, 1752–1754 рр. 16 арк.
168. Спр. 2235. Інвентарний опис Львівського Святоонуфріївського м-ря, 1763 р. 6 арк.
169. Спр. 2236. Інвентарний опис Львівського Святоюрського м-ря, 1765 р. 17 арк.
170. Спр. 2238. Інвентарний опис церкви Львівського Святоюрського м-ря, 1769–1772 р. 16 арк.
171. Спр. 2239. Інвентарний опис Львівського Святоюрського м-ря, 1773 р. 8 арк.
172. Спр. 2355. Книга прибутків і видатків Львівського Святоюрського м-ря, 1758–1768 рр. 173 арк.

173. Спр. 2357. Книга прибутків і видатків Львівського Святооунуфріївського м-ря, 1770–1780 рр. 125 арк.
174. Спр. 2358. Книга прибутків і видатків Львівського Святоюрського м-ря, 1776–1793 рр. 205 арк.
175. Спр. 2520. Реєстр обліку особового складу Львівського Святооунуфріївського м-ря, 1769–1785 рр. 15 арк.
176. Спр. 2521. Реєстр померлих ченців Львівського Святооунуфріївського м-ря, 1774–1782 рр. 5 арк.
177. Спр. 2627. Хроніка Підгорецького м-ря, 1767–1772 рр. 50 арк.
178. Спр. 2649. Інвентарний опис Підгорецького м-ря, 1755–1756 рр. 6 арк.
179. Спр. 3009. Документи до історії Теробовельського м-ря, 1676–1851 рр. 71 арк.
180. Спр. 3022. Хроніка Улашковецького м-ря, 1746–1851 рр. 40 арк.

II. ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

181. Артикулы или Устави чина іноческаго. *Лавра: часопис монахів студитського уставу*. Львів, 1999. Ч. 2. С. 41–46.
182. Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. Кіевъ, 1904. Ч. 1. Т. 11–12: Акты, относящіеся къ исторіи Львовскаго Ставропигіального братства. 158, 768 с.; 123, 748 с.
183. Візитації василіанських монастирів Перемишльської єпархії 1747–1767 років / упоряд. Ю. Стецик. Жовква: Місіонер, 2016. 232 с.
184. Візитація Унівського монастиря 1747 р. Матеріали до історії Унівської бібліотеки. *Лавра: часопис монахів студитського уставу*. Львів, 1999. Ч. 3. С. 27–36; Ч. 4. С. 37–43.

185. Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця XVII – початку XVIII століть: Книга протоколів та окремі описи / заг. ред. та істор. нарис А. Гіля, І. [Я.] Скочиляса. Львів; Люблін, 2012. Схххvi, 279, [1] с.
186. Духовный завѣтъ іеросхимонаха Іоила игумена и основателя Креховского монастыря 1638 года. *Науковий збірник, издаваний літературнимъ обществомъ Галицко-Русской Матицы. Годъ изданія четвертый 1868.* Львовъ, 1869. Вып. I–IV. С. 321–334.
187. Житіє и жизнь пр[е]п[о]д[о]бнаго ѿца нашего Іова і ѿ скончаніи его, і осьтавленіи с[т]ы[а] ѿбители Скв[т]скыа, въ кра[т]цѣ списано. *Великий Скит у Карнатах.* Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2013. Т. 1: Патерик Скитський. Синодик / голов. ред. М. В. Кугутяк. С. 36–125.
188. Житіє и жизнь препод. отца нашего Іова / изд. А. Петрушевичъ. *Зоря Галицкая яко Альбумъ.* Львовъ, 1860. С. 225–251.
189. Завѣтъ д[у]х[о]вный въ іеросхимонасе[хъ] Феѡ[до]сіа, игумена бы[в]шаго ѿбители с[в]а[то]и Ски[т]ской. *Великий Скит у Карнатах.* Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2013. Т. 1: Патерик Скитський. Синодик / гол. ред. М. В. Кугутяк. С. 148–251.
190. Завѣтъ духовный въ іеросхимонасехъ Феодосія / Изд. А. Петрушевичъ. *Акты, относящиеся к истории Южно-Западной Россіи.* Львовъ, 1868. С. 56–96.
191. Зіновіїв Климентій. Вірші. Приповісті посполиті / підг. тексту І. П. Чепіги. Київ: Наукова думка, 1971. 389, [3] с.
192. Инвентарь монастыря св. Іоанна въ Львовѣ отъ 1769 / Изд. Ф. Свистун. *Вѣстникъ «Народнаго Дома».* Львовъ, 1914. Годъ XXXII (X). Ч. 3–4 (мартъ–апрѣль). С. 54–56; Ч. 5 (май). С. 70–80; 1921. Годъ XXXIV (XII). Н-ръ 1. С. 45–59.

193. Объ исправленіи богослужебныхъ книгъ. Окружное письмо уніатского митрополита Аѳанасія Шептицькаго къ духовенству отъ 1738 года. Почаевъ, 1905. С. 1–32.
194. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і початку XVII ст. / під ред. К. Студинського. Львів, 1906. Т. 1. LXII с.
195. Партикулярні правила окремих урядів. *Підручний П., П'єтничко Б. Василянські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік.* Рим; Львів: Місіонер, 2017. Т. 1. С. 411–462.
196. Петрушевичъ А. Сводная Галицко-Русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ. Львовъ, 1874. Т. 1. 700 с.
197. Петрушевичъ А. Сводная Галичско-Русская лѣтопись съ 1700 до конца Августа 1772 года. Львовъ, 1887. Ч. 1. XV, 329 с.
198. Провінційний Синод у Замості 1720 р. Постанови. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 300 с.
199. «Скарбниця потрібна й пожиточна». Українські монастирські літописи, житія, повчання ченцям, чуда та інше / упоряд., вступ. ст. та комент. В. Шевчука. Київ: Либідь, 2012. 472 с.
200. Сковчиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Львів: В-во УКУ, 2004. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. Ссviii, 512 с.
201. Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть / упоряд. та істор. нарис І. Сковчиляса. Львів: В-во УКУ, 2006. Схliv, 464 с.
202. Собраніе припадковъ краткое, и д[у]ховнымъ особомъ потребное. Супрасль, 1732.
203. Спільні правила Святого Отця нашого Василя Великого, архієпископа Кесарії Кадокійської [укл. Йосиф Рутський]. *Підручний П., П'єтничко Б. Василянські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік.* Рим; Львів: Місіонер, 2017. Т. 1. С. 391–410.

204. [Франко І.]. Лѣтопись Подгорецкаго монастыря. *Кіевская старина*. 1890. № 7. С. 121–128.
205. Bibliotheca carmelitana, notis criticis et dissertationibus illustrata: cura et labore unius e carmelitis provinciae Turoniae collecta. Aurelianus, 1752. Vol. 2. 1720 p.
206. Cathalogus monasteriorum et personarum Provinciae Protectionis B.V. Mariae Ordinis S. Basilii Magni. Anni 1754. *Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка*. Рим, 1979. С. 103–124.
207. Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni Provinciae Protectiones Beatissimae Virginis Mariae cum refidentibus in iis Religiosis Patribus et Fratibus ex anno 1773 a mense septembri, ad septembrem 1774 anni. Poczajoviense, 1773. 20 p.
208. Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni Provinciae Protectiones Beatissimae Virginis Mariae cum refidentibus in iis Religiosis Patribus et Fratibus ex dispositione Religiosissimi Patris Domini Josephi Morgulec in Capitulo Uniovia celebrato electi superioris provincialis Confectus ex Anno 1775 in annum 1776. Poczajoviense, 1775. 50 p.
209. Catalogus Professorum Ordinis S. Basilii Magni Provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae iuxta ordinem alphabeticum Monasteriorum. Ex Anno 1777 in Annum 1778. Poczajoviense, 1778. 12 p.
210. Catalogus Professorum Ordinis S. Basilii Magni Provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae iuxta ordinem alphabeticum Monasteriorum. Ex Anno 1778 in Annum 1779. Poczajoviense, 1779. 12 p.
211. Constitutiones examinandae et seligendae in futuris capitulis sive Constitutiones in monasterio Hoscensi formatae, ex decreto novissimi generalis Brestensis Capituli pro notitia PP. & FF. Provinciae Lituanae vulgatae. Vilnae, 1773. Pars I. [2], 152 p.

212. Monumenta confraternitatis stauropigianae Leopoliensis sumptibus Instituti Stauropigiani ed. Wladimirus Milkowicz. Leopoli, 1895. Vol. 1. Xvi, 496 s.
213. Pietkiewicz J. Medytacye albo rozmyślania na Ewangelie, przypadające na wszystkie niedziele, dni, y święta uroczyste całego roku według obrządku Świętey Wschodniey Cerkwi. Poczajów, 1754.
214. Summariusz regul świętego oycy naszego Bazylego Wielkiego, z Reguł obszerniejszych y krotszych, z Konstytucyi mniskich, y nauk jego zakonnych, w kretce zebrany. Poczajów, 1751.

III. МОНОГРАФІЇ ТА НАУКОВІ СТАТТІ

215. Адрианова В. Матеріалы для исторіи цѣльнъ на книги въ древней Руси XVI–XVIII вв. Санкт-Петербургъ, 1912. 162 с. [Памятники древней письменности и искусства].
216. Александрович В., Мицько І. Архієрейський Служебник і Требник Івана Боярського: Нова інтерпретація унікального рукописного кодексу 1632 року. *Пам'ятки України*. 1993. № 1–6. С. 74–84.
217. Альмес І. Бібліотека Крехівського монастиря у XVII–XVIII ст.: історія, склад і зміст бібліотечного фонду (за матеріалами інвентарних описів): магістерська робота. Львів, 2014. 298 с.
218. Альмес І. До історії формування книгозбірень монастирів Львівської єпархії в другій половині XVII – середині XVIII ст. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Львів, 2015. Кн. 1. С. 83–98.
219. Альмес І. Коло читання ченців Львівської єпархії другої половини XVIII ст.: бібліотеки василіанських ієромонахів Юстина Ілляшевича та Йосафата Лозінського. *Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»*. Львів, 2017. Вип. 11–12. С. 14–37.

220. Альмес І. Рукописні книги у Крехівському монастирі в XVII–XVIII ст. (за матеріалами інвентарних описів). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2014. Вип. 25. С. 16–18.
221. Анисимов Е. В. Духовный регламент. *Православная энциклопедия*. Москва, 2007. Т. 16. С. 433–435.
222. Апокрифи і легенди з українських рукописів / зібрав, упоряд. і пояснив др. Іван Франко. Львів, 2006. Т. 1. Апокрифи старозавітні: Репринт видання 1896 р. / передм. Я. Мельник. 512 с.; Т. 2. Апокрифи новозавітні: Репринт видання 1899 р. / передм. Я. Мельник. 532 с.
223. Афанасьєва З. Монастирські бібліотеки та книжкова справа в Україні XI–XVII ст. *Роль бібліотек соборів, монастирів та інших установ у розвитку культури України*. Київ, 1993. С. 42–44.
224. Байяр П. Искусство рассуждать о книгах, которых вы не читали. Москва: Текст, 2014. 190 с.
225. Берк П. Нотатки щодо нових історій читання. *Нові підходи до історіописання* / за ред. П. Берка. Київ: Ніка-центр, 2010. С. 211–215.
226. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох. Київ: Факт, 2007. 717 с.
227. Бойцун Л. Духовний собор Почаївської Лаври. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 1998. Т. 3. С. 115–119.
228. Боцян Й. Крехівський апостол. Український переклад цілого Апостола і Апокаліпсиса з XVI ст. (Тимчасова вістка). *Стара Україна*. 1925. № 6. С. 109–111.
229. Боянівська М. Книгописання. *Історія української культури: у 5 т.* Київ, 2001. Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII ст. С. 591–608.

230. Боянівська М. Переписувачі книжок як культурні діячі України XV – першої половини XVII ст. Львів, 1994. IX, 42, [1] с.
231. Ваврик М. До історії служебника в Укр. Католическій Церкві в 2-ій пол. 17-го ст. *Записки ЧСВВ*. Рим, 1979. Сек. 2. Т. 10 (16). Вип. 1–4. С. 98–142.
232. Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василіянського чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка. Рим, 1979. 217 с.
233. Ваврик М. Служебник Митр. К. Жоховського 1692 р. (Генеза й аналіза). *Записки ЧСВВ*. Рим, 1985. Сек. 2. Т. 12 (18). Вип. 1–4. С. 311–341.
234. Великий Скит у Карпатах: у 3-х т. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2013. Т. 1: Патерик Скитський. Синодик. 728 с.
235. Вирський Д. Роксолани серед Сарматів: річпосполитська історіографія України (кінець XV ст. – 1659). Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 295 с.
236. Гарасим І. Історико-богословські дослідження Чину Святого Василя Великого (XVII–XX ст.). *Історія релігії в Україні*. Київ, 2001. Т. 4: Католицизм. С. 568–580.
237. Головацкій Я. Нѣскольکو словъ о Библии Скорины и о рукописной Библии изъ XVI столѣтія, обрѣтающейсѣ въ библіотецѣ монастыря св. Онуфрія во Львовѣ. *Науковий сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русской Матицы*. Львовъ, 1865. С. 225–256.
238. Головацкій Я. Монастыри югозападной Россіи вообще и Креховскій монастырь. *Памятники русской старины въ западныхъ губерніяхъ*. Санкт-Петербургъ, 1885. Вип. 7. С. 324–337.
239. Головацкій Я. Об изслѣдованіи памятниковъ русской старины, сохранившихся в Галичинѣ и Буковинѣ. Москва, 1871. 24 с.

240. Головащенко С. Дослідження та викладання Біблії в Київській духовній академії XIX – початку XX ст.: Монографія. Київ: Видавничий відділ УПЦ, 2012. 356 с.
241. Гординський Й. Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія у Львові. *Записки ЧСВВ*. Львів, 1925. Т. 1. Вип. 2–3. С. 234–272; 1927. Вип. 4. С. 417–478; 1928. Т. 2. Вип. 1–2. С. 40–64; 1930. Вип. 3. С. 345–376.
242. Гординський Я. «Владимірь» Теофана Прокоповича. *Записки НТШ*. Львів, 1920. Т. 130. С. 19–71; 1922. Т. 132. С. 65–134.
243. Гординський Я. Рукописний Ірмологіон 1695 р. з ілюстраціями Григорія Залеського. Львів, 1925. С. 72–83 (відбитка).
244. Господникова Л. Катехизация. *Католическая энциклопедия*. Москва: Издательство францисканцев, 2005. Т. 2. С. 892–894.
245. Гупало Н. Василянський монастир у Золочеві. *Апологет: Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво» (м. Львів, 24-25 листопада 2010 р.)*. Львів, 2010. С. 227–244.
246. Гуцаленко Т. Бібліотека отців Василіан у Львові. *Галицька брама*. 1999. № 1–2 (49–50). С. 17.
247. Гуцаленко Т. Бібліотека та центральний василіанський архів у Львові. *Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 20-21 вересня 1996 р.)*. Львів, 1998. С. 128–149.
248. Гуцаленко Т. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України у 1940–1949 рр.: постаті та події. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: зб. наук. пр.* Львів, 2005. Вип. 13. С. 211–216.

249. Гуцаленко Т. Хроніки василіанських монастирів як джерело до вивчення історії Західної України. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*: зб. наук. пр. Київ, 1993. Вип. 1. С. 4–16.
250. Гуцуляк Д. Л. Божественна Літургія Йоана Золотоустого в Київській Митрополії після Унії з Римом (1596–1839). Львів, 2004. 432 с.
251. Дарнтон Р. Історія читання. *Нові підходи до історіописання* / за ред. П. Берка. Київ: Ніка-центр, 2010. С. 187–219.
252. Де Рома Джузеппино. *Lectio divina: Молитвенное чтение Библии*. Москва: Издательство францисканцев, 2002. 160 с.
253. Дзюба О., Фрис В. Бібліотеки України. *Історія української культури: у 5 т.* Київ, 2003. Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть. С. 814–832.
254. Довга Л. Наука про покуту в українських текстах XVII ст. *Інокентій Гізель. Вибрані твори у 3 томах*. Київ; Львів: Свічадо, 2010. Т. 3. С. 167–193.
255. Довга Л. Система цінностей в українській культурі XVII століття (на прикладі теоретичної спадщини Інокентія Гізеля). Київ; Львів: Свічадо, 2012. 344 с.
256. Дух О. Василіяни в дослідженнях Наукового товариства ім. Шевченка (Чин святого Василя Великого, ЧСВВ). *Енциклопедія НТШ*. Львів, 2014. Т. 2. С. 506–513.
257. Дух О. Жіночий монастир Воздвиження Чесного Хреста у Жовкві. *Ковчег: Науковий збірник із церковної історії*. Львів, 2007. Ч. 5. С. 301–323.
258. Дух О. Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархій у ранньомодерний період. Львів: В-во УКУ, 2017. 752 с. (Серія «Київське християнство», т. 5).

259. Жюліа Д. Чтение и Контрреформация. *История чтения в Западном мире от Античности до наших дней*. Москва: Фаир, 2008. С. 297–338.
260. Заболотна Н. Образ власниці й дарувальниці кириличної книжки в Україні XVIII ст. за даними покрайніх записів. *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2017. Вип. 21. С. 61–72.
261. Завещания униатских иерархов киевской митрополии XVII и XVIII вв. как пример религиозной культуры общества Речи Посполитой. Люблин: Издательство Люблинского католического университета Иоанна Павла II, 2013. 124 с.
262. Запаско Я. Доброписці тоді славні були. Нариси з історії українського рукописного мистецтва. Львів, 2003. 176 с.
263. Зінченко С. Книгозбірня митрополита Михайла Левицького як основа митрополичої бібліотеки. *Збереження й дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності*. Львів, 2013. С. 254–261.
264. Исаевич Я. Издания Ивана Федорова в Румынии. *Федоровские чтения*. Москва, 1982. С. 5–11.
265. Исаевич Я. Роль братств в издании и распространении книг на Украине и Белоруссии (конец XVI–XVIII вв.). *Книга и графика*. Москва, 1972. С. 127–136.
266. Інокентій Гізель. Вибрані твори у 3 томах. Київ; Львів: Свічадо, 2012. Т. 1. Кн. 1. 624 с.
267. Ісаєвич Я. Джерела до історії української доби феодалізму XVI–XVIII ст. Київ, 1972. 144 с.
268. Ісаєвич Я. До характеристики культури доби бароко: василіанські освітні осередки. *Україна: культурна спадщина, національна*

- свідомість, державність*. Львів, 2004. Вип. 12: Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького. С. 195–206.
269. Ісаєвич Я. З історії викладання філософії на Україні (XVI–XVIII ст.). *Від Вишенського до Сковороди: З історії філософської думки на Україні XVI–XVIII ст.* Київ, 1972. С. 24–35.
270. Ісаєвич Я. Зв'язки братств із запорізьким козацтвом у XVII ст. *Ісаєвич Я. Україна давня і нова. Народ, релігія, культура*. Львів, 1996. С. 109–110.
271. Ісаєвич Я. Книговидання та друкарство в Почаєві: ініціатори та виконавці. *Друкарня Почаївського Успенського монастиря та стародруки: зб. наук. пр.* Київ, 2011. С. 7–22.
272. Ісаєвич Я. Основи релігійного життя і культури на Україні (до кінця XVIII ст.). *Belarus, Lithuania, Poland, Ukraine: The Foundations of Historical and Cultural Traditions in East Central Europe. International Conference (Rome, 28 April – 6 May 1990)* / ed. J. Kłoczowski. Lublin; Rome, 1994. P. 155–173.
273. Ісаєвич Я. Репертуар видань та їх оформлення. *Історія української культури: у 5 т.* Київ, 2003. Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII ст. С. 791–813.
274. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 520 с.
275. Ісіченко І., арх. Аскетична література Київської Русі. Харків: Акта, 2005. 398 с.
276. Ісіченко І., арх. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Навчальний посібник. Львів; Київ; Харків: Святогорець, 2011. 568 с.

277. Ісіченко І., арх. Риторика й барокове проповідництво у шкільній культурі Києва XVII ст. *Київська Академія*. Київ, 2006. Вип. 2–3. С. 32–39.
278. Ісіченко І., арх. Церковне життя України епохи бароко. *Українське бароко*. Харків: Акта, 2004. Т. 1. С. 83–174.
279. Кагамлик С. Інтелектуальне середовище могилянців у Києво-Печерській лаврі (XVIII ст.). *Київська Академія*. Київ, 2006. Вип. 2–3. С. 177–197.
280. Качур І. Маргінальні записи як джерело дослідження історії читачтва Західної України XVIII–XIX ст. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 2008. Вип. 1 (16). С. 3–25.
281. Кирило Транквіліон Ставровецький – проповідник Слова Божого / Упоряд. Б. Криси, Д. Сироїд. Львів: В-во УКУ, 2017. 328 с. (Серія «Київське християнство», т. 6; Серія «Львівська медієвістика», вип. 5).
282. Кісіль В. Джерела до історії церкви у томах «Сводной Галицко-Русской летописи съ 1600 по 1700 годъ» А. Петрушевича. *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2012 рік*. Львів: Логос, 2012. Кн. 1. С. 242–256.
283. Кметь В. Інвентарі Успенської та Святоонофріївської монастирської церкви у Львові 1579 р. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2000. Вип. 35. С. 494–510.
284. Книш Я. Фрагменти невідомого списку Іпатіївського літопису. *Галичина та Волинь у добу Середньовіччя*. Львів, 2001. С. 86–105.
285. Ковальчук Г. І. Книгознавство та дослідження історії книги в Україні. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4: Ка-Ком. С. 362–363.
286. Ковальчук Г. Книжкова культура українських стародруків. *Національна книжкова та рукописна культура: історія, методологія,*

- джерельна база: матеріали міжнар. наук. конф. (Львів, 29-30 квітня 2009 р.). Львів, 2009. С. 5–7.
287. Колосовська О. Кирилична стародрукована книга у дослідженнях галицьких вчених (кінець XVIII – перша половина XX ст.). *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2003. Вип. 10. С. 7–36.
288. Кольбух М. Кириличні книги з колекції XIX ст. Августа Бельовського. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*: зб. наук. пр. Львів, 2014. Вип. 6 (22). С. 478–502.
289. Кольбух М. Книгозбірня Підгорецького монастиря: історія формування. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*: зб. наук. пр. Львів, 2011. Вип. 3 (19). С. 394–421.
290. Кольбух М. Монастирські збірки кириличних рукописних книг у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаника. *Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: історія і сучасність: доповіді та повідомлення Міжнародної наукової конференції*, Львів, 28-30 жовтня 2010 р. / [відп. ред. М. М. Романюк]. Львів, 2010. С. 360–367.
291. Корзо М. «Мир з Богом чоловіку» Інокентія Гізеля в контексті католицької моральної теології кінця XVI – першої половини XVII ст. *Інокентій Гізель. Вибрані твори у 3 томах*. Київ; Львів: Свічадо, 2010. Т. 3. С. 195–262.
292. Корзо М. Знали ли книжники Киевской митрополии испанскую схоластику: к постановке проблемы. *Київська академія*. Київ, 2017. Вип. 14. С. 42–69.
293. Корзо М. Русская катехитическая традиция XVII – первой половины XVIII в.: к постановке исследовательской задачи. *Человек в*

- культуре русского барокко*. Сборник статей по матер. межд. конф. ИФ РАН (Москва, 28-30 сентября 2006 г.). Москва, 2007. С. 199–207.
294. Корзо М. Украинская и белорусская катехитическая традиция XVI–XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований. Москва: Канон+, 2007. 671 с.
295. Корнеліс Августин. Біблія в XVI столітті. *Міжнародний біблійний коментар. Католицький та екуменічний коментар на XXI століття (у шести томах)* / відп. ред. В. Р. Фармер; відп. ред. укр. вид. Т. Шманько. Львів: Свічадо, 2017. Т. 1: Загальні та вступні статті. С. 72–73.
296. Корогодина М. Кормчая книга в Галиции (XVI – начало XVII века). Санкт-Петербург: БАН, 2015. 194 с.
297. [Коссак М.] Коротій поглядъ на монастыри и на монашество руске, ътъ заведеня на Руси вѣри Христовои ажъ по нынѣшное время. *Шематизмъ Провинціи Св. Спасителя Чина св. Василя Великого въ Галиціи, уложеный по капитулъ отбувшійся въ монастырѣ св. Онуфрейскѣмъ во Львовѣ дня 24 и 25 Липця 1866*. Львовъ, 1867. С. 35–351.
298. Коссак [М.]. Монастирі Галичини (передрук праці 1867 р.). *Лавра: часопис монахів студитського уставу*. Львів, 1999. Ч. 7. С. 41–55.
299. Кречмер А. *Slavia Orthodoxa et/versus Slavia Latina (Romana)? Slavische Geisteskultur: Ethnolinguistische und philologische Forschungen*. Zum 90. Geburtstag von N. I. Tolstoj. Frankfurt am Mein; Wien, 2016. Teil 2. S. 113–131.
300. Крижановський А. Руська «кройника» з XVII в. *Записки НТШ*. Львів, 1904. Т. 62. Кн. 6. С. 1–3 (Miscellanea).
301. Крип'якевич І. До історії львівського книгарства в XVIII ст. *Українська книга*. Львів, 1938. Р. II. С. 42.

302. Крип'якевич І. З львівських бібліотек XVIII ст. *Українська книга*. Львів, 1937. № 3. С. 85–87.
303. Крип'якевич І. Літописи XVI–XVII ст. в Галичині. *Історичні джерела та їх використання*. Київ, 1964. Вип. 1. С. 63–80.
304. Крип'якевич І. Невикористане джерело до історії старої книги. *Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність*: зб. наук. пр. Львів, 2001. Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / ред. Я. Ісаєвич. С. 260–264.
305. Крип'якевич І. Український екслібрис XVIII ст. *Українська книга*. Львів, 1937. Р. I. С. 110–111.
306. Кукушкина М. Монастырские библиотеки Русского Севера. Ленинград: Наука, 1977. С. 125–185.
307. Лабынцев Ю., Щавинская Л. Некоторые обстоятельства и средства поддержания белорусско-украинской униатской литургической практики в XVII–XIX вв. *Древняя Русь*. 2000. № 2. С. 124–136.
308. Лаўрык Ю. Кнігі і кнігазборы куцеінскага Богаяўленскага манастыра ў сярэдзіне XVII ст. Мінск: Тэхналогія, 2012. 255 с.
309. Лось В. Василианські бібліотеки в світлі монастирських інвентарів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Правобережна Україна XVIII–XIX століття). *Między Rzycet a Nowosybirskiem. Księga jubileuszowa dedykowana ks. Marianowi Radwanowi SCJ*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012. S. 605–622.
310. Лось В., Сінкевич Н. Catalogus Patrum et fratrum defunctorum Чину Св. Василя Великого у фондах Інституту рукописів НБУВ (середина XVIII – початок XIX ст.). *Генеалогічні записки*. Львів, 2014. Вип. XII (нової серії VI). С. 77–101.

311. Лоштин Н. *Haeretici prohibiti*: заборонені книги у бібліотеці єзуїтського колегіуму в Перемишлі (за матеріалами інвентаря 1774 р.). *Київська академія*. Київ, 2016. Вип. 13. С. 204–227.
312. Лоштин Н. Бібліотека монастиря бернардинців у Львові та її користувачі в 1771–1784 роках. *Rocznik Lubelski*. Lublin, 2016. Т. XLII. S. 19–32.
313. Лоштин Н. Інвентарі та каталоги бібліотек католицьких монастирів XVI–XVIII ст. у фондах Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка. *Вісник Львівського національного університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»*. Львів, 2015. Т. 9. С. 78–90.
314. Лоштин Н. Чи всі «заборонені» книги справді заборонено? (на прикладі бібліотеки кармелітів у Львові XVIII ст.). *Матеріали міжнародної наукової конференції «Реформація як суспільне явище: український вимір»*. Львів, 2018. С. 93–111.
315. Луппов С. Книга в России в XVII веке. Ленинград: Наука, 1970. 224 с.
316. Мацюк О. Історія українського паперу. Київ, 1994. 186 с.
317. Мейендорф И. История Церкви и восточно-христианская мистика. Москва: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 2000. 576 с.
318. Мецгер Б. Текстология Нового Завета. Москва, 2013. 412 с.
319. Мицько І. Ідеологічна боротьба на Україні в XVII ст. і формування та склад бібліотек. *Бібліографічна інформація і сучасність*: зб. наук. пр. Київ, 1981. С. 102–111.
320. Мицько І. Ілля Коцаковський. *Лавра: часопис монахів Студитського Уставу*. Львів, 1999. Ч. 4. С. 54–56.

321. Мицько І. Про великоскитську обитель. *Іконостас Воздвиженської церкви Скиту Манявського. Каталог виставки відреставрованих ікон*. Львів, 2000. С. 8–9.
322. Мицько І. Святоуспенська лавра в Уневі. Львів: Свічадо, 1998. 319 с.
323. Монашество. *Полный православный богословский энциклопедический словарь*. Санкт-Петербург, 1913. Т. 2. С. 1591–1600.
324. Назарук О. По наших монастырях: до Крехова. *Нова Зоря*. 1934. 8 квітня (Ч. 25). С. 5–7; Ч. 26. С. 3–4.
325. Николаев Н. И. Патерик Скитский. *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Ленинград, 1987. Вып. I: XI – первая половина XIV в. С. 321–325.
326. Новаковський П. Літургійна проблематика в міжконфесійній полеміці після Берестейської унії (1596–1720). Львів: Свічадо, 2005. 252 с.
327. Новицкая-Ежова А. Орден базилиан и его культурно-просветительская деятельность на украинско-беларуско-литовских землях Речи Посполитой. *Славяноведение*. 1996. № 2. С. 33–47.
328. Огієнко І. Українська літературна мова XVI-го століття і український крехівський Апостол. Варшава, 1930. 520 с.
329. Павлишин А. Книги духовного суду як джерело вивчення історії монастирів Львівської єпархії в часи владцтва Йосифа Шумлянського (1668–1708). *Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów*. Lublin, 2004. Т. 2. S. 103–108.
330. Патрило І. Нарис історії василіан від 1743 до 1839 року. *Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата*. Рим, 1992. С. 183–278.

331. Перетц В. Описи монастырских библиотек XVIII в. и спорные вопросы истории древнерусской литературы. *Slavia*. Praha, 1924. R. 3. S. 2/3. S. 338–351.
332. Петровъ Н. Очеркъ исторіи Базиліанского Ордена въ бывшей Польши. *Труды Кіевской Духовной Академіи*. Кіевъ, 1871. Ч. VII. С. 118–189.
333. Петрушевич А. Историческія извѣстія о древній Архимандріи чину Св. Василія В. въ селѣ Уневѣ округа Золочѣвского. *Пчола*. Львовъ, 1849. Ч. 16. С. 253–255; Ч. 17. С. 258–262; Ч. 18. С. 275–284; Ч. 19. С. 291–294.
334. Петрушевич А. Разсужденіе о важности историческихъ записокъ и надписей, яко источницъ для нашей исторіи. *Науковий сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-русской матицы. Годъ изданія первый*. Львовъ, 1865. Вып. I–IV. С. 1–8
335. Пидгайко В., Скочиляс И. Иосиф (Шумлянський Иван; ок. 1643–16.07.1708, Львов). *Православная энциклопедия*. Москва, 2011. Т. 25: Иоанна деянія – Иосиф (Шумлянський, 1643–1708). С. 682–694.
336. Пінкерс Серве (Теодор). Джерела християнської моралі: її метод, зміст та історія. Пер. з фр. Київ: Дух і літера, 2013. 606 с.
337. Посохова Л. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. Харків: Акта, 2011. 399 с.
338. Прокоп'юк О. Парафіяльне повсякдення: практика проповідництва в храмах Київської митрополії у другій половині XVIII ст. *Повсякдення ранньомодерної України. Историчні студії в 2-х томах*. Київ, 2012. Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення / відп. ред. В. Горобець. С. 187–200.
339. Рудовичъ І., свящ. Епископы Шептицки. *Богословскій вѣстникъ*. Львовъ, 1901. Т. II. Вып. IV. С. 245–246.

340. Ружицький Е. Західноєвропейська книга у Львові в XVI–XVII ст. (до постановки питання). *Нескінченна подорож: Книга пам'яті Ореста Мацюка*. Львів, 2009. С. 55–61.
341. Сенік С. Берестейські сподівання і доля унії в XVII столітті. *Берестейська унія (1596) в історії та історіографії: спроба підсумку. Матеріали міжнародного наукового діалогу про Берестейську унію фундації PRO ORIENTE (третья зустріч: Львів, 21-23 серпня 2006 р.) та Міжнародного наукового симпозіуму Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету «Берестейська церковна унія: перспективи наукового консенсусу в контексті національно-конфесійного дискурсу» (Львів, 24–27 серпня 2006 р.)* / за ред. Й. Марте, О. Турія. Львів, 2008. С. 503–512.
342. Серяков С. Повсякденне життя єзуїтських шкіл України. *Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії: в 2-х т.* Київ, 2012. Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення / відп. ред. В. Горобець. С. 99–140.
343. Ситникова Л. Виленские кирилловские издания конца XVI – первой половины XVII в. во львовских собраниях. *Федоровские чтения 1982*. Москва, 1987. С. 79–86.
344. Сінкевич Н. «Nis mortui vivunt, et muti loquuntur»: ранньомодерна книгозбірня Києво-Софійського монастиря за каталогом 1769 р. *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна*. Київ, 2014. Вип. IV. С. 601–639.
345. Сінкевич Н. Патерикон Сильвестра Косова: переклад та дослідження пам'ятки. Київ: О. Філюк, 2014. 711 с.
346. Сінкевич Н. Сильвестр Косов – викладач Києво-Могилянського колегіуму: реконструкція навчальних курсів через призму інтелектуальних інтересів викладача. *Шлях у чотири століття. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Ad fontes – До джерел»*

- до 400-ї річниці заснування Києво-Могилянської академії (12-14 жовтня 2015 року). Київ, 2016. С. 41–50.
347. Січинський В. Архітектура Крехівського монастиря по деревориту 1699 р. Реферат читаний на зібранню гуртка діячів українського мистецтва у Львові. Львів, 1923. 24 с.
348. Склокін В. Чи існувало українське Просвітництво? Кілька міркувань із приводу незавершеної історіографічної дискусії. *Київська академія*. Київ, 2014-2015. Вип. 12. С. 146–159.
349. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. Львів: В-во УКУ, 2010. Хxiv, 832 с.
350. Скочиляс І. Київське християнство та унійна традиція: десятилітня програма церковно-історичних студій (2012–2021 роки). *Історія релігій в Україні: Наук. щорічник*. Львів: Логос, 2012. Кн. 1. С. 804–813.
351. Скочиляс І. Релігія та культура Західної Волині на початку XVIII ст. За матеріалами Володимирського собору 1715 р. Львів, 2008. 76, [1] с.
352. Скочиляс І. Унівський архимандрит і львівський єпископ Варлаам Шептицький (1643–1715). *Генеалогічні записки*. Львів, 2014. Вип. XII (нової серії VI). С. 27–48.
353. Скрутень Й. «Синопис» Пліснесько-Підгорецького монастиря. *Записки ЧСВВ*. Жовква, 1924. Т. 1. Вип. 1. С. 92–103; 1925. Вип. 2-3. С. 303–313; 1927. Т. 1. Вип. 4. С. 580–591; 1930. Т. 3. Вип. 1. С. 156–164.
354. Скрутень Й. Бібліотека Львівських ОО. Василіян. *Записки ЧСВВ*. Жовква, 1925. Т. 1. Вип. 2–3. С. 161–176.
355. Скрутень Й. Д-р І. Франко і василіяни. *Записки ЧСВВ*. Жовква, 1926. Т. 2. Вип. 1–2. С. 167–172.

356. Старик В. Ліквідація Манявського Скиту в 1785 році. Буковинські свідчення йосифінської «культурної революції». *Інформаційний вісник Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України. Бюлетень*. 2006. № 7. С. 62–81.
357. Стасів Климентій Василь, о. Місія високого слова. Василіянське книговидання: минуле, сучасне і майбутнє. Жовква: Місіонер, 2015. 461, [1] с.
358. Стецик Ю. Василіянське чернецтво Перемишльської єпархії (друга половина XVIII ст.): словник біограм. Жовква: Місіонер, 2015. 309, [2] с.
359. Стецик Ю. Циркулярні листи протоігумена Онуфрія Братковського як джерело до регламентації життя чернецтва (1772–1775 рр.). *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»*. Дрогобич, 2016. Вип. 38. С. 15–28.
360. Стецик Ю. Василіянські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.): монографія. Дрогобич, 2014. 388 с.
361. Суша А. Книжкова спадщина Ігнатія Кульчинського. *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. Львів, 2008. Вип. 3. С. 45–64.
362. Сѣцинский Е. Музей Подольскаго церковного историко-археологическаго общества (быв. Древнехранилище Историко-статистическаго Комитета). Каменецъ-Подольскъ, 1904. Т. 1: Опись старопечатных книг. 107 с.
363. Тиллих П. Избранное: Теология культуры. Пер. с англ. Москва: Юрист, 1995. 479 с.
364. Тилявський І. Літургійні напрямки Почаївського монастиря під час Унії (1712–1831). Рим; Львів, 1997. 376 с.

365. Ульяновський В. Бібліотека Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря: основні віхи історії на тлі життя обителі (статистично-фактографічний нарис). Кошіль О., Ульяновський В. *Старожитня бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря: спроба реконструкції кириличної збірки*. Київ, 2008. Вип. 1. С. 5–126.
366. Філевич Н. Василь Лев – дослідник рукописної та стародрукованої книги. *Рукописна і стародрукована книга. Міжнародна конференція (XII Федоровський семінар), Львів 23–25 квітня 2004*. Львів, 2006. С. 95–96.
367. Франклин С. Письменность, общество и культура в Древней Руси (около 950–1300 гг.). Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2010. 552 с.
368. Франко І. Варлаам і Йоасаф: старохристиянський духовний роман і його літературна історія. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1981. Т. 30. С. 314–538.
369. Франко І. До руської бібліографії XVIII в. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1981. Т. 34: Літературно-критичні праці (1902–1905). С. 389–391.
370. Франко І. Про Варлаама і Йоасафа та притчу про єдинорога. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1981. Т. 30. С. 541–658.
371. Фрис В. Бібліотеки на західноукраїнських землях у II пол. XVII–XVIII ст. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Київ, 2002. Вип. 9/10. С. 171–186.
372. Фрис В. Бібліотеки оо. Василіян на західноукраїнських землях у XVIII–XIX ст. *Чин Святого Василя Великого: із народу – народові: зб. наук. ст.* Львів; Вільнюс: Місіонер, 2017. С. 158–166.

373. Фрис В. Записи на рукописних книгах про «покладення» в храм: штрихи до вивчення світогляду вкладників. *Наукові записки УКУ. Серія «Історія»*. Львів: В-во УКУ, 2010. Вип. 1. Ч. 2. С. 35–49.
374. Фрис В. Зі спостережень над репертуаром, історією створення і розвитком української книги XVI – першої половини XVII століть. *Записки НТШ*. Львів, 1997. Т. 233. С. 215–238.
375. Фрис В. Рукописи полемічних творів XVI–XVIII ст. у збірках Львова. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 1996. Вип. 5. С. 3–14.
376. Фрис В. Формування колекції кириличних рукописів бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. *Краків-Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX–XX ст.* Львів, 2011. Т. 10. С. 409–415.
377. Хіхляч Б. Уніатська церква на Поділлі (1700–1840 рр.): віхи історії та соціокультурний портрет. Вінниця, 2015. 404 с.
378. Целевичь Ю. Исторія Скиту Манявского wrazъ зъ збѣрникомъ грамотъ, листовъ и деякихъ судовыхъ документѣвъ, дотычныхъ того монастиря. Львовъ, 1887. 136 с.
379. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека у «дзеркалі» стародруків: образ, джерела, факти. *Бібліотечний вісник*. Київ, 2017. № 5 (241). С. 27–36.
380. Ціборовська-Римарович І. Видовий та джерелознавчий аналіз документів з історії книги та історії бібліотек в Україні XVI – першої чверті XIX ст. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 34. С. 259–279.
381. Ціборовська-Римарович І. Книгозбірня Острозького єзуїтського колегіуму: джерела про комплектацію бібліотечного фонду та їх інформаційна наповненість. *Острозька давнина: наук. зб.* Острог, 2013. Вип. 2. С. 114–120.

382. Ціборовська-Римарович І. Маргінальні записи стародруків із книгозбірень католицьких монастирів XVI–XVIII ст. на етнічних українських землях як джерело до історії формування монастирських бібліотечних фондів. *Наукові праці національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 28. С. 266–287.
383. Чистякова М. Рукописные Прологи Львовской национальной научной библиотеки Украины имени В. Стефаника. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*: зб. наук. пр. Львів, 2011. Вип. 3 (19). С. 342–361.
384. Шамрай М. Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. 332 с.
385. Шартье Р. «Народные» читатели и их чтение от эпохи Возрождения до эпохи Классицизма. *История чтения в Западном мире от Античности до наших дней*. Москва: ФАИР, 2008. С. 339–358.
386. Шартье Р. Письменная культура и общество. Москва: Новое издательство, 2006. 272 с.
387. Шартье Р. Минуле в теперішньому. Історія, література, пам'ять. *Європейський світ*. Київ, 2012. Вип. 3 (Січень). С. 5–22.
388. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. Львів: Свічадо, 2005. 336 с.
389. Шкраб`юк П. Крехів: дороги земні і небесні. Львів: Місіонер, 2002. 414 с.
390. Шкраб`юк П. Монаший Чин Отців Василіян у національному житті України. Львів: Місіонер, 2005. 439 с.
391. Шманько Т. Богослужбові книги унівської друкарні. *Калофонія: науковий збірник церковної монодії та гимнографії*. Львів, 2004. Ч. 2. С. 98–104.

392. Шманько Т. Латинізація та окциденталізація: прояви і наслідки. *Берестейська унія (1596) в історії та історіографії: спроба підсумку. Матеріали міжнародного наукового діалогу про Берестейську унію фундації PRO ORIENTE (третья зустріч: Львів, 21-23 серпня 2006 р.) та Міжнародного наукового симпозіуму Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету «Берестейська церковна унія: перспективи наукового консенсусу в контексті національно-конфесійного дискурсу» (Львів, 24–27 серпня 2006 р.)* / за ред. Й. Марте, О. Турія. Львів, 2008. С. 340–352.
393. Шустова Ю. Документи Львовського Успенського Ставропигийського братства (1586–1788): Істочниковедческое исследование. Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. 648 с.
394. Шустова Ю. Послание об исправлении книг от 3 мая 1738 года Львовского епископа Афанасия Шептицкого. *Румянцевские чтения – 2014: материалы международной научной конференции (15–16 апреля 2014)*. Москва, 2014. Ч. 2. С. 376–383.
395. Шустова Ю. Продажа книг типографии Львовского Ставропигийского братства по реестрам Анастасии Лясковской (1676–1680-е годы). *Вестник Российского государственного гуманитарного университета: Серия «Исторические науки. Историография, источниковедение, методы исторических исследований»*. Москва, 2010. № 7 (50). С. 165–177.
396. Щурат В. До бібліографії і писань Івана з Вишні. *Записки НТШ*. Львів, 1909. Т. 87. Кн. 1. С. 48–63.
397. Щурат В. Драма посвячена Мазепі. *Неділя: літературно-науковий тижневик*. Львів, 1912. Р. 1. С. 2–3.
398. Щурат В. З історії памяток нашої культури. *Діло*. 1913. Р. 34. Ч. 278 (13 грудня). С. 6.

399. Щурат В. Сьвято-онуфрейський монастир у Львові. Львів, 1908. 13 с.
400. Щурат В. Христос пасхон. Львівські віршовані діяльози з 1630 р. *Записки НТШ*. Львів, 1913. Т. 117–118. С. 137–178.
401. Эко У. От древа к лабиринту. Исторические исследования знака и интерпретации / пер. с итал. О. А. Поповой-Пле. Москва: Академический проект, 2016. 559 с.
402. Яковенко Н. Освоєння «чужого» сакрального простору (католицькі святі та чуда у прикладах Йоаникія Галятовського). *Київська академія*. Київ, 2013. Вип. 11. С. 24–32.
403. Яковенко Н. У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоаникія Галятовського. Київ: Критика; Лаурус, 2017. 704 с.
404. Яковенко Н. Чудо Почаївської ікони на морі під Неаполем 1762. *Записки НТШ*. Львів, 2017. Т. 270: Праці Історично-філософської секції. С. 201–219.
405. Яременко М. «Матеріальний світ» ректора Академії середини XVIII ст.: на прикладі архимандрита Сильвестра Ляскоронського. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2004. Вип. 35. С. 20–33.
406. Яременко М. Бібліотека Київського Пустинно-Миколаївського монастиря 18 ст.: «життя» книг. *Просемінарій. Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури*. Київ, 2000. Вип. 4. С. 119–142.
407. Яременко М. Бібліотека та статус Києво-Братського Богоявленського монастиря у XVIII ст. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2004. Т. 27: Історичні науки. С. 34–37.
408. Яременко М. Київське чернецтво XVIII ст. Київ: Видавничий дім «Києво-могилянська академія», 2007. 304 с.
409. Яременко М. Київські монастирські та приватні чернечі бібліотеки XVIII століття і «літературні уподобання» монашества.

- Український археографічний щорічник*. Київ; Нью-Йорк, 2004. Вип. 8/9 (Нова серія). С. 346–265.
410. Яременко М. Насолоди освічених в Україні XVIII століття (про культуру вживання церковною елітою чаю, кави та вина). *Київська Академія*. Київ, 2012. Вип. 10. С. 117–184.
411. Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. Львів: В-во УКУ, 2017. 272 с. (Серія «Київське християнство», т. 4).
412. Ясіновський Ю. Бібліотека Унівської лаври: історія, руїна, відновлення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2006–2007. Вип. 15: Confraternitas: Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. С. 221–234.
413. Ясіновський Ю. Візантійська гимнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу. Львів, 2011. 468 с.
414. Ясіновський Ю. Друкарня і бібліотека Святоуспенської Унівської лаври. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2004. Вип. 4. С. 136–140.
415. Ясіновський Ю. Євангеліє Київського друку 1707 року в Унівському монастирі. *Ковчег: наук. зб. із церковної історії*. Львів, 2007. Ч. 5. С. 331–334.
416. Ясіновський Ю. Манявський скит в історії української музики. *Musica Galiciana*. Львів, 1999. Т. 2. С. 31–42.
417. Ясіновський Ю. Минуле і сьогодення бібліотеки Унівської Свято-Успенської лаври. *Каллофонія*. Львів, 2008. Вип. 4. С. 125–146.
418. Andrusiak M. Józef Szumlański: pierwszy biskup unicki lwowski (1667–1708). *Zarys biograficzny*. Lwów, 1934. 212 s.
419. Authority in European Book Culture: 1400–1600 / ed. by P. Bromilow. Farnham: Ashgate, 2013. Vi, 232 p.

420. Bajda J. Teologia moralna (kazuistyczna) w wieku XVII–XVIII. *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. Lublin, 1975. T. 2. Cz. 1. S. 267–305.
421. Barącz S. Katalog WW. OO. Bazylianów słynących nauką i cnotą w Polsce. Podkamień, 1885. 327 s.
422. [Barwiński E.] Biblioteka Bazylianów w Buczaczu. *Kwartalnik Historyczny: organ Towarzystwa Historycznego* / pod. red. A. Semkowicza. Lwów, 1902. Rocz. XVI. S. 537.
423. Bercoff B. G. The emergence of linguistic consciousness in the multilingual context of early modern Ukraine. *Шлях у чотирь століття: матеріали міжн. наук. конф. «Ad fontes – До джерел» до 400-ї річниці заснування Києво-Могилянської академії (Київ, 12–14 жовтня 2015 р.)*. Київ, 2016. С. 24–40.
424. Bieńkowska B. Kilka uwag i propozycji w sprawie badań księgozbiorów historycznych. *Studia o Książce*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1986. T. 16. S. 3–31.
425. Bieńkowski L. Kultura intelektualna w kręgu Kościoła Wschodniego w XVII i XVIII w. *Dzieje Lubelszczyzny*. Warszawa, 1989. T. 6: Między Wschodem i Zachodem. Cz. 1: Kultura umysłowa. S. 107–126.
426. Blair A. Reading Strategies for Coping with Information Overload, ca. 1550–1700. *Journal of the History of Ideas*. 2003. Vol. 64. № 1. P. 11–28.
427. Bloom H. *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. New York; San Diego; London: Harcourt Brace & Company, 1994. 578 p.
428. Brüning A. Confessionalization in the Slavia Orthodoxa (Belorussia, Ukraine, Russia)? Potential and Limits of a Western Historiographical Concept. *Religion and the Conceptual Boundary in Central and Eastern Europe* / ed. T. Bremer. London: Palgrave Macmillan, 2008. P. 65–96.
429. Burke P. *Historia kulturowa. Wprowadzenie* / tłum. J. Hunia. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012. 200 s.

430. Burke P. Społeczna historia wiedzy / Przeł. A. Kunicka. Warszawa: Aletheia, 2016. 654 s.
431. Burke P. Three Approaches to Book History. *Modern Intellectual History*. 2008. Vol. 5. Issue 2. P. 363–372.
432. Butterwick R. Catholicism and Enlightenment in Poland-Lithuania. *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe* / ed. by U. Lehner, M. Printy. Leiden; Boston: Brill, 2010. P. 297–358.
433. Butterwick R. Między oświeceniem a katolicyzmem, czyli o katolickim oświeceniu i oświeczonym katolicyzmie. *Wiek Oświecenia. Bliskie z daleka*. 2014. T. 30. P. 11–55.
434. Cálvez F. André Rodriguez de Évora, un maruliano portugués del siglo XVI. *Colloquia Maruliana*. 2009. Vol. 18. P. 267–286.
435. [C.d.n.]. Biblioteki lwowskie. IV. Biblioteka xx. Bazylianów. *Dziennik literacki*. 1832. № 14. S. 406–407.
436. Chartier R. Avant-propos. *Lesen und Schreiben in Europa, 1500–1900. Vergleichende Perspektiven* / hgg. A. Messerli, R. Chartier. Basel: Schwabe, 2000. S. 9–15.
437. Chartier R. Stosowanie pisma. *Historia życia prywatnego*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1999. T. 3: Od renesansu do oświecenia / pod. red. R. Chartier. S. 120–170.
438. Chartier R. The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries. Stanford: Stanford University Press, 1994. Xi, 126 p.
439. Chartier R. The Author's Hand and the Printer's Mind: Transformations of the Written Word in Early Modern Europe. Cambridge: Polity, 2014. Xiii, 231 p.
440. Ciesielska-Borkowska S. Mistycyzm hiszpański na gruncie polskim. Kraków, 1939. 241 s. (Rozprawy Wydziału Filologicznego PAU. T. 66. Nr. 1).

441. Coldough S. Readers: Books and Biography. *A Companion to the History of the Book* / ed. by S. Eliot and J. Rose. Wiley-Blackwell, 2009. P. 54–55.
442. Cormack B., Mazzio C. Book Use, Book Theory: 1500–1700. Chicago: University of Chicago Library, 2005. Xii, 124 p.
443. Cracraft J. Theology at the Kiev Academy During Its Golden Age. *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge, 1984. Vol. VIII. Nr. 1/2. P. 71–80.
444. Cykwas O. Kronika klasztoru wicyńskiego i jej znaczenie dla badań nad archiwum klasztornym (koniec XVIII w. – pierwsza połowa XIX w.). *Pamiętnik XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki Lublin-Zamość, 27-29 kwietnia 2011 roku. Kancelarie oraz archiwa wczoraj i dziś* / pod. red. J. Łosowskiego, E. Markowskiej. Warszawa, 2012. S. 35–40.
445. Darnton R. Censors at Work. How States Shaped Literature. London: W. W. Norton & Company, 2014. 316 p.
446. Darnton R. First Steps towards a History of Reading. *Australian Journal of French*. 1986. Vol. 18. № 1. P. 5–30.
447. Derwich M. Monastycyzm w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Uwagi terminologiczne. *Christianitas et cultura Europaeae. Księga Jubileuszowa profesora J. Kłoczowskiego*. Lublin, 1998. Cz. 1. S. 255–259.
448. Dominé A.-S. Être bibliothécaire en Chartreuse: la gestion des bibliothèques cartusiennes aux XVe et XVIe siècles. *L'historien face au manuscrit: Du parchemin à la bibliothèque numérique*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2012. P. 43–56.
449. Duch O. Nurt wschodni i zachodni w postanowieniach Synodu Zamojskiego (1720 r.) dotyczący monastycyzmu żeńskiego w unickiej metropolii kijowskiej. *Między Zachodem a Wschodem. Etniczne, kulturowe i religijne pogranicza Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku* / pod red. K. Mikulskiego, A. Zielińskiej-Nowickiej. Toruń, 2005. S. 173–185.

450. Enenkel K., Melion W. S. Introduction: Types and Functions of Meditation in the Transition from Late Medieval to Early Modern Intellectual Culture. *Meditatio: Refashioning the Self: Theory and Practice in Late Medieval and Early Modern Intellectual Culture*. Leiden: Brill, 2011. P. 1–23
451. Evans G. R. The History of Monasticism. The Western Tradition. London; New York: I. B. Tauris, 2016. 297 p.
452. Evenett O. H. Counter-Reformation Spirituality. *The Counter-Reformation. The Essential Readings* / ed. by D. M. Luebke. Malden: Wiley, 1999. P. 60–63.
453. Febvre L., Martin H.-J. Narodziny książki / przekł. A. Kocot, posł. P. Rodak. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2014. 578 s.
454. Galadza P. Liturgical Latinization and Kievan Ecumenism: Losing the Koinê of Koinonia. *Logos: A Journal of Eastern Christian Studies*. 1994. Vol. 35. № 1–4. P. 173–194.
455. Garrett J. Aufhebung im doppelten Wortsinn: The Fate of Monastic Libraries in Central Europe, 1780–1810. *Verbum Analecta Neolatina*. 1999. № 2. P. 15–27.
456. Getka J. Polskojęzyczne druki bazylikańskie (XVIII wiek). Warszawa, 2013. 344 s.
457. Getka J. Secular lexis in 18th-century Ruthenian religion-related printed matter (based on Basilian “moral theologies”). *Beiträge zum 19. Arbeitstreffen der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav)* / hsg. von E. G. Rubio, E. Kislova, E. Kubicka. Wiesbaden: Harrassowitz, 2016. S. 81–90.
458. Getka J. Świat chrześcijański wobec dziedzictwa słowiańskiego. Wyobrażenia ludowe w bazylikańskich Teologiach moralnych (XVIII wiek). *Studia wschodniosłowiańskie*. Białystok, 2016. T. 16. S. 397–411.

459. Getka J. U progu modernizacji. Ruskojęzyczne drukarstwo bazylikańskie XVIII wieku. Warszawa, 2017. 315 s.
460. Górski K. Zarys dziejów duchowości w Polsce. Kraków: Znak, 1986. 397 s.
461. Graff H. J. The Legacies of Literacy. Continuities and Contradictions in Western Culture and Society. Bloomington: Indiana University Press, 1987. 493 p.
462. Granat W. Dogmatyka. *Encyklopedia katolicka*. Lublin, 1983. T. 4. S. 23–24.
463. Grzebień L. Bystrzonowski Woyciech. *Encyklopedia katolicka*. Lublin, 1976. T. 2. S. 1248.
464. Grzebień L. Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII w. *Archiwa, biblioteki i muzea kościelne*. Lublin, 1975. T. 30. S. 247–264.
465. Grzebień L. Rutka Teofil. *Polski słownik biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991–1992. T. 33. S. 203–204.
466. Gwóźdź J. Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. 546 s.
467. Gwóźdź J. L'viv in the Culture of the Monastery Book in Central and Eastern Europe. A Thematic Review. *Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»*. Львів, 2010. Вип. 5. С. 3–11.
468. Henryot F. Bibliothèques, histoire de la théologie et statistique. Une rencontre seconde. *Revue de l'enssib*. 2016. № 3: avril. P. 1–14.
469. Henryot F. Le prédicateur et ses livres. Normes oratoires et sermonnaires dans les couvents mendiants urbains à l'époque moderne (Lorraine, Luxembourg). *La parole publique en ville, des réformes à la*

- Révolution: actes du colloque de Nancy (3-4 mars 2011)*. Villeneuve d'Ascq, 2012. P. 48–51.
470. Henryot F. Les réguliers et la patrimonialisation du manuscrit au XVIIIe siècle. *L'historien face au manuscrit: Du parchemin à la bibliothèque numérique*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2012. P. 127–145.
471. Henryot F. Livres et lecteurs dans les couvents mendiants (Lorraine, XVIe–XVIIIe siècles). Genève: Droz, 2013. 562 p.
472. Hingley Sh. Ecclesiastical Libraries: Libraries for the Higher Clergy. *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland* / ed. by E. Leedham-Green, T. Webber. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. Vol. 2. P. 122–133.
473. Hupchick D. P. The Bulgarians in the Seventeenth Century. Slavic Orthodox Society and Culture under Ottoman Rule. Jefferson; London: McFarland, 1993. 314 p.
474. Isaievych I. Voluntary Brotherhood. Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine. Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2006. Xxxii, 324 p.
475. Isajewycz J. Kościół greckokatolicki a niektóre aspekty rozwoju kultury ukraińskiej i białoruskiej w XVII–XVIII wieku. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 1997. Cz. 4–5: Spotkania polsko-ukraińskie. *Studia Ucrainica* / red. S. Kozaka. S. 187–201.
476. Jolly C. Unité et diversité des collections religieuses. *Histoire des bibliothèques françaises*. Paris, 1988. Vol. 2: Les Bibliothèques sous l'Ancien Régime (1530–1789) / sous la dir. de C. Jolly. P. 11–27.
477. Julia D. Książ. *Człowiek Oświecenia* / pod. red. Michela Vovelle'a. Warszawa: Volumen, 2001. S. 363–398.

478. Kallendorf C. Marginalia and the Rise of Early Modern Subjectivity. *On Renaissance Commentaries* / ed. M. Pade. Hildesheim, 2005. P. 111–128.
479. Kallendorf C. The Virgilian Tradition: Book History and the History of Reading in Early Modern Europe. Aldershot: Ashgate Variorum, 2007. Xiv, 304 p.
480. Kolak W. Rubczyński Marcin. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991. T. 32/4. Z. 135. S. 561–562.
481. Kolessa [A]. Żółkiew. Krechów i Krystynopol (Archiwa bazylikańskie). *Sprawozdania Koła ck Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej*. 1902. № 2–3. S. 3–4.
482. Komorowski S. Święty Piotr Kanizy, Wyznawca i Doktor Kościoła. Kraków, 1927. 192 s.
483. Kompaniewicz B. Wiadomość o Podhorcach i klasztorze bazylikańskim. *Lwowianin czyli zbiór potrzebnych i użytecznych wiadomości wydawany przez Ludwika Zielińskiego*. Lwów, 1838. T. 3. S. 28.
484. Kretowicz [A]. Opisanie starożytnego monasteru Bazylianów w Krechowie i jego okolic. *Rozmaitości. Pismo dodatkowe do Gazety Lwowskiej*. Lwów, 1830. № 37. S. 290.
485. Książka dawna i jej właściciele: zbiór studiów / pod. red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegły. Wrocław, 2017. T. 1. 288 s.; T. 2. 320 s.
486. Kuczyńska M. Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej. Ewolucja gatunku – specyfika funkcjonalna (Cyryl Stawrowiecki: Ewangelia pouczająca. Rachmanów 1619; Joannicjusz Galatowski: Klucz rozumienia. Kijów 1659). Szczecin, 2004. 324 s.
487. Kurschus S. European Book Cultures: Diversity as a Challenge. Wiesbaden: Springer, 2014. 365 p.

488. Lehner U. *Enlightened Monks: the German Benedictines, 1740–1803*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 266 p.
489. Lehner U. Introduction: The Many Faces of the Catholic Enlightenment. *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe* / ed. by U. Lehner, M. Printy. Leiden; Boston: Brill, 2010. P. 1–61.
490. Lehner U. *The Catholic Enlightenment: the Forgotten History of a Global Movement*. New York: New York University Press, 2016. 257 p.
491. Leinsle U. G. Sources, Methods, and Forms of Early Modern Theology. *The Oxford Handbook of Early Modern Theology, 1600–1800* / ed. by U. L. Lehner, R. A. Muller, A. G. Roeber. New York: Oxford University Press, [2016]. P. 25–42.
492. Lorens B. *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*. Rzeszów, 2014. 560 s.
493. Lorens B. *Bazylianie w Galicji wobec działań kasacyjnych w latach 1772–1792. Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*. Wrocław, 2014. T. 1: Geneza. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego. S. 215–232.
494. Lorens B. *Biblioteka bazylińskiego klasztoru św. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w świetle inwentarzy*. *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*. Kraków, 2006. T. 8. S. 273–286.
495. Lorens B. *Inwentarz biblioteki bazylińskiej archimandrii w Uniowie z 1789 r.* *Hereditas Monasteriorum*. Wrocław, 2013. Vol. 2. S. 253–269.
496. Lorens B. *Monasterium bazylińskie w ziemi halickiej zlikwidowane w trzeciej ćwierci XVIII wieku w świetle inwentarzy z lat 1763–1764*. *Karpati: людина, етнос, цивілізація*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 5. С. 166–177.
497. Lorens B. *Rola monasterium bazylińskiego w Satanowie w drugiej połowie XVIII w.* *Історія релігій в Україні: Науковий збірник світлій*

- пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926–2010) / за заг. ред. М. Капраля, О. Киричук, І. Орлевич. Львів: Логос, 2016. Ч. 1: Церковна історія. С. 219–231.
498. Lorens B. Szkoły przy klasztorach bazylikańskich w Galicji na tle austriackiej polityki oświatowej w latach 1772–1850. *Historia i dziedzictwo regionów w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.* / pod red. M. Stolarczyka, A. Kawalec, J. Kuzickiego. Rzeszów, 2011. S. 225–237.
499. Łew B. Apostoł Krechowski. *Prace Filologiczne*. Warszawa, 1929. T. 14. S. 16–33.
500. Makrides V. N. The Enlightenment in the Greek Orthodox East: appropriation, dilemmas, ambiguities. *Enlightenment and Religion in the Orthodox World* / ed. by P. M. Kitromilides. Oxford: Oxford University Press, 2016. P. 17–47.
501. Martimort A. Les lectures liturgiques et leurs livres. Turnhout: Brepols, 1992. 105 p.
502. Mckitterick D. Libraries and the Organization of Knowledge. *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland* / ed. by E. Leedham-Green, T. Webber. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. Vol. 1: to 1640. P. 592–615.
503. Mercier J. Scupoli François (Laurent). *Dictionnaire de Théologie Catholique* / A. Vacant, E. Mangenot. Paris, 1941. Vol. 14. P. 1745–1746.
504. Meyer-Noirel G. Les ex-libris. *Histoire des bibliothèques françaises*. Paris, 1988. Vol. 2: Les Bibliothèques sous l'Ancien Régime (1530–1789) / sous la dir. de C. Jolly. P. 353.
505. Misiurek J. Marcin Rubczyński OCarm (†1794) – przedstawiciel duchowości karmelitańskiej w Polsce. *Roczniki Teologiczne*. 1996. № 43/4. S. 210–212.

506. Morrish P. S. Baroque Librarianship. *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland* / ed. by E. Leedham-Green, T. Webber. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 212–237.
507. Moschos D. The Churches of the East and the Enlightenment. *The Oxford Handbook of Early Modern Theology, 1600–1800* / ed. by U. Lehner, R. Muller, A. Roeber. New York: Oxford University Press, [2016]. P. 499–516.
508. Narbutt O. Historia i typologia ksiąg bizantyńsko-słowiańskich: zagadnienie identyfikacji według kryterium treściowego. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1979. 147 s.
509. Naumow A. Przemiany w ruskiej kulturze unitów. *Краківські Українознавчі Зошити*. Краків, 1997. Т. 5–6. С. 141–146.
510. Niedźwiedz J. The use of books in 16th-century Vilnius. *Terminus*. Kraków, 2013. Т. 15. Z. 2 (27). S. 167–184.
511. Niektóre Biblioteki i składy sztuk pięknych w Galicyi. *Lwowianin. Przeznaczony krajowym i użytecznym wiadomościom, wydany w połączeniu prac miłośników nauk przez Ludwika Zielińskiego*. Lwow, 1840. Z. 4. S. 93–94.
512. Nowak A. Czysta wiara i innowierczy świat w ruskich naukach i przysięgach kapłańskich do XVII wieku. *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne*. Kraków, 2014. Т. 9: Słowiańska mozaika kultur wobec historii (nie)tolerancji i waśni religijnych / red. A. Gil, M. Kuczyńska. S. 119–132.
513. Nowakowski P. Pierwsze pontyfikaty obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (XVII/XVIII w.) jako przykład łączenia wschodniej i zachodniej tradycji liturgicznej w Cerkwi Greckokatolickiej. *Harmonijne współistnienie kultury Wschodu i Zachodu na Ukrainie*. Kraków, 2000. S. 105–110.

514. Okenfuss M. J. *The Rise and Fall of Latin Humanism in Early-Modern Russia: Pagan Authors, Ukrainians, and the Resiliency of Muscovy*. Leiden; New York; Köln: Brill, 1995. 290 p.
515. Östling J., Sandmo E., Heidenblad D. L., Hammar A. N., Nordberg K. *The History of Knowledge and the Circulation of Knowledge. An Introduction. Circulation of Knowledge. Explorations in the History of Knowledge* / ed. by J. Östling, E. Sandmo, D. L. Heidenblad, A. N. Hammar, K. Nordberg. Lund: Nordic Academic Press, 2018. P. 9–33.
516. Pacevičius A. *Czytelnictwo. Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: analizy i obrazy* / opr. V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila. Kraków: Universitas, 2011. S. 162–182.
517. Pacevičius A. *Protestant and Catholic Book Culture in the Grand Duchy of Lithuania: New Trends in Research. Books and Libraries in the Baltic Sea Region from the 16th to the 18th Century* / ed. by. L. Kõiv, T. Reimo. Tallin: Linnaarhiiv, 2006. P 145–156.
518. Panuś K. *Historia kaznodziejstwa*. Kraków, 2007. 503 s.
519. Panuś K. *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele Katolickim*. Kraków, 2001. Cz. 2: *Kaznodziejstwo w Polsce od średniowiecza do baroku*. S. 340–354.
520. Pawluczuk U. *Archiwum Ławry Poczajowskiej w zbiorach Państwowego Okręgowego Archiwum w Tarnopolu. Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. Białystok, 2010. T. 2. S. 275–279.
521. Pawłyszyn A. *Monastery męskie eparchii lwowskiej w latach 1596–1739*. Praca doktorska. Lublin, 2006. 264 s. (машинопис).
522. Pawłyszyn A. *Prawosławne i unickie monastery męskie na terenie eparchii lwowskiej w latach 1596–1739. Przyczynek do powstania nowego katalogu. Klasztory mnisze na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej*

- od XVI do początku XX wieku* / pod. red. J. Gwioździk, R. Witkowskiego, A. M. Wyrwy. Poznań, 2014. S. 277–286.
523. Pearson D. *Provenance Research in Book History: A Handbook*. London: British Library, 1994. 326 p.
524. Pernicone J. M. *The Ecclesiastical Prohibition of Books. A dissertation Doctor of Canon Law, submitted to the Faculty of the School of Canon Law, Catholic University of America*. Washington, 1932. 262 p.
525. Petrović M. *Austrian Enlightenment the Orthodox Way. The Church Calendar of the Habsburg Serbs and the Josephinist Reforms. Encounters in the Europe's Southwest. The Habsburg Empire and the Orthodox World in the Eighteenth and Nineteenth Centuries* / ed. by H. Heppner, E. Posch. Bochum: Dieter Winkler, 2012. P. 45–54.
526. Pettegree A. *The Book in the Renaissance*. New Haven: Yale University Press, 2010. 421 p.
527. Pettegree A. *The Invention of News. How the World Came to Know About Itself*. New Haven: Yale University Press, 2014. 445 p.
528. Pettegree A. *The Legion of the Lost. Recovering the Lost Books of Early Modern Europe. Lost Books: Reconstructing the Print World of Pre-Industrial Europe* / ed. F. Bruni, A. Pettegree. Leiden; Boston: Brill, 2016. P. 1–27.
529. Pidłypczak-Majerowicz M. *Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu*. Warszawa, 1986. 273 s.
530. Pidłypczak-Majerowicz M. *Biblioteka bazylińskiego klasztoru św. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w świetle inwentarzy. Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*. Kraków, 2006. T. 8. S. 273–286.
531. Pidłypczak-Majerowicz M. *Biblioteki bazylianów lwowskich i dawnej prowincji koronnej zakonu w XVII–XX wieku. Kraków-Lwów: książki,*

- czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku* / pod red. H. Kosętki, B. Góry, E. Wójcik. Kraków, 2009. T. 9. Cz. 1. S. 229–237.
532. Pidłypczak-Majerowicz M. Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w. Wrocław, 1996. 195 s.
533. Pidłypczak-Majerowicz M. Biblioteki klasztorne prowincji koronnej zakonu bazylianów w XVIII wieku. *Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi: studia i materiały*. Warszawa, 1995. T. 16. S. 21–49.
534. Pidłypczak-Majerowicz M. Cerkiewnosłowiańskie druki bazyliańskie w powojennych zbiorach polskich. *Najstarsze druki cerkiewnosłowiańskie i ich stosunek do tradycji rękopiśmiennej: materiały z sesji Kraków 7-10.XI.1991*. Kraków, 1993. S. 221–230.
535. Pidłypczak-Majerowicz M. Książka i biblioteka bazylińska w XVII–XVIII w. Oraz wpływ kasat na stan ich zachowania i opracowania. *Hereditas Monasteriorum*. Wrocław, 2012. Vol. 1. S. 85–97.
536. Pidłypczak-Majerowicz M. Księgozbiory zakonne w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu. *Czasopismo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*. Wrocław, 1999. Z. 10. S. 281–294.
537. Pidłypczak-Majerowicz M. Polska literatura bibliologiczna na temat badań proveniencyjnych w zbiorach starych druków. Zarys problemu. *Kraków-Lwów: biblioteki XIX–XX wieku*. Kraków, 2014. T. 13. S. 7–21.
538. Pidłypczak-Majerowicz M. Szkoły i książki w działalności bazylianów w 17 i 18 w. *Dzieło chrystynizacji Rusi Kijowskiej i jego konsekwencje w kulturze Europy*. Lublin, 1988. S. 187–208.
539. Pidłypczak-Majerowicz M. Unia brzeska w drukach bazylianów XVII–XVIII wieku. *Śladami unii brzeskiej*. Lublin; Supraśl, 2010. S. 81–94.
540. Pomplun T. Baroque Catholic Theologies of Christ and Mary. *The Oxford Handbook of Early Modern Theology, 1600–1800* / ed. by

- U. L. Lehner, R. A. Muller, A. G. Roeber. New York: Oxford University Press, [2016]. P. 104–118.
541. Quantin J.-L. Catholic Moral Theology, 1550–1800. *The Oxford Handbook of Early Modern Theology, 1600–1800* / ed. by U. L. Lehner, R. A. Muller, A. G. Roeber. New York: Oxford University Press, [2016]. P. 119–134.
542. Reiser M. The History of Catholic Exegesis, 1600–1800. *The Oxford Handbook of Early Modern Theology, 1600–1800* / ed. by U. L. Lehner, R. A. Muller, A. G. Roeber. New York: Oxford University Press, [2016]. P. 75–88.
543. Reusch F. H. Der Index der verbotenen Bücher. Ein Beitrag zur kirchen- und Literaturgeschichte. Neudruck der Ausgabe Bonn 1885. Aalen, 1967. Bd. 2. Abt. 1. 876 s.
544. Reusch H. Lohner Tobias. *Allgemeine Deutsche Biographie*. Leipzig, 1884. Bd. 19. S. 130.
545. Rietbergen P. The Monastery as a «Locus eruditionis», ca 1500 – ca 1800. *Orbis doctus, 1500–1850: perspectieven op de geleerde wereld van Europa: plaatsen en personen*. Opstellen aangeboden aan professor dr. J.A.H. Bots, ed. G. van Gemert, F. Korsten, P. Rietbergen. Amsterdam, 2005. P. 1–27.
546. Rodak P. Pismo, książka, lektura. Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2009. 325 s.
547. Rose J. The History of Education as the History of Reading. *History of Education*. 2007. № 36: 4–5. P. 595–605.
548. Rubin J. Sh. What is the History of the History of Books. *Book publishing: Critical Concepts in Media and Cultural Studies* / ed. by J. Feather. Routledge, 2011. Vol. 1: Concepts and Theories: Issues in Book History. P. 129–152.

549. Saenger P. *Space Between Words. The Origins of Silent Reading.* Stanford: Stanford University Press, 1997. 480 p.
550. Senyk S. *Manjava Skete. Ukrainian Monastic Writings of the Seventeenth Century.* Kalamazzo: Spencer; Coalvill, 2001. 212 p.
551. Senyk S. *The Eucharistic Liturgy in Ruthenian Church Practice: Frequency of Celebration and Attendance before the Nineteenth Century.* *Orientalia Christiana Periodica.* Roma, 1985. T. 51. Fasc. I. P. 123–155.
552. Sewell H. William. *The Concept(s) of Culture. Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture / ed. by V. E. Bonnell, L. Hunt.* Berkley; Los Angeles; London: University of California Press, 1999. P. 35–61.
553. Sherman W. H. *Used Books. Marking Readers in Renaissance England.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008. Xxii, 260 p.
554. Skinner B. *Uniate Moral Theology in the Eighteenth Century.* *Київська академія.* Київ, 2009. Вип. 7. С. 146–161.
555. Słowikowski T. *Pijarskie podręczniki do nauczania historii w Polsce w XVIII wieku. Nasza przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce.* Kraków, 1980. Vol. 54. S. 181–229.
556. Smagacz A. *Tomasz od Jezusa. Encyklopedia katolicka.* Lublin, 2013. T. XIX: Szczepkowski-Użhorodzka unia. S. 869.
557. Smith P. H., Schmidt B. *Knowledge and its Making in Early Modern Europe. Making Knowledge in Early Modern Europe. Practices, Objects, and Texts, 1400–1800.* Chicago; London: University of Chicago Press, 2007. P. 1–16.
558. Staubach N. *Die Meditation in Spirituellen Reformprogramm der Devotio Moderna. Meditatio: Refashioning the Self: Theory and Practice in Late Medieval and Early Modern Intellectual Culture.* Leiden: Brill, 2011. P. 181–207.

559. Stein P. *Schriftkultur. Eine Geschichte des Schreibens und Lesens*. Darmstadt: Primus, 2010. 352 s.
560. Stępień S. W poszukiwaniu tożsamości obrządkowej. Bizantyzacja a okcydentalizacja Kościoła Greckokatolickiego w okresie międzywojennym. *Polska-Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa*. Przemyśl, 2000. T. 5: Miejsce i rola Kościoła Greckokatolickiego w Kościele powszechnym. S. 87–102.
561. Suarez M. F. *Historiographical Problems and Possibilities in Book History and National Histories of the Book*. *Studies in Bibliography*. 2003/2004. Vol. 56. P. 141–170.
562. Temčinas S. Języki kultury ruskiej w Pierwszej Rzeczypospolitej. *Między Wschodem a Zachodem. Prawosławie i unia* / red. nauk. M. Kuczyńska. Warszawa, 2017. S. 81–120. (Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości. T. XI).
563. Tichy R. Klasztor jako miejsce nie-kulturalne. *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja* / red. nauk. J. Pietrzak Thébault, Ł. Cybulski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 2017. S. 13–32.
564. Tóth I. G. *Books Read, Books Told. Written Culture and Oral Culture in Early Modern Hungary*. *Scripta volant, verba manent. Schriftkulturen in Europa zwischen 1500 und 1900* / hgg. von A. Messerli, R. Chartier. Basel: Schwabe, 2007. S. 215–225.
565. Tyszkowski K. Biblioteka Bazylianów we Lwowie. *Silva rerum: miesięcznik Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie*. Kraków, 1927. T. 3. Z. 3. S. 47–48.
566. Ulcinaitė E. Wydania i recepcja autorów antycznych w wieku XVI–XVIII na Litwie. *Jezuicka ars historica*. Kraków, 2001. S. 573–584.
567. Wagilewicz J. *Pisarze polscy rusini wraz z dodatkiem Pisarze łacińscy rusini*. Przemyśl, 1996. 318 s.
568. Wagilewicz D. *Monastyr Skit w Maniawie*. Lwów, 1848. 24 s.

569. Walsby M. Book Lists and Their Meaning. *Documenting the Early Modern Book World: Inventories and Catalogues in Manuscript and Print* / ed. by M. Walsby, N. Constantinidou. Leiden: Brill, 2013. P. 1–24.
570. Wawryk M. De studiis philosophico-theologicis in provincia Rutheno-Ucraina OSBM s. XVIII eorumque manualibus. *Записки ЧСВВ*. Рим, 1971. Сер. 2. Сек. 2. Т. 7. С. 85–103.
571. Weedon A. The Uses of Quantification. *A Companion to the History of the Book* / ed. by S. Eliot and J. Rose. Wiley-Blackwell, 2009. P. 33–49.
572. Wereda D. Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku. Siedlce; Lublin, 2013. 376 s.
573. Wereda D. Testamenty hierarchów unickich w XVII–XVIII wieku. *Kościół unicki w Rzeczypospolitej* / red. W. Walczak. Białystok, 2010. S. 221–238.
574. Wojnar M. De Capitulis Basilianorum. Romae, 1954. 204 p. (Analecta OSBM. Ser. II. Sec. I. Vol. III).
575. Wyczawski H. Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI–XVIII). *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. Lublin, 1975. Т. 2: Od odrodzenia do oświecenia. Cz. 1: Teologia humanistyczna. S. 519–551.

IV. ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА І КАТАЛОГИ

576. Бібліотека Унівської Свято-Успенської Лаври: Стародруки, рідкісні видання і рукописи: Каталог / уклад Ю. Ясіновський. Львів, 2017. 295 с.
577. Державний архів Тернопільської області: путівник. Тернопіль, 2011. 370 с.
578. Запаско Я. Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні. Львів, 1981. Кн. 1: 1574–1700 pp. 136 с.; 1984. Кн. 2, ч. 1: 1701–1764 pp. 132 с.; Кн. 2, ч. 2: 1765–1800 pp. 128 с.

579. Калужняцкий Е. Обзор славяно-русских памятников языка и письменности, находящихся в библиотеках и архивах львовских. Киевъ, 1877. 109 с.
580. Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Львів, 1996. Вип. 2: Видання друкарень Острога, Дермані, Стрятина, Крилоса, Угорець, Рохманова. 122 с.; 2000. Вип. 3: Видання друкарень Львова: Михайла Сльозки, Арсенія Желиборського, Йосифа Шумлянського, монастиря св. Юра. 168 с.; 2002. Вип. 4: Видання Львівського Ставропігійського братства 1591–1644 р. 127 с.
581. Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. Шамрай. Киев, 1995. 545 с.
582. Каталогъ церковно-словенскихъ рукописей и старопечатанныхъ книгъ кирилловскаго письма, находящихся на археологическо-библіографической выставцѣ въ Ставропігійскомъ заведеніи / сост. А. Петрушевичъ. Львовъ, 1888. 45 с.
583. Каталогъ книгъ церковно-славянскои печати / зладивъ д-ръ Иларіонъ Свѣнцицкій. Жовква, 1908. 213 с.
584. Католическая энциклопедия. Москва: Издательство францисканцев, 2002. Т. 1. 1906 с.; 2005. Т. 2. 1818 с.; 2007. Т. 3. 1911 с.
585. Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Каталог. Львів, 2007. Т. 1: XI–XVI. 521 с.
586. Кириличні стародруки у фондах бібліотеки Отців Василян при Свято-Онуфріївському монастирі у Львові XVI–XIX століть: каталог / укл. С. Волощенко. Жовква: Місіонер, 2015. 204 с.

587. Міщук С. Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: історія, склад, наукове дослідження. Київ, 2007. 242 с.
588. Православная энциклопедия. Москва, 2000. Т. 1. 752 с.; 2004. Т. 7. 752 с.; 2007. Т. 16. 751 с.; 2008. Т. 19. 752 с.
589. Українські письменники: Біо-бібліографічний словник. Київ: Художня література, 1960. Т. 1: Давня українська література XI–XVIII ст. 980 с.
590. Чуба Г. Українські рукописні учительні Євангелія. Дослідження, каталоги, описи. Львів: Свічадо, 2011. 222 с.
591. Ясіновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ирмолої 16–18 століть: каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів, 1996. 622, [1] с.
592. *Bibliothèque des écrivains de la compagnie de Jésus, ou Notices bibliographiques / par les Aug. et Al. de Backer, C. Sommervogel. Liège, 1853. Vol. 1. T. 1. 792 p.; 1861. Vol. 1. T. 6. 800 p.*
593. Blažejovskyj D. *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities, and Institutes of Central and Western Europe, (1576–1983). Rome, 1984. 366 p.*
594. Chwalewik E. *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie. Warszawa; Krakow, 1926. T. 1: A–M. 490 s.*
595. *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Wrocław, 1959. T. 3. Cz. 1: Wielkopolska. 360 s.*
596. *Encyclopedia of Monasticism. Chicago; London: Fitzroy Dearborn Publishers, 2000. Vol. 1: A-L. P. 1–797; Vol. 2: M-Z. P. 798–1556.*
597. *Encyclopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995. Kraków, 1996. 888 s.*

598. Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej / red. Z. Żurawińska, Z. Jaroszewicz-Pieresławcew. Warszawa, 2004. 364, 60 s.
599. Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Wrocław, 1991. T. 1. 400 s.; 1993. T. 3. 332 s.; 1994. T. 4. 307 s.; 1994. T. 5. 156 s.; 1995. T. 6. 131 s.; 1995. T. 7. 287 s.; 1996. T. 8. 339 s.
600. Katalog wystawy archeologicznej i etnograficznej we Lwowie 1885. Lwów, 1885.
601. Korolko M. Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1990. 322 s.
602. Paszkiewicz U. Cathalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Warszawa, 2015. T. 1. 717 s.; T. 2. 772 s.
603. Paszkiewicz U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510–1939). Warszawa, 1998. 260 s.
604. Paszkiewicz U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Warszawa, 2000. Supl. 1. 301 s.
605. Paszkiewicz U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Poznań, 2006. Supl. 2. 636 s.
606. Paszkiewicz U. Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1553–1939). Warszawa, 1996. 96 s.
607. Repertorium znajdujących się w bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie aktów zajęcia i sprzedaży dóbr królewskich i kościelnych / opr. E. Barwiński. Lwów, 1909. S. 18–33.
608. Słownik polskich teologów katolickich. Warszawa, 1981. T. 1: A-G. 614 s.; T. 2: H-Ł. 591 s.; 1982. T. 3: M-R. 552 s.; 1983. T. 4: S-Ż. 586 s.

609. Szaraniewicz I. Katalog archeologiczno-bibliograficznej wystawy Instytutu Staupigiańskiego we Lwowie otwartej dnia 10.X.1888 a mającej się zamknąć dnia 12.1.1889. Lwów, 1888. 117 s.
610. The Encyclopedia of the Lutheran Church / ed. by Bodensieck. Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1965. Vol. 2: F-M. 2575 p.
611. Venezia C. S., da. Biografia serafica degli uomini illustri che fiorirono nel francescano istituto per santità, dottrina e diguita fino a nostri giorni. Venezia, 1846. Vol. 1. 956 p.
612. XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje: katalogas = Lithuanica saeculi sexti decimi et septimi decimi ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Lithuaniae: Catalogus / sud. D. Narbutienė, V. Radvilienė, D. Rauckytė-Bikauskienė. Vilnius, 2007. xxvii + 502 p.

V. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

613. Consortium of European Research Libraries URL: http://www.cerl.org/resources/cerl_thesaurus/main (дата звернення: 15 жовтня 2017 р.)
614. Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE) URL: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/> (дата звернення: 10 вересня 2017 р.).
615. Europeana: think culture URL: <http://www.europeana.eu/portal/> (дата звернення: 10 березня 2017 р.).
616. Google books URL: <http://books.google.com.ua/> (дата звернення: 11 грудня 2017 р.).
617. Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ) URL: <http://www.muenchener-digitalisierungszentrum.de/> (дата звернення: 28 жовтня 2017 р.).
618. The Catholic Encyclopedia URL: <http://www.newadvent.org/cathen/> (дата звернення: 4 липня 2016 р.).

619. The Virtual International Authority File URL: <http://viaf.org/> (дата звернення: 10 листопада 2016 р.).
620. The world's largest network of library content and services URL: <http://www.worldcat.org/> (дата звернення: 12 лютого 2018 р.).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК № 1

КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ КНИГОЗБІРЕНЬ

Умовні скорочення:

- бібл. – бібліотечні книги
- гр. – грецька мова
- заг. к-ть – загальна кількість
- іт. – італійська мова
- кир. – кириличним шрифтом
- лат. – латинська мова
- нім. – німецька мова
- нев. – невідомо
- од. зб. – одиниця зберігання
- пол. – польська мова
- пр. – приватні книги ченців
- рук. – рукописні книги
- стар. – стародруки
- фр. – французька мова
- хр. – хорватська мова
- церк. – церковні книги

*цифри вказані у дужках означають од. зб.

Таблиці укладено на підставі інвентарних описів та візитаційних актів монастирів (див. Список використаних джерел).

I. Перша половина XVIII ст.

Критерій		Добряни		Гумен ець 1740	Золочі в 1737	Колом ня 1745	Косів 1745	Кринос 1740		Крехів 1739
		1720	1740					Успенн я	Св. Іллі	
Заг. к-ть	Назв.	65	51	9	19	8	15	38	16	144
	Од. зб.	76	62	9	19	8	15	38	17	162
Типи книг	Церк.	31 (42)	24 (35)	9	19	8	13	38	16 (17)	8 (14)
	Бібл.	34	27	-	-	-	2	-	-	136 (148)
	Пр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Форм ат книг	Стар.	33 (44)	26 (37)	9	-	8	13	34	15 (16)	113 (128)
	Рук.	6	3	-	-	-	2	2	-	28
	Нев.	26	22	-	-	-	-	2	1	3 (6)
Мова	Лат.	-	-	-	-	-	-	-	-	46 (56)
	Пол.	24	20	-	-	-	1	-	-	33 (36)
	Кир.	41 (52)	31 (42)	9	-	8	14	38	16 (17)	65 (70)
	Нев.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Форм ат видан ня	2°	8	7 (18)	-	-	-	-	1	1	63 (72)
	4°	11	10	-	-	-	4	1	3 (4)	52 (53)
	8°	1	1	-	-	-	-	1	-	12 (16)
	12°	-	-	-	-	-	-	-	-	5 (8)
	16°	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Нев.	45 (56)	33	9	19	8	11	35	12 (13)	12 (13)

II. Перша половина XVIII ст., [1750-ті рр.] (продовження)

Критерій		Львів Св. Онуфрія		Львів Св. Юрія		Підгірці			Сатанів 1750-ті	Шаргород 1756
		1727	1740	1708	1719	1705	1714	1731		
Заг. к-ть	Назв	11	12	16	222	55	204	189	56	82
	Од. зб.	20	13	31	257	60	217	203	81	108
Типи книг	Церк.	11 (20)	12 (13)	16 (31)	18 (32)	55 (60)	65 (76)	62 (74)	20 (44)	49 (75)
	Бібл.	-	-	-	204 (225)	-	139 (141)	127 (129)	35 (37)	33
	Пр.	-	-	-	12	-	-	-	-	-
Формат книг	Стар.	-	-	-	192 (227)	51	139 (151)	128 (142)	-	-
	Рук.	-	-	-	-	3 (8)	26	26	3 (4)	6
	Нев.	-	-	-	6	1	39 (40)	35	-	-
Мова	Лат.	-	-	-	111 (113)	-	1	6	2	14
	Пол.	-	-	-	57 (76)	-	51 (52)	51	21	19
	Кир.	-	-	-	39 (53)	55 (60)	150 (162)	132 (146)	33 (57)	49 (75)
	Нев.	-	-	-	15	-	2 (гр.)	-	1 (гр.)	-
Формат видання	2°	-	-	-	21 (47)	12 (17)	62	61	15 (19)	10
	4°	-	-	-	28 (34)	11	64	61	5 (7)	16
	8°	-	-	-	7	1	18	16	-	15
	12°	-	-	-	3	-	-	-	-	1
	16°	-	-	-	163 (166)	-	-	-	-	-
	Нев.	-	-	-	-	31	60 (73)	51 (65)	36 (55)	40 (66)

III. 1747–1749 рр.

Критерій		Віцинь	Добрян	Жовква	Крехів	Литвинів	Львів Св. Юрія	Підгородище	Рудники	Теребовля	Унів
Заг. к-ть	Назв	53	67	19	23	14	292	28	22	46	93
	Од. зб.	74	94	20	42	14	369	46	26	72	142
Типи книг	Церк.	22 (43)	32 (51)	19 (20)	23 (42)	14	27 (50)	28 (46)	22 (26)	23 (47)	26 (56)
	Бібл.	31	35 (43)	-	-	-	265 (319)	-	-	23 (25)	67 (86)
	Пр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Формат книг	Стар.	35 (55)	42 (63)	6 (7)	19 (37)	5	248 (308)	5 (7)	11 (12)	22 (38)	64 (106)
	Рук.	12	7	1	-	-	16 (30)	4	5 (8)	10 (15)	29 (36)
	Нев.	6 (7)	18 (24)	12	4 (5)	9	28 (31)	19 (35)	6	14 (19)	-
Мова	Лат.	7	6	-	-	-	252 (263)	-	-	3	3
	Пол.	7	17 (25)	-	-	-	44 (60)	-	-	3	14 (15)
	Кир.	39 (60)	44 (63)	19 (20)	23 (42)	14	59 (87)	28 (46)	22 (26)	40 (66)	75 (123)
	Нев.	-	-	-	-	-	20 (гр.)	-	-	-	1 (іт.)
Формат видання	2°	13	11 (13)	3	4 (7)	-	109 (155)	14 (18)	11 (15)	24 (33)	8 (16)
	4°	14	9 (10)	3	2	-	104 (143)	5 (17)	4	8 (12)	15 (16)
	8°	2 (13)	5 (6)	-	-	-	52 (57)	1	-	-	2
	12°	-	-	-	-	-	29 (31)	-	-	-	-
	16°	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Нев.	24 (34)	42 (65)	13 (14)	17 (33)	-	36 (59)	8 (10)	7	14 (27)	68 (108)

IV. 1760-ті рр.

Критерій		Бучач 1769	Добр яни 1766	Город енка 1764	Завал ів 1764	Задар ів 1760	Збара ж 1765	Золоч ів 1767	Крас нопу ща 1760	Крехі в 1766	Крил ос 1764	Лукв иця 1765
Заг. к-ть	Назв	186	22	51	73	29	48	84	52	218	20	20
	Од. зб.	214	25	51	77	29	51	100	81	281	22	20
Тип и книг	Церк.	19 (24)	-	13	26 (29)	24	21	28 (34)	30 (55)	41 (62)	20 (22)	20
	Бібл.	167 (190)	22 (25)	38	47 (48)	5	27 (30)	56 (66)	22 (26)	177 (219)	-	-
	Пр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Фор мат книг	Стар.	176 (204)	-	41	52 (56)	25	33 (36)	66 (81)	46 (74)	158 (213)	15 (17)	12
	Рук.	10	-	3	11	4	8	5	6 (7)	60 (68)	-	-
	Нев.	-	-	7	10	-	7	13 (14)	-	-	5	8
Мов а	Лат.	109 (131)	-	6	1	-	8	27 (30)	1	63 (72)	-	-
	Пол.	56 (57)	-	16	22	-	10 (11)	25 (32)	4 (5)	29 (37)	-	-
	Кир.	20 (25)	-	27	48 (52)	-	30 (32)	32 (38)	47 (75)	126 (172)	20 (22)	20
	Нев	1 (гр.)	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-
Фор мат вида ння	2°	12 (17)	-	7	14	-	2	1	1	79 (100)	3	9
	4°	8 (11)	-	13	13	-	1	18 (24)	3	62 (70)	3	1
	8°	8 (12)	-	8	5	-	2	23 (30)	1	11 (13)	1	2
	12°	4	-	2	-	-	-	9	-	3 (4)	-	-
	16°	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	Нев.	153 (169)	-	21	41 (45)	-	43 (46)	32 (36)	47 (76)	63 (94)	13 (15)	8

V. 1760-ті рр. (продовження)

Критерій		Львів Св. Онуфрія			Львів Св. Юрія		Підгірці		Пого ня 1765	Тере бов 1764	Угор ники 1766	Ула шків ці 1763	Чорт ків 1766
		1763	1765	1769	1764	1766	1764	1767					
Заг к- ть	Назв	26	22	230	419	319	168	244	42	59	54	76	34
	Од. зб.	30	26	289	520	367	204	310	57	104	69	81	35
Ти пи кн иг	Церк.	22 (26)	22 (26)	31 (45)	26 (45)	29 (49)	34 (55)	45 (63)	22 (34)	22 (51)	34 (48)	28 (33)	34 (35)
	Бібл.	4	-	199 (244)	393 (475)	269 (296)	134 (149)	199 (247)	20 (23)	37 (53)	20 (21)	48	-
	Пр	-	-	192 (225)	-	12 (13)	-	-	-	-	-	-	-
Фо рм ат кн иг	Стар.	12	12	219 (273)	392 (490)	21 (22)	-	213 (265)	19 (24)	40 (68)	-	-	13
	Рук.	6	6	11 (16)	22	-	-	23	9	6 (16)	-	3	7
	Нев.	12	8	-	5 (8)	-	-	8 (22)	14 (24)	13 (20)	-	-	14 (15)
Мо ва	Лат.	-	-	94 (101)	230 (253)	-	15 (16)	66 (101)	2	11 (15)	2	4	1
	Пол.	-	-	64 (98)	67 (88)	201 (225)	29 (42)	52	2	8 (18)	4	35	1
	Кир.	-	-	54 (72)	108 165	67 (71)	124 (144)	115 (146)	38 (53)	40 (71)	47 (62)	34 (39)	32 (33)
	Нев.	-	-	18	14	-	-	2; 9 (фр.)	-	-	1 (хр.)	1 (нім.)	-
Фо рм ат ви дан ня	2°	-	-	18 (23)	116 (163)	-	-	83 (102)	1 (2)	27 (47)	-	17 (20)	2
	4°	-	-	59 (61)	142 (167)	-	-	62 (68)	2	8 (15)	2	6 (8)	5
	8°	-	-	94 (115)	87 (93)	-	-	51 (68)	-	1	1	-	1
	12°	-	-	3	38	-	-	9	-	-	-	-	-
	16°	-	-	4 (8)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Нев.	-	-	52 (79)	36 (59)	-	-	39 (63)	39 (53)	23 (41)	51 (66)	53	26 (27)

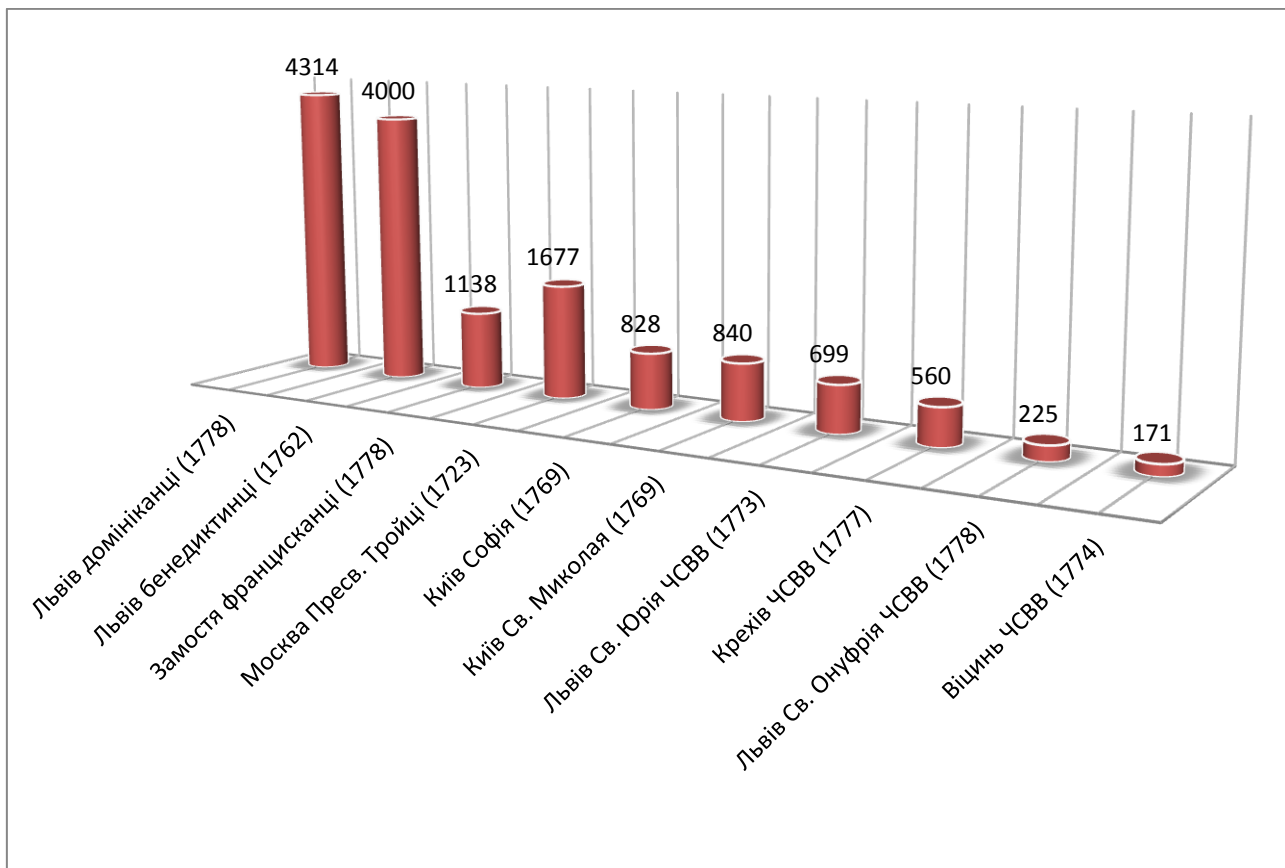
VI. 1770-ті рр.

Критерій		Віцинь 1774	Добр'яни 1774	Завалів		Золочів 1773	Крилос 1774	Крехів		Унів до 1775	Львів Св. Онуфрія 1778	Львів Св. Юрія 1773
				1773	1775			1771	1777			
Заг. к-ть	Назв	122	84	129	107	116	41	220	459	72	201	613
	Од. зб.	171	120	138	115	137	52	288	560	147	225	699
Типи книг	Церк.	27 (58)	35 (61)	37 (45)	38 (46)	29 (35)	20 (30)	41 (63)	43 (80)	26 (76)	-	20 (42)
	Бібл.	95 (113)	49 (59)	92 (93)	69	87 (102)	21 (22)	179 (225)	416 (480)	46 (71)	201 (225)	593 (657)
	Пр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Формат книг	Стар.	95 (143)	59 (89)	96 (99)	81 (87)	99 (119)	17 (18)	158 (211)	405 (505)	61 (118)	190 (214)	480 (562)
	Рук.	11 (12)	15 (17)	23 (24)	20	8	4	62 (77)	54 (55)	-	11	125
	Нев.	16	10 (14)	10 (15)	6 (8)	9 (10)	-	-	-	11 (29)	-	8 (12)
Мова	Лат.	38 (51)	12 (16)	16	20	47 (53)	4 (5)	60 (69)	204 (214)	12 (15)	89 (93)	294 (349)
	Пол.	34 (35)	24 (26)	55	30	35 (44)	13	31 (38)	129 (151)	13 (22)	41 (42)	103 (106)
	Кир.	45 (78)	48 (78)	58 (67)	57 (65)	34 (40)	24 (34)	129 (181)	126 (195)	47 (110)	39 (58)	90 (118)
	Нев	5 (7)	-	-	-	-	-	-	-	-	32 ¹	104 22 ²
Формат видання	2°	8 (32)	10 (12)	19 (21)	28 (34)	8	12 (22)	79 (107)	55 (88)	22 (38)	31 (40)	79 (97)
	4°	36 (40)	14 (20)	21	31 (32)	21 (24)	11 (12)	61 (69)	66 (74)	7	85 (87)	160 (168)
	8°	24 (31)	4	30	25 (26)	28 (36)	1	12	81 (89)	8 (12)	79 (85)	52 (71)
	12°	8 (9)	-	-	-	7	-	2	22	-	-	6
	16°	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
	Нев.	46 (59)	51 (74)	59 (66)	23	51 (61)	17	66 (98)	235 (287)	35 (90)	6 (13)	313 (354)

¹ 20 – іт.; 8 – фр.; 4 – гр.² 15 – гр.; 4 – нім.; 2 – фр.; 1 – іт.

VII.

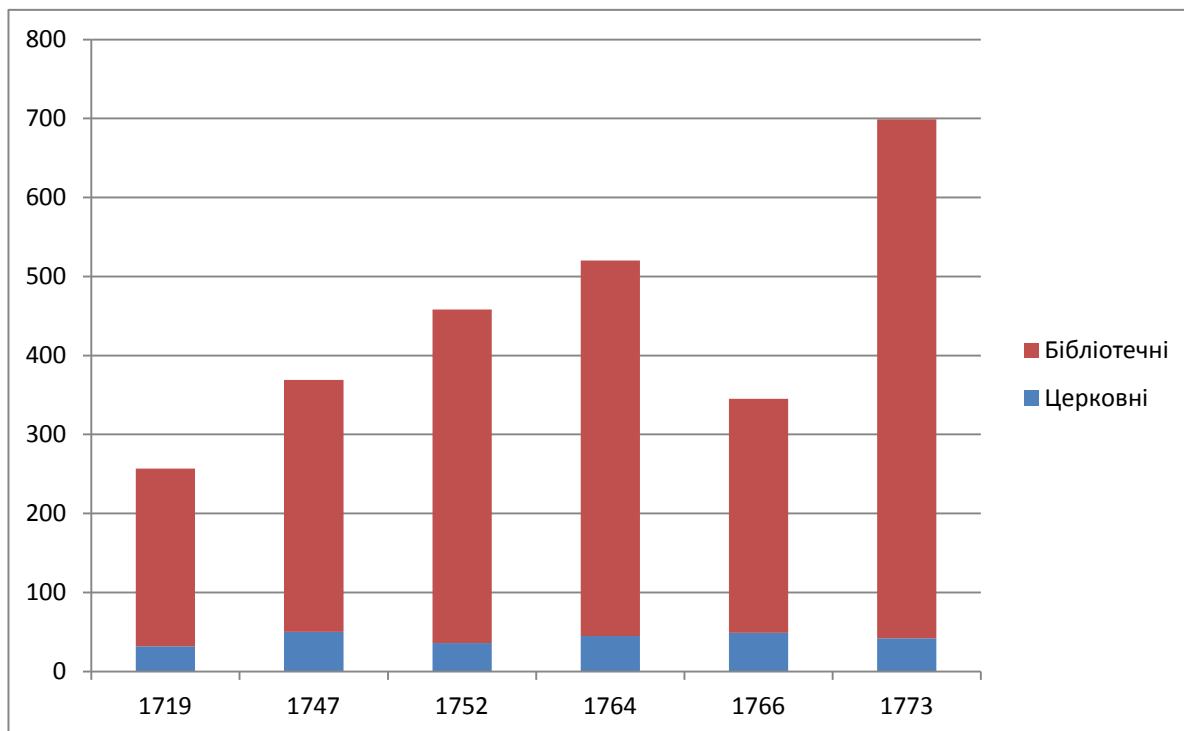
**Кількісні показники книгозбірень римо-католицьких,
православних та унійних монастирів XVIII ст. (у томах)**

Джерела (за списком використаних джерел): 48, арк. 6, 12-15; 159, арк. 58-63; 166, арк. 35, 40-40 зв., 49-59; 171, арк. 1-8; 315, с. 280; 409, с. 347; 532, с. 48; 575, с. 533.

VIII.

**Динаміка кількісного складу
книгозбірні Львівського Святоюрського монастиря XVIII ст.**

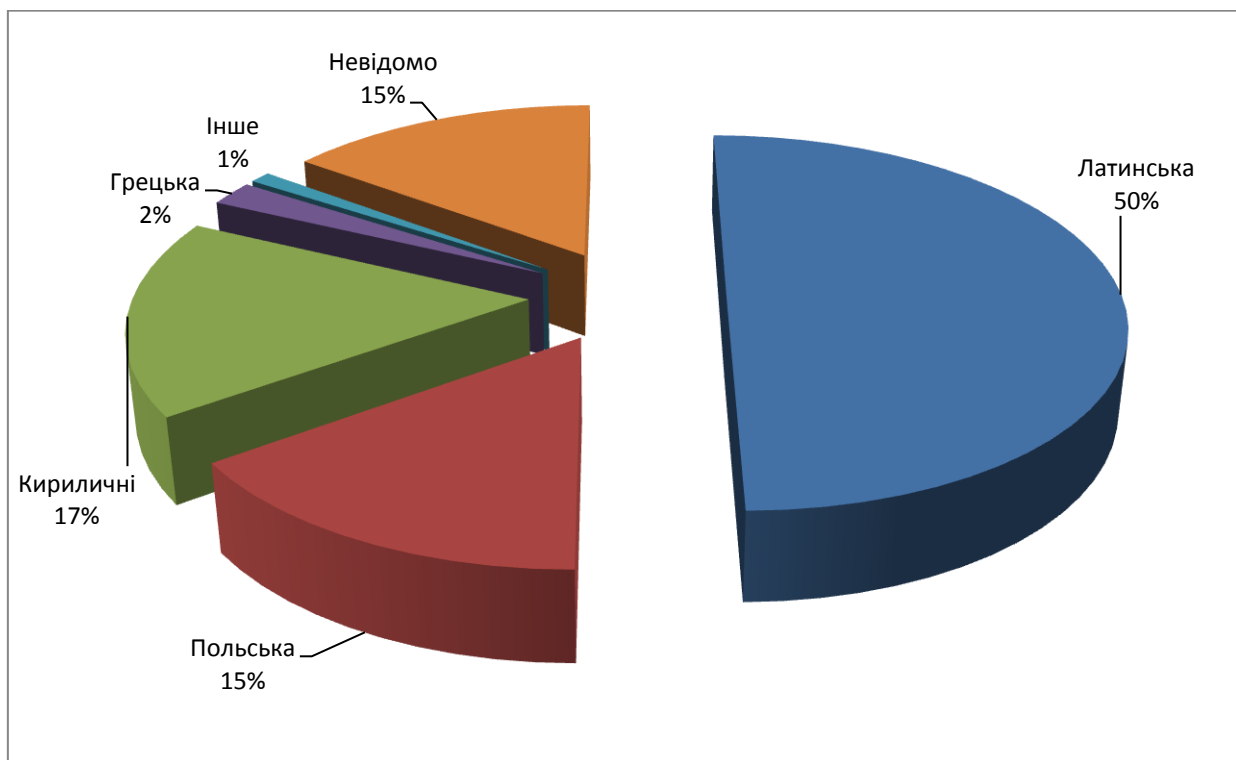

Джерела (за списком використаних джерел): 45, арк. 3, 42-45; 140, арк. 19 зв.-22 зв. 165, арк. 18, 32-32 зв., 41-52 зв.; 167, арк. 9, 13 зв.-16; 171, арк. 1-8.

IX.

Мова книг бібліотеки

Львівського Святоюрського монастиря (1773 р.)

Джерело (за списком використаних джерел): 171, арк. 1-8.

X.

**Склад богослужбової літератури
у монастирях Львівської єпархії XVII ст.**

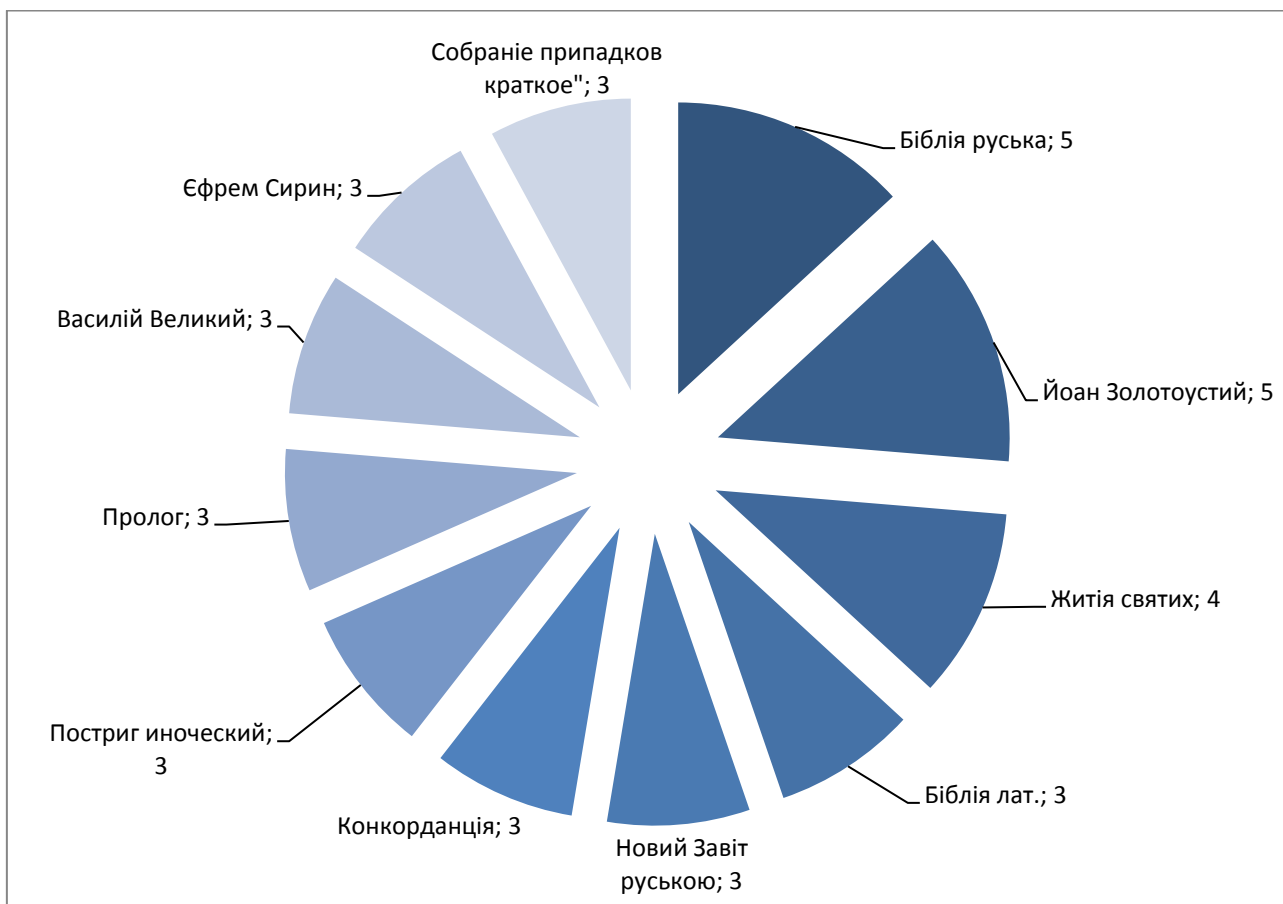
<i>Назва книги</i>	<i>Львівський (1579)</i>	<i>Крехівський (2 третина 17 ст.)</i>	<i>Теребовельський (1674)</i>	<i>Підгорецький (1699)</i>
Акафістник	-	-	1	-
Апостол	1 (4)	4	-	3
Євангеліє	-	3	4	5
Ірмолой	-	1	1	-
Мінея	13	1	1	2 (7)
Трефолой	-	1	1	2
Октоїх	1 (3)	3	1	2
Псалтир	1 (3)	1	1	4 (5)
Службник	-	5	5	5
Требник	-	-	3	4
Тріодь Пісна	1 (2)	2	1	2
Тріодь Цвітна	1	1	1	2
Часослов	1	-	1	-
Півустав	-	-	-	2
Інше	9 (10)	2	-	1
Заг. к-ть	27 (37)	24	21	34 (40)

Джерела (за списком використаних джерел): 40, арк. 67-70; 132, арк. 3-4; 133, арк. 3; 179, арк. 2-4.

ДОДАТОК № 2

ЧИТАЦЬКІ КАНОНИ У МОНАСТИРЯХ*

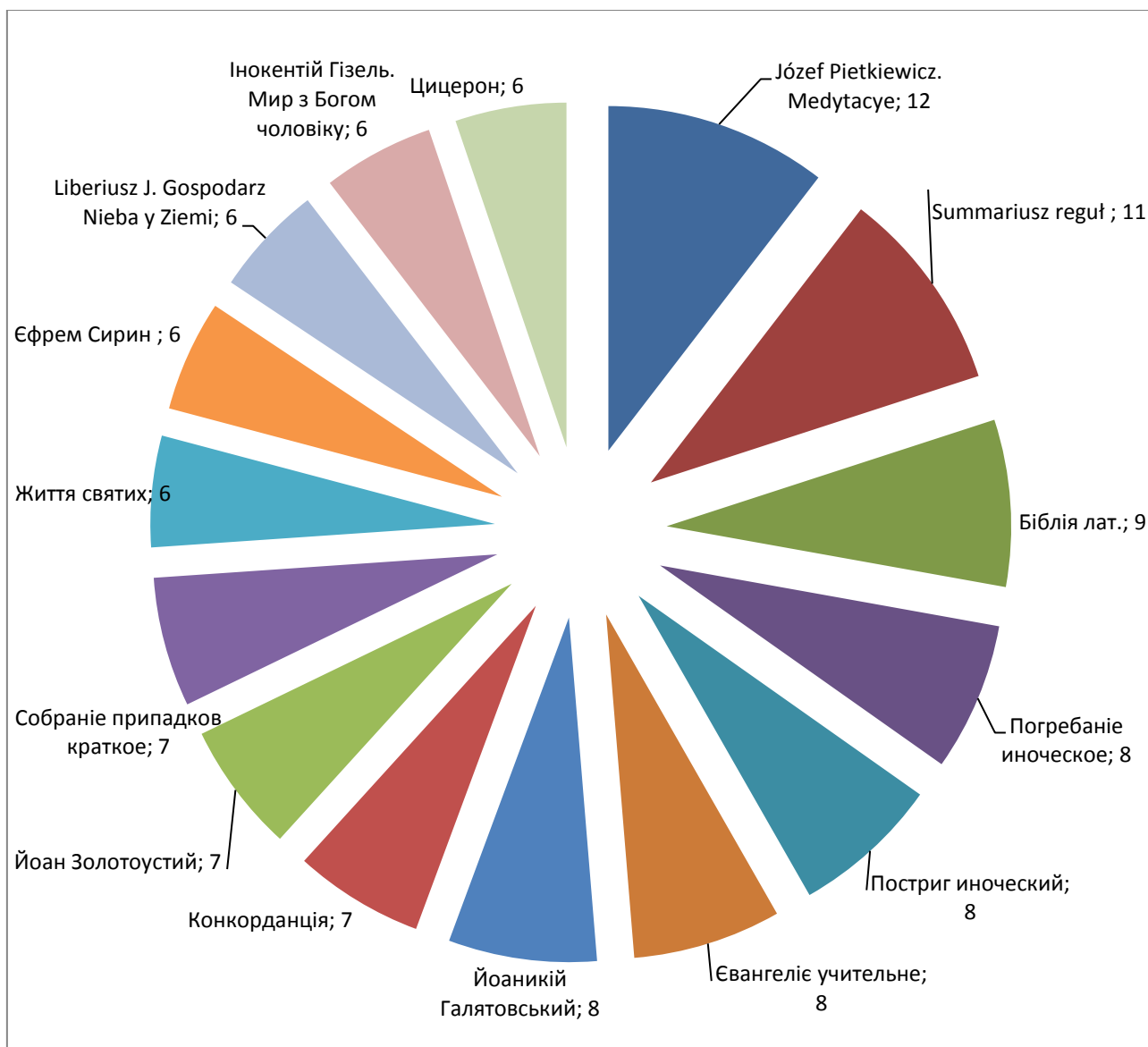
I. 1747-1749 рр.

Джерела (за списком використаних джерел): 125; 140.

* Цифра біля назви книги чи автора означає кількість монастирів, в яких побутувала та чи інша книга.

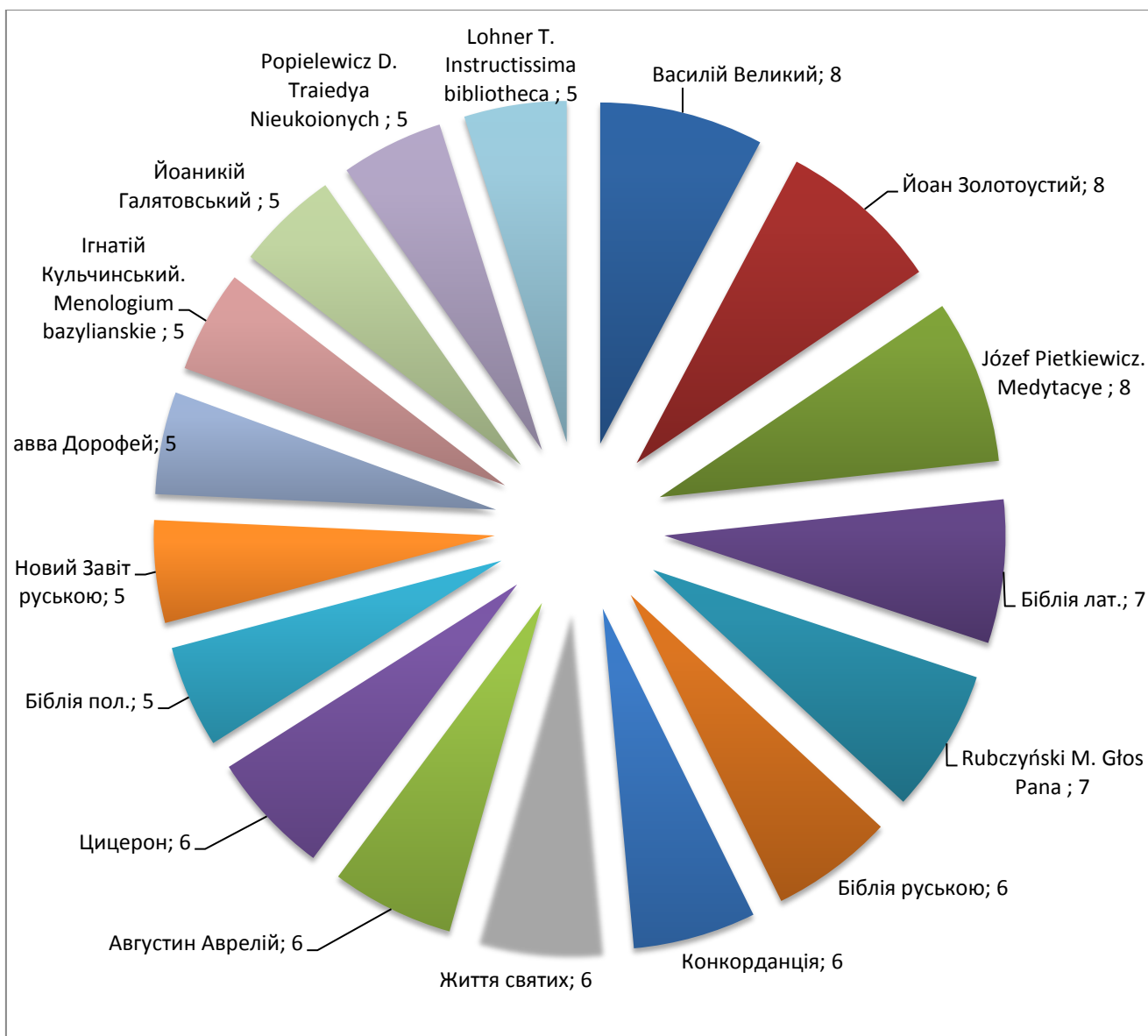
II. 1760-ті рр.

Джерела (за списком використаних джерел): 59; 75; 76; 141; 144; 146; 155; 163; 165; 166; 168-170.

III. 1770-ті рр.

Джерела (за списком використаних джерел): 48; 68; 77; 126; 127; 147-149; 159; 165; 166; 170; 171.

ДОДАТОК № 3
РУКОПИСНІ ВЛАСНИЦЬКІ ЗНАКИ ВАСИЛІАН
РУСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ.³

№	Прізвище	Власницький знак	Джерело
1.	Бережинський Лаврентій (Bereżyński Laurenty)	- Ex libris Patris Laurentii Bereżyński Ords. S.B.M. missiona[r]z - Ex Libris P[at]ris Laurentii Berezynski Ord. S.B.M. Missionar. - Ex Libris Laurentii Bereżyński Ord. S.B.M. Missionarii	- ЛННБ, МВ- 71, 583 - ЛННБ, СТ-III 15755, СТ-IV 82786/1-4 - ЛННБ, СТ-I 101501
2.	Білінський Єротей (Biliński Hieroteusz)	Ex libris P. Jerothei Bilinski OSBM	ЛННБ, МВ- 484
3.	Білогірський Спиридон (Białogórski Spirydion)	Liber Patris Spiridionis Białogurski O.SBM	ЛННБ, МВ-48
4.	Бошковський Йосафат (Boszkowski Jozafat)	P[at]ris Josaphat Boszkowski O.S.B.M.	ЛННБ, СТ-I 21801
5.	Васютинський Теофіл (Wasiutyński Teofil)	Ex libris R.P.T. Wasiutynski OSBM	BBW, A4, 9
6.	Войцехівський Стах (Wojciechowski Stachys)	Ex libris RP. Stachij Woycechowski Or. DB Magni	ZNiO, XVIII- 2088

³ Алфавітний список містить усі віднайдені версії рукописного власницького знаку ченця. З'ясування приналежності монахів до Руської провінції другої половини XVIII ст., в т. ч. Львівської єпархії, здійснено на основі каталогу ченців Анастасія (Петровського) (ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 435, 436, 614), а також на підставі каталогу в монографії Беати Лоренс (Lorens B. Bazylianie w prowincji koronnej... S. 439–480).

7.	Галичкович Амвросій (Haliczkowicz Ambroży)	Ex libris Ambrosii Haliczkowicz OSBM	ЛННБ, СТ-II 104916
8.	Ганкевич Іполит (Hankiewicz Hipolit)	Hippolyti Hankiewicz OSBM	ZNiO, XVII- 4965 ⁴
9.	Дубачевський Інокентій (Dubaczewski Innocenty)	Ex libris Innocenty Duboczewski Or. DBM	НМЛ, Сдл-197
10.	Дубницький Авксентій (Dubnicki Auksenty)	Ex libris Indigni Jeromonachi R. Patris Auxentii Dubnicki O.S.B.M.	ZNiO, XVIII- 13893
11.	Душинський Теофан (Duszyński Teofan)	- Hic liber [...] Theophanis Duszynski scito - R. [...] P[at]ris T. Duszynski Or. SBM	ZNiO, XVIII- 1512
12.	Зеленецький Нікандер (Zieleniecki Nikander)	Ex libris P. [Nikander] Zielienecki OSBM	ЛННБ, СТ-I 109054
13.	Іляшевич Юстин (Iaszewicz Justyn)	Justini Iaszewicz OSBM	ЛННБ, СТ-II 105193
14.	Калимовський Єронім (Kalimowski Hieronim)	- Ex libris Hieronimi Kalimowski O.S.B.M. - Ex libris ad usum Hieronymi Kalimowski OSBM	- ЛННБ, СТ-I 94178 - BBW, ABW Cyr – D1, 07; D1, 08; D1, 24 ⁵

⁴ Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVII. Wrocław, 1993. T. 3. S. 122.

⁵ Katalog druków cyrylicznych XVI–XVIII wieków w zbiorach biblioteki klasztoru oo. Bazylianów w Warszawie / opr. R. Lepak. Warszawa, 2013. S. 118–119.

15.	Коблянський Салюстій (Koblański Sallusty)	- Ex lib. Sallustij Koblanski Ord. SBM - P. Sallustij Koblanski OSBM	- ЛННБ, СТ-I 56889, II 15884 - ЛННБ, СТ-II 80406
16.	Козицький Гавриїл (Kozicki Gabriel)	Ex libris P[at]ris Gabrielis Kozicki Ord S.B.M.	ЛННБ, МВ- 351
17.	Копистенський Вадим (Kopysteński Badem)	Ex parva supellectili librorum Vadimi Kopystenski O.S.B.M.	ЛННБ, СТ-I 47615
18.	Косевич Августин (Kossiewicz Augustyn)	F[rat]ris Augustini Kossiewicz Or. S. Basilii Magni	ЛННБ, СТ-I 79191/2np
19.	Крижановський Ампліат (Krzyżanowski Ampliat)	Ex libris P. Ampliati Krzyżanowski OSBM	ЛННБ, СТ-I 101386 ЛМІР, Сд. 1710 НБУ, Іп 3360/1 ⁶
20.	Крижановський Інокентій (Krzyżanowski Innocenty)	Ex libris P. Innocen. Krzyżanowski OSBM	ЛННБ, СТ-I 78505, СТ-I 102112/2np./k.2
21.	Лашцевський Сильвестр (Łaszczewski Sylwester)	- Ex libris R. P. Sylvestri Laszczewski O.S. Basilij M. - Ex Manuscriptis RP Sylwestri Łaszczewski O.S. Basilij M.	- ЛННБ, СТ-I 101446; ІР НБУ, ф. 1, спр. 4500, 4501 - ЛННБ, МВ- 582, 739

⁶ Рудакова Ю. Стародруки з астрономічної тематики, надруковані латинським шрифтом у XV–XVII ст., у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. *Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні*: зб. наук. пр. / під ред. О. Петрука. Львів, 2014. С. 717.

22.	Лесевич [Геден] (Lesiewicz [Gedeon] ⁷)	Ex libris ARP Lesiewicz OSBM	ЛННБ, МВ- 510
23.	Лозинський Йосафат (Łoziński Jozafat)	Post Fata P[at]ris Josaphat Łozinski OSBM	ЛННБ, СТ-IV 368
24.	Маньківський Пафнутій (Mańkowski Pafnucy)	- Ex Cathalogo librorum P. Mankowski - Ex Cathalogo librorum Paphnutij Mankowski Ord. DBM A. 1725	ZNiO, XVIII- 31193adl.
25.	Михальський Атанасій (Michalski Atanazy)	Usûs P[at]ris Athanasii Michalski Monachi Basiliani	ZNiO, XVIII- 2760
26.	Михальський Доротей (Michalski Doroteusz)	Ex libris P. Dorothaei Michalski O.S.B.M.	ЛННБ, СТ-I 86680
27.	Моргулець Йосиф (Morgulec Józef)	- Ex libris P. Josephi Morgulec - P[at]ris Josephi Morgulec	- BUW, 17.20.4.13/1 - IP НБУ, ф. 303, спр. 134
28.	Мулковський Йона (Mulkowski Jonasz)	Ex libris Jonae Molkowski Ord. S.B. M[a]gni	IP НБУ, ф. 1, спр. 4528
29.	Нерезій Єронім (Nereziusz Hieronim)	- [Ex] libris P. Hieronymi Nereziusz OSBasilij M. - Ex libris P. Hieronymi Nereziusz O.D.B.M. Rectoris [...] Buczacens[is] [...] - Ex libris P. Hieronymi	- ЛННБ, МВ- 534 - BBW, А4, 15 - ЛННБ, СТ-IV

⁷ Достеменно невідомо про якого саме ченця йдеться (Lesiewicz Błażej, Lesiewicz Gedeon, Lesiewicz Genady, Lesiewicz Pafnucy, Lesiewicz (Lisiewicz) Paizjusz), див.: Lorens B. Bazylianie prowincji koronnej... S. 458–459.

		Nereziusz ODBM rectoris protunc Buczacens[is] - Ex libris R[everen]di Patris Hie[ro]nimi Nereziusz Ord[i]nis Divi Basilij Magni - Ex libris Patris Hieronymi Nereziusz ODBM - Rmo P. Joanni Hieronymo Nereziusz OSBM Rectori Collegii Buczacens[is]	120542/k.1-3 - LMAVB, L- 17/215 ⁸ - ЛННБ, СТ-IV 50473
30.	Опуський Софроній (Opuski Sofroniusz)	- Ex libris P. S. Opuski O.S.B.M. - Ex lib. P. S. Opuski O.S.B.M. - Usus P. Sophron. Opuski Ord. S.B.M. - P. S. Opuski O.S.B.M.	- ЛННБ, СТ-I 79191/2np., СТ-I 109170 - ЛННБ, СТ-III 84186 - ЛННБ, СТ-I 92108, СТ- I 94669, СТ-II 70017
31.	Охоцький Йосафат (Ochocki Jozafat)	Ex libris Josaphat Ochocki OSBM	ЛННБ, СТ-I 54541
32.	Павлович Трифон (Pawłowicz Tryfon)	Ex libris Tryphonis Pawłowicz O.S.B.M.	ЛННБ, СТ-I 92911
33.	Паславський Гервасій (Paślawski Gerwazy)	Ex libris P. Gervasij Paślawski	ZNiO, XVIII- 8769
34.	Патинський Інокентій	Ex libris R. Patris Innocentis	ЛННБ, СТ-IV

⁸ XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje: katalogas = Lithuanica saeculi sexti decimi et septimi decimi ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Lithuaniae: Catalogus / sud. D. Narbutienė, V. Radvilienė, D. Rauckytė-Bikauskienė. Vilnius, 2007. S. 223.

	(Patyński Innocenty)	Patynski OSB Magni	14592/t. 3
35.	Петровський Анастасій (Piotrowski Anastazy)	- Ex libris Anastasij Piotrowski Ord. S.B.M. - Ex libris Patris Anastasij Piotrowski Ord. S.B.M. - Ex libris P. Ath. Piotrowski O.D.B.M.	- ЛННБ, МВ- 64 - ЛННБ, СТ-II 75445, МВ-347 - LMAVB, L- 17/272 ⁹
36.	Петрушевський Онуфрій (Piotruszewski Onufry)	Ex libris O. Piotruszewski mp	ZNiO, XVII- 5525-III
37.	Повшинський Лев (Powszyński Leon)	Ex libris P. Leonis Powszyński O.S.B.M.	ЛННБ, СТ-II 104521/1
38.	Потелицький Йосафат (Potelicki Jozafat)	- Ex libris P. Josaphat Potelicki OSBM - Ex libris Josaphat Potelicki OSBM	- ЛННБ, СТ-III 84555/2, СТ-IV 14592, t. 2.; БРАН, № 50 ¹⁰ - ЛННБ, СТ-I 109031
39.	Ридошевський Амвросій (Rydoszewski Ambroży)	P. Ambrosij Rydoszewski OSBM	BBW, J10, 13
40.	Сабатович Даниїл (Sabatowicz Daniel)	- Ex libris Danielis Sabatowicz O.S.B.M. - Ex libris Danielis Sabatowicz	- ЛННБ, МВ- 527 - НБ ЛНУ ¹¹

⁹ Ibidem, s. 297.

¹⁰ Каталог Почаевских зданий (Библиотека РАН. Санкт-Петербург): http://www.rasl.ru/e_editions/Heritage/Lavra.pdf; http://www.rasl.ru/e_resours/Lavra_pochaev/ukaz/rall.html [дата звернення: 12 листопада 2017].

¹¹ «Sobieszkański Alexandr. Apostoł pinski to jest życie y śmierć. Sandomierz, 1745. Na Wyklejce: Ex libris Danielis Sabatowicz»: Jędrzejowska A. Zbiór zapisów proveniencyjnych: Z materiałów Biblioteki Uniwersytetu

41.	Самборський Авксентій (Samborski Auksenty)	Ex libris P. Aksentij Samborski Ord. S.B.M. mp	ЛННБ, СТ-IV 81246/3np.
42.	Сеправський Єронім (Sieprawski Hieronim)	Ex libris Hieronimi Sieprawski Or. S.B.M. mp.	ЛННБ, СТ-IV 21053
43.	Скольський Венедикт (Skolski Benedykt)	P. Benedicti Skolski OSBM	ZNiO, XVIII- 1611
44.	Скотинський Йосиф (Skotyński Józef)	De n[ume]ro librorum P. Josephi Skotyński O.S.B.M.	ZNiO, XVIII- 3945
45.	Славинський Августин (Sławiński Augustyn ¹²)	- Usus Augustini Sławinski indigni Hieromonachi ab Anno 1783 mense maji - Usus Augustini Sławinski Hieromonachi ab Anno 1785to Die 27 maji	- ЛННБ, СТ-II 95709 - ЛННБ, СТ-I 92856
46.	Сулжинський Лука (Sulżyński Łukasz)	P. Lucae Sulżyński – O.S.B.M.	BUW, 12.4.6.31/1
47.	Сущинський Гімназій (Suszczyński Gimnazy)	- Ex libris P. [...] Suszczyński OSBM - Liber Reverendi Patri Gymnassi Suszczyński OSBM	ЛННБ, СТ-II 112097
48.	Тарчановський Йосиф (Tarczanowski Józef)	Ex libris P. Josephi Tarczanowski	BBW, J5, 11
49.	Теодорович Інокентій (Teodorowicz Innocenty)	Ex libris P[a]tris Innocentij Tedorowicz OSBM	ЛННБ, СТ-II 105681

Lwowski, 1920–1938, k. 236, nr 1179 (Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І. Франка, Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф.П. Максименка, 3453 II).

¹² Детальніше про Августина Славинського див.: Piłypczak-Majerowicz M. Augustyn Sławiński. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa, 1999. T. 38. Z. 4. S. 606–607.

50.	Турянський Амвросій (Turzański Ambroży)	Ex libris Ambrosij Turzanski Abbatis Unioviensis	ЛННБ, СТ-IV 14305
51.	Филипович Ігнатій (Filipowicz Ignacy)	- Ex libris Ign. Filipowicz O.SBM. - Ex libris Ignatij Filipowicz O.S.B.M. - Ex libris Ignatii Filipowicz OSBM Prov[inci]ae Polonae - Ex libris P. Ignatii Filipowicz O.S.B.M. - Ex libris R. Ignatii Filipowicz Ord. S. Basilii M. - R[evere]ndi P[at]ris Filipowicz - Bibliothecae Ignatii Filipowicz Hieromonachi indigni	- НМЛ, СДЛ- 1212 - ЛННБ, СТ-I 25737, СТ-I 94588, - ЛННБ, СТ-I 86677 - ЛННБ, МВ- 591 - ЛННБ, СТ-I 92108 - ЛННБ, СТ-II 105317; СТ-IV 26190
52.	Фірликовський Єронім (Firlikowski Hieronim)	Ex libris R. P. Hieronymi Firlikowski Ords. D.B.M.	ZNiO, XVII- 19252 ¹³
53.	Хмельницький Юрій (Chmielnicki Jerzy)	E[x] libris P. Georgii Chmielnicki Or. S.B.M.	ЛННБ, МВ- 750
54.	Холевчинський Венедикт (Cholewczynski Benedykt)	- Ex libris P. Benedicti Cholewczynski - Ex libris P. Benedicti Cholewicznyński Ord S. Ba.	- ЛННБ, МВ- 519, 678 - ЛННБ, МВ- 677
55.	Цимборський Сосипатр	- Ex libris P[at]ris Sosypatri Cym[bo]rski OSBM	BBW, J10, 3

¹³ Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVII. Wrocław, 1994. T. 4. S. 62.

	(Cymborski Sosypater)	- Ex libris R[everen]di P[a]tris Sosypatri Cy[m]borski O.S.B.Magni Ano Dni 1753tio D. 31 Augu. VS	
56.	Юркевич Севастьян (Jurkiewicz Sebastian)	Ex libris Sebastiani Jurkiewicz OSBM	ДАТО, 11731
57.	Ягельницький Януарій (Jagielnicki January)	- Ex libris X. Januarii Jagielnicki OSBM - Ex libris P. Januarii Jagielnicki O.S. Basilii Magni	- IP НБУ, ф. 1, спр. 4536 - IP НБУ, ф. 1, спр. 4539
58.	Ямельківський Ісидор (Jamiołkowski Izydor)	- Usus P. Jsedori Jamiołkiowski O.S.B.M. - Usûs P[at]r[i]s Isidori Jamiołkowski O.S.B.M.	- ЛННБ, СТ-I 109420 - BBW, J9, 14
59.	Янчевський Домет (Janczewski Domecjan)	Ex libris R[evere]ndi Fratris Dometiani Janczewski	IP НБУ, ф. 303, спр. 134

ДОДАТОК № 4
КАТАЛОГ СТАРОДРУКІВ З БІБЛІОТЕК МОНАСТИРІВ ТА ЧЕНЦІВ
ЛЬВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ XVII–XVIII СТ.

Додаток укладений в алфавітному порядку та містить описи 118 стародруків латинським шрифтом. В описах подано: 1) прізвище та ім'я автора; 2) назва твору; 3) місце, друкарня та рік видання; 4) обсяг і формат книги; 5) бібліографічні посилання; 6) провенієнції; 7) маргіналії (за наявності); 8) власника книги (назва монастиря чи прізвище ченця); 10) місце зберігання книги, шифр.

A

1. Absolon, Johann. Epitome Theologica seu Quaestiones et Resolutiones De Verbo Incarnato, Succinte cum suis Difficultatibus collectae [...]. – Olomucii : Typis Ignatii Rosenburg, 1714. – 192 s. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex Bibliotaeca Krechovi[ensis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові* – наклейка на оправі, XX ст.

Крехів (ЛІННБ, СТ-I 110417)

2. Acta sacri oecumenici Concilii Florentini ab Horatio Ivstiniano Bibliothecae Vaticanae Custode Primario. Collecta, Disposita, Illustrata. – Romae : Typis Sac. Congr. de Propaganda Fide, 1638. – [30], 455 p. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Monasterii Leopolie[nsis] Ord. S. Basilii Magni* – запис, XVIII ст.; 2. *Центральна василіанська бібліотека у Львові* – печатка, XX ст. – Маргіналії: A[nn]o 1764 D[ie] 8 maji VS, in Monasterio Podhorcensi[s], post obitum p. f. R. Fr[at]ris Isthucarij Palczykiewicz OSBM, monachi Provin. Russ. Hic liber describes Romae unde a R[everendi]s[si]mo P. Oziomkiewicz, euisd[em] Ord. ptunc Procuratt., Romano transportatus in Poloniam per me vero in offices mei Bibliothecae Leopoli[ensis] S. Georgij propter Theologos et Canonistas Professores seu

Scholasticos applicatus sub tempus visitationis, eiusd. Monast[erij] Podhorce[nsis] datt ut supra. Josaphat Siedlecki O.S.B.M. [...] pro Anima F. Isthucarij.

Львів Св. Юрія, Підгірці, Істукарій (Пальчикевич) (ЛННБ, СТ-IV 102589)

3. Allacci, Leone. Graeciae orthodoxae scriptores. – Romae : Typis Sac. Congr. de Propaganda Fide, 1652–1659. – 2 vol.; 4°. — Worldcat. – Пров.: 1. *Ex Bibliotheca PP. Basilianorum Leopoliensium ad S. Onuphrium* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека Митрополита Андрія Шенцицького (701)* – екслібрис; 3. *Бібліотека Митропол. (701)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Онуфрія (ЛННБ, СТ-III 15888)

4. Arnoldi, Nicolai. Theologia polemica posthuma, edita opera et studio. – Franekerae : Typis & impensis Idzardi Alberti, & Johannis Arcerii, 1646. – [3] f., 517, [1] p., [8] f. ; 12°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris R. P. Sylvestri Łaszczewski O. S. Basilij M. Applicat monasterio Leopoliens[is] S. M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі, XX ст. – Маргіналії: NB. Liber Haereticus [арк. 1].

Львів Св. Юрія, Сильвестр (Лашевський) (ЛННБ, СТ-I 101446)

В

5. Bellarmino, Roberto. Disputationvm Roberti Bellarmini politiani, Societatis Iesv, De controversiis Christianae fidei, adversvs hvivs temporis haereticos. – Ingolstadii : ex Officina Typographica Davidis Sartorii, 1588. – Т. 3. – [6] f., 1515 col., [1] f., f. 1516-1257 [i.e. 1527], [40] f. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Ioannis Mirecki [?] Theologi [...] 1686* – запис; 2. *Ex Bibliotheca Monasterij Leopoliensis Ord. Sancti Basilii Magni ad Sanctum Georgium* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (747)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія (ЛННБ, СТ-IV 20701/3-2 пр.)

6. Benedicti, Papae XIV. Epistola prima ad archiepiscopos, episcopos, aliosque Ritus Graeci Ecclesiasticos, Saeculares & Regulares, gratiam & communionem sedis apostolicae habentes. – Romae : Typis Sacr. Congr. de Propaganda Fide, 1744. – 136, 100, 13 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Bibliothecae Ignatii Filipowicz, hieromonachi indigni* – запис, XVIII ст.; 2. *Центральна василіанська бібліотека у Львові* – печатка, XX ст.

Ігнатій (Филипович) (ЛННБ, СТ-II 105317)

7. Benedicti, a Sancto Josephi scholarum piarum. Lyricorum libri IV & Epodon liber vnvs illustrissimo domino D. Stanislao Antonio Szczyka regni referendario Lvblinensi, Varecensi &c. capitaneo dedicati. – Varsaviae : typis Regjis Collegij Schol. Piarum, 1694. – [XI], 362 p. ; 12°. – Estr. VIII 429. – Пров.: 1. *Bibl[iothecae] Monast[erij] Krechovie[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка.

Крехів (ZNiO, XVII-31194)

8. Beze, Theodore de. Les Pseavmes de David, Mis en rime Françoise, Clement Marot, et Theodore de Beze. – Paris ; Se vendent a Charenton, par Antoine Cellier, 1667. – 452 p. ; 12°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris P. Ampliati Krzyżanowski OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Biblioth[ecae] Krechovien[sis] OSBM, post fata A. Krzyżanowski* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека О.О. Василян у Львові* – наклейка на оправі, XX ст.

Крехів, Ампліатій (Крижановський) (ЛННБ, СТ-I 101386)

9. Biblia Testamentum Vetus et Novum. – Lyon, 1600. – 831, 48, [56] p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Pro Bibliotheca Conventus Varsavi[ensis] Ord. [...] ad S. Hyacinthus applicat Anno D. 1705* – запис, XVIII ст.; 2. *Pro Bibliotheca*

Novitiatij Varsav[iensis] S. Hyacinthi [...] – запис, XVIII ст.; 3. *Pro Novitiato Varsaviensis Ord[i]nis S. Hyacinthi* – запис, XVIII ст.; 4. *Ex libris R[everen]di Simeonis Krzysztofowicz Prot. Aplici, decani Camenecensis, Praep. 2do Arm.* – запис, XVIII ст.; 5. *Ex libris Monasterij Barenensis* – запис, XVIII ст.; 6. *Dono hunc libru[m] Monasterio Złoczowie[nsis] ORSBM* – запис, XVIII ст.; 7. *Ex bibliotheca P.P. Basilianorum Leopoli[ensis]* – запис, XVIII ст.; 8. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 9. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові. Ц.П.6623* – екслібрис; 10. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVI 9599* – екслібрис. – Маргіналії: Pro a[nim]a Josephi odprawić Mszow 25, duo dwadzieścia pięć.

Золочів, Львів [Св. Онуфрія] (ZNiO, XVI.9599)

10. Boskhier, Phillippe. *Orbis Teror, sev concionvm de finibvs bonorvm et malorvm, Libri Duo.*– Coloniae Agrippinae : Sumptibus Francisci Iacobi Mertzenich, 1610. – [16], 526 p. – 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Hic liber per me Hieronymum Nereziusz OS Basilii M. Rectorem Collegii Buczacens[is] comparatus, inscribit, Bibliothecae ejusdem praefecti Collegii* – запис, XVIII ст.; 2. *Collegii Buczanensis O. S. Basilii Magni* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека монастиря ОО. Василян в Бучачі (№ 1782, I-II, IX/1)* – наклейка на оправі; 4. *Бібліотека монастиря ОО. Василян у Варшаві (№ 109. А-6/3)* – наклейка на оправі.

11. II. Boskhier, Phillippe. *Orator terrae sanctae, et Hvngariae; sev sacrarvm Philippicarvm, in Tvrcarvm Barbariem, & importunes Christianorum discordias, notae.* – Coloniae Agrippinae : apud Ioannem Crithivm, 1611. – [15], 297, [2] p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: *Collegii Buczacens[is] OSBM* – запис, XVIII ст.

Бучач (BBW, А6, 11)

12. Botero, Giovanni. *Theatrum ſwiata wſzyſtkiego Iana Botera Benesiusa : w ktorey ſię opisuia ſuperſtycye, abo zabobony, w iakich żyły przed tym.* Tłum. Paw. Łeczycki. – Kraków : w drukarni Dziedzicow Stanisława Łenczewskiego, 1659. – T. 1: 320 s.; T. 2: 117 s.; T. 3: 212 s.; T. 4: 240 s.; T. 5: 98 s. ; 4°. – Estr. XIII 292–293. – Пров.: *Ex Bibliotheca Krechovi[ensis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові* – наклейка на оправі, XX ст.

Крехів (ЛННБ, СТ-II 87693)

С

13. La Caille, Nicolas Louis de. *Lectiones elementares Mechanicæ, seu brevis tractatus de motu, et æquilibrium.* – Venetiis : apud Thomam Bettinelli, [1774]. – 212 p., 4 suppl. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Collegii Bare[nsis] O.S.B.M* – запис, XVIII ст.; 2. *Зала XII. Шкафъ IX. Полка 6 № 18 [1]* – наклейка на форзаці оправы.

Бар (BUW, 12.9.6.18/1)

14. Charmes, Thomas de. *Theologia Universa ad usum Sacrae theologiae candidatorum. P. 3 : De Deo incarnate et de gratia Christi.* – Augustae Vindelicorum, 1760. – 440 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Hunc librum emptum applico Bibliothecae n[ovae] Collegii Buczanens[is] H. Neresiusz O.S.B.M. Mnatu (?) Abbas Braslaviens[is] Rector Buczanens[is]* – запис, XVIII ст.; 2. *Collegii Buczanens[is] OSBM* – запис, XVIII ст.

Бучач (ДАТО, СТ-11707)

15. Chapeville, Ioanne. *Tractatvs de casibvs reservatis : omnibvs poenitentiariis et confessariis non solum Dioecesis Leodiensis, sed & Coloniensis, Treuerensis, Cameracensis [...].* – Leodii : in officina Henrici Novii, 1603. – [15], 491 p.; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Bibl[iothecae] Monast[erii]*

Krechovie[nsis] OSBM – запис, XVIII ст.; 2. *Biblioth[ecae] Monast[erij] Krechoviensis OSB* – запис, XVIII ст.; 3. *Монастырь Креховский С. Вас.* – печатка, XIX ст.; 4. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка, XX ст.; 5. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові* – наклейка на оправі. – Маргіналії: *Inter derelicta P. M. R. P. Malski, ex Provinc[ialis] repertus ad Bibli[othecam] M[onaste]rij Krechoviens[is] remittendus* – запис, XVIII ст.

Крехів, Сильвестр (Мальський) (ЛННБ, СТ-I 101376)

16. Cheyne, James. *Cosmographia sive geographia D. Iacobi Cheyneii ab Arnage I.V. Doctoris, duobus libris comprehensa. Accessit gemma Phrysij medici ac Mathematici de orbis divisione, et insulis recenter inuentis, opusculum longe, quam ante hac Castigatius.* – Duaci : Bellerus, 1599. – [28], 95 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Monasterii O. S. Basilii M. Leopoli[ensis]* – запис, XVIII ст.; 2. *Applicatur Bibliothecae Monasterij S. Georgij M. Leopoliensis* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (2998)* – наклейка на оправі.

Львів, Св. Юрія (ЛННБ, СТ-I 78852)

17. Chmielowski, Benedykt. *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiey scyencyi pełna, na różne tytuły, iak na szkolne classes podzielona [...].* – Lwów, 1754–1756. – Cz. 4. – [14], 627, [8] s. ; 4°. – Запаско II, № 1880. – Пров.: 1. *P. Benedicti Skolski OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Applicat Bibliothecae Barensi[s] O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVIII. 1611* – наклейка на форзаці оправі.

Бар, Венедикт (Скольський) (ZNiO, XVIII-1611)

18. Colonia, Dominique de. *De arte rhetorica.* – Venetiis, 1731. – [18], 488, 14, [30] p. ; 12°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Bibliotheca Monasterij Krechov[iensis] oblat[us] ad R. D[omi]ni Kalinski* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris Petri*

Kanicki – запис, XVIII ст. (?); 3. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові* (Й II. 3642) – екслібрис; 4. *Бібліотека ОО. Василян в Крехові (№ 1622)* – наклейка на оправі.

Крехів (ЛННБ, СТ-I 110183)

19. *Colonia, Dominique de. De arte rhetorica.* – Leopolis : typis Academicis Coll. S. J., 1763.– [21], 333, [6] s. ; 8°. – Запаско II, № 2301. – Пров.: 1. *Biblioth[ecae] Vicinensis OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека О.О. Василян Крехів* – печатка; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові (И II 3570)* – екслібрис.

Віцинь (ЛННБ, СТ-I 85697)

20. *Compendiaria graecae Grammatices institutio in usum seminarii Patavini.* – Patavii ; ac Bassani : Ex typographia Remondini, 1747. – 326, 1 s. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: *Post Fata R[everendi] P. Nicephori Szeptycki Bibliothecae Mon[asterii] Leopold[iensis] ad S[anctum] G[eorgium] M[artyrum] relictio* – запис, XVIII ст.; 2. *Bibliot[hecae] Monasterii Krechovie[nsis] Ord. S. Basilii M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Монастырь Креховский С. Вас.* – печатка; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові (В II 596)* – екслібрис; 4. *Бібліотека ОО. Василян в Крехові (2367)* – наклейка на оправі.

Крехів, Никифор (Шептицький) (ЛННБ, СТ-I 78787)

21. *Compendiaria graecae Grammatices institutio suprema hac editio cura, atque studio castigata, et adaucta.* – Venetiis : Apud Franciscum Pitteri, 1742. – 325, [1] ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris R. Ignatii Filipowicz Ord. S. Basilii M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (1996)* – наклейка на оправі.

Ігнатій (Филипович) (ЛННБ, СТ-I 86677)

22. Sacrorum bibliorum Vulgatae editionis Concordantiae Hugonis Cardinalis Ordinis Praedicatorum ; Ad recognitionem Jussu Sixti V. Pont. Max. Bibliis Adhibitam Recensitae Atque Emendatae, Primum a Francisco Luca Theologo & Decano Audomaropolitano ; deinde ab Huberto Phalesio omnibus mendis expurgatae. – Venetiis : Ex Typographia Balleoniana, 1770. – 745 p. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Monasterij Leopold[iensis] OSBM ad Ecclesiam S. Onuphrij Eremitae emptus hic liber in crudo florenis 28* – запис, XVIII ст.; 2. *Печать чына св. Василя В. Области св. Спасителя* – печатка; 3. *Бібліотека [...]* [обірвано] (1483) – наклейка на оправі.

Львів Св. Онуфрія (ЛННБ, СТ-IV 50100)

23. Constitutiones examinandae et seligendae in futuris capitulis sive Constitutiones in monasterio Hoscensi formatae, ex decreto novissimi generalis Brestensis Capituli pro notitia PP. & FF. Provinciae Lituanae vulgatae. – Vilnae : Typis Basilianis, 1773. – P. 1. – [2], 152 p. ; 8°. – Пров.: 1. *Monasterii Buczacensi[s] O. S. Basilii M. Provin[ciae] Lithuaniae. Cena tey ksiqzki zll. 5. Prefekt drukarni* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека василіан у Бучачі* – печатка.

Бучач (ДАТО, СТ-11709)

24. Costeni, Mariani. Aeqvilibrivm ivstitiae seu Tractatvs Specvlativvs & Moralis [...] Opus Theologis, Parochis, concionatoribus, confessariis, ac iudicibus summe vtile, ac necessarium. – Poznaniae : in Officina Alberti Reguli, 1641. – [15] f., 500 s., [17] f. ; 4°. – Estr. XIV 428. – Пров.: 1. *Lubluni emptus est 8 florenis Anno D[om]ini 1647* – запис, XVII ст.; 2. *Utitur Fr[ater] Antonius Pramez Lector S. Theo[logiae]* – запис, XVII ст.; 3. *Ego Fr[ater] Rochus hunc librum dono accepi a P. Adm[odum] V[e]n[era]b[ili] Antonio*

Præmez S. Theo[logiae] Lectore Anno 1693 die 27 Septem[bris] – запис, XVII ст.; 4. *Cum licentia Superiorum Utitur hoc libro Fr[ater] Petrus Guard[ianus] Sambor[iensis] m[anu] p[ro]p[ria]* – запис, XVIII ст.; 5. *Liber Imus. Ex libris [... старанно замазано, іншим почерком дописано: Francisci Grzegorzewicz] ab Eod[em] R[everen]do Fra[tre] Christoph[oro] Hordynski O. S. B. M. dono oblatus die 1 Febru[arii] 1769* – запис; 6. *Ex libris Francisci Grzegorzewicz* – запис, XVIII ст.; 7. *Monasterii Krechoviensis Ord. S. Basilii M.* – запис, XVIII ст.; 8. *Монастырь Креховскій С. Вас.* – печатка; 9. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 9. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові (ср. III 6285)* – екслібрис; 10. *Бібліотека ОО. Василян в Крехові (650)* – наклейка на оправі.

Крехів, Христофор (Гординський) (ЛННБ, СТ-II 80611)

25. Crasset, Jean. *Uwagi chrześcijańskie.* – Kalisz : w Drukarni J.K.M. Collegium S. J., 1767. – Т. 2. – [2], 40, 336, [6] s. ; 8°. – Estr. XIII 442. – Пров.: 1. *De n[ume]ro librorum P. Josephi Skotyński O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка, XX ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові. ПVI.5357. t. I* – екслібрис.

Йосиф (Скотинський) (ZNiO, XVIII-3945)

D

26. Dębski, Jerzy. *Troiaki pokłon kaznodzieyski niedzielny.* – Sandomierz : w Druk. Koll. S. J., 1729. – Т. 2. – 328 s. ; 2°. – Estr. XV 93. – Пров.: 1. *Ex libris P. Josaphat Potelicki OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. [екслібрис ЧСВВ у Львові] – пошкоджений, оправа. – Маргіналії: *Hunc librum Concionum Dominicalium dono accepti ego Lazarus Axentowicz ab [...] et Adm. Rdu Jozeph Monugiewicz A.D. 175(6)3 D. 2 9bris* – тит. арк. зв.

Йосафат (Потелицький) (ЛННБ, СТ-IV 14592)

27. Ibidem. – Sandomierz, 1732. – Т. 3. – 382, 22, 28 s. – Пров.: 1. *Monasterij Vicinensis Ord.* – запис, XVIII ст.; 2. *Bibliothecae Vicinen[is] Ords S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Віцинь (ЛННБ, СТ-IV 103128)

28. Denhoff, Jan Kazimierz. *Instructio Pastoralis de Sacramento poenitentiae. – Graecii : Typis Haeredum Widmanstadii, 1775. – [12], 132 p. ; 4°.* – Worldcat. – Пров.: 1. *Biblioth[ecae] Monast[erij] Podhorcensis* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян в Підгірцях (№ 333)* – печатка.

Підгірці (НМЛ, Сдл-1347)

29. Dornn, Franz Xavier. *Diurnale concionatorium id est conceptus praedicabiles...* – Augustæ Vindelicorum : Sumptibus Joannis Baptistae Burkhart, prope Weinstadl, 1754. – Т. 1: [28], 523, [1] p. ; Т. 2: [22], 567 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Hic liber per me Hieronymum Nereziusz O. S. Basilii M. Rectorem Collegii Buczacen[is] comparat[us] inscribit Bibliothecae ej[us]dem praefecti* – запис, XVIII ст.; 2. *Collegii Buczacen[is] OSBM* – запис, XVIII ст.

Бучач (BBW, B5, 5)

30. Drews, Jan. *Distractiones itinerantium [...]* – Lublin : typis Collegii S. J., 1735. – 331, [2] p. ; 12°. – Estr. XV 311. – Пров.: 1. *Ex libris R[everendi] P[at]ri Stachij Woysechowski Or. D B Magni* – запис, XVIII ст.; 2. *Bibl[iothecae] Monast[erij] Krechovie[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка.

Крехів, Стах (Войцехівський) (ZNiO, XVIII-2088)

E

31. Edicta et mandata universalia regnis Galiciae & Lodomeriae a die initae possessionis promulgata roskazy i ustawy powszechne krolestwom Galicyi i Lodomeryi od dnia obięcia possessyi ogłoszone. – Leopoli : typis academicis S. J., 1772. – [58 k.] ; 2°. – Запаско III, № 3030. – Пров.: 1. *Ex Bibliotheca Monasterij Leopoliens[is] Monachorum Ord. SBM ad aedes S. Georgij Martyris* – запис, XVIII ст.; 2. *Книгозбірня васил. богословів* – запис, XIX ст.; 3. *Бібліотека [затерто] [Васи]лиан у [Львові] (№ 3449)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія (BBW, B2, 20)

32. Erasm, Rotterodami. Adagiorvm chiliades qvatvor cvm sesqvicentvria, ex postrema authoris recognitione... – Basileae : Ex officina episcopiana, ... Eusebium Episcopium & Nicolai Fr. haeredes, 1574. – 852, 647 p. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex bibliotheca P.P. Basilianorum Leopol[iensis]*. – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (2408)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Онуфрія (?) (ЛННБ, СТ-IV 33569)

33. Erber, Antonio. The[olo]giæ speculativæ tractatus III. De peccatis legibus, gratia, & merito. Methodo scholastica elucubratus... – Viennæ Austriae : Impensis Caspari Schmid Bibliopegi ; Typis Francisci Andreae Kirchberger, Universit. Typographi, 1768. – [V] f., 720 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *P. Ambrosij Rydoszewski OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Liber ad V.A.R.P. Ambrosio Rydoszewski O.S.B.M., Rect[or] Szarogr[odensis], Studio Theologico Dogmatico speculative Religioso ubi, fuerit applicatus et p. Consultatione[m] Barensem in Decembris habitam A. 1783 approbatus* – запис; 3. *332. t. III* – наклейка; 4. *Bibliotheca Stud. Theol. O.S.Bas.M. Congr. Ruth.* – печатка.

Бар, Амвросій (Ридошевський) (BBW, J10. 13)

F

34. Fleury, Claude. Institutiones juris ecclesiastici. Latinas reddidit, & cum animadversionibus Justi Henningi Boehmeri J.C. ... – Parisiis : sumptibus fratrum Detournes, 1768. – [6] f., 806 p., [8] f. – 4°. – Worldcat. – Пров.: *Usûs P[at]r[i]s Isidori Jamiołkowski O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Книгозб. васил. богосл.* – запис, XIX ст.

Ісидор (Ямьолковський) (BBW, J9, 14)

35. Flores eruditi nexu ligatae orationis vincti. Synonumis et Propriis Nominibus Exculti Seu Itilissimum Prosodiae supplementum. Synonyma Poetica ad usum Scholasticae Juventutis Edita. – Posnaniæ : Typis Regiis Clari Collegii S. J., 1738. – [64 k.] ; 8°. – Estr. IX 168. – Пров.: 1. *Biblioth. Vicine[nsis] Ords S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Віцинь (ЛІННБ, СТ-І 93294)

36. Francolini, Balthasar. Tirocinium theologicum. – Praga, 1749. – [12] f., 291 p., [11] f., [I] f. ; 12°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Petri Motylewski sacerdotis indigni* – запис, XVIII ст.; 2. *Jeremias Stupnicki O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Hic liber dono oblates a suprascripto R. Dno. P. Ignatio Filipowicz O.D.B.M., prohunc S. Theologiæ Professor Leopoli[ensis] ad S. Georgium M. 1782* – запис; 4. *Biblioth. Podhorcen[sis]* – запис, XVIII ст.; 5. *Монастырь Креховский С. Вас.* – печатка; 6. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 7. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові. ОО.І.6400* – екслібрис; 8. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVIII 31595-II* – наклейка на оправі.

Підгірці, Ігнатій (Филипович) (ZNiO, XVIII-31595)

G

37. Gracjan, Baltazar. Nauka dla nowych spowiedników. – Berdyczów, 1774. – [6] f., 359 p., [17] f., 311 p., [39] f. – 4°. – Запаско III, № 2748. – Пров.: 1. *Ex libris P. [...] Susczyński OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Liber Reverendi Patri Gymnassi Susczy[ń]ski OSBM* – запис, XVIII ст.; 3. *Nauka dla nowych spowiedników przez X. Pawła Hawera Brzostowskiego* – наклейка на корінці оправи.

Гімназій (Сущинський) (ЛННБ, СТ-II 112097)

38. Granatensis, Ludovici. Concionvm de tempore, quae a prima Dominica Aduentus vsque ad Quadragesimae... – Antverpiae : apud Christophorum Plantinum, Architypographum Regium, 1577. – Т. 1 : 24 f., 661 p., [1] f. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Petri Mańko[w]ski auditens philosophiae. A. 1726* – запис; 2. *Hunc libri cui titulus conciones RP. Ludovici, post obitus R.H. Zurakowski Ord. SBM. D. 6 Xbris 1750 applico* – запис; 3. *Biblioth. Coll. Leopold[icensis] Ad S. Georgij, Sylvestri Koblanski Ord. SBM [...]* – запис, XVIII ст.; 4. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія, Петро (Маньковський) (ЛННБ, СТ-I 101240/1)

39. De Graveson, Ignace Hyacinthe Amat; Mansi, Dominico. Historia ecclesiastica variis colloquiis digesta, ubi pro theologiae candidatis ... opus novem tomis comprehensum... – Venetiis : apud Remondini, 1774. – Т. 1 : XXXII f., 192 p.; Т. 2 : XVI f., 108 p.; Т. 3 : VIII f., 158 p.; Т. 4 : 192 p. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris P. Josephi Tarczanowski* – запис, XVIII ст.; 2. *Seminar. et Convent. Vienna 1780* – запис; 3. *Bibliotheca Stud. Theol. O. S. Bas. M. Congr. Ruth.* – печатка, XIX ст.

Йосиф (Тарчановський) (BBW, J5, 11)

40. Grodzicki, Faustyn. *Theatrum eloquentiæ Illustrium personarum [a]pparatu ex antiauíssimis & probatissimis rhetoribus, oratoribus & Archirhetoribus Instructum seu dissertatio de magna arte rhetoricae...* – Leopoli : typis Collegii S. J., 1745. – [32] f., 577 p., [8] f. ; 8°. – Запаско II, № 1528. – Пров.: 1. *Ex libris P. Hieronymi Nereziusz O.D.B.M. Rectoris [...]* *Buczacens[is]* [...] – запис, XVIII ст.; 2. *Hunc libru[m] applico Bibliothecae nostra Buczacens[is] H. Nereziusz OSBM Rector Buczacens[is]* – запис, XVIII ст.; 3. *Bibliothecae Monasterii Basilianor[um] Buczacensis* – запис, XVIII ст.; 4. *Collegii Buczacen[sis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 5. *Бібліотека монастиря ОО. Василян у Варшаві (№ 74. А-5/4)* – наклейка на оправі.

Бучач (BBW, А4, 15)

41. Grotii, Hugonis. *Mannaei Lucani Pharsalia sive de bello civili Caesaris et Pompeji [...]* Additae sunt in fine Hugonis Grotii notae ex binis antehac editis junctae auctae correctae et Thomae Farnabii in margine etc. – Amstelodami : Apud Janssonio-Waesbergios, 1681. – 330 p., [6] f. ; 8°. – Worldcat – Пров.: 1. *Ex libris* [закреслено] *Ignatij Filipowicz OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян в Підгірцях. Ч. 41* – печатка.

Ігнатій (Филипович) (ЛННБ, СТ-І 25737)

Н

42. Herzig, Francisco. *Manuale confessarii, seu methodus compendiosa munus confessarii rite obeundi, utilitati praefertim ad id pie se disponentium elucubrata...* – Venetiis : Apud Sebastianum Coleti, 1723. – Т. 1 : [4] f., 127 p., [1] f.; Т. 2 : [4] f., 367 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris P. Ampliati Krzyżanowski OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Biblioth. Monasterii Krechowie[nsis]* – запис, XVIII ст.; 3. *Монастырь Креховский С. Вас.* –

печатка; 4. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 5. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові (XII 6428)* – екслібрис; 6. *Бібліотека ОО. Василян в Крехові (1289)* – наклейка на оправі.

Крехів, Ампліатій (Крижановський) (ЛМІР, Сд. 1710)

43. Herzig, Francisco. *Manuale concionatorium, exhibens quinquaginta alvearia, quotum unumquodque decem cellulis...* – Augustae & Herbipoli : Sumptibus Martini Veith Bibliopolae, 1750. – [II] f., 570 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Hunc libru[m] applico ex usu meo Bibliothecae nostra Buczacen[is], Hieronymy Nereziusz O.S. Basilii M., Rector Buczacens[is]* [...] – запис, XVIII ст.; 2. *Collegii Buczacensis OSBM* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека монастиря ОО. Василян в Бучачі (№ 1789)* – наклейка на оправі.

Бучач (BBW, С7, 27)

44. Hevenesi, Gabor. *Flores quotidiani.* – Sandomieræ : Typis Collegii S. J., 1741. – 240 p. ; 12°. – Estr. XVIII 179. – Пров.: 1. *Ex libris Pauli Dutkiewicz* – запис, XVIII ст.; 2. *Hic liber [...] Theophanis Duszynski scito* – запис, XVIII ст.; 3. *R. [...] P[at]ris T. Duszyński Or. SBM* – запис, XVIII ст.; 4. *Монастырь Креховскій С. Вас.* – печатка; 5. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 6. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові. MV 4404* – екслібрис.

Теофан (Душинський) (ZNiO, XVIII-1512)

45. Hiacyntho, Ignatio. *Historia ecclesiastica variis colloquiis digesta, ubi pro theologiae candidatis res praecipuae. Pars secunda.* – Venetiis : Apud J. Baptista Recurti, 1714. – 585 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Sebastiani Jurkiewicz OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Monasterii Buczanensis OSBM* – запис, XVIII ст.

Бучач, Севастіан (Юркевич) (ДАТО, Ст-11731)

46. Holzmann, Apollonius. Jus canonicum. – Augustae Vindelicorum, 1749. – 334 p. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Hic liber, per me Hieronymu[s] Nereziusz OS Basilii M., Rectorem Collegii Buczanens[is], comparatus inseribit Bibliotheca ejusdem praefati Collegii* – запис, XVIII ст.; 2. *Collegii Buczanensis OSB Magni* – запис, XVIII ст.

Бучач (ДАТО, Ст-11732)

47. Horvath, Johann. Elementa Matheseos, philosophiæ auditorium usibus accomodata... – Tyrnaviæ : Typis Collegia Academici S. J., 1772. – Т. 1 : [V] f., 271 p., [1] f.; Т. 2 : [III] f., 286 p., [II] f., 9 suppl. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Feliciani [...]* Ord. Bas. M. – запис, XVIII ст.; 2. *Elenchus rer concessar Elenchus rer a Superioribus [...]* 1789 *Humani Libros PP. Sebastianus Bulkowski Arceszewski* – запис; 3. *Ex libris Collegii Barenis Or. S. B. Magni* – запис, XVIII ст.; 4. *Библиотеки Варшавського імператорського університета* – печатка.

Бар (BUW, 13.40.3.16/1)

J

48. Justinus, Martyr. Operum, quæ extant, omnium per Joannem Langvum Silesium, è Græco in Latinum sermonem uersorum, & Sententijs Priscorum sanctorum Patrum illustratorum. – Basileae : per Ambrosium et Avrelivm, Frobenios fratres, [1565]. – Т. 1 : 348 p.; Т. 2 : 279 p.; Т. 3 : 190 p., [2], [66] f. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Sum ex libris Johannis Bogermannj frisij* – запис; 2. *Ex libris Monasterij Skitensis* – запис, XVIII ст.; 3. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVI. 4565* – наклейка на оправі. – Маргіналії: 1. *Emptus in auctione clarissimi ciri D. Johannis Bogermanii 1638 10 Junij, consto flor [...]*.

К

49. Kies, Johann. *Institutiones Mathematicæ auctore Celsissimi principis Czartoryski palatine & Generalis Præfecti Terrarum Russiæ... – Varsaviæ : Typis S.R.M. & Reipublicæ in Collegio Scholarum Piarum, 1742. – [51 k., 5 suppl.] ; 4°. – Estr. XIX 256. – Пров.: 1. *Collegii Bare[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Зала 5. Шкафъ 9. Полка 8 № 10 [1]* – наклейка на форзаці оправи; 3. *Библиотеки Варшавскаго императорскаго университета* – печатка.*

Бар (BUW, 5.9.8.10/1)

50. Konarski, Stanisław. *Grammatyka łacińska dla uczących się w szkołach pobożnych. – Warszawa : w drukarni J.K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1772. – 296 s. ; 8°. – Estr. XX 6. – Пров.: 1. *Ex libris [...] Rogowski* – запис, XVIII ст.; 2. *Bibliotheca Monasterii Buczacensis OSBM* – запис, XVIII ст.; 3. *Библиотека ОО. Василян у Крехові. В.IV.642* – екслібрис; 4. *Библиотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 5. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVIII 4176* – наклейка на оправі.*

Бучач (ZNiO, XVIII-4176)

51. Kowalski, Jan. *Stan kościołów y duchownych. – Lwów, 1778. – [6] f., 108 p. ; 8°. – Запаско III, № 2937. – Пров.: 1. *Monasterij Vicinen[sis]* – запис, XVIII ст.; 2. *Библиотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі; 3. *Центральна василіанська бібліотека у Львові* – печатка.*

Віцинь (ЛІННБ, СТ-I 78503)

¹⁴ У каталозі монастир помилково ідентифіковано як Скит Терешківський – резиденція Михайлівської обителі у Києві: *Katalog druków XVI wieku z historycznej kolekcji Ossolineum / pod. red. D. Sidorowicz-Mulak. Wrocław, 2017. S. 253.*

52. Kraszewski, Jan. *Norma Evangelica*. – Kalisz, 1698. – 7 f., 345 p., 7 f. ; 4°. – Estr. XX 243. – Пров.: 1. *Legi ad Verbum 1744 in 1749 Annum* [...] – запис; 2. *Ex Bibliotheca conventus Vicinen[is] OS.B.M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Monasterij Vicinensis OSBM* – запис, XVIII ст.; 4. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (25 Аа)* – наклейка на оправі.

Віцинь (ЛННБ, СТ-II 106095)

L

53. Labe, Sebastian. *Sales epigrammatici*. – Praga, 1701. – [VII] f., 124 p. ; 12°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex Cathalogo librorum Paphnutij Mańkowski Ord. DBM. A. 1725* – запис; 2. *Bibl[iothecae] Monast[erij] Krechovien[is] OSBM* – запис, XVIII ст.; 3. *Post fata ejus cessit Bibliothecæ Monast[erij] Krechoviensis* – запис, XVIII ст.; 4. *Offero Monasterio Poczajoviensi post obitum ad Bibliotheca[m]* – запис, XVIII ст.; 5. *Монастырь Креховский С. Вас.* – печатка; 6. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 7. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові. А.І.І* – екслібрис.

Крехів, Пафнутій (Маньковський) (ZNiO, XVIII-31193Adl.)

54. Lang, Joseph. [рукописний запис] *Polyahthea opus Praeclaru[m] Svavissimis celebrioru[m] sentiaru[m], v graecaru[m] v latinaru[m] flosculis ex Sacris et profanes auctoribus collectis refertu[m] a. Josepho Langio...* – [?]. – 639 k. ; 8°. – Пров.: 1. *Ex libris P[at]ris Sosypatri Cym[bo]rski OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris R[everen]di P[a]tris Sosypatri Cy[m]borski O.S.B. Magni An[n]o D[omi]ni 1753tio D. 31 Aug. VS* – запис, XVIII ст.; 3. *Aplicatur Bibliothecae Monasterii Christinopol[iensis] Ord. S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 4. *Bibliotheca Stud. Theol. O.S. Bas. M. Congr. Ruth.* – печатка.

Сосипатр (Цимборський) (BBW, J10, 3)

55. La Rue, Charles de. Kazania ... przetłumaczone przez X. Alexandra Brodowskiego. – Lwów, 1759-1761. – Т. 1 : [28] f., 708 p.; Т. 2 : [10] f., 717 p., [2] f. ; 8°. – Запаско II, № 2110. – Пров.:
- Т. 1 – 1. *Bibliothecæ Monasterij Zloczoviensis OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 3. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVIII. 2760* – наклейка на оправі.
- Т. 2. – 1. *Usûs P[at]ris Athanasii Michalski Monachi Basiliani* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 3. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVIII. 2760* – наклейка на оправі.

Золочів, Атанасій (Михальський) (ZNiO, XVIII-2760)

56. Lipski, Andrzej. Practicarvm observationvm ex ivre civile et Saxonico collectarum... – Cracoviae : Ex officina typographica Francisci Cesarij, 1619. – 4 f., 233 p. ; 4°. – Estr. XXI 316. – Пров.: 1. *Ex libris R[evere]ndi Alberti Biskupski* – запис, XVIII ст.; 2. *Applicatur Bibliotheca[e] Monasterij S. Georgij ad Leopoliensis] a Justino Ilaszewicz OSBM A. 1753 D. 2 Febr.* – запис; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (№ 2141)* – наклейка на оправі. – Маргіналії: *Pozyczyłem tą książkę [...] Panu Chzeużkiemu bratu [...], maecenasowi memu kochanemu, do czytania [...]* virgesima tertia Julij 1725 Anno.

Львів Св. Юрія, Юстин (Іляшевич) (ЛННБ, СТ-II 7074/3пр.)

57. Lorencowicz, Alexandr. Kazania pogrzebne miane w różnych żałobnych okazyach. – Kalisz : w Kolegium S. J., 1670. – [4] f., 199 p., [6] f. ; 2°. – Estr. XXIII 117. – Пров.: 1. *Ex Cathalogo librorum [...]* 1695 – запис; 2. *Ex libris [...] Hieronymi Firlikowski Ords. D. B. Mgn., conciones [...]* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 4. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (4422)* – наклейка на оправі; 5. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVII 19252* – наклейка на оправі.

Єронім (Фирликовський) (ZNiO, XVII-19252)

58. Ługowski, Marcin. *Via ad salutem aeternam inventuti demonstrata*. – Lublin : Typis Collegij Lublinensis S. J., 1724. – 317 p. ; 8°. – Estr. XXI 516. – Пров.: 1. *Ex lib[ris] P[a]tris Gervasij Paślawski O.D.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris P. Gervasij Paślawski* – запис, XVIII ст.; 3. *Ex Bibliotheca Monasterij Dobromiliensis OSBM* – запис, XVIII ст.; 4. *Bibliotheca Dobromiliensis Ord. S. Basilii M.* – печатка; 5. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 6. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові. P.V5584* – екслібрис.

Гервасій (Паславський) (ZNiO, XVIII-8769)

М

59. Machlaus, Joannes Friderico. *Neo-princeps ordinatae politiae seu politicus problematico-decisivus...* – Ratisponae : Sumptibus Pauli Dalnsteineri, 1682. – [XII] f., 688 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Monasterii Camenice[nsis] O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Casimiri Klein, archidiaconi Catt. Camene[censis]* – запис, XVIII ст.; 3. *Collegii Barensis O.D.B. M[a]gni* – запис, XVIII ст.

Кам'янець-Подільський, Бар (BUW 6.10.8.8/1-8a/1)

60. Mako, Paulus. *Compendiaria matheseos institutio, quam in vsvm auditorvm philosophiae elvcvbratvs.* – Vindobonae : Typis Ioannis Thomae Trattner, Caes. Reg. Aulae Typogr. et Bibliop., 1764. – [VII] f., 377, 9 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Collegii Bare[nsis] O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *[Бібліотека Варшавського імператорського університета]* – печатка, затерто.

Бар (BUW, 13.40.3.8/1)

61. Mako, Paulus. Compendiaria physicae institutio, quam in vsvm auditorvm philosophiae elvcvbratvs est Pavlvvs Mako, in Coll. Reg. Theres. Prof. Math. et. Phys. Experim. – Vindobonae : Typis Ioannis Thom. De Trattnern, caes. reg. Avlae typogr. et bibliopolaе, 1766. – Т. 1 : [20] f., 348 p., [4] f., 9 p.; Т. 2 : 419 p., [3] f., 8 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Collegii Bare[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *R.P. Mako. Philosophicae. Tom. II & III* – наклейка на корінці оправи; 3. *Зала XII. Шкафъ IV. Полка 6 № 63 [1]* – наклейка на форзаці.

Бар (BUW, 12.4.6.63/1)

62. Maldonado, Juan de. Commentarii in qvatvor Evangelistas in duos tomos diuisi & nunc emendatius in lucem editi. – Mogvntiae : sumptibus Arnoldi Mylii, Excudebat Balthasar Lippius, 1602. – [11] f., 1038 p., [15] f. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *P[at]ris Sebastianus Łacki, hunc librum donaint pro Conventu[s] Husiatinensi Ord. [...] Obs[er]v[er]an[ti], post decessur. fr[at]ris sui pie, merioriae Adm. R[evere]ndi [...] Bonae Łacki, parochi Husiatinensis, it oretur [...] pro [...] qu[e] pro defun[...]. Anno Dni 1646* – запис; 2. *Successit iste liber post obitum Reverendi Patris Sudowski, mihi Ep[is]co[po] Leopoliensi, Administratori Monasterii Hoscensis, D. 18 9bris 1679. Administrator Collegii Hoscen[nsis]* – запис; 3. *Applicatus hic liber Pro Bibliothecae Monasterij Leopoliensis Ord. S[anc]ti Basilii Mag[n]i ad S. Georgium atq ad [...]. Nro libror[um] [...] Monast[er]ii Leopoliens[is] Ord. S. Bas. M. ad S. Georgam* – запис, XVIII ст.; 4. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (1474)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія (ЛННБ, СТ-IV 102527/1-2)

63. Maychrowicz, Szymon. Trwałość szczęśliwa krolestw, albo ich smutny upadek... – Lwów, 1764. – [III] f., 538 p., [II] f. ; 8°. – Запаско II, № 2350. – Пров.: 1. *Ex libris Bibliothecae Collegii Barensis Ord. S.B. Magni* – запис,

XVIII ст.; 2. *Collegii Bare[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 3. *Зала 5. Шкафъ 9. Полка 13 № 29 [I]* – наклейка на форзаці оправи; 4. *Бібліотеки Варшавського імператорського університета* – печатка.

Бар (BUW, 5.9.13.29/1)

64. *Memoriale Sciendorum a Clericis. Primum Bononiae, jussu Illmi & Rndmi D. Alexandri S.R.E. Cardinalis Ludovisij, Archiepiscopi Bononiensis & Principis, editum Anno D. 1617.* – Vilnae : in Typographeo Academico S. J., 1674. – [23] k. ; 12°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Applicat[us] et donat[us] hic liber perpetu[m] et in aevum Monasterio Crasnopustinen[is] Ord. S. Basilij M. a Crispino Cieszkowski, Ep[is]c[o]p[us] Nysseno 25 8bris 1781. Lector die Ave Maria* – запис; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (1614)* – наклейка на оправі.

Краснопуща (ЛННБ, СТ-II 101607)

65. *Menniti, Pietro. Didatterio Basiliano...* – Roma : Nella Stamperia di Giuseppe Nicolo de Martiis presso S. Maria della Pace, 1710. – Хх, 508 p., [20] f. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Bibl[iothecae] Monasterii Leopold[iensis] S. Onuphrij* – запис, XVIII ст.; 2. *Bibliotheca Provincialis O.S.B.M.* – печатка; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (3819)* – наклейка на оправі; 4. *Центральний василіанський Архів і Бібліотека. Львів 1, Жовківська 36* – печатка.

Львів, Св. Онуфрія (ЛННБ, СТ-II 105588)

66. *Metius, Adrianus. Arithmeticae libri dvo et Geometriae libri VI.* – Lvgdvni Batavorvm : Sumptibus Bonaventurae & Abrahami Elseviriorum, 1640. – [14] f., 426 p., [30] f. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Bibliothecae Monasterio Camenecensis O.S. Basilii M. 1789* – запис.

Кам'янець-Подільський (ZNiO, XVII-10659)

67. Metzburg, Georg Ignatius de. Institutiones mathematicæ in usum tironum conscriptæ. – Viennæ : Typis Joan. Thomæ nob. De Trattnern, 1775-1776. – Т. 1 : [IV] f., 204 p. ; Т. 2 : [IV] f., 200, 4 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *P. Lucæ Sulżyński, O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Collegii Bare[nsis] O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Зала XII. Шкафъ IV. Полка 6 № 31* – наклейка на форзаці оправи.

Бар, Лука (Сульжинський) (BUW, 12.4.6.31/1)

68. Miaskowski, Adryan. Introductio in universam Aristotelis philosophiam... – Sandomiriae : typis Coll. S. J., 1720. – 4 k., 278 p., 13 k. ; 4°. – Estr. XXII 323. – Пров.: 1. *Crissimi Cieszkowski Can. Cath. Leop[oliensis] registratu[m] 1765* – запис, XVIII ст.; 2. *Applicat[us] et donat[us] hic liber perpetuu[m] et in aevum Monasterio Krasnopustinen[is] Ord. S. Basilii Magni a Crisspino Cieszko[w]ski, Episcopus Nyssen. 25 8bris 1781. Lector die Ave Marie* – запис, XVIII ст.; 3. *Печатъ игуменату Ч.С.В.В. въ Краснопуци* – печатка; 4. *Облгосархив УМВД город Тернополь* – печатка; 5. *Библиотека облгосархива г. Тернополя* – печатка.

Краснопуца (ДАТО, СТ-11224)

69. Muchowski, Maciej. Żniwo złote. – Sandomierz, 1730. – 4 k., 470 p. ; 4°. – Estr. XXII 619. – Пров.: 1. *Monasterij Vicinensis OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (№ 42/16)* – наклейка на оправі.

Віцинь (ЛННБ, СТ-II 30984)

70. Mureti, Antonio. Orationum volumina duo. – Coloniae Agrippinae : sumptibus Francisci Wilhelmi Josephi Metternich, 1762. – [IX] f., 510 p., [VIII] f. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex Bibliotheca Baren[is] O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Зала 17. Шкафъ 4. Полка 6 № 14* – наклейка на форзаці оправи.

N

71. Nisseno, Didaco. Politicus caeli ex Vita Abraham et Mysticis actionibus, ac moribus sanctorum patriarcharum Isaac, et Jacob exsculptus... – Pedeponti, 1738. – [2] f., 200, 219 p., [1 bl.], 231 p., [45] f. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Bibliothecae Leopolie[nsis] Ord. S. Basilii Magni, Monasterii Cathedralis* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (3432)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія (ЛННБ, СТ-IV 103416/3/2 пр.)

72. Novvm Iesv Christi Domini Nostri Testamentvm. – Tigvri: Apvd Froschovervm, 1559. – 748 p. ; 2° – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Laurentii Bereżynski Ordinis S. Bas. Magni, missionarii* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris Laurentii Bereżynski Ord. S.B.M., missionarii* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Лаврентій (Бережинський) (ЛННБ, СТ-IV 103416/3/2 пр.)

O

73. Ornowski, Jan. Bogaty w parentele, sławe, y honory, Wirydarz Herbownemi Wielmożnych ich Mościow Panow P. Zacharzewskich, pozornie po swych kwaterach zasadzony rozami... – Kijów, 1705. – 21 k. ; 2°. – Запаско II, № 817. – Пров.: 1. *Ex libris Innocenty Duboczewski Or DBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Печать Ц[ерко]вного музеа в[ъ] Львовѣ* – печатка.

Інокентій (Дубачевський) (НМЛ, Сдл-197)

74. Ostroróg, Anioł (Adam). Dicenda concionatoria. – Leopoldis, 1723. – 620 p. ; 4°. – Запаско II, № 1016. – Пров.: 1. *Monasterij Vicinensis OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris Conventus Vicinensis O.D.B.M., emitus florenis*

polonica libus sex – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (20 Аа)* – наклейка на оправі.

Віцинь (ЛННБ, СТ-II 104490)

75. Ovidii, Nasonis. *Metamorphoseon, libri XV. Ad fidem editionis Heinsianae Accurate Emmendati.* – Cantabrigiæ : impensis Societatis Stationariorum Londinii, 1707. – vi, 430, xvii p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Collegii Bare[nsis] O.S.V.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Зала 18. Шкафъ 8. Полка 3 № 19* – наклейка на форзаці оправі.

Бар (BUW, 18.8.3.19/1)

76. Ovidii, Nasonis. *De ponto Libri IV.* – Cracoviæ : in officina Antonij Wosinski, 1629. – [112] p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Collegii Barensis OD.V.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Sic virtus Ardis non leditur Liliu vt spinis* – екслібрис; 3. *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie* – екслібрис; 4. *Бібліотеки Варшавського імператорського університета* – печатка; 5. *Зала IV. Шкафъ 16. Полка 6 № 25* – наклейка на форзаці оправі.

Бар (BUW, Sd. 712.385)

77. Outreman, Philippe de. *Paedagogvs christianvs sev recta hominis christiani institutio.* – Augustae Treuirorum : Excudebat Hvbervs Revlandt, 1644. – [16] f., 770 p., [32] f. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex Catalogo librorum Andreae Rogoziński [...]* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex Bibliotheca Crehoviensi[s] Or.D.V.M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 4. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові (II 5631)* – наклейка на оправі.

Крехів (ЛННБ, СТ-I 101243)

P

78. Parrino, Antonio. Nuova gnida de' Forastieri per ostervare, e godere le curiosita. – Napoli : Appresso Domenico-Antonio Perrino, 1712. – [36] f., 371 p., [60] f. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Bibliothecae Monaste[ri]j Podhorcen[is] OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *248. Napoli e sve Vedute* – запис; 3. *Бібліотека ОО. Василян в Підгірцях (Ч: 105)* – печатка.

Підгірці (НМЛ, Сдл-1348)

79. Penzinger, Sebastian. Novissimum historiae Quatuor Mundi monarchiarum, chaldaeorum nempe, persarum, graecorum & romanorum compendium... – Norimbergae : Sumptibus Buggelii & Seitzii, 1735. – [x] f., 800 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex Bibliotheca Monasterii Ca[menecensis] O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *[Бібліотека Варшавського імператорського університета]* – печатка.

Кам'янець-Подільський (BUW, 5.2.6.6/2)

80. Picinello, Philippo. Mundus Symbolicus, in emblematum universitate formatus, explicates, et tam sacris... – Coloniae Agrippinae : Sumptibus Joh. Theodori Boetii, 1695. – [26] f., 740 p. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris P. Auxentij Samborski Ord. S.BM* – запис, XVIII ст.; 2. *Bibl. Monast[erij] Krechoviens[is] Ord. S. Basilii M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові* – екслібрис.

Крехів, Авксентій (Самборський) (ЛННБ, СТ-IV 81246/Т.1-2 3 пр.)

81. Pietkiewicz, Józef. Medytacye albo rozmyślania. – Poczajów, 1754. – [8] f., 488 p., [8] f. ; 2°. – Запаско II, № 1897. – Пров.: 1. *Libris Monasterij Zadaroviensis Ord. D. M[a]gni* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека русского народного дома во Львовѣ.* – штамп.

Задарів (ЛННБ, СТ-IV 14475)

82. Екземпляр Б. – Пров.: 1. *Monasterij Le[opoli]ensis OSBM* – запис, XVIII ст.;
2. *Бібліотека Митрополита Андрея Шептицького.* – екслібрис; 3.
Студіон св. Іоанна Хр[естителя] в[ъ] Львовъ – екслібрис
Львів Св. Онуфрія (ЛННБ, СТ-IV 26271)
83. Plinii, Secvndi Veronensis. *Historiae Natvralis libri decem et octo secvndi volvminis ab Alexandro Benedicto ve Physico emendation res rediti.* – ?¹⁵. – [32 f.], 380 p., index. ; 8°. – Пров.: 1. *Crispini Cieszkowski Can. Cath. Leop. registratum 1765* – запис; 2. *Applicat[us] et donat[us] hic liber perpetuo et in aevum Monasterio Crasnopustinen[sis] Ord. S.B.M. a Crispino Cieszkowski, Ep[isco]p[os] Nyssen[nsis] 25 8br 1781, lector die Ave Maria* – запис.
Краснопуца (ЛННБ, СТ-I 21790)
84. Plvtarchi, Chaeronei. *Vitae comparatae illustrium Virorum, Graecorum & Romanorum...* – Basileae : Apvd Thomam Gvarinvm, 1573. – [12] f., 823 p., [71] f. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *R. D. Crispini Cieszkowski Canonici [Cathedralis] Leopoliensis Praepositi [...], 1756* – запис; 2. *Applicat[us] et donat[us] hic liber perpetuo et in aevum Monasterio Crasnopustinen[sis] Ord. S. Basilij M. a Crispino Cieszkowski, Ep[isco]p[os] Nysseno 25 8br 1781, lector die Ave Maria* – запис; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (3472)* – наклейка на оправі.
Краснопуца (ЛННБ, СТ-IV 82839)
85. Porcativs, Thomas. *In historiam Passionis et sepulturae Domini nostri.* – Slesvigae : per Nicolavm Vvegener, 1599. – 225 p., [2] f. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Severini Lamberti, [...] Anno 1603, A. 1650 [...]* – запис; 2. *Bibl. Monastt. Krechovie[nsis] OSBM* – запис,

---

¹⁵ Місце видання заклеєно.

XVIII ст.; 3. *Монастырь Креховский С. Вас.* – печатка; 4. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 5. *Бібліотека ОО. Василян в Крехові (1205)* – наклейка на оправі.

Крехів (ЛННБ, СТ-I 101314)

86. Prokopowicz, Teofan. *Miscellanea Sacra, variis temporibus antea edita, nunc primum vno fasce comprehensa conivntimoque evulgata.* – Vratislaviae : Cvra Iohannis Iacobi Kornii bibliopolae, 1744. – 298 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Justini Paszewicz OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Monasterii Leopoliensis O.S.B.M.* – запис; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Львів [Св. Юрія], Юстин (Ілляшевич) (ЛННБ, СТ-II 105193)

87. [Biblia sacra vulgatae editions Sixti Quinti pont max. jussu recognita atque edita]. Vol. 6 : *Propheta Isaias. Ieremias, Baruch, Ezechiel, Daniel, XII. Propheta minors, machabeorum libri dvo.* – Antverpiae : Ex officina Plantiniana, 1629. – [726 p.]. ; 12°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Applicatur Bibliotheca S[anc]ti Georgij M. Leopoliens[is]* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія (ЛННБ, СТ-I 101614)

88. Przebendowski, Joachim. *Orbis Europaevs in unam Domum Contractus Meritis...* – Lvblini : Typis Collegij Soc. J., 1717. – 26 k. ; 2°. – Estr. XXV 336. – Пров.: 1. *R[evere]ndi P[at]ri Filipowicz* – запис, XVIII ст.

Ігнатій (Филипович) (ЛННБ, СТ-IV 26190)

89. Przedwojewski, Kornel (Antonin, ks. Kapucyn). *Siedm kazań pokutnych które też namiast rozmyślenia na siedm dni tygodniowych przydatne być mogą.* – Poczajów, 1759. – [74] k. ; 4°. – Запаско II, № 2094. – Пров.: 1. *Ex libris*

Indigni Jeromonachi R. Pat[r]is Auxentii Dubnicki O.S.B.M. – запис, XVIII ст.; 2. *Monastyr Pohonia* – запис, XVIII ст.; 3. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVIII.13893* – оправа на наклейці.

Погоня, Авксентій (Дубницький) (ZNiO, XVIII-13893)

90. Pusch, Sigismund. *Theologia speculativa*. – Graecii : Veith. – 640, 8 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Bibliothecae Vicine[nsis] Ord. S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Віцинь (ЛННБ, СТ-I 109007)

91. Pusch, Sigismund. *Theologiae Speculativae*. – Styrae : Typis Josephi Grūnenald, 1730. – 8, 522, 9 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Biblioth. Vicine[nsis] O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (1685 VIII Hd)* – наклейка на оправі.

Віцинь (ЛННБ, СТ-I 109182)

R

92. Reuter, Johann. *Neo-confessarius practice instructus*. – Coloniae Agrippinae : Ex officina Metternichiana, 1763. – [20] f., 510 p., [12] f. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Ambrosii Haliczkowicz OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. [...] *Leopoli 1771 (?) ad R 7 9bris, florenis 6. 1772 (?) [...] P. Ambrosij Haleczkowicz OSBM [...]* – запис; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (3027 Ad)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія, Амвросій (Галичкович) (ЛННБ, СТ-II 104916)

93. Екземпляр Б. – Brunsbergae : Typis Collegii Soc. J., 1764. – 16, 651, 9 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris P.G. Zielienecki OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris Hierothei [...]* – запис, XVIII ст.; 3. *Ex Bibliotheca P. P. Basilianorum Leopoliensis ad a[e]des S. Onuphrii, P. Barlaam*

Kotraniewicz – запис, XIX ст.; 4. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Львів Св. Онуфрія, о. Зеленецький (ЛННБ, СТ-I 109054)

94. Richard, Carlo Ludovico. *Analysis conciliorum generalium et particularium, continens eorum canones super dogmate, morali doctrina ac disciplina, tam veteri quam recentiore, adnotationibus illustratos...* – Venetiis : Ex typographia Balleonianam, 1776. – Т. 1 : xii, 208 p. ; Т. 2 : viii, 204 p. ; Т. 3 : xii, 194 p. ; Т. 4 : 243 p. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Bibliotecae Monasterij Leopoliensis ad aedes S. Georgij Martyris* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян в Кристинополі* – печатка.

Львів Св. Юрія (BBW, J4, 9)

95. Rosbach, Joanne Emerico. *Praxis civilis, sive processus jvdiciariivs, secvndum ordinationem, usum et Consuetudienm camerae...* Opus Absolutissimum... – Francofvrti : Typis excusa Wolfgangi Hoffmanni, 1654. – [IV] f., 462 p., [16] f. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris [...] Josephi Cicherski* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris Bibliotheca Monasterii Camenecensis OSBM. 1789* – запис; 3. *Casimiri Klein Archid. Cath[ed]r[alis] Camene[censis]* – запис, XVIII ст.; 4. *Collegii Vare[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 5. *Бібліотека Варшавського імператорського університета* – печатка; 6. *Зала 17. Шкафъ 27. Полка 2 № 24* – наклейка на форзаці оправі.

Кам'янець-Подільський, Бар (BUW, 6.27.2.24-24 a adl./1)

S

96. Sawicki, Melchior. *Żałoba białych lilii...* – Wilno, 1643. – [28] p. ; 8°. – Estr. XXVII 169. – Пров.: 1. *Ex libris Theodosij Lelikowicz* – запис, XVIII ст.; 2. *Collegii Buczacensis O.S. Basilii M.* – запис, XVIII ст.; 3.

Poturzycka Biblioteka. J.W.D. – печатка; 4. *Bibl. Z.N.I.M. Ossolińskich* – печатка.

Бучач (ZNiO, XVII-3132)

97. Segneri, Paolo. *Manna duszy albo ćwiczenia*. – Sandomierz, 1731/32. – 8, 243, 29 p. ; 4°. – Estr. XXVII 345. – Пров.: 1. *Ex libris P. Leonis Powszyński O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris R. P. Vincentij Zahoński OSBM* – запис, XVIII ст.; 3. *Ex bibliotheca P. P. Basilianorum Leopoliensium* – запис, XVIII ст.; 4. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Львів Св. Онуфрія, Вікентій (Загонський), Лев (Повшинський)
(ЛННБ, СТ-II 104521)

98. Scharff, Johann. *Manuale logicum, ex Aristotele, & Philipp Melanchthone, communi Germaniae praesepore, ita concinnatum, [...] potissima Logices praesepa propriis ipsorum verbis proponantur*. – Wittenbergae : Ex officina Typographica Ambrosii Rothi, Acad. Typograph, 1635. – [24] f., 335 p. ; 12°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Maximi [...] emitus a [...] Żułkiewicz, florens et 5 [...] Anno D[omi]ni 1745* – запис ; 2. *Applicatur Monasterii S. Georgij Leopoliensis* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (2470)* – наклейка на оправі.

Львів, Св. Юрія (ЛННБ, СТ-I 85460)

99. Schnell, Anselm. *Cursus theologiae moralis abbreviatus...* – Augustae Vindelicorum : Sumptibus Joan. Jacobi Mauracher, Bibliopolaе, 1744. – [I] f., 342, 38 [index] p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Bibliothecae applico hunc libellu[m] Hieronymy Nereziusz OSBM, Rector Buczace[nsis] [...]* – запис, XVIII ст.; 2. *Collegii Buczacensis O.S. Basilii M.* – запис, XVIII ст.;

3. *Бібліотека ОО. Василян в Бучачі* – печатка; 4. *Бібліотека монастиря ОО. Василян в Бучачі (№ 899; IV, V/2)* – наклейка на оправі.

Бучач (BBW, C7, 29)

100. Suarez, Cyprian. *Artis Rhetoricae Libri III in Tabulas Redacti, item Rhetoricae ejusdem Explicatio...* – Turnaviae : Typis Academicis, 1739. – 1, 622 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris P. Hieronymi Halityński OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Biblioth[eca] Vicine[nsis] Ord. S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібльотека ОО. Василян у Львові (3005)* – наклейка на оправі.

Віцинь, Єронім (Галітинський) (ЛННБ, СТ-I 91056)

Т

101. Tachard, Guy. *Voyage de Siam des peres jesvites, Envoyés pa le Roy, aux Indes à la Chine. Avec levrs observations astronomiques, & leurs remarques de Physique, de Géographie, d'Hydrographie, & d'Histoire...* – Amsterdam : Chez Pierre Mortier, libraire sur le Vygen-dam, à l'enseigne de la Ville de Paris, 1688. – [III] f., 317, [11] f. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Collegii Vare[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека Варшавського імператорського університета* – печатка; 3. *Зала 5. Шкафъ 3. Полка 14 № 21 [1]* – наклейка на форзаці.

Бар (BUW, 5.3.14.21/1)

102. Teresa św. *Droga doskonałości przez Świętą Matkę Teresę Zakonu Karmelitańskiego reformatorkę z rozkazania starszych zakonnych napisana...* – Berdyczów, 1764. – [8] f., 287 p. ; 4°. – Запаско II, № 2341. – Пров.: 1. *Dono acceptus ab Ill[ustrissi]mo ex Archeep[isco]po Luceoriens[is], 1765 in August.* – запис; 2. *Ex libris P. Anastasii*

Pietro[w]ski OSBM – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека оо. Василян у Львові (2793; № 9)* – наклейка на оправі.

Анастасій Петровський (ЛННБ, СТ-II 75445)

103. Thomas a Jesus. Opera omnia homini religioso et apostolico tam qvo ad vitae activae, qvam contemplativae functiones ultissima, duobus tomis comprehensa... – Coloniae Agrippinae : Apud Ioannem Wilhelmvm Friessem juniorem, 1684. – [VI] f., 753 p., [28] f. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex Bibliotheca P. P. Basilianorum Leopoli[ensis]* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян в Кристинополі* – печатка.

Львів [Св. Онуфрія] (BBW, J1, 2)

104. Tronson, Ludovici. Forma cleri secundum exemplar quod ecclesiae sanctisque patribus a Christo Domino summo sacerdote monstratum est... – Avenione : Apud Ludovicum Chambeau, Typographum & Bibliopolam, 1770. – 404 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Monasterij Leopoli[iensis] S. Georgij Mart[yrus]* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (549)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія (ЛННБ, СТ-I 109332/3)

V

104. La Vega de, Diego. Conciones vespertinae quadragesimales. – Lvgdvni : Arvd Horativm Cardon, 1600. – [XI] f., 679, [30] p., [I] f. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris R. Andreæ [...]* – запис, XVIII ст.; 2. *P. Josaphat Boszkowski aplicavit hu[n]c librum Monasterio Pohonensi[s]* – запис, XVIII ст.; 3. *Monasterii Pohonensis O.S.B.M., tr* – запис, XVIII ст.; 4. *Ex libris Biblioth[ecae] [Poho]nensis Monasterii Ord. S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 5. *Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich. XVI 9502* – екслібрис.

Погоня, Йосафат (Бошковський) (ZNiO, XVI.9502)

W

106. Weitenauer, Ignatio. *Subsidia Eloquentiae sacrae, in quibus sylvulae concionum in annos VIII, Ars Conceptuum.* – Augustae Vindelicorum & Friburgi Brisss : Sumptibus Fratrum Ignatii & Antonii Wagner, 1764. – 128 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Bibliothecae Basilianorum in Buczacz ab An[no] 1791 Mense Aug.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – наклейка на оправі.

Бучач (ЛННБ, СТ-I 102269/1-2)

107. Węgrzynowicz, Antoni Andrzej. *Kazań niedzielnych księga pierwsza. To iest, siedm Trąb, z objawienia Jana Świętego przeciwko siedmiom głównym grzechom...* – Kraków : w drukarni Akademickiey, 1708. – [6] f., 620 p., [11] f. ; 2°. – Estr. XXXII 308. – Пров.: *Ex libris Jacobi Koźmiński [...]* – запис, XVIII ст.; 2. *[Bibli]othecae Buczanensis Sancti Basilii Magni 1774 2a Aprilis* – запис; 3. *Бібліотека монастиря ОО. Василян в Бучачі (№ 1748)* – наклейка на оправі; 4. *Бібліотека монастиря ОО. Василян у Варшаві (№ 33. А-3/5)* – наклейка на оправі.

Бучач (BBW, A2, 8)

108. Wessel, Augustyn. *Morze miłosierdzia y dobroci Bożey pokazane grzesznikowi y grzesznicy, w Uwagach y Reflexyach, na całą mękę Jezusową.* – Lwów, 1735. – Т. 1 : [2] f., 867 p. ; 2°. – Запаско II, № 1249. – Пров.: 1. *Ex libris Ign. Filipowicz O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян в Підгірцях (Ч. 24)* – печатка. – Маргіналії: 1. *Jasnie Wielmożney Anny z Lubomirskich Rzewuskiey, wojewodziny Podolskiey, oyczysta Srzeniawa z morza dobroci Boskiey niech się drogiemi wzbiera y podnosi łaskami. To wotum pasterza przy uroczystości patronki. Dnia dwadziestego szostego lipca R.P. 1742 Franciszek Kobielisci(?),*

biskup Lacki; 2. Kupiona na licytacji książek po JW Wacławie Rzewuskim, kasztelanie krakowskim pozostałych.

Ігнатій (Филипович) (НМЛ, Сдл-1212)

109. Wieruszewski, Kazimierz. *Laurea poetica, heroibus è Soc. Jesu Sago & Toga inclytis in singulos Anni dies Restorescens...* – Kalisz : Typis Collegii Calissiensis S. J., 1726. – [IV] f., 463 p., [1] f. ; 8°. – Estr. XXXII 478. – Пров.: *Collegii Barenis O.D.B. Mgni* – запис, XVIII ст.; 2. *Зала 5. Шкафъ 7. Полка 12 № 332 [1]* – наклейка; 3. *Библиотеки Варшавскаго императорскаго университета* – печатка.

Бар (BUW, 5.7.12.332/1)

110. Wigandt, Martin. *Tribunal confessoriorum.* – Coloniae Agripinae, 1717.– 12, [52], 1376, 176 p. ; 4°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris P[a]tris Innocentij Tedorowicz OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *A 1754 Me[n]se 8bri hunc librum [...] a RP. Inno. Tedorowicz [...] 18* – запис, XVIII ст.; 3. *Bibl. Monast[erij] Krechowie[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 4. *Монастырь Креховский С. Вас.* – печатка; 5. *Библиотека О.О. Василян Крехів* – печатка; 5. *Библиотека ОО. Василян у Крехові (XIV 6465)* – екслібрис; 6. *Библиотека ОО. Василян в Крехові (3038)* – наклейка на оправі.

Крехів, Інокентій (Тедорович) (ЛННБ, СТ-II 105681)

111. *Ibidem.* – Coloniae Agripinae, 1721. – 24, 426, 30 p. – 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Usus P. Jsedori Jamiołkowski O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris P. Bielanowski* – запис, XVIII ст.

Ісидор (Ямьолковський) (ЛННБ, СТ-I 109420)

112. *Ibidem.* – Venetiis : Apud Nicolaum Pezzana, 1733. – 38, 840, 12 p. ; 2°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Monasterij Bibliotheca Vicinensis ODBM* – запис,

XVIII ст.; 2. *Bibliothecae [...]* *Vicin[ensis]* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (3572 Rd)* – наклейка на оправі.

Віцинь (ЛННБ, СТ-III 84561)

113. Witebergensi, Melchior. *Orationvm qvae argentinensi in Academia, exercitii gratia Scriptae ac recitate ab illvstr. generosis, Nobilibus, & alijjs. Pars Qvinta.* – Argentinae : Sumptibus Lazari Zetzneri, 1596. – [16] f., 326 p. ; 8°. – Worldcat. – Пров.: 1. *Ex libris Laurentij Staznigely* – запис, XVIII ст.; 2. *Ex libris Bibliothaecae Leopoliens[is] ad aedes S. Georgij Martyris* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові (243)* – наклейка на оправі.

Львів Св. Юрія (ЛННБ, СТ-I 93160/5)

114. Wolski, Jan. *Dni wybranych sług boskich, Jasnością przykładnych cnot swoich świętne, y odświętne albo Kazania na święta całego roku...* – Lwów, 1728. – [I] f., 425 p. ; 2°. – Estr. XXXIII 296. – Пров.: 1. *Ex libris R.P.T. Wasiutyński OSBM* – запис, XVIII ст.; 2. *X. Fran. Woyna Oranski* – запис, XVIII ст.; 3. *Бібліотека монастиря ОО. Василян в Бучачі (№ 1720, VIII/a)* – наклейка на оправі; 4. *Бібліотека монастиря ОО. Василян у Варшаві (№ 41, A-3/13)* – наклейка на оправі.

о. Васютинський (BBW, A4, 9)

115. Wujkowski, Jan Stanisław Kostka. *Chleb duchowny.* – Kalisz, 1733. – 8, 552, 44 p. ; 8°. – Estr. XXXIII 401. – Пров.: 1. *Ex libris Tryphonis Pawłowicz O.S.V.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Памятка Торжественной Профессии бр. Ореста Козара Ч. С. Вас. В., дня 7 листоп. 1887. Львовъ* – запис на вставленій іконі; 3. *Бібліотека ОО. Василян у Львові* – наклейка на оправі.

Трифон (Павлович) (ЛННБ, СТ-I 92911)

116. Wujek, Jakub. *Postilla Catholica: To iest, Kazania na Ewangelie Niedzielne y Odświętne przez cały rok...* – Kraków : w Drukarni Siebeneycherowey, 1584. – [14] f., 448 p. ; 2°. – Estr. XXXIII 392. – Пров.: 1. **ѢНА КНИГА РЕКОМАА ПОСТИЛА, ПРИНАЛЕЖИ[Т] СЛУЖИТИ МОНА[С]ТЫРЕВЫ КРЕХО[У]СКОМУ, И НЕ МАЕ[Т] БЫТИ ѠДАЛЕНА ВЪЧНЕ И НЕПОРУШО[Н]НЕ З ОВИТЕЛѢ ТОЕА** – запис, XVII ст.; 2. *Z Bilbioteki Felixa i Maryi Czackich* – екслібрис.

Крехів (BUJ, Сім. 8443/1)

Z

117. Załuski, Andrzej Chryzostom. *Mowy różne.* – Kalisz, 1690. – 3, 269 p. ; 4°. – Estr. XXXIV 168. – Пров.: 1. *Ex libris Ignatij Filipowicz O.S.B.M.* – запис, XVIII ст.; 2. *Бібліотека ОО. Василян в Підгірцях (Ч. 163)* – печатка.

Ігнатій (Филипович) (ЛННБ, СТ-І 94588)

118. Zawadzki, Benedykt a S. Josepho. *Aquila in rupe.* – В.м, 1681. – 381 p. ; 12°. – Estr. XXXIV 417. – Пров.: 1. *Ex libris O. Piotruszewski, tp* – запис, XVIII ст.; 2. *Bibl. Monast[erii] Krechowie[nsis] OSBM* – запис, XVIII ст.; 3. *Монастырь Креховский С. Вас.* – печатка; 4. *Бібліотека О.О. Василян. Крехів* – печатка; 5. *Бібліотека ОО. Василян у Крехові. КIII.3981* – екслібрис.

Крехів, о. Петрушевський (ZNiO, XVII-5525-III)

ДОДАТОК № 5

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Підрозділи у колективній науковій монографії:

1. [Альмес І.]. Бібліотека. *На перехресті культур: Монастир і храм Пресвятої Трійці у Вільнюсі: колективна монографія*. Вільнюс, 2017. С. 234–242 = [Almesas I.]. Biblioteka. *Kultūrų kryžkelė: Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas: kolektyvinė monografija*. Vilnius, 2017. P. 196–202.
2. [Альмес І.]. Друкарня. *На перехресті культур: Монастир і храм Пресвятої Трійці у Вільнюсі: колективна монографія*. Вільнюс, 2017. С. 243–248 = [Almesas I.]. Spaustuvė. *Kultūrų kryžkelė: Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas: kolektyvinė monografija*. Vilnius, 2017. P. 203–208.

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

3. Альмес І. Бібліотека Віцинського василіанського монастиря (за матеріалами інвентарного опису 1774 р.). *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2014. Вип. 18. С. 210–232.
4. Альмес І. Бібліотека Золочівського василіанського монастиря наприкінці 60-х – початку 70-х рр. XVIII ст.: реконструкція книжкового репертуару. *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2017. Вип. 21. С. 143–169.
5. Альмес І. Коло читання ченців Львівської єпархії другої половини XVIII ст.: бібліотеки василіанських ієромонахів Юстина Ілляшевича та Йосафата Лозінського. *Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотечознавство та інформаційні технології»*. Львів, 2017. Вип. 11–12. С. 14–37.

6. Альмес І. Латино- і польськомовні стародруки монастирського походження у фондах Державного архіву Тернопільської області. *Архіви України*. Київ, 2015. № 4 (297). С. 116–126.

7. Альмес І. Рукописні книги у Крехівському монастирі в XVII–XVIII ст. (за матеріалами інвентарних описів). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2014. Вип. 25. С. 16–18.

8. Альмес І. «Церковні книги» у Віщинському василіанському монастирі (за матеріалами інвентарного опису 1774 р.). *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 365–378.

9. Almes I. «Ex libris Patrum Basilianorum»: do historii księgozbiorów prywatnych bazylianów prowincji ruskiej w drugiej połowie XVIII w. *Książka dawna i jej właściciele* / pod red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegły. Wrocław, 2017. T. 2. S. 63–80.

10. Almes I. Księgi cyrylickie w bibliotekach monasterów bazylikańskich eparchii lwowskiej XVIII wieku. *Latopisy Akademii Supraskiej*. Supraśl, 2016. T. 7: Dawna cyrylicka księga drukowana: twórcy i czytelnicy / pod red. M. Kuczyńskiej. S. 209–217.

11. Almes I. «Latinitas Polonice»: książka polska w monasterach bazylikańskich eparchii lwowskiej XVIII wieku. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*. Warszawa, 2017. R. 11. S. 59–69.

12. Almes I. Źródła do historii bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej XVII–XVIII wieku. Inwentarze bazylikańskiego monasteru w Krechowie. *Textus et studia* / pod. red. M. Hałaburdy, J. Szczepaniaka. Kraków, 2015. № 3. S. 7–27.

Статті, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

13. Альмес І. Богослужбові книги у Крехівському василіанському монастирі у другій половині XVIII ст. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Львів, 2014. Кн. 1. С. 155–168.

14. Альмес І. Даровизни книг до Крехівського монастиря у XVII – на початку XVIII ст. *Церква-наука-суспільство: питання взаємодії: Матеріали Дванадцятій Міжнародної наукової конференції (Київ, 28-30 травня 2014 р.)*. Київ, 2014. С. 121–124.

15. Альмес І. До історії формування книгозбірень монастирів Львівської єпархії в другій половині XVII – середині XVIII ст. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Львів, 2015. Кн. 1. С. 83–98.

16. Альмес І. «Надпалена, подерта, стара і пошарпана»: замітки про фізичний стан книг в контексті історії читання в монастирях Львівської єпархії XVIII ст. (за матеріалами інвентарних описів). *Церква-наука-суспільство: питання взаємодії: Матеріали Тринадцятій Міжнародної наукової конференції (Київ, 27-29 травня 2015 р.)*. Київ, 2015. С. 152–154.

17. Альмес І. Carmelitana у бібліотеках василіанських монастирів Львівської єпархії XVIII ст. = *Las obras carmelitanas en las bibliotecas de conventos basilios de la Eparquía de Lviv del siglo XVIII. Свята Тереза від Ісуса і Україна – Santa Teresa de Jesús y Ucrania: науковий збірник / упоряд. і передм. Б. Чума*. Львів, 2017. С. 174–193, 194–213.

Статті, які додатково відображають результати наукової роботи:

18. Альмес І. Польськомовна проповідницька література в бібліотеці Крехівського монастиря XVII–XVIII ст. *Польські студії*. Київ, 2015. № 8. С. 66–82. («Дух і Літера», № 28).

19. Альмес І. «Lectio Orthodoxorum»: книжкові зібрання православних монастирів Львівської єпархії наприкінці XVI – у XVII столітті. *Київська академія*. Київ, 2017. Вип. 14. С. 115–149.

20. Альмес І. [Рец. на:] Дух О. Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархій у ранньомодерний період. Львів: Вид-во УКУ, 2017. 752 с.: іл., табл., карти + 7 карт. (Серія «Київське

християнство», т. 5). *Соціум: альманах соціальної історії*. Київ, 2017. Вип. 13–14. С. 378–383.

21. Альмес І. [Рец. на:] Gwioździk J. *Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*. Katowice, 2015. 546 s. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2017. Т. 270: Праці Історично-філософської секції. С. 623–627.

22. Альмес І. [Рец. на:] Lorens B. *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. 559, [1] s., [3] mapy, il. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2015. Т. 268: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. С. 563–569.

23. Альмес І. [Рец. на:] *The Oxford Handbook of Early Modern Theology, 1600–1800* / ed. by U. L. Lehner, R. A. Muller, A. G. Roeber. New York: Oxford University Press, [2016]. xv, 668 p. *Київська академія*. Київ, 2017. Вип. 14. С. 204–212.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Засідання комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін XXVI наукової сесії НТШ, м. Львів, 17–20 березня 2015 р., доповідь: «Джерелознавчий аналіз інвентарних описів книгозбірень монастирів Львівської єпархії XVII–XVIII ст.: кількісний склад книжкових фондів».
2. XXIV Міжнародна наукова конференція «Історія релігій в Україні», м. Львів, 26–28 травня 2015 р., доповідь: «До історії формування книгозбірень монастирів Львівської єпархії в другій половині XVII – середині XVIII ст.».
3. Міжнародна наукова конференція «Losy i znaczenie dziedzictwa kulturowego po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej

Rzeczypospolitej i Śląska przekazanego Cerkwi prawosławnej lub Kościołom protestanckim», Серпеліце (Польща), 3–5 вересня 2015 р., доповідь: «Ліквідація православного монастиря Скит Манявський у 1785 р. та доля його книгозбірні».

4. Міждисциплінарний науковий семінар програми «Київське християнство» УКУ, 11 лютого 2016 р., доповідь: «Книга і чернець: монастирські бібліотеки та читацькі практики у василіанських спільнотах Львівської єпархії XVIII ст.».
5. Засідання Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін XXVII наукової сесії Наукового Товариства ім. Шевченка, м. Львів, 18 березня 2016 р., доповідь: «Замітки про фізичний стан книг в контексті історії читання в монастирях Львівської єпархії XVIII ст. (за матеріалами інвентарних описів)».
6. Засідання Історичної комісії XXVII наукової сесії Наукового Товариства ім. Шевченка, м. Львів, 24 березня 2016 р., доповідь: «До історії “стилю життя” василіанської чернечої еліти другої половини XVIII ст.: книжкові зібрання ієромонахів Юстина Ілляшевича та Йосафата Лозінського».
7. XXV Міжнародна наукова конференція «Історія релігій в Україні», Львів, 25-28 травня 2016 р., доповідь: «Бібліотека Золочівського василіанського монастиря наприкінці 60-х – початку 70-х років XVIII ст.: тематичний аналіз книжкового репертуару».
8. Міжнародна наукова конференція «Давня кирилична друкована книга: творці та читачі» («Dawna cyrylicka księga drukowana: twórcy i czytelnicy»), Супрасль, Польща, 29-31 серпня 2016 р., доповідь: «Кириличні книги в бібліотеках василіанських монастирів Львівської єпархії XVIII ст.».
9. Міжнародна наукова конференція «Давня книга та її власники» («Dawna książka i jej właściciele»), Вроцлав, Польща, 29 вересня –

- 1 жовтня 2016 р., доповідь: «“Ex libris Patrum Basilianorum”: приватні книгозбірні василіан Руської провінції у другій половині XVIII ст.».
10. Конференція молодих вчених «Школа ставропігійного братства: традиції духовної освіти Львова (до 430 ліття від заснування)», м. Львів, 20-22 грудня 2016 р., доповідь: «Коло читання ченців Львівського Святоонуфріївського монастиря наприкінці XVI – початку XVIII ст. (до історії освіченості монашества)».
11. Студентсько-аспірантська наукова конференція «Митрополит Йосиф Велямин Рутський і реформа чернецтва Київської митрополії у XVII–XVIII ст.», смт. Брюховичі, 12-14 травня 2017 р., доповідь «Проповідницька література у бібліотеках василіанських монастирів Львівської єпархії XVIII ст.».
12. XXVII Міжнародна наукова конференція «Історія релігій в Україні», м. Львів, 15-17 травня 2017 р., доповідь «Кармелітська духовність у василіанських монастирях Львівської єпархії XVIII ст. (на підставі вивчення монастирських книгозбірень)».
13. Міжнародна наукова конференція «Польська/полонійна писемна спадщина у закордонних збірках. Проблематика і дослідницькі методи, результати і перспективи досліджень» («Polskie/polonijne dziedzictwo piśmiennicze w zbiorach zagranicznych. Problematyka i warsztat badawczy, rezultaty i perspektywy badań»), Варшава, Польща, 25-26 травня 2017 р., доповідь «“Latinitas polonice”: польська книга у бібліотеках василіанських монастирів Львівської єпархії XVIII ст.».
14. Міжнародна наукова конференція до 400-ліття Василіянського Чину святого Йосафата «Чин Святого Василя Великого: історія, сьогодення, перспективи», Львів, 14-16 вересня 2017 р., доповідь: «Lectio Orthodoxorum та Lectio Basilianorum: “читацькі канони” у православних й унійних обителях Львівської єпархії XVII–XVIII ст. (спроба порівняльного аналізу)».

15. Друге засідання Міждисциплінарного наукового семінару «*Verbum et Scriptum*», м. Львів, 9 листопада 2017 р., доповідь: «Як говорити про книги, які не читав: репертуар книг у монастирських книгозбірнях Львівської єпархії XVII–XVIII ст.».
16. Міжнародний круглий стіл «Василіянське книговидання у Вільні» (до 400-ліття Василіянського чину Святого Йосафата), м. Вільнюс, Литва, 11 листопада 2017 р., доповідь «“*Bibliotheca Basilianorum Vilmensis*”: репертуар книг бібліотеки Вільнюського Святотроїцького монастиря наприкінці XVIII – першій половині XIX століття».
17. Міжнародна наукова конференція «Реформація і монастир, монастир і Реформація. З нагоди 500-ліття початку Реформації» («*Reformacja a klasztor, klasztor a Reformacja. W 500. rocznicę początku Reformacji*»), Вроцлав, Польща, 16-19 листопада 2017 р., доповідь: «Твори протестантів у книгозбірнях василіянських монастирів Львівської єпархії XVIII ст.».
18. Всеукраїнський науковий семінар НаУКМА «Проблеми освіти й освіченості в середньовічній та ранньомодерній Україні», м. Київ, 7 лютого 2018 р., доповідь: «“Джерельні ресурси” творів василіянських “схоластиків” Анастасія Пйотровського та Ігнатія Филиповича (друга половина XVIII ст.)».
19. Міждисциплінарний аспірантський науковий семінар УКУ, 22 березня 2018 р., доповідь: «“*Lectio librorum*”: читацькі практики та використання книг у монастирях Львівської єпархії XVII–XVIII ст.».